

X3

EOGRAFIA
POWSZECHNA

500 173

GEOGRAFIA POWSZECHNA CZASOW TERAZNIEJSZYCH *Albo*

Opisanie krótkie krajów całego świata, ich po-
łożenia, granic, płodu ziemnego, skłonności
obywatelów, handlu, obyczajów &c. &c.
Znayswieższych wiadomości, Kraiopisarzów, i
Wędrowników

ZEBRANA

Ku pożytkowi Młodzi Narodowey na szkoły
publiczne

WYDANA

H

114

STECKA

w WARSZAWIE

w Drukarni I.K. MCI i Rzeczywspolitey in Col-
legio Soc: JESU.

MDCCLXXIII.

JUDICIUM CENSORIS
&
APPROBATIO

Legi Librum cui titulus: *Geografia Powſze-
chna czasów terażnieyszych* in eoq; nihil
reperi contrarium fidei ac bonis moribus.
Varſaviæ Die 25 Decembris 1772.

Joannes Bohomolec
Soc: JESU.

IMPRIMATUR
ANDREAS STANISLAUS EPISCOPUS.

Do
IASNIE OSWIECONEGO
XIAZĘCIA IMCI
M I C H A Ł A

Na Klewaniu i Zukowie

CZARTORYSKIEGO

KANCLERZA W. W. X. L.

UŚWIATSKIEGO, PODUŚWIATSKIEGO, HOMEL-
SKIEGO, IURBORSKIEGO, KUPISKIEGO, PIE-
NIANSKIEGO STAROSTY, KAWALERA
ORDERÓW: POLSKIEGO, ORLA BIAŁE-
GO, ROSSYISKIEGO, S. IĘDRZEIA, &C.

I. O. MCI XIAZĘ, PANIE, DOBRODZIEIU.

Wychodzące z druku dla Młodzi

*Narodowey w krótkim ze-
braniu wszystkich krajów i*

*narodów opisanie, mieć dla siebie pew-
nieyszego zaszczytu, iako od wielkiego*

Imie-

Imienia, spodziewać się łaskawszego
 przyięcia iako od dobroczynnych rąk I.
 O. Waszey Xcey Młści niemoże.

Jaśniczące na początku tego dzieła I-
 mię pięćdziesiątletniego Ministra, Rzecz-
 pospolitą przeważnemi zasługami, Eu-
 ropę szacunkiem i zadziwieniem state-
 cznym, potomność wielkimi przyklada-
 mi ogarniającego, czytelnikowi każde-
 mu szczupłą moją pracą zaleci, a mło-
 dzi w naukach tęskniącey, powabnieyszą
 uczyni.

Kiedy zaś odważam się podawać ją
 w tey Osoby ręce, która widzi skutek
 usilnego przez pół wieku przy Kan-
 elerskich pracach starania swego o
 wskrzeszenie zaniedbanych, wzrost i po-

mnożenie wſchodzących, utrzymanie rozkrzewionych w kraiu umiejętności; która ſię cieszy z koſztów pożytecznie od ſiebie łożonych, iuż na potrzebnych, a prawdziwe zdania wlewiących ksiąg drukowania, iuż na Młodzi Szlacheckiey ćwiczenia, iuż dla ſamych nauczycielów za kraiem doſkonalenia ſię; pełen ieſtem nadziei, że I. O. W. Xca Mość chęć moię do zamierzenia Iey, to ieſt do nauk krajowi potrzebnych pomnożenia ſtoſuiącą ſię przyiać dobrotliwie raczy.

Upewnia mię w tym naywięcey do Młodzi Szlacheckiey w domu rządowi memu powierzonym ćwiczenia zdatnego Rzeczypoſpolitey i ſamym

mym obywatelom łaskawe, i skuteczne
 I. O. W. Xcey Mści z udzielaniem przy-
 tomności wdawanie się; utwierdzają do-
 broczynne od lat wielu dla mnie samego
 bez żadnych mych zasług względy; cze-
 go równającą kiedy wypłacić nie jestem
 zdolny wdzięcznością, chcę to przy-
 najmniej i czasu niniejszego i w nayo-
 źniejszey wyświadczyć potomności, i-
 żem jest z najgłębszym uszanowaniem

I. O. Waszey Xcey Mci
 Pana i Dobrodzicia

nayobowiązańszy i
 nayniższy sługa

X. KAROL WYRWICZ S. I.

PRZEMOWA

Potrzeba i pożytek ksiąg w oyczy-
stym ięzyku dla poloru młodzi na-
rodowey pisanych są tak oczewiste,
że one rozwodzić zdałoby się pracę
nadaremna. Miedzy naukami począ-
tkowemi, które młódź zdobią, do
gruntownieyszych umiejętności ukła-
dają, służą i zachęcają, słusznie zabie-
ra przodkowanie Geografia. Powsze-
chne wszytkich wieków i narodów
zdanie historyą uznało za naukę
wszelkiemu obywatelów stanowi i po-
wołaniu naypotrzebnieyszą, a ztąd
Geografii pokazuje się ważność i za-
leta, ponieważ z dawna i słusznie pra-
wym okiem nazywa się historyi. Chro-
nologia chociaż lewym teyże historyi
okiem jest nazwana, gdy przecię do-
tychczas nie rozwiązany podlega
zawiłościom, wielu od siebie odraża;
Geografia zaś dla wdzięków, które za-
myka w kraiów wesółym opisaniu i
ciekawości tak przyrodzonych iako
kun-

kunштownych wyliczeniu, wabi do siebie i pociąga. Dlaczego w powszechny zwyczaj to weszło, zaczynać młodzi płci oboiej naukę od Geografii, aby łatwych i przyjemnych opisów przynęta, nieznacznie do trudniejszych ją pociągnąć, bez najmniejszego zrażenia ochoty, można było.

Oprócz zachęcenia, potrzeba wyciąga kłaść Geografią za najpierwsze młodzi ćwiczenie. Prawie nie podobna rozmów poważnych i godnych ludzi posiedzeniom prowadzić przyzwoitych, iako to o wojnie, woysk zaciągu, państw mocy i obszerności, Królów interesach, na ziemi i na morzu ich potędze, a nawet czytać pożytecznie gazet, bez wiadomości Geografii.

Od początku panowania terażniejszego, które słusznie za epokę podźwignionych w Polszcze nauk kłaść się może, wyszły i z różnych języków tłomaczone, i własną zasłużyć się Oyczyźnie ludzi usiłujących pra-

cą

cą napisane księgi, w takiej liczbie, że z nich nie szczupłą bibliotekę złożyć już można.

Tak chwalebnym zachęcony przykładem odważyłem się, ia także dla pożytku młodzi narodowej cokolwiek napisać z historyi i Geografii nauk równie iey wiekowi iako: i każdemu innemu naypotrzebnieyszych; ale ta praca moja częścią dla cudzoziemskiego ięzyka (a) częścią dla poważnych materyi (b) do pospolitego młodzieży krajowej w szkołach publicznych i domach prywatnych edukującej się nie była stosowana używania. Więc prostszym i do pojęcia łatwieyszym należało ie ułożyć sposobem; iaki rozumiem iż się znayduje w tey Geografii z nayświeższych wiadomości, Kraiopisarzów i Wędrowników wyciągnionej, i na publiczne szkoły zebranej: Rozłożenie rzeczy stosuje się do stopnia nauk i

wie-

(a) Abrégé raisonné de l'Histoire universelle
T. Ier 1766, T. II 1771.

(b) Geografia czasów terażnieyszych tom
I r. 1768.

wieku młodzi szkolney, tak że łatwieysze materye przodkuia trudniejszym i iuż przetartemu rozumowi do poięcia snadnieyszym.

Nauczycielów będzie powinnością tak całą rozłożyć Geografią na szkoły, aby młodzian nauki zaczynający przed Filozofią łącno i bez wielkiej pracy wszystkich oney części się nauczył. Rozłożenie moim zdaniem może być tym porządkiem.

Na I Klasse Grammatyki księga I, księgi II
Rozdział I-IV.

Na II Klasse Gramm. Księgi II Rozdz. V-X.

Na III Klasse Gramm. Księgi II Rozdz. XI-
Księga III o Azyi.

Na Poetykę Księga IV-V.

Na Retorykę Księga VI.

Aby w księdze VI znaczna część Astronomii do Geografii należąca i Polityki głównieysze materye się pomieściły, a księga zwyczajney iednego tomu wielkości nie przeszła, odmieniony iest druk, czytelny iednak i wyraźny. Iedne tylko częste drukarskie omyłki szpecą tę księgę, które na końcu się kładą; iezeliby onych więcey uważny postrzegł czytelnik, łaskawie zechce poprawić.

REGISTR

KSIĄG, I ROZDZIAŁOW.

KSIĘGA I. o Geografii w powszechności i naturalney	karta	I
ROZDZIAŁ I. o składzie powszechnym o- kręgu ziemnowodnego		6
ROZDZIAŁ II. o dawnym i nowym lądzie		16
ROZDZIAŁ III. o wodach, oceanie, mo- rzach &c.		27
ROZDZIAŁ IV. o barwie, postaci, ięzy- kach, każdemu narodowi właściwych		39

KSIĘGA II. o Geografii powszechney al- bo opisanu Europy według podziału o- ney politycznego		46.
ROZDZIAŁ I. o państwach Papieskim, Neapolitańskim, 62. Kawalerów Maltańskich,		58 66
ROZDZIAŁ II. o Rzeszy Niemieckiej al- bo Cesarstwie Niemieckim		68
O lennościach Rzeszy Niemieckiej		86
O Czechach, Śląsku &c.		---
O W. Xięstwie Toskańskim.		90

O Xięstwach Medyolańskim i Mantuańskim	- - -	92
Sawoy skim	- -	93
Piemontańskim	---	
Montferackim		95
Modeńskim	---	
O Niderlandzie Austriackim	---	
ROZDZIAŁ III o państwie Tureckim	-	99
ROZDZIAŁ IV. o Moskiewskim		129
ROZDZIAŁ V. o Królestwie Francuskim		134
ROZDZIAŁ VI. o Hiszpańskim	-	145
Portugańskim	-	153
Sardyńskim	- -	159
ROZDZIAŁ VII. o Angielskim	- -	162
Węgierskim	- -	175
ROZDZIAŁ VIII o Szwedzkim	- -	182
Duńskim	- -	189
Pruskim	- -	197
ROZDZIAŁ IX o Rzeczachpospolitych o Weneckiey	- - -	203
Hollenderskiey	- -	220
ROZDZIAŁ X. o Szwaycarskiey	-	232
Genueńskiey	-	246
Łukieskiey	- -	251
Święto-Marvńskiey		252
O Xięstwie Parmeńskim	---	
ROZDZIAŁ XI. o Państwach Korony Polskiey	- -	254

KSIĄG I ROZDZIAŁÓW xv

ROZDZIAŁ I. o Cesarstwach o Chińskim	398
Indościańskim	416
ROZDZIAŁ II. o państwach Tatarskich: woln:	43E
ROZDZIAŁ III o Królestwach udzielnych	
Indyjskich &c:	440
ROZDZIAŁ IV. o Królestwie Perskim	45E
ROZDZIAŁ V. o państwach narodu Arab-	
skiego	464
ROZDZIAŁ VI. o państwach na wyspach	
oceanu Indyjskiego zafiadłych	47E

KSIĘGA IV. o AFRYCE	497
ROZDZIAŁ I. o państwach i narodach w	
Barbaryi osiadłych	499
ROZDZIAŁ II. o państwach Etyopskich	509
ROZDZIAŁ III. o Nigryckich	517
ROZDZIAŁ IV. o Kafreńskich	522
ROZDZIAŁ V. o Gwinejskich	535
ROZDZIAŁ VI. o wyspach Afrykańskich	553

KSIĘGA V. o AMERYCE	56E
ROZDZIAŁ I. o Ameryce południowej	57E
ROZDZIAŁ II. o Ameryce północnej	579
ROZDZIAŁ III. o krajach Polarnych	587

KSIĘGA VI. o Astronomii i Polityce.	599
ROZ	

XVI REGESTR KSIĄG I ROZDZIAŁÓW.
ROZDZIAŁ I. o Sferze świata i iey czę-
ściach

ROZDZIAŁ II. o gwiazdach	605
O planetach	607
O przystofowaniu sfery świata do globu ziemskiego	612
O szerokości i długości Geograficznej	614
O dziale różnym ziemi	616
ROZDZIAŁ III. o używaniu globu	622

O POLITYCE	629
ROZDZIAŁ I. o Zwierzchności krajowej	631
ROZDZIAŁ II. o prawie i onego różności	666
O prawie przyrodzonym	668
O prawie narodów	677
O prawie publicznym	692
Cywilnym	---
Kościelnym	693
ROZDZIAŁ III. o wiarach i sektach	644
ROZDZIAŁ IV. o handlu Europy	712
O Bankach sławniejszych	718
O monecie, naywięcey Polskiej	720
ROZDZIAŁ V. o ludności Europy	724
O mocy Europy	728
O woytku oyczytym	730
Omyłki drukarskie	737

KSIĘGA I.

O Geografii w powszechności i naturalney.

Co jest Geografia?

Geografia albo nauka krajopisarska jest opisanie ziemi, to jest tey części świata z lądu i wody złożoney, na ktòrey ludzie mieszkaią. *Geografia* jest częścią *Kosmografii* albo nauki opiliującey świat cały za niebo i ziemię wzięty. Dwie te świata części na dwie *Kosmografię* dzielą nauki: ta ktòra ziemię opisuje, nazywa się *Geografia*; ta zaś ktòra niebo i onego wszystkie światła, planety, gwiazdy &c uważa, nazywa się *Astronomia*.

Nie dzielisz się sama Geografia na mniejsze części?

Wieloraki *Geografii* jest podział: względem czasu, dzieli się na *Geografię* dawną, średnią, i terazniejszą: względem rzeczy, na naturalną, fizyczną, historyczną, kościelną: względem części ziemi, na *Geografię* powszechną, *Chorografię*, *Topografię* i *Hydrografię*: względem związkow teyże ziemi i z niebem i ludźmi, na *Astronomiczną* i *Polityczną*.

Geografia dawna albo czasów dawnych jest opisanie dawnego świata od onego stworzenia do upadku cesarstwa Rzymskiego na zachodzie roku 476 po narodzeniu Chrystusa Pana. *Geografia średnia*, albo wieku średniego rozciąga się od upadku cesarstwa zachodniego, do upadku cesarstwa wschodniego albo Greckiego od Turków zburzonego r. 1453. W tym czasie wszystkie bez mała królestwa teraz kwitujące powstały. *Geografia czasów teraźniejszych* są wszystkie opisanie ziemi i różnych onej części, od zburzenia cesarstwa Greckiego i nastąpionej po nim nauk odnowy, aż do dnia dzisiejszego na świat wydane.

Geografia naturalna opisuje powierzchnie kuli, albo okręgu ziemnowodnego części, dziełem natury bez żadnego ludzkiego przemysłu wykształtowane: iako to łądy, góry, pagórki, doliny, lasy, pustynie, cieśniny, wyspy, połwyspy, morza i iakiegokolwiek rodzaju wody, postaci ludzkiej kształt, twarzy barwę, język &c. od przyrodzenia każdemu narodowi dane.

Geografia fizyczna bawi się nad opisanie ważnym składem wewnętrznym ziemi, rozbiera onej różne gatunki, iako to glinę, kredę, muł, piasek, margel &c. warstwami ułożone: opisuje góry i onych składność, ciąg,
przyw-

przyczyny: zastanawia się nad wod podziałem: słowem, usiłując przeniknąć i poznać ziemi i wody istotę, własności i widoki, które te dwa żywioły wydaiają, tak zwyczajne, iako nadzwyczajne. Takowa *Geografia* iest rzeczywistą Fizyki częścią.

Geografia historyczna iest ta, która opisując kraje lub miasta, przywodzi onych pierwiastki, założenie i znaczniejszy przypadki z dziejow wyciągnione.

Geografia kościelna opisuje kraie, dzieląc one na Patryarchostwa, Exarchaty, Metropolie, Arcybiskupstwa, Biskupstwa.

Geografia święta opisuje kraie w piśmie Świętym wzmiankowane.

Geografia powszechna cały świat i wszystkie na nim położone królestwa w swym zamyku opisaniu: czyni onych podział polityczny na prowincye, wielkorządstwa: wymienia znaczniejszy miasta, kraiu żyźność, przyrodzone i nabyte obywatelow przymioty &c.

Geografia szczegulna, albo *Chorografia* przedstawia na opisaniu szczegulnego państwa, na przykład Polski, Litwy &c.

Geografia miejsca szczegulnego, albo *Topografia*, miasta iednego, lub powiatu szczegulnego bawi się opisaniem.

Hydrografia morza i wody żeglowne opi-

fuie. Ta część Geografii karty rysuje marynarskie, dzieli morze na swe części, wymienia onego wybrzeża, albo odnogi, porty, okrętow stanowiska, cieśniny, skały, haki, mielizny, wzbieranie i opadnienie morza, wody morskiej pędy, przylądki, odległość iednego miejsca od drugiego, słowem wszystkie znaczniejsze rzeczy, tak na morzu, iako w morskich brzegach.

Geografia Astronomiczna jest opisanie związków sfery, albo okręgu ziemnowodnego z niebem kim, z podziału Astronomicznego wynikających. Ze okrąg ziemnowodny ze wszystkich stron niebo otacza, i każda onego część na przeciwko części sfery niebieskiej leży; Astronomowie koła niebieskie, albo cyrkule dzielące sferę niebieską na te części okręgu przenieśli ziemnowodnego, które pod cyrkulami leżą niebieskimi. Opisanie więc cyrkulow na ziemi dla oney podziału wymyślonych, iako to ekwatora, horyzontu, &c. jest sprawą *Geografii Astronomiczney*.

Geografia polityczna podaje do wiadomości środki do utrzymania bezpieczeństwa, uszczęśliwienia związków obywatelskich od ludzi mądrych wynalezione, i podług różności krajow, rodzaju rządow, narodow skłonności zażyte wyjąwszy samę iedną wiarę Chrześciańską, która chociaż do *Geografii poli-*

lityczney, iako najmocniejszy każdego rządu grunt i zdrowey polityki iedyne źródło, albo prawidło, należy; samego Boga jest dziełem, i nayznakomitszym dobroci Boskiej narod ludzki uszczęśliwić chcącey upominkiem. Obrządki wiary, rządów kształt, panowania różnica, prawa wszelakie, nauki, kunszty, rzemiośta, handel, i wszystkie narodow przemyśly do celu wchodzą *Geografii polityczney*.

Czy iedne części Geografii mogą wchodzić do drugich?

Bez chyby, wszystkie *Geografii* części iednę składają dokładną okręgu ziemnowodnego znaomość, i nie tylko z sobą się wiążą, ale z innemi naukami. *Geografia naturalna* wpada do *fizycznej*. *Geografia powszechna* zamyka *Chorografią*, *Topografią*, *Hydrografią* powszechnę wiadomości, i tę część *Geografii polityczney*, która czyni podział świata na państwa różne, państw na prowincye, prowincyi na miasta, opisuje onych płod naturalny lub przemysłny, narodow skłonności, wady, obyczaje. *Geografia Astronomiczna* zasięga pomocy od *Astronomii*, *Geometrii*, a *Policzna* od *polityki*, wiadomości rządu, praw, zwyczajow, traktatow, &c.

ROZDZIAŁ I.

O składzie powierzchniowym okręgu
ziemno-wodnego.

Z których części powierzchniowych składa się okrąg ziemnowodny?

Ponieważ okręgu ziemnowodnego powierzchność składa się z ziemi i wody, części onego powszechnie są ląd i ocean. Filozofowie tę część ziemi biorą za powierzchnią, która wydaje rosnące istoty kużywieniu ludzi i zwierząt. Cały okrąg ziemnowodny w naturalnym składzie zawiera 4 wielkie części: 1) ląd dawny, 2) ląd nowy, 3) ocean, 4) kraje całe albo nie dobrze znaiome.

Na jakie mniejsze części dzieli się ziemia, i jakie onych są nazwiska?

Ziemia w swym powierzchniowym składzie zamyka lądy, kraje, przylądki, miedzymorza, góry, wolkany, pagórki, wyspy, połwyspy, brzegi, równiny, doliny, pola, lasy, pułstynie, groble, skały, haki, prądy, rafy, &c.

Ląd jest wielka rozległość ziemi, żadnym morzem ani przerwana, ani rozłączona. Pospolicie całą ziemię na dwa krajo-pisarze dzielą lądy: stary i nowy. *Ląd stary* zamyka Europe, Azyą i Afrykę, a *nowy* obie Ameryki,

ki, które jeżeli w stronie północney łączą się z Azyą, iak niektórzy rozumieją, ieden tylko ląd czyniłyby. Trzeci ląd może być naznaczony kraiom południowym dobrze do tych czas nie znaiomym, a czwarty kraiom północnym pod biegun północny podsunionym, jeżeli one z Ameryką się nie stykają.

Kray wielki jest część ziemi wielka od narodu wielkiego mieszkana. Kray mieszkanym od narodu miernego nazywa się *kraiem miernym*: Polska za całe królestwo wzięta jest wielkim kraiem: Mazowsze, Kujawy, Prusy &c. są kraie mierne.

Kraie od położenia nazywają się górniemi, dolniemi, wschodniemi, zachodniemi, południowemi, północniemi, bliższemi, dalszemi, wewnętrznemi, zewnętrznemi, wielkiemi, małemi, dawnemi, nowemi, Polesiem, Zalesiem, Podgórzem, Dolinami &c. Kraie górne i dolne biorą nazwisko od rzek, morza y gór. Kray leżący blisko źrózła rzeki nazywa się *górnym*: *dolnym* zaś zbliżony do uścia, ztąd od rzeki Elby górna i dolna Saxonja: od rzeki Pô górna i dolna Lombardya: od Renu górna i dolna Alfacya. Kraie położone blisko morza są *dolne*, odsunięte od niego, *górne*; ztąd górna i dolna Normandya, Brytania, Etyopia &c. Kray między, albo przy górach leżący nazywa się *górnym*, a od nich odłączono-

ny *dolny*. Śląsk stykający się z górami Morawickimi i Węgierskimi jest górny a graniczący z Wielką-Polską dolny; Węgry górne leżą przy Karpackich górach; dolne na zachod Dunaju.

Kraie *południowe, północne, wschodnie, zachodnie* biorą te nazwiska od położenia względem jednego kraiu do drugiego i podsunienia onych ku niektórym głównym krainom świata, to jest wschodowi, zachodowi &c. Z takowego położenia Jutlandya w Danii dzieli się na południową i północną: Gotlandya w Szwecyi na wschodnią, zachodnią i południową. Indye jednak wschodnie i zachodnie, mowi *Sanson*, tak się nazywają nie względem swego jednych ku drugim położenia, ale względem kraiu trzeciego, to jest Europy.

Kraie dzielą się rzeką iaką lub górą na *dalsze i bliższe* względem trzeciego iakiego kraiu. Afrykę względem Europy góra Atlas dzieli na bliższą i dalszą: pod czas kray dzieli się samą odległością na *blizszy i dalszy* względem miasta iakiego zatym kraiem leżącego. Tak Kalabrya bliższa i dalsza względem miasta Neapolu.

Jelzcze kraie dzielą się na *zewnetrzne i wnetrzne* położeniem swych części jednych względem drugich: część kraiu ku granicom obce-

obcego kraiu poluniona nazywa się zewnętrzną, a część śrzodek zabierająca, wewnętrzną: ztąd Afryka wewnętrzna i zewnętrzna.

Wielkość dwóch części iednego kraiu, albo dwóch kraiw nie równa daje onym nazwisko *wielkich* i *małych*: ztąd Azya wielka i mnieysza, Tartarya wielka i mała: wielka i mała Polska; wielka i mała Brytania.

Dawnieysze i późnieysze nabycie lub odkrycie kraiw dzieli ie na *dawne* i *nowe*. Hiszpani część Kastylii dawniej nad Maurami zdobytą, nazwali dawną, a później, nową Kastylią. Ztąd ielżcze dawny i nowy Meksyk, nowa Anglia, Szkocya, Andaluzya &c. a nadewszystko dawny i nowy ląd.

Poleście nazywają się kraie pod wielkimi lasami, iako część Woiewodztwa Brzeskiego, Wołyńskiego, Kijowskiego &c. *Zaleście* za lasem, iako dawney Dacyi część albo Transylwania; *Podgorze* przy górach, iako część Woiewodztwa Krakowskiego, Sandomierskiego, Ruskiego. *Pomorze* kraj przyparty do morza, iako Pomerania dawnych Wenetow po części oyczyzna. *Porzecze, Zarzecze, Miedzyrzecze* kraie nad rzeką, za rzeką i między rzekami położone.

Dolinami zowiemy kraie równe górami otoczone, iako *Val-Aversa, Val-Telina* powiaty należące do Gryzonow: *Val-Bregna, Val-*

Ma.

Magia powiaty Włoskie poddane Szwayca-
rom.

Przylądek jest góra nadmorska do wody
zatoczona: iako przylądek dobrej nadziei,
Finisterra &c.

Miedzymorze jest ziemia dwoma morzami
ściśniona.

Góra jest wysokość nad strych ziemi wy-
niesiona, która chociażby była naywiększa,
mili niedosięga Niemieckiej. Naywyższe gò-
ry znaydują się w kraiach podłonecznych
miedzy dwoma słońca kresami, i we śrzodku
kraiow załonecznych. Wszystkie gòry wiel-
kie iedne z drugich wychodzą i niby pasmem
powiązane się ciągną. Dawny ład jest prze-
cięty gòrami z Hiszpanii aż do Chin wycią-
gnionemi i równo zawsze od Ekwatora odle-
głemi. *Góry płomieniste* są, które ogień,
dym i materye gorące wyrzucają: iako We-
zuwiusz, Etna, Hekla &c.

Pagórek jest mierna ziemi wyniosłość. *O-
poka* albo *skata* jest bryła spoionych z sobą
kamieni. *Hak* góra na morzu lub rzece ze-
glowney z piasku wysypana. *Rafa* kamień
wodą okryty. *Wyspa* jest część ziemi wodą-
oblana. *Psółwyspa* jest część ziemi ze trzech
stron wodą zamknięta, a czwartą do lądu
lub drugiej psółwyspy przytknięta. *Kępa*,
wysępka drobnym, a *Ostrow* wielkim lasem za-
rosłe.

Brzeg

Brzeg jest kray ziemi morzem, rzeką lub ieziozem oblany: *strona rzeki prawa* jest brzeg rzeki na prawey ręce człowieka z wodą płynącego, a *lewa* na lewey będące: tak Warszawa na lewey, a Praga na prawey stronie Wisły leży.

Rzeczyisko, naprzykład *Wisłisko*, jest nurt stary Wisły od niey opuszczony i osuszony. *Grobla* jest ziemia dla zatrzymania wody lub przejazdu przez bagna wyłypana. *Równina* jest wielka ziemi równey rozległość. *Pole* składa się zgruntow osiewnych, i według zwyczaju kraiu na kilka dzieli się poletkow. *Dzikim polem* się zowie kray nie osiadły i płonny. *Las* rozmaitym zarosły drzewem jakim jest zielona puszcza w Litwie, czarny las w Szwabach &c.

Jak się dzieli woda okręgu ziemnowodnego?

Dzieli się na ocean, morza, wybrzeża, albo morskie odnogi, cieśniny albo przesmyki morskie, Archipelag, rzeki, rzeczki, strumyki, ieziora, bagna &c.

Ocean jest całe to wody słoney zebranie, które świat i wszystkie iego oblewa lądy.

Morze jest znaczna część oceanu do śródka ziemi wpuszczona i brzegami przypieraających kraiw ściśniona. Jeżeli takowa część oceanu jest wielka, nazywa się morzem: ia-

ko morze śrzodoziemne, Bałtyckie &c, jeżeli mnieysza, odnogą, zatokiem, wybrzeżem &c.

Odnogi morskie iedne są *własne*, które wąskim przesmykiem z oceanu wypływają, a potym się rozszerzają: tak morze czerwone wypływa przesmykiem Babelmandelskim, Bałtyckie Beltami i Zuntem, śrzodoziemne cieśniną Gibraltarską &c. drugie *nie własne*: te szersze są przy oceanie, z którego płyną niż w pośrodku lub końcu: iako Lionńska, Kambajaska, Bengalska &c.

Także inne *odnogi prosto* z oceanu wypływają, iako morze czerwone, Perskie, Bałtyckie: inne *nie prosto*, ale z innych odnog wychodzą, iako odnogi Wenecka, Salatyiska, morze czarne &c.

Archipelagiem nazywamy część oceanu, lub odnogi morskiej wiele wysp w kupę zebranych mającą. Najślawniejszy *Archipelag* leży między Grecyą, Macedonią i Azyą.

Cieśnina morska albo *przesmyk* jest kanał ciasny, którym odnoga wypływa morska z oceanu: iako przesmyk Gibraltarski między Hiszpanią i Afryką: lub też łączy dwie części iednego morza z sobą, iako cieśnina Kalańska, Sondska w Azyi &c.

Wzbieranie i opadnienie oceanu jest wzruszenie onego codzienne i siatecznie iednego czasu

czasu przypadające, przez który woda morska nad zwyczajny strych swój podnosi się, a potem opada i do przyrodzonej swej postawy powraca. Ocean przez 6 godzin się podnosi, i to jest *morza wzbieranie* albo *fluxus*: podniesiony przez kilka minut w iedney utrzymuje się wysokości, a potem przez godzin 6 opada, i to jest *morza opadnienie* albo *refluxus*. Powrociwszy do przyrodzonego strychu po kilku minutach znowu przez 6 godzin wzbiera i brzegi zalewa, a przez drugie 6 godzin ustępuje, tak że w przeciągu 24 godzin i minut 49 ocean dwa razy się podnosi i dwa razy opada. *Wezbranie* i *opadnienie morza* widocznie jest znacznieysze w pełni, a ieszcze większe pod czas oboygą porównania dnia z nocą. Morza Bałtyckie, śródziemne, czarne, martwe w Azyi i sam ocean w kraiach podśłonecznych i w zaśłonecznych za 65 stopniem długości geograficznej nie wzbierają, ani opadają.

Pęd wody morskiej jest bieg pewney części morza zwłaszcza oceanu gwałtowny, obrotem dziennym ziemi lub inną iaką przyczyną poruszony, i ku iedney światła stronie nakierowany zwyczajnemu morza wzbieraniu, a bardziéy ieszcze żegludze przeszkadzający. *Pędy wody morskiej* podobne są wiatrom na powietrzu, i iedne, tak iak wiatry, pewnych, drugie

gie niewiadomych przypadają czasow: często zwierzchnia część oceanu, pod czas śrzodek, bywa to, że nad dnem morskim leżące warstwy wrzuszają się i gwałtownie płyną. Sławne oceanu pędy są: 1) Przy Gwinei od przyłądku zielonego do wybrzeża Fernandopo. Okręty z tym pędem płynące w dwóch dniach 150 mil ubiegają. 2) Przy Sumatrze z południa na północ. 3) Miedzy wyspą Jawą i ziemią Magellańską. 4) Miedzy przyłądkiem dobrej nadziei i wyspą Madagaskarem. 5) Na morzu Maldywskim przez 6 miesięcy ze wschodu na zachod, a przez drugie 6 z zachodu na wschod.

Zatop albo *wir morski* są dwa gwałtowne biegi wody morskiej z sobą się z przeciwnych stron schodzące, które kręcą się w koło i wir albo zatop czynią. *Euryp* przy Grecyi; *Charybda* przy Sycylii, *Maelstrom* przy Norwegii są w Europie sławne zatopy.

Jezioro jest zebranie wody słodkiej, a pod czas słoney niewysychającej i z morzem widomie nie złączoney, ziemią ze wszystkich stron zamknięte. Są jednak jeziora, które pewnych czasow wysychają. Sławne jezioro *Czirnitz* w Karnioli milę niemiecką długie, a półmili szerokie, przez 18 szych na dnie wydrążonych pod czas suszy wycieka i z rybami ginie, a pod czas deszczow wodą znowu się napelnia.

Rzeka jest woda korytem biegnąca i w biegu nieustająca poki nie złączy się z drugą rzeką albo morzem. *Rzeki główne* pod własnym imieniem do morza wpadają: *drobniejsze* z głównemi złączywszy się własne tracą nazwisko. *Kopanica*, jest rzeka, bardziey row wyciętym w ziemi pracą ludzką korytem płynąca. *Wanna* na rzece jest nowy oney wart około prądu uczyniony. *Lachą* na Wiśle zowie się iey odnoga. *Potok* jest woda bystro z gór lecąca z deszczow, albo śniegow stopniałych zebrana, za których ustaniem, wysycha i uśtaie. *Zródło* znaczy rzeki początek, a *uście* wrota, któremi w morze wpada: pospolicie wielkie rzeki wielą uściami do morza wchodzą. *Katarakta* jest spadek rzek niektórych bystry, których bieg w korycie skałami, albo innemi przeszkodami zaprzętniony, uwolniwszy się od nich z góry na doł spada z wielką bystrością i łoskotem. *Ren* ma dwie katarakty, iedną przy Schaffuzie, drugą przy Bilefeldzie. *Wołodga* rzeka Moskiewiłka ma także dwie przy Ladodze. *Nil* ma onych kilka. *Zairy* rzeki Kongańskiej źródło z nader wysokiey skały na doł się leie; lecz nayflawnieysza katarakta jest rzeki *Niagary* w Kanadzie, która spada prosto z góry na 80 łokci wysokiey korytem na ćwierć mili szerokim.

Port jest część morza do ziemi wchodząca, do której okręty dla bezpieczeństwa od wiatrow i burzy, lub innych potrzeb wchodzi. Rzeki wielkie mają także swoje porty: Tamiza w Londynie, Elba w Hamburgu, Sekwana w Rotomagu, Garonna w Burdegali, Weler w Wegetacku &c.

ROZDZIAŁ II.

O dawnym i nowym łądzie albo świecie.

Na wiele części dawny świat albo łąd się dzieli?

Na trzy: Europę, Azję i Afrykę. *Azja* jest 4, a *Afryka* bez mała 3 razy większa od *Europy*: wszystkie zaś trzy części są siódmą częścią okręgu ziemnowodnego.

Z wielu znaczniejszych części składa się Europa?

Z 12 a te są: 1) Skandynawia to jest Szwecya, Norwegia, Laponia. 2) Moskwa. 3) Polska z Prusami i Kurlandją. 4) Węgry z Ziemią Siedmigrodzką. 5) Niemcy. 6) Czechy z swemi przynależnościami. 7) Niderland. 8) Francya. 9) Szwaycarya z Gryzonami i Wa'ezją. 10) Włochy. 11) Turcya z Tartaryą mniejszą. 12) Hiszpania z Portugalią.

Które

Które kraie zamykają się w Azji?

1) Anatolia albo Azya mnieysza, 2) Dyarbek, 3) Syrya, 4) Armenia, 5) Georgia, 6) Perłya, 7) Arabia, 8) Indye wschodnie, 9) Chiny, 10) Tartarya Wielka, która zamyka dwie trzecie części *Azji*, 11) Wyspy.

Które są znaczniejsze części Afryki?

1) Egipt, 2) Barbarya, 3) Etyopia, 4) Nigrycya, 5) Kafrerya, 6) Gwinea, 7) Wyspy.

Które są Poł-wyspy dawnego świata?

Każda ze trzech świata dawnego części może się nazwać poł-wyspą. Mnieyszych poł-wysp Afryka żadnych nie ma; Europy zaś i Azji są te:

Poł-wyspy Europejskie 1) Skandynawia, 2) Hiszpania, 3) Włochy, 4) Grecya, 5) Jutlandya *Chersonesus Cimbrica*, 6) Brytania mała *Armorica*, 7) Morea *Peloponesus*, 8) Krym albo Tartarya mnieysza *Chersonesus Taurica*, cieśniną Przekopską z lądem złączona.

W Azji cztery są poł-wyspy wielkie i cztery mnieysze. Wielkie są: 1) Natolia, 2) Arabia, 3) i 4) Dwie poł-wyspy Indyjskie, jedna przed, druga za Gangesem. Mnieysze są: 1) Kamczatka, 2) Korea stykająca się z Chinami, 3) Malaka, 4) Guzarata w państwie Mogolskim.

Ktòre są wyspy dawnego świata?

Na oceanie północnym znajduje się Islandya, Orkady *Orckney* po Ang: na północ Szkocyi, liczą ich 32. Wyspy Szetlandskie *Schetland* bardziey pomknięte na północ niż Orkady, jest ich około 96. Hebrydy albo *Westerny Ebuda* na zachód Szkocyi, liczą ich 44. Wyspy Skandynawskie przy brzegach Norwegii i Laponii położone. Wyspy Zelandya, Fionia, Lalandya, Femeren, Falster, Maon, Rugia, Borholmia, Olandya, Gotlandya, Ofel, Dagha, Alandya &c. leżą na morzu Bałtyckim.

Na oceanie wschodnim: wyspy na południe Kamczatki od Moskalow postrzeżone, których według ich powieści ma być 34. Saghaliena w weyściu do odnogi Kamczatki, Jedso, Matsuma od Moskalów nazwana wyspa Matmańska, wyspa Stanow, ziemia Kompanii, Gama &c. na północ i ku zachodowi wysp Japońskich położone. Wyspy Japońskie, między którymi najgłówniejsze Niphon, Kiusiu albo Cikoko, Bongo &c. Wyspy Chińskie: Taiouan albo Formoza, Hainan, Sachan albo Sanciana, Macao &c. Wyspy Mariańskie albo Rozboynicze. Wyspy Filipiny, między którymi największe Manilla, Mindanao, Cebu &c. Wyspy Moluckie: Celebes, Gilola, Amboyna, Banda &c.

Wy-

Wyspy Sondskie: Bornea, Sumatra, Jawa &c. Ceylan, Maldywy, Sokatora, Borbońska, S. Maurycy, Madagaskar, Komorra w kanale Mozambickim &c. Ormus, Brokta, Zoza, Samak, Bahara połowem perel najpiękniejszych sławna &c. na morzu Perskim.

Na oceanie południowym, albo murzyńskim: S. Helena, S. Tomasz, S. Mateusz, Xiążę Ferdynad-Po, Annabona.

Na oceanie Atlantyckim albo zachodnim: Wyspy przylądku albo kapu zielonego: Sala, Bonawista, Maya &c. Wyspy Kanaryjskie: Teneryfa, Ferra, Palma, Gomera &c. Gorey, Madera. Wyspy nad brzegami Francuskiemi: Rhea, Belle-Isle *Colonesus*, Oleron, Aix, Garnesey, Yersey, Sorlingi, których liczą 145 nad brzegami Kornwallii. Wyspy Brytańskie: Anglia z Szkocyą, Irlandya, Wight, Man &c.

Na morzu śródziemnym wyspy Balearskie: Majorka, Minorca, Iwika, Formentera; Kaprea, Korfyka, Sardynia. Wyspy Heryjskie, także Malta, Goza, Lampedoza, Sycylia, Lipara &c.

Na morzu Jońskim i Greckim: Corfou, S. Maura, Cefalonia, Zanta, Ceriga, Tiaka, Jataka, Sapienza, Wenetyka &c.

Na morzu Adryatyckim: Meleda *Melita*, Agosta, Lezina i inne wyspy nad brzegami Dalmacyi leżące.

Ba

Na

Na Archipelagu dwie wielkie wyspy: Kandya i Negrepoint. Cyklady, to iest: Andra, Tina, Naxya, Paros &c. Wyspy Sporady: Stalimena, Metelina, Ipsera, Scio, Samos, *Samus Jonica*, Palmosa albo Patina, Nikarya, Forna, Gatoniza, Lipsa, Stampalia, Nizara, Stancho albo Lango, Amorga, Santorina, Lero, Roza, Lewata &c. także Cypr, Rod, Skarpenta.

Ktore są przylądki dawnego świata?

Europeyskie w Gallicyi, Finisterra *promontorium Artabrum* albo *Nerium*; Ortegál *promontorium Trileucum*; w Asturyi: Pennas *pr. Ruperium*; w Katalonii: Creuz *pr. Aphrodisium*; w Walencyi: S. Marcin albo Punta de Emperador *pr. Artemisium*, S. Antoni i Torbat; w Murcyi: Palos *pr. Saturni*; w Grenadzie: Gates *pr. Charidemum*; w Andaluzyi: Trafalgar *Junonis Ara*; w Portugalii: S. Wincenty *pr. Sacrum*, Rocca Sintra *pr. Magnum*; w Normandyi: La Hogue *Caput Ogæ*; w Anglii: Landsend *pr. Bolerium*, Lezard *pr. Dumnonium* albo *Ocrinum*; w Hetruryi: Campana *pr. Populonium*; w Kampanii Rzymskiej: Monte-Circello *pr. Circaium*; w Królestwie Neapolitańskim: Palinuro *pr. Palinurum*, Zambro *pr. Zambro*, Vaticano *pr. Vaticanum*, Sciglio *pr. Scilleum*, Dell'armi *pr. Rhegium*, Spartivento *pr. Herculis*, Burzano *pr.*

Zephyrium, Stillo *pr. Coccinum* albo *Corcy-
num*, Rizzuto, Orignano, La Nava *Japygum
tria promentoria*, della Colonne *pr. Laci-
nium*, delle Alice *pr. Crimisa*, Trionto *pr.
Triuntum*, Rossia *pr. Athenæum*, S. Maria
di Leuca *pr. Salentinum*. w Epirze: Figalo
pr. Aëtium; w Morei: Vostiza *pr. Ægium*,
Trepani *pr. Rbium*, Chiarenza *pr. Araxus*,
Torneza *pr. Chelonites*, Jardan *pr. Ichrus*,
Gallo *Acritas*, Zunchi *pr. Coryphasium*, Ma-
tapan *pr. Tenarium*, Malio albo S. Anioł *pr.
Malcæ*; w Laponii: Nord-Kyn, Nord-Kap
Rubæ prom. na wyspie Sycylii: Faro *Pelorus*,
Melazzo, Orlando, Cefalu *pr. Cephalædium*,
Bocco albo Boeo *pr. Lilybæum*, Passaro *pr.
Pachynum* &c. w Korsyce: Corio *pr. Sacrum*,
Brigalino *pr. Vagum*, Rosso *Ruber mons.* w
Sardynii: La Testa *Eribontium prom.* Orlo
Urşi pr. Pola pr. Cunicularium, Tavolaro *pr.
Hermæum* &c.

Azyatyckie w Arabii: Fartak, Razalgata &c.
W Indyach Komoryn: W Chinach Liampo
albo Ning-po. W Tartaryi: Tabin &c.

W Azyi mnieyszey nad morzem czarnym:
Tadien *pr. Jasonium*, Pisello *pr. Carambis*;
nad Archipelagem: Janissari *pr. Sigæum*, Baba
pr. Leebum, Coloni *pr. Cana*, S. Mikolay *pr.
Melena*, S. Alexy albo Alessio *pr. Argennum*,
Mykala *pr. Mycale* naprzeciwko wyspy Sa-
mos

mos sławna w historii zwycięstwem Greków nad Persami, Melazzo, według innych *Arbra Posidium*, *Patera pr. Patarcum*, *Kelidoni pr. Sacrum*, *Chelidonium* albo *Tauri*, *Anemur pr. Anemurium* naprzeciwko Cypru &c.

Afrykańskie w stronie zachodniej: *Spartel*, *Trefana*, *Doyado*, *Terem*, *Bojador*, *Kap-biały*, *Kap-zielony*, *Roxo*, *Verga*, *Das Palmas*, *Formosa*, *Gonfalves*, *Salaga*, *Ledo*, *Kap-czar-ny-C. Negro*, *Frio* &c. Na końcu Afryki *Kap-dobrey nadziei*; w stronie wschodniej: *Baxas*, *Dorfuy*, *Guadarfuy*, naprzeciwko *Sokotory* &c.

Które są znaczniejsze góry.

W Europie: *Ofryńskie* dzielą *Szwecyę* od *Norwegii*, a *Karpackie* *Polskę* od *Węgier* i *Ziemi Siedmigródzkiej*; *Rifeyskie* ciągną się od morza białego do uścia rzeki *Oby*; *Hercyńskie* nazwane *Fiechtelberg* opasują *Czechy* i ciągną się przez różne kraje; *Alpy* ciągną się między *Francyą*, *Włochami*, *Szwajcarami* i *Niemcami*; *Apennin* dzieli *Włochy* na dwie części, i daje początek wszystkim rzekom *Włoskim*; *Pirenejskie* między *Francyą* i *Hiszpanią*; *Kastagnackie* albo *Balkan* *Turcyą Europejską* dzielą na południową i północną; *Athos Monte sancto* w *Macedonii*; *Ceweńskie* i *Arwerna-ckie* w południowej *Francyi*; *Malwana*,
Peak,

Peak, Snowden w Anglii; Knok-Patrik w Irlandyi; Babia góra w Polsce za Lanckoroną &c.

Góry Wulkańskie albo ogniste: Wezuwiusz przy Neapolu, Etna albo Gibel w Sycylii, Hekla w Islandyi &c.

Góry Azyatyckie: Taurus zacząwszy się w Natolii, zabiega do Indyi; Kaukaz od morza czarnego pasmem ciągnie się do Kaspijskiego, i niby murem zamyka krąg między temi dwiema morzami położony; Gata przecina wzdłuż pół wyspę Indyjską przed Gangezańską na dwie nie równe części. Rzecz podziwienia godna, że gdy z jedney strony tey góry na brzegach Malabarzkich w Czerwcu zaczyna się tęga zima, druga strona na 20 mil tylko odległa na brzegu Koromandelu z wiosny i najmiłszego w całym roku cieszy się czasiu; Imaus w Tartaryi W.; Góra Adamowa *le Pic d'Adam* w Cejlanie; Liban, Sinai i Horeb sławne góry w piśmie S., ostatnie dwie leżą w Arabii.

Góry Afrykańskie: Atlas albo Adirim od Egiptu do oceanu się ciągnie; Amededa Zare od Biledulgerydu dzieli; Luna Kafreryą na wschodnią i zachodnią rozłącza; Gojama i Amara w Abisynii; Tenerifa na wyspie Teneryfie poczytana za najwyższą na świecie górę.

Które są między morza na dawnym lądzie?

W Europie: międzymorze Korintzkie między wybrzeżem Lepantzkim i Engiackim, łączy Morze z Liwadyą; jest szerokie 6000 kroków geometrycznych, dla tego *Hexamillon* nazwane; międzymorze Erizzo górę Athos przytyka do Macedonii; międzymorze Romańskie między morzem Marmarą i wybrzeżem Megariską łączy połwyspę Romańską z samą Romanją; międzymorze Przekopskie, albo Zakala między morzem czarnym i Azowskim łączy Tartarwą mniejszą z Krymem &c. W Azji: międzymorze Malackie czy Moluckie łączy Malakę z Królestwem *Siamskim*. W Afryce międzymorze Suez między śródziemnym y czerwonym morzami Afrykę łączy z Azją. To międzymorze szerokie jest mil 17, Plutarchus kładzie, ale się myli, tylko mil 12.

Co jest nowy ląd albo świat?

Jest czwarta część świata na zachodzie Europy położona, od Krzysztofa Kolumba r. 1492 znaleziona, a od *Ameryka Wespucyusza*, który pierwszy r. 1497 ląd tej części świata postrzegł, *Ameryką* nazwana.

Na wiele części dzieli się Ameryka?

Na dwie główniejsze, Amerykę północną i południową, złączone z sobą międzymorzem Panamskim.

Ameryki *połnocney* jest 9 znaczniejszych krajów: 1) Ziemia Labrador, 2) Kanada, 3) Luizyana, 4) Dawne dzierżawy Angielskie, 5) Floryda, 6) Nowa Hiszpania, 7) Nowy Meksyk, 8) Kalifornia, 9) Kray nieznaiony, od Moskalew r. 1741 postrzeżony w stronie północney Kalifornii.

W Ameryce *południowej* jest 7 krajów główniejszych: 1) Łąd Amerykański albo *Tierra Firma*, 2) Brezylia, 3) Parakwarya, 4) Kray Amazoński, 5) Ziemia Magellańska, 6) Chili, 7) Peruwia albo *Perou*.

Które są miedzymorza nowego świata?

Panama około mil 25 szeroka miedzy odnogą Meksykańską i morzem spokojnym, łączy Meksyk z *Tierra-Firmą*.

Które są półwyspy Amerykańskie?

Dwie Ameryki, południowa i północna są dwie półwyspy: Kalifornia, Akadya, Floryda, Yukatan są półwyspy Ameryki północney; W Ameryce południowej żadna się nie znajduje półwyspa.

Które są przylądki, albo góry nadmorskie w Ameryce?

W Ameryce północney Kap-Breton na wyspie tegoż imienia: Piaskisty *de sable* w Akadyi, Cod w nowej Anglii, Fear w Karolinie &c. W Ameryce południowej: S. Roch, Ledo, S. Augustyn, Frio w Brezylji, S. An.

S. Antoni, S. Helena &c. w ziemi Magellańskiej; Horn, Wiktorya &c w ziemi ognistej; Białe w Quito &c.

Które są wyspy Amerykańskie?

Między Europą i Ameryką na morzu północnym Amerykańskim Azory, albo Wyspy Jastrzębie, jest onych 9. Wyspy w odnodze S. Wawrzyńca, Nowa ziemia, wyspa Kap-Breton, S. Jan, Antikosta, Bermudy, Lukajskie, Antille wielkie, iako to: Kuba, Jamajka, S. Dominik albo Hiszpaniola, Porto-Rico, Antille małe albo Karaiby, dzielą się: na *Barlo-Vento*, gdzie są: Martynika, Guadelupa &c i Karaiby *de soto-vento*, gdzie są: Bonair, Oruba, Karakao &c *Trinidad*; Wyspy przy uściu rzeki Orinoki, Maluinńskie, a między niemi Falkland naprzeciwko przesmyku Magellańskiego, Ogniste na południe ziemi Magellańskiej leżące nie dobrze znane.

Wyspy między Azyą i Ameryką na morzu spokojnym: nowe Filippiny, S. Łazarza, Salomonowe, S. Franciszka, Markiezanki *de Mendoza*, *Galapy*, *Zotwie* &c.

Które są góry znaczniejsze w Ameryce?

W Ameryce południowej: Andy albo Kordeliery Peruańskie od przesmyku Magellańskiego rozciągają się do miedzymorza Pannamy: Kordeliery Brezylskie ciągną się pa-
linem

finem przez połnocną i wschodnią część Brazylii, Apalacha między Florydą i Kanadą. Ogniste góry w Ameryce północney: *Atilan*, *Caraculo*, *Guatimala* &c. W południowey: *Carrapa* &c.

ROZDZIAŁ III.

O wodach, oceanie, morzach, wybrzeżach, rzekach i jeziorach, tak dawnego, iako nowego lądu.

Ocean czy składa się z iakich części?

Ocean nie dzieli się na żadne części rzeczywiste granicami od siebie odsadzone, iakimi morza szczegulne brzegami krajów, albo przesmykami od siebie się łączą; ale kraiopisowicze i żeglarze nierozdzielney oceanu wodzie wymyślone od siebie nadali imięna, i na cztery go wielkie według czterech horyzontu kresow podzielili części, z których kaźdey zostawili nazwisko oceanu; części zaś onego mnieysze nazwali morzem od tych krajow, z którymi się one stykają.

Ktore 4 oceanu części nazywają się oceanem?

Część oceanu północna, położone na północy oblewająca państwa, nazywa się *oceanem północnym* albo *lodowatym*, i dzieli się

na szeregowe morza, Niemieckie albo północne, Angielskie ku północy, Szkockie, Duńskie, Norwęgskie, Moskiewskie, Tatarskie. Część oceanu oblewająca kraje wschodnie od Kamczatki aż ku brzegom wschodnim Afryki, nazywa się *oceanem wschodnim* albo *Indyjskim*, i dzieli się na morza Japońskie, Chińskie, Indyjskie, Archipelag Indyjski, Maldywski &c. Część oceanu oblewająca Afrykę za Ekwatorem położoną, nazywa się *oceanem południowym* albo *Murzyńskim*, i zamyka morza Zangebarskie, Kafirskie i Kongańskie. Część oceanu zachodnie kraje oblewająca, zowie się *oceanem zachodnim* albo *Atlantyckim* od góry Atlasu do brzegów Marokańskich przypierającej. *Ocean zachodni* zaczyna się od Ekwatora, a zachodzi aż do poł. Anglii południowej, i dzieli się na morza Gwineyjskie, Przylądku zielonego, Kanaaryjskie, Hiszpańskie, Francuskie, Angielskie albo Brytańskie.

Jak się nazywają morza oblewające Amerykę?

Część oceanu Atlantyckiego między Europą i Ameryką, nazywa się *morzem północnym Amerykańskim*, a ocean od morza Chińskiego i wysp Filipińskich, do brzegów teyże Ameryki rozciągniony, nazywa się *morzem południowym* albo *spokojnym*.

Kto-

Które wybrzeża albo odnogi wypływają z czterech części oceanu?

Naywiększą odnogą oceanu północnego, jest *morze Bałtyckie*, które same zamyka znaczne wybrzeża: Gdańskie, Ryskie, Finlanskie, i Botnickie; morze białe albo golf Moskiewski oblewa Laponią Moskiewską na północ i zachod. Oceanu wschodniego odnogi: Kamczatska, Koreyska, Syamska, Běngalska, Perska, Arabska,, albo morze czerwone. Ocean południowy żadnych nie ma odnog. Oceanu zachodniego odnogą jest morze śródziemne, które trzech części dawnego świata wiele oblewa krajów, i na szczegulne dzieli się morza: naprzód na dwa morza wschodnie *mer de Levant* i zachodnie *mer de Ponant*. Wschodniego szczegulne morza są: morze Jońskie *Jonius Udo* między Sycylią, Kalabryą i Moreą; morze Greckie oblewa wschodnią stronę Grecyi; morze Egeyskie rozlewa się między Turcyą Europeyską, Azyą mnieyszą, Dardanellami i Kretą; krajopisarze nazywają to morze Archipelagiem, a tę część, która o Kandyą się opiera, morzem Kandyjskim; morze Karpackie albo *Ezypskie* między Egiptem i Rodem, Karpackim się nazywa od wyspy *Scarpento*, po łacinie *Carpathus*: morze Syryjskie oblewa Syryą: morze Marmara między Hellespontem i prze-
fmy.

smymkiem Carogrodzkim; morze czarne *Pontus-Euxinus*; morze Zabachskie albo Azowskie *Palus Mancis* albo *Meotides*. Zachodnie śrzodoziemne morze składają: morza Hiszpańskie, Francuskie, Genueńskie, Korykańskie, Sardyńskie, Toskańskie, Sycylijskie, Adryatyckie i Afrykańskie albo Barbaryjskie.

Wybrzeża albo odnogi mnieysze śrzodoziemnego morza są: na morzu czarnym wybrzeże między Trebizondem i przylądkiem Pizello *Sinus Amisenus* od dawnego miasta Amizy; na Marmarze wybrzeże Nikomedyjskie *Sinus Astacenus* od miasta dawnego *Astacus*; wybrzeże Chio *Sinus Cianus*, od miasta *Cius*: wybrzeża do Azyi mnieyszey wciskają się od dawnych kraiopisarzow nazwane *Sinus Adramyttenus* i *Eolius* na wschod Mitileny; Smyrneńskie *Smyrnaeus Sinus*, Efezyjskie *Ephesus*, Miletańskie *Ladonicus sinus*, dalej postępując ku południowi, *Jassius*, *Ceranicus* albo *Doridis sinus*, *Bubassus* na północ Rodu: w stronie południowej Natolii wybrzeża *Macri sinus Glaucus*, Myreńskie *Myrensis sinus* między przylądkami *Patera* *Kilidoni*, Satalijskie *sinus Attalicus* albo *stus*, *Aiazzo Issicus sinus* na końcu morza odziemnego.

Do Grecyi wpływają odnogi: Megaryjskie

łań-

śańska *Melanis sinus* między Romanią i półwyspą Romańską; Contessa *Strimonicus sinus* wbiega do Macedonii; Macedońska *Singiticus sinus* także wbiega do Macedonii na południe góry *Athos*, Ajomama *Tornaicus sinus* między dwiema półwyspami; Salonicka *Thermatius sinus*, nad którą stoi dawna Tessalonika; Volo *sinus Pelasgicus*, do Prowincyi Tureckiey Janna na północ zaciąga; do *Morei* wchodzi wybrzeża Egiackie *sinus Saronicus*; Neapolitańskie *sinus Argolicus*; Kolochińskie *sinus Laconicus*; Koronńskie *sinus Messanicus*; Arkadyjskie *sinus Cyparissus*; Lepantskie *Corinthiacus sinus* między Liwadyą i Moreą; Lartańskie *Ambraei sinus* wpiera do Epiru.

Do Królestwa Neapolitańskiego: Manfredońska, Tarentyńska, Salernitańska; do Istrii Tryestańska; do Włoch Genueńska, do Francyi Lionńska, do Barbaryi Sidrańska &c wpływa odnogi.

Z morza północnego Amerykańskiego wchodzi wybrzeża albo odnogi: Hudson, Baffin, S. Wawrzyńca i Meksykańska, morze rumiane na wschód Kalifornii, a morze zachodnie na północ teyże Kalifornii z morzem spokojnego.

Które są przesmyki, albo cieśniny morskie oceanu i morz szczególnych?

Oceanu północnego przełmyk Waigatz między Nową-Zemlą i Tartaryą; trzy przełmyki, któremi morze Bałtyckie wypływa, Belt-wielki na 8 mil szeroki, Belt-mały 4 mile szeroki, i *Zunt* ledwie pod Kronenburgiem na pół mili szeroki, ale bardzo głęboki.

Oceanu wschodniego: Sangar między Jesso i Niphon; Makassar między Celebes i Borneo; Przełmyk Malacki między półwyspą Malaką i Sumatrą; Sądzki między Sumatrą i Jawą; Chilao między Koromandellem i Ceylanem; Ormus Perskie, a Babel-Mandel Arabskie morza łączą z oceanem.

Oceanu południowego część północną i południową łączy kanał Mozambicki.

Oceanu zachodniego przełmyki: Kaletański między Anglią i Francją; GibraltarSKI między Afryką i Hiszpanią; kanał S. Jerzego między Anglią i Irlandją, lecz ten jest barzicy odnogą niż cieśniną. Morza śrzodoziemnego cieśniny: Korfykańska między Sardynią i Korfyką; Cocylijska między Cyprem i Karamanią; Messyńska między Sycylią i Kalabryą; Gallipolska albo Dardaneliska, albo dawny Helespont szeroki na 375 sążni, łączy Archipelag z morzem Marmara, to jest dawną Propontidą; Carogrodzka *Bosphorus Thracicus* łączy Marmarę z morzem czarnym;

nym; a Kassa morze czarne z Azowskim; Eurip między Liwadyą i Nigrepontem.

Przesmyki morza Amerykańskiego: Davis, Hudson, Belle-Isle i Magellański postrzeżony od *Magellana* r. 1520, lecz dla niebezpieczney zaniedbany żeglugi.

Które są główne dawnego świata rzeki?

Rzeki Europeyskie są: w Anglii Tamiza, Humber, Severna, Saba, Medway, Tyna &c. W Szkocyi: Tay, Spey, Klida, Tweda &c. W Irlandyi: Shannon, Barrow, Boyna, Blakwater, Liffa &c. W Norwegii: Glammer &c. W Szwecyi: Torna, Dala, Elfa, Kima &c. W Moskwie: *Wołga-Rba* do morza Kaspjyjskiego 2 mil niżej Astrachanu, *Peczora* wielka do północnego, *Dwina* do Białego, *Don-Tanais* do Azowskiego, *Newa* do wybrzeża Finlandzkiego wpadaiają. W Litwie: *Dźwina-Rubeo*, *Duna* z Moskwy wypływająca, zabiera do swego koryta rzeki *Ułę*, *Obolę*, *Uzacz*, *Połotę*, *Drissę*, *Dzisznę*, *Saryą*, *Ławkielę*, *Iwiklztę* &c, wpada do odnogi *Ryskiej*; *Dniepr-Borysthenes* wypływa z Moskwy, zabiera w się rzeki: *Orszycę*, *Ordwak*, *Berezynę*, *Sożę*, *Prypeć*, *Defnę*, *Rastowicę*, *Samarę*, *Ingulec*, *Boh-Hypanis* &c, wbiega przy *Oczakowie* do morza czarnego; *Niemen-Chronus* zaczyna się w Woiewodztwie *Mińskim*, i rozszerzony rzekami: *Szczarą*,

Kotrą, Mereczem, Wilią, Niewiazą &c wpada do wybrzeża morza Bałtyckiego nazwanego *Curisc-Haff*, albo jeziora Kurlandzkiego; w Polsce: Wisła wybiega z gór Karpackich w Śląsku górnym, powiększa nurt swoy rzekami: Solą, Dunaycem, Nidą, Radunią, Sanem, Kamioną, Wieprzem, Pilicą, Bugiem, do którego wlięka Narew, Bzurą, Drwęcą, Brdą, Motławą, Radunią &c dwoma uściami Nogatem i Karpowką do haffu; a trzecim nazwanym Leniwką do odnogi wpada Gdańskiej; Dniestr-*Tyras* z pod góry Bieczczyły wypływa, Podole dzieli od Multańskiej ziemi, wpada przy Białogrodzie do morza czarnego; Prut-*Herafus* na Pokuciu początek bierze, wpada do Dunaju; Warta przy miasteczku Kromolowice się zaczyna, łączy się z Prosną, Noteczem, Obrą &c, i wpada przy Kistrynie do Odry ze Śląska płynącej. W Turcyi: Dunay wypada z czarnego lasu w Szwabach, oblewa Szwaby, Bawaryą, Austryą, Węgry, Turcyą północną Europeyską z zachodu na wschod, i kilka uściami w morzu topi się czarnym: wielkie rzeki do niego wpadają: w Niemczech Iller, Lech, Altmuhl, Nab, Isära, Wils, Inn, Traun, Ens &c; w Węgrzech: Waga, Tyfza, Morawa, Czerna za granicę między Węgrami i Turcyą traktatem Belgradskim r. 1739 uznana,

znana, Drawa, Sawa &c; w Turcyi: Olta, Ifkra, Nanowa, Dembowica, Jalonica, Seret i Prut traktatem Porcie chwalebny m r. 1713 sławny. W Turcyi południowej: Drin czarny-*Drilo*; Siomina-*Panyasus* do morza Adryatyckiego; Agriomela-*Sperchius*, Salambrja-*Pencus*, Platamona-*Haliacmon*; Kastorya-*Leudias*, Wardar-*Axius*, Calico-*Cbyderus*, Stromana-*Strymon*, Nestra-*Nessus*, Mariza-*Hebrus* &c, do morza Greckiego wpadają. W Węgrzech: Dunay, Sawa, Drawa, Tysza-*Tibiscus* &c. W Czechach: Elba wypływa z pod góry Olbrzymiej w cyrkule Buntzlawskim; do której wpadają rzeki Czeskie, Mołdawa, Egra &c. W Niemczech: Dunay, Ren wypływa z kraiu Gryzonow, przyimuje rzeki, Lippe, Roer, Mosellę, Lahu, Men, Nekar i przebiegłszy Szwaycaryą, Niemcy, Niderland, dzieli się na pięć wylewów: naprzód na dwa, z których lewy nazywany Wahal wbiega do Mozy; prawy płynie dalej pod nazwiskiem Renu; i nad Arnheim znowu się na dwie rozlewa odnogi; prawa jest kopanica ciągniona przez 4 mile; nazywa się Nowy Issel-*Fossa Drusiana* i wpada przy Dõesburgu do starego Isselu rzeki z Kliwii przychodzącej; lewa jeszcze zatrzymuje nazwisko Renu i rozlewa się trzeci raz na 2 warty: lewy nazywa się Leck, całą za-

biera wodę i wpływa blisko Roterdamu do Mozy; prawy miłątkim i ciasnym łączący się korytem, przy Leidzie jeszcze na dwa rozłącza się potoki; prawy nazywa się *Fliet-Fossa Corbulonis* y wpada do Mozy, lewy zowie się Ren, przy Katwiku traci swoje imię i po piasku się rozlewa. Moza, Emsa, Elba i Weser wpadaią do morza Niemieckiego; Odra zaś do Bałtyckiego. W Niderlandzie: Aa, Isera, Skalda, Moza &c. We Włoszech: War, Adiga, Po, Arna, Tiber &c. We Francyi: Sekwana, Orna, Loira-*Ligeris*, Charenta, Garonna, Adur-*Aturrus* &c wchodzi do oceanu, a Rodan do morza śródziemnego. W Hiszpanii i Portugalii: Ebro, Morwerdra, Xukar wbiegają do morza śródziemnego; a do oceanu Gwadalqwiwir-*Batis*, Gwadyana-*Anas*, Tag, Duro, Miinho &c.

Rzeki Azyatyckie: w Turcyi Azyatyckiej: *Termech-Thermodon*, *Sakarya-Sangarius*, *Partheni-Parthenius*, *Kizil-Ermak-Halys*, *Jekil-Ermak* to jest rzeka zielona-*Iris*, w morze czarne; *Rhindacus*, *Ouswola-Granicus*, *Satal-deré-Æsepus* w Marmarę; *Girmafti-Caicus*, *Sarabat-Hermus*, *Chacci-Cayster*, *Meinder-Meander* &c do Archipelagu; Eufkrat złączony niedaleko uścia z Tygrem do morza Perckiego wpadają. W Perfyi wpa-
dają

daią do morza Kaspijskiego: *Kurr-Cyrus*, *Chiggeron*, do morza Perskiego, *Tab-Oroazes* albo *Pasitigris* &c. W Indyach: *Sinda-Indus*, *Dena*, *Paddar* do odnogi Guzarat-skiej; *Nerbada*, *Purna* do Kambayskiej; *Coulour*, *Ganga-Ganges*, *Awa*, *Pegu* do Bengalskiej; *Menan*, *Mekon* do Siamskiej wylewają się. W Chinach: *Kiang-Keou* albo wielka rzeka; *Hoang-Hokeou* albo żółta rzeka. W Tartaryi Wielkiej: *Oby-Margus*, *Leniska*, *Lena*, *Amur* &c.

Rzeki Afrykańskie: w Egypcie Nil dwu-
ma uściami żeglownemi, jednym przy Ro-
fecie *ostium Bolbitivum*, drugim przy Da-
miaie, nazwanym *ostium Bucolium* albo
Pathmiticum albo *Phamiticum*: Wierzopi-
sowie dawni siedmioro uściow Nilowi dawa-
li. W stronie zachodniej Afryki: *Senegala*,
Gambra, *Kamarona*, *Moneba*, *Barba*, *Angra*,
Gabon, *Zaira*, *Koanza*. W stronie wscho-
dniej: rzeka *fzeroka*, *Zambeza*, *Quilmancy*,
Juba, *Magadoxa* &c.

Rzeki Amerykańskie: w Ameryce półno-
cnej: *S. Wawrzyniec* albo *Kanada*, *Mississipi*,
do której wpadają wielkie rzeki, biała, czer-
wona, czarna &c *Brawa* &c. W Ameryce po-
łudniowej: *Madalena*, *Orinoka*, *Maragnon*
albo rzeka *Amazońska*, *Plata*, albo rzeka *śre-
brna* wpada do morza uściem na 60 mil *fze-
rokim* &c.

Kto-

Które są znaczniejsze jeziora w czterech częściach świata?

Kraie północne częstemi i wielkimi oblانة są jeziorami: Laponia, Szwecya, Finlandya, Moskwa, Ruś biała, Litwa są pełne wielkich i rybnych jezior, lecz nayznaczniejsze są Europeyskie: Lagoda i Onega w Moskwie; Ula, Pelpus, Wenter, Meler &c w Szwecyi; Łuban w Inflantach; Gopło w Polfcze; Jezioro Konstancyeńskie w Niemczech; Lehman albo Genewskie, Lucerna w Szwaycaryi; Winander-mere, Wittlesmere w Anglii; Nissa, Lomond w Szkocyi; Derga, Neagh w Irlandyi &c. W Azyi: Morze Kaspiyskie poczytane jest od kraio-pisarzow za naywiększe na świecie jezioro, ponieważ widzialnie nie łączy się z oceanem, ani z żadnym morzem: musi się iednak łączyć nurtem niewidzialnym, ponieważ z brzegów nie wylewa, chociaż wielkie rzeki Wolgę, Kur &c do siebie przyimuie. Szamay w Indyach; Aral, Astamar &c w Perfyi; Genezareth albo morze Tyberyackie, i Asphaltita albo morze martwe w Palestynie. W Afryce: Zara, Zambra, Zaston, Maberya, Bornou w Nigrycyi i Etyopii; Libia w Zarze &c. W Ameryce północney: Jezioro górne, Huron, Machigan, Erya, Ontiarya, przez które przechodzi rzeka S. Wawrzyń-

ea, Nikaragwa i jezioro Meksykańskie w nowey Hiszpanii; Paryma w Tierra-firma; Tiktata w Peruwii, Lupana w Parakwaryi &c.

ROZDZIAŁ IV.

O barwie, postaci, językach, każdemu narodowi właściwych.

Wiele jest kolorow, albo barw przyrodzonych obywatelów świata?

Obywatele czterech części świata w powszechności dzielą się na białych i czarnych. Biali inni są całe biali, inni żółtawi, niektórzy oliwkowaci. Czarni jedni są całe czarni, inni czarniawi.

Wszyscy powszechnie Europeycykwie są biali; jedni jednak barzicy niż drudzy. W Azji obywatele Natolii, Ormianie, Georgianie, Czerkassowie i mieszkający w stronach północnych Persowie, Tatarowie, Chińczykwie. Sniadey cery są w Afryce: znaczna część obywatelów Barbaryi, Egiptu, Żary, Zangwebaru; w Azji obywatele Syryi, Dyarbeku, Arabowie, Chińczykwie południowi, wyspiarze Ceylańscy, Sądzczy, Moluccy, Filipińscy &c. Żółtawi są: Indianie wszyscy na lądzie mieszkający. Amery-

rykanie częścią są oliwkowaci, częścią żółtawi: ci którzy są ogorzali, mają to od słońca nie z przyrodzenia. Amerykanie południowi mają cerę podobną do miedzi. Oliwkowaci są Japończykowie, Maldywczycy, część Mogułów, Amerykanów &c.

Cera czarna jedna jest cała taka albo Murzynska, druga czarniawa albo Kafreńska. Cała czarna albo Murzynowie prawdziwi są: obywatele Nubii, Kapu zielonego, Gwinejczykowie, Gambianie, Juidanie, Beninianie, Gabonianie, Lowanganie, Angolanie, Bengwelianie aż do Kapu czarnego. Czarniawi albo cery Kafreńskiej są: mieszkający od Kapu dobrej nadziei i wszyscy Pomorzanie wschodni Afryki, wyspiarze Madagaskaru, wysp przyległych, nowej Gwinei i krajów południowych niedostatecznie znaiomych. Kafrowie rodacy są niemal wszyscy Murzyni.

Wielorakiey powierzchniowej postaci są mieszkający na całym świecie ludzie?

Cztery są znaczniejsze postaci ludzkie: Afrykańska, Chińska, Lapońska, Europejska.

Do składu postaci Afrykańskiej, wyciąwszy w stronie północnej Afryki mieszkających, wszystkie Afrykańskie należą narody: nos płaski, wargi wielkie, podniebienie, usta i język koralowe, czarna albo czarniawa twarz są tey postaci własne.

Do gatunku postaci Chińskiej, należą Chińczykowie, wielcy i mali Tatarowie, Zaganetanie, to jest mieszkający na półwyspie wchodniej Indyjskiej, Japończykowie, wyspiarze Filipińscy, Sądzy, Moluccy, którzy wszyscy mają twarz bardzo płaską, oczy małe okrągłe, brwi wielkie, nos mały i wklęsły, brodę rzadką.

Którym kraiom własna jest postać Lapońska i jaki iey jest kształt?

Lapończykowie Duńscy, Szwedzcy, Moskiewscy i wolni, Nowozemlanie, Borandyanie, Samoiedowie, Tatarowie północni, Ostyacy na dawnym lądzie; Grolandczyey, Eskwimanie na nowym lądzie, są twarzą szeroko-płaską, nosa wklęsłego, płaskatego, brwi pod skronie podsunionych, policzków w górnej części wypukłych, gęby szerokiej, spodu twarzy bardzo wąskiego, warg wielkich w górę podniesionych, głowy ogromnej, głosu cienkiego, włosów czarnego gładkiego, wzrostu małego; są w sobie zsiadli, chociaż chudzi, zwyczajnie cztery stopy mają wysokości, a najwyżsi pół piąty.

Które narody postać mają Europejską?

Wyjąwszy Tatarów mniejszych i Lapończyków, wszyscy Europejczycy, Afrykanie także północni w Barbaryi, Egypcie, Biledulgerydzie i Zarze, Turcy Azyatyccy, Ormianie,

nie, Georgianie, Czerkassowie, Persowie i Indyanie z tey strony Gangesu mieszkający nie wiele różnią się od Europeyczyków.

Amerykanie północni do tego działu postaci ludzkiej należą, w którym zamykają się Europeyczkowie i Azyanie pod jedną z niemi długością geograficzną mieszkający. Idąc z północy na południe Ameryki północney, naprzód ludzie dzicy, podobni do Lapończyków, potym do obywatelów krajów północnych Europejskich, daley do Yessanów, nakoniec dzikie narody Kanadyjskie i inne aż do odnogi Meksykańskiej, doskonałym podobieństwem wyrażają Tatarów. Amerykanie południowi są cery czerwoney nakształt miedzi.

Wiele jest języków pierwszych, z których inne urosły?

Języki pierwsze jedne są wielu krajom i narodóm właściwe, i nazywają się powszechne; drugie od szczuplejszych krajów i narodów nazywają się szczegulne.

Wiele jest języków pierwszych powszechnych?

Można ich liczyć 14 albo 15: Słowiański, Grecki, Godzki, Tatarski, Chiński, Afrykański, to jest Berberski, Nigrycki, Murzyński, Meksykański, Peruwiański, Tapuyański, Gwya-

arań-

arański, Kalibiński, Tewtoński, Łaciński, i od wszystkich naydawniejszy Hebrayfski.

Ktore są ięzyki szczegulne?

W Europie jest onych 11: Inflantski albo Lotewski, Kodański w Normandyi, Irlandski, Finlandski, Bretoński, Kantabryjski, Węgierski, Epirotski albo Albański, Illiryjski.

W Azyi 5 znaczniejszych: Japoński, Ormiański, Guzaratski, Malabariski, Molucki albo Malacki.

W Afryce y Ameryce każdy szczegulny gruby naród ma sobie ięzyk właściwy.

Ktore mowy z ięzyków pierwiastkowych urosły?

Z Tewtońskiego: Niemiecki, Flamański, Angielski, Szwedzki, Duński; sam ięzyk Tewtoński początek podobno bierze z Gotskiego. Ze Słowieńskiego: Polski, Moskiewski, Czeski, Morawski, Multański, Dalmacki i wielu obywatelów Turcyi Europeyskiej. Z Łacińskiego: Francuski, Włoski, Hiszpański, w którym się zamyka Kastillański i Portugalski. Z Hebrayfskiego: pochodzą ięzyki terazniejszy Zydowski, którym uczeni Rabinie księgi piszą, Chaldayski, Syryjski, po większey części Arabski, Etyopski i dawny Fenicki. Języki Łaciński i Grecki wiele słów początkowych z Hebrayfskiego mają ięzyka.

Fak

Jak daleko zachodzi język Grecki, Arabski, Tatarski, Chiński &c.

Język Grecki pospolity jest w używaniu w części południowej Turcyi Europejskiej, to jest dawnej Grecyi, na wyspach Archipelagu, w Natolii &c. Z języka Greckiego pochodziły dawne języki Attycki, Joński, Eolski, Frygijski, które wygasły, a sam język Grecki, iak Łaciński ledwie od uczonych ludzi jest używany i zatrzymany.

Arabski w Turcyi Europejskiej i Azyatyckiej, naybardziej w Mahometańskim nabożeństwie; w Arabii, Persyi, Indyi, Barbaryi, Egypcie, Sarze, Nigrycyi, Nubii i Zangwebarze.

Tatarski język rozciąga się przez całą Tartaryę, jest w używaniu w Turcyi, Indostanie, Chinach. Chiński oprócz Chin zachodzi do bliższych Chinom Indyi i wielu wysp Azyatyckich. Język Chiński żadnego nie ma związku z wszystkimi innemi językami: nie zawiera nad 330 słów początkowych iedno-sylabnych, które odmiennym kształtem wymawiane i z sobą rozmaicie składane, czynią 80 tysięcy różnych słów. Afrykański zmieszany mniej albo więcej z Arabskim, jest mową pospolitą w Barbaryi, Biledulgerydzie, Sarze, Nubii. Nigrycki w Nigrycyi i Gwinei. Etyopski w całej Etyopii

pij albo ziemi Murzyńskiej; Meksykański w Meksyku; Peruwiański w Peru; Tapuyański w Brezylji; Gwiariański w Parakwaryi po rzekę Amazonską; Kalibiński w Guyanie na ziemi tęgiey i na wyspach Karaybskich.

Języki *żywe* są, których uczemy się obcując z narodami; których one iako swemi oyczytami mówią; takimi językami są wszystkie mowy czterem częściami świata teraz zwyczajne. Języki *martwe* albo *umarłe* są, których przedtym narody iako oyczytami mówiły, a teraz trzeba onych się uczyć z ksiąg i dawnych Pisarzy, takie są: Łaciński, Grecki, Hebrajski, Tyryjski, Chaldejski, a nawet Arabski. Językami *wschodnimi* zowiemy: Hebrajski, Chaldejski, Syryjski, Samarytański, Arabski, Perski, a nawet Etyopski i Koptski, chociaż te dwa są Afrykańskie. Językami *zachodnimi* nazywają się wszystkie Europejskie tak dawne, iako teraznieysze: Łaciński, Grecki, Francuski &c.

KSIĘGA II.

O Geografii powszechney albo opisanii Europy, według podziału oney politycznego.

Jakie są Europy granice, obszerność, ludność, i części polityczne?

Europę na zachod zachodni, na północ północny ocean, a na południe morze oblewa śródziemne; na wschod oddziela ją od Azji rzeka Don, Wołga i linia krzywa z nad Kazanu prowadzona do uścia rzeki Oby. Atlas nowy Moskiewski, usuwa ze wschodu na zachod Europy granicę prowadząc ją rzekami Donem, Medwedycą, Wołgą, a kończąc przy przesmyku Waigatz pod 75 stopniem długości geograficznej. Europa bierze nazwisko od słowa Fenickiego *Urap-pá* białą twarz znaczącego, albo od Europy córki Agenora.

Długość Europy między czterma częściami najmniefzey od przyładku S. Wincentego w Portugalii, do uścia rzeki Oby wynosi mil około 900, naywięcey 1000, z ktorych 20 liczą się na jeden stopień szerokości geograficznej: szerokość od Kapu Matapan w Mo-

w Morei, do północnego w Laponii mil 700. Położenie iey jest między stopniami 9 i 93 długości, a 36 i 72 szerokości geograficzey północney. Europa nie żywi więcey ludzi nad 120 millionow.

Wszystkie 4 części świata w powszechności, a między wszystkiemi Europa w szczególności, dzieli się na wielorakiego rodzaju państwa i narody.

Co jest w powszechności państwo?

Państwo jest zgromadzenie wielu ludzi żyjących pod iednym jakimkolwiek rządem mocnym albo słabym, doskonałym albo niedoskonałym, szczęśliwym albo nieszczęśliwym.

Jedne państwa czy różnią się od drugich?

Różnią się, a tę różnicę między niemi czynią zupełność albo niedostatek zwierzchności panującey, krajów obszerność, rządów różność, tytułów prawnie uznanych różnaitość, sprzymierzenie, sposób sprawowania udzielney władzy.

Względem zupełności mocy panującey państwa dzielą się na potencye udzielne i nieudzielne. Potencye udzielne są te państwa, które żadney niepodlegaią zwierzchności innego państwa w stanowieniu praw, sądzeniu poddanych i przymuszeniu albo ukaraniu nieposłusznych. Z tych albowiem trzech

władz

władz wszystkie inne w szczególności wypływają udzielnego panowania przymioty. Potencye nieudzielne są, które albo zostają pod obroną mocniejszey potencji, iak przedtym byli Królowie Bityński, Pergamski, Rzeczpospolita Etolska pod opieką Rzymian: albo pod obowiązkiem są hołdu, iako wszyscy Xiążęta Niemieccy względem Cesarza i Rzeszy Niemieckiey: albo daninę płacą iako Hołdowstwa Wołoskie i Multańskie Turczynowi.

Względem krajów obszerności państwa dzieli się na mocarstwa i pospolite państwa. Mocarstwa albo Monarchie wielkie, iakie były Assyryjska, Perska, Grecka, Rzymska zamykają wiele ludnych i bogatych krajów; państwa pospolite są, którym braknie albo na ludności, albo na bogactwach, albo na obszerności.

Rządów różność dzieli państwa na iedynowładne i wolne; państwa iedynowładne, to jest iedney osoby rządowi i rozkazom podległe nazywają się Monarchie, Cesarstwa, Królestwa, Xięstwa udzielne; państwa wolne rządzone przez możniejszych, lub gmin, nazywają się Rzeczypospolite.

Tytuły Monarchów prawnie od innych narodów im przyznane, czynią między państwami różnicę. Państwa od panujących nad
niemi

niemi Cesarzów nazywają się Cesarstwa, od Królów Królestwa, od Arcy-Xiążąt Arcy-Xięstwa, od Wielkich Xiążąt Wielkie Xięstwa, od Elektorów Elektorstwa, od Margrabiów Margrabstwa &c.

Od sprzymierzenia iednego narodu z drugim albo wielą innych, państwa nazywają się sprzymierzone, albo skonfederowane. Państwa sprzymierzone są, które własnemi rządzą się prawami, ani łączą rad spólnych w sprawach publicznych, są iednak węzłem wzajemney ściśnione pomocy do prowadzenia wojny odporney albo zaczepney. Takiemi potencyami były przedtym linia domu Rakuskiego Niemiecka i Hiszpańska, a teraz są 4 Pontencye Burbońskie przymierzem familii r. 1761 zawartym spoione.

Państwa skonfederowane są, które nie tylko łączą siły swoje na wojnie, ale rządy mają i prawa przynajmniey niektóre spólne: iako Litwa i Polska, Stany Rzeszy Niemieckiej, Anglia i Szkocya &c: albo własnemi rządząc się prawami, i sprawując naywyższą władzę wszczegulności każde w swych granicach, zawiśły iedne od drugich w sprawach do całości i dobra powszechnego ściągających się: iako prowincye Rzeczypospolitey Hollenderskiej, Kantony Szwaycarskie: a w dawney historyi Rzeczypospolite Greckie,

miasta Jońskie, Lukumonie Hetrurskie, narody Galjskie &c.

Sposob sprawowania naywyższey zwierzchności wypływa z dziedzictwa zupełnego, z następstwa dziedzicznego, i z wolney elekcyi. Idzie zatym, że troiakiego podziału są państwa: iedne zupełne dziedziczne (*regna patrimonialia*), te od panującego mogą być testamentem odkazane, darowane, przedane, zamienione, od własnego domu przez naznaczenie następcy według upodobania, oddalone. Takim państwem Politycy być mienią tron Moskiewski. Drugie państwa są następne albo niezupełnie dziedziczne, w których panujący nie może korony po sobie komu innemu zosławić, tylko synowi pierworodnemu, albo naybliższemu z rodu swego: takie Królestwa są Francuskie, Hiszpańskie &c.

Państwa *elekcyjne* są, w których narod cały, albo znaczniejszy panowie i szlachta obierają sobie pana dożywotniego, iako jest w Polsce; Elektorowie duchowni i świeccy głosów większością w Niemczech &c. Dawnych Cesarzów Rzymskich obierania między Senatem i wojskiem sporne, burzliwe sprowadzały bezkrólewia, a te straszną Rzymską potencją do słabości i upadku przywiodły.

Co znaczy w sensie politycznym korona?

Korona bierze się za państwo każde, gdzie Król panuje, tak korony Burbońskie znaczą Francją, Hiszpanią i Sycylią; Korony północne biorą się za Polskę, Moskwę, Szwecyą, Danią &c. Potencye morskie znaczą, Anglią i Hollandyą; Głowa ukoronowana znaczy każdego Króla, lub Cesarza. Papież dla najwyższej zwierzchności duchowney, chociaż słusznie ma państwo, między Potencjami Katolickimi pierwszą jest głową ukoronowaną. Rzeczypospolite Wenecka i Hollenderska z głowami są porównane ukoronowaniami, żadney iednak z nich przodkowania nie biorą.

Na jakie części składne dzielą się państwa?

Dwoiaki państw polityczny jest podział względem krajów i względem obywatelów; których w granicach swych zamykają.

Części składne państw względem kraju są prowincye różnemi nazwiskami podług zwyczaju narodów mianowane: tak Polska dzieli się na 3 wielkie Prowincye, Rzesza Niemiecka na 9 Cyrkułów, Szwaycarya na 13 Kantonów &c. Pod czas takowe prowincye nazywają się Królestwami, a wielkorządco-
wie onych namiestnikami Królewskimi-*Pro-Reges*. Prowincye znowu dzielą się na Xięstwa, Hrabstwa, Margrabstwa, a u nas na

Woiewodztwa, Ziemie, Powiaty. W dawney Geografii prowincya złożona z miast 10 nazywała się *Dekapol*. Dekapol Celofyryiski, o którego położeniu dzisieysy niezgadzaią się Kraiopilarze. Z pięciu miast złożona zwała się *Pentapol*: iako Pentapol Egypski z miast Bereniki, Arsenoi, Ptolomaidy, Cyreny i Apollonii; Pentapol Azyi mnieyszey od Doryanów mieszkany; Pentapol Filistyński, który składały miasta Azot, Gaza, Askalon, Gath i Akaron. Pentapol Włoski od Pipina Króla Francuskiego darowany stolicy Rzymskiej, w którym były miasta: Ankona, Pefaro, Rimini, Fano i Uniena &c.

Miasta Królestw, a w szczególności prowincyi są mnieyszemi wprawdzie, ale co do ozdoby bardziey w oczy wpadającemi składnemi częściami, i różne noszą nazwiska. Miasta stołeczne są, w których rząd państwa sprawuje się, i naywyższa kraiowa przebywa zwierzchność. Londyn Angielskiego, Paryż Francuskiego, Madryt Hiszpańskiego, Lisbona Portugalskiego, Wiedeń Niemieckiego &c, państw są miasta stołeczne. Miasta Cesarzkie w Niemczech są te, które własnemi rządzą się prawami, i pod samey tylko Rzeczy Niemieckey i Cesarza zostają zwierzchnością. Takich miast jest 50. Miasta więkksze w Prusiech są: Toruń, Elbląg, i Gdańsk.

Mia-

Miasta portowe są, przy których zdadne miejsca znajdują się do stanowiska wygodnego i bezpiecznego okrętów. Miasta handlowe i kupieckie nazywają się, które prowadzą wielki handel lądem albo morzem, czy to przez kupców w nich osiadłych, czy przez zagranicznych. Takie miasta na całą płyną Europę: Londyn w Anglii, Amsterdamski i Rotterdam w Hollandyi; Paryż, Lion, Marsella, Burdegala we Francyi; Hamburg, Lubeka, Brema &c w Niemczech; Gdańsk w Polsce &c. Miasta portowe wolne są, do których wolno okrętom wszystkich narodów zawiać i kupczyć bez płacenia cła od towarów wszystkich lub niektórych. Takim miastem Liworna w Toskanii &c traktatem przedugodnym Wiedeńskim r. 1735 jest uznana. W Geografii Kościelney miasta Patriarchowskie od stolicy Patriarchow jako Kzym, Carograd, Antyochia, Alexandrya, Jerozolima; Metropolitańskie od Metropolitów, Arcybiskupie od Arcybiskupów, a Biskupie od Biskupów biorą nazwiska.

Jaki polityczny państw jest podział względem obywatelów?

W każdym prawie państwie nie tylko wolnym, ale też i iedynowładnym obywatele się dzielą na różne stany, to jest porządki pod iedną naywyższą zwierzchnością ziednoczone,

zione, urodzeniem, powołaniem, albo majątkiem między sobą się różniące. Dawna Rzeczpospolita Rzymska na trzy dzieliła się stany: Senatorcki, Rycerski i Gminny. Kapłani nie czynili stanu czwartego, ale do tego ze trzech należeli stanem, z którego ich brano. We Francyi, Węgrzech &c trzy są stany: duchowny, szlachecki i mieyski; w Szwecyi cztery: szlachecki, duchowny, mieyski i chłopski; w Wenecyi dwa: szlachecki i mieyski, ten jednak ostatni jest prawie względem rządów niczym; w Polsce dwa: Senatorcki i Szlachecki pod głową Królem. Za rządów jednak monarchicznych w Polsce, Duchowni, Mieszczanie i Kmiecie trzy różne składali stany, i do seymów wchodziłi narodowych, iako pokazuje się z seymu od Kazimierza W. w Krakowie r. 1356 nakazanego.

Co jest naród?

Naród jest zebranie wielkiego ludu, w obszernym osiadłego kraiu, i pewnemi zamkniętymi granicami, albo pod jednym miezkającym panowaniem.

Czym narody różnią się jedne od drugich?

Narody jedne od drugich różnią się przyrodzonymi własnościami, liczbą, prawami i obyczajami.

Każdy

Każdy naród ma z przyrodzenia przymioty dobre, lub złe iedynie sobie służące. W przyśłowiu poszło mówić, lekki iak Francuz, figlarny iak Włoch, poważny iak Hiszpan, złośliwy iak Anglik, dumny iak Szkot, gnuśny iak Irlandczyk, piiiak iak Niemiec, gruby iak Hollender, chytry iak Greczyn &c.

Liczba czyni naród licznym lub drobnym, wielkim lub małym. Wielkie narody są: Tatarski, Chiński &c: małe Japoński, Siamski &c.

Przez prawa i obyczaje narody polerowne różnią się od grubych, dzikich, błakających się, rozproszonych i ludoiedzców.

Wszystkie narody żyjące pod rządem politycznym, obyczajne, z przepisu prawa i z wychowania prowadzące sposób życia przyśtoiny, w naukach i kunsztach wyćwiczone, są polerowne.

Narody grube żyją bez ustanowionego kształtu rządów politycznych, chociaż mają nieiaką obyczajność i niedoskonałą niektórych pożytecznych kunsztów wiadomość. Takimi narodami są Tatarowie Krymscy, Nahajscy, Kubańscy, Czerkascy &c.

Narody dzikie w grubey nauk i kunsztów, oraz prawego rządu niewiadomości zostają, i obyczajów żadnym prawem nie mają przepisanych. Do takich narodów liczby należą

żą Kafrowie, Jagafowie &c w Afryce; Amerykanie mianowicie od iarzma Europeycków wolni &c.

Narodami błąkającemi się albo *Nomades* nazywają się ci ludzie, którzy ani domów, ani osiadłości stałych nie mają, lecz z iednego na drugie przenoszą się miejsce, pod namiotami, albo w chałupach pastuszych na polu i między taborami mieszkaia. Wiele Arabów i Tatarów Azyatyckich takie prowadzą życie.

Narody rozproszone są, które niemając kraiu żadnego w szczególności sobie właściwego między obcemi tułaią się narodami, iacy są Zydzci, Cyganie, Parsowie, albo dawni Persowie &c.

Ludzie dzicy - *Antropophagi* ludzkim karmią się mięsem, i mają się do tych czas znajdować w stronie południowey Afryki, i po niektórych miejscach Ameryki, tak na lądzie iako na wyspach.

Jaka zachodzi różnica między Europeyskimi narodami?

Właściwości przvrodzone złe lub dobre tak każdego człowieka, iako każdego stanowią charakter narodu. O Europeyskich narodach można mówić, że w ich charakterze więcej dobrych, niż złych wydaie się skłonności.

Wzglę

Względem liczby i ludności narody Europejskie iedne są wielkie, drugie małe. Miedzy wielkimi narodami liczą się Włosi, Hiszpani, Francuzi, Brytani, Niemcy, Polacy, Węgry, Turcy, Moskale, Grecy &c, miedzy małemi kładą się Szwedzi, Duńscy, Szwaycarowie, Hollendrzy, Kozacy, Tatarowie Krymscy &c.

Wyjąwszy Tatarów i Lapończyków wszystkie w Europie narody są polerowne, albo polityczne, iedne iednak obyczajnieysze i grzecznieysze od drugich. Te które niedawnemi czasy polerować się zaczęły, nieotarły ze wszystkim swej grubości, ani wyrogowały z postępów okrucieństwa, które wszystkich grubych narodów jest cechą i znamieniem.

Na wiele Europa dzieli się Potencyi?

Europa dzieli się na 36 Potencyi, to jest 24 udzielnych, 8 lennych, a 4 hołdownicze.

Potencye udzielne są: 1 Papież Rzymski, 3 Cesarstwa: Niemieckie, Tureckie i Moskiewskie, 10 Koron: Polska, Francuska, Hiszpańska, Portugalska, Angielska albo W. Brytanii, Węgierska, Szwedzka, Duńska, Pruska, Sardyńska. 9 Rzeczypospolitych: Wenecka, Hollenderska, Genueska, Szwaycarska, Gryzońska, Waleska, Genewska, Łukieska, Święto-Maryńska. Jeden Xiążę Parmeński.

Po-

Potencye lenne pod obowiązkiem hołdu zostające są: Stolicy Apostolskiej Król Neapolitański, a tego W. Mistrz Maltański; Cesarza i Rzeszy Niemieckiej: Stany Nienieckie skonfederowane, iako to Król Czeski, wszyscy Elektorowie, Xiążęta Niemieccy, Włoscy, i Prowincye Niderlandu Austryackiego. Korony Polskiej Xięstwa Kurlandskie i Semigalskie. Cztery są Potencye hołdujące Cesarzowi Tureckiemu: Han Tatarski, Hospodarowie Maltański i Wołoski, Rzeczpospolita Ragusańska.

ROZDZIAŁ I.

O Państwach Papieskim albo Kościelnym, Neapolitańskim i Kawalerów Maltańskich.

Które są kraje Papieskie, i jakie onych granice i podział?

Papież posiada we Włoszech państwo Kościelne i Xięstwo Benewetańskie w Królestwie Neapolitańskim; we Francyi Hrabstwa Wenezyńskie i Aweniońskie otoczone Delfinatem, Prowancyą i Langwedocyą.

Na północ styka się z Rzeczpospolitą Wenecką; na wschód z Królestwem Neapolitańskim,

skim; na zachod z Xięstwem Toskańskim; na południe oblane jest morzem śródziemnym: długość jego jest mil 70, szerokość 30.

Dzieli się państwo Papieskie na 12 prowincyi, których imiona są. 1) Kampania Rzymska, której M. S. stolicą Papieską zaśczycone jest Rzym nad Tybrem, chociaż z dawney piękności obnażony, liczy się jednak między największemi i najpiękniejszymi miastami Europy, nie tylko dla wspaniałych kościołów, ale dla przepysznych pałaców, rokosznych ogrodów, i pięknych rynków. Inne miasta są: *Ostia*, której Biskup jest dziekanem Kardynałów; *Albano*, *Frescati*, *Palestrina*, *Terracina*, *Veletra* urodzeniem Augusta Cesarza sławna, *Tivoli*, *Anagni*, *Segni*, *Castel-Gandolfo* małe miasteczko z zamkiem i miłemi ogrodami, gdzie Papieże od spraw publicznych schraniają się dla odmiany powietrza. 2) Patrimonium S. Piotra, którego M. S. wielkie i piękne *Witerb*; *Montefiascone* w szacowną muszkatele obfituje; *Porto*, *Bracciano*, *Civitta-Vecchia* obronne z portem, w którym stawiają galery Papieskie. 3) Xięstwo Castro z M. S. tegoż imienia. *Ronciigliona* miasto piękne, zaśczycone tytułem Hrabstwa. 4) Powiat Orwietañski M. S. *Orwista*. 5) Ziemia Sabiñska M. S. *Magliano*
6) Po-

6) Powiat Peruzkański M. S. *Peruz* biskupstwem i akademią sławny. 7) Umbrya M. S. *Spoleto*: inne miasta: *Foligno, Nocera, Todi, Terni, Narni, Asyż* urodzeniem SS. Franciszka Serafickiego i Klary szlachetny. 8) Marchia Ankońska M. S. *Ankona* bogata, wielka i dawna. *Loret* miasto zaszczycone domkiem i kaplicą bogatą Najświętszey MARYI PANNY. *Macerata, Rekanata, Tolentin, Ofima, Kameryn*. 9) Xięstwo Urbińskie z M. S. *Urbino*. *Fossombrona-Forum Sempronii, Senigaglia, Fano-Fanum Fortunæ, Pezara-Julia Felix*. W tym Xięstwie leży Rzeczpospolita Święto-Maryńska. 10) Romania M. S. *Ravenna*: inne miasta *Rimini, Cesena, Forli, Faenza, Meldola &c.* 11) Powiat Bonoński z M. S. *Bononia*, którą nazywają tłustą dla obfitości kraiu. 12) Xięstwo Ferrarskie żyźne ma M. S. *Ferarz, Komachia* osiadła na bagnach.

Jak się nazywa miasto stołeczne Hrabstwa Wenezyińskiego ustąpionego Grzegorzowi X Papieżowi od Filipa śmiałego Króla Francuskiego?

Carpentras. Awenion nad Ronem jest M. S. Hrabstwa Awenionkiego, należącego do Hrabstwa Wenezyińskiego. Miasto *Awenion* z swoim Hrabstwem *Klemens VI* Papież kupił r. 1348 za 80,000 Czer: Złoty u Joanny
Kro-

Krolowy Neapolitańskiej, iako Hrabiny Prowanckiej. *Klemens V* Papież po koronacy swoiey w Lionie r. 1305 założył stolicę Apostolską w Awenionie drugiego czy trzeciego roku. Następcy iego tam miezkali aż do *Grzegorza XI*, który ją Rzymowi przywrócił: te dwa Hrabstwa są długie mil 15, szerokie 10.

W co kraie Papieskie we Włoszech obfitują?

Tak w krajach Papieskich, iako w znaczniejszych Włoch częściach wszystkie cztery roku części są łagodne, bydła różnego, zwierząt leśnych, zboża, wina, oliwy, owoców, iarzyiny jest wielka obfitość. Całe Włochy mogą się nazwać wesołym i roskosznyim ogrodem. Powietrze wszędzie jest zdrowe, oprócz państwa Papieskiego lecie w upały.

Jakie są przymioty obywatelów Państwa Papieskiego?

Obywatelów państwa Papieskiego i wszystkich w powszechności Włochów zdobi polor, roztropność, dowcip, wstrzemięźliwość, głęboka polityka i sposobność do wszystkich nauk i kunsztów wyzwolonych, w których oni ze wszelką ćwiczą się łatwością, a inne narody celnią w Architekturze, malarstwie, śnicerstwie, muzyce, krasomowskiej i wierszopisarskiej nauce, i czystości języka łacińskiego. Służna pada na Włochów nagana,
ze

że są mściwi, skryci, zdraycy, zawisni, podeyrzenia pełni, w okazałościach powierchownych zatopieni, i rzeczy najswiętszych na złe zażywają dla dopięcia swych zamysłów, i oszukania swych nieprzyjaciół.

Które są Państwa Króla oboicy Sycylii?

1) Królestwo Neapolitańskie zabierające część Włoch południową nazwane Sycylią z tej strony Fanału. To Królestwo, u dawnych *Wielka Grecya*, czyni półwyspę stykającą się na północ i zachód z państwem Papieskim, a z innych stron morzem oblaną, długą mil 100, szeroką 27. 2) Wyspa Sycylia także Królestwo. 3) Wyspy Liparyjskie i inne mnieysze Sycylii przyległe. 4) Mały kraj nazwany *Stato delli Presidii* nad brzegami Toskańskimi, do którego należą miasta niektóre na wyspie Elbie leżące.

Na wiele części dzieli się Królestwo Neapolitańskie?

Na 4 wielkie Prowincye, z których każda trzy mnieysze zamyka Prowincye. Cztery wielkie są: 1) Ziemia Labour albo Lawora, 2) Abruza, 3) Apulia, 4) Kalabrya.

Lawora zamyka właściwą Laworę, Principat bliższy i dalszy.

Neapol M. S. nie tylko właściwey Lawory, lecz całego Królestwa liczy się między największemi i najpiękniejszemi miastami Europy,

röpy, obronne trzema zamkami, ozdobione rezydencyą Krölewską, stolicą Arcybiskupią i Akademią. Wezuwiusz góra ognie wybuchająca fiarczyfte o 3 mile leży od Neapolu. Inne miasta są: *Gaeta* obronna z portem morskim. *Fundi*, Góra Kassyńska sławna bogatym opactwem fundowanym od S. Benedykta w roku 529. *Sora*, *Kapua*, *Sorrenta*, *Nola*, *Ischia*, *Capri*, *Portici* wioska wławiona odkryciem zapadłego miasta *Herkulanu* i wystawieniem wspaniałego zamku Krölewskiego, *Salerna* M. S. Pryncypatu bliższego, *Amalfi*, *Acerna*, *Kampagna &c*, *Xięstwo Benewentañskie* leży w Pryncypacie dalszym, także *Konza*, *Ariana*, *Awellina*, i Wąwoz Kaudyński w historyi Rzymskiej sławny.

Abruzzy prowincye są: *Abruzza bliższa*, *dalsza*, i *Hrabstwo Moliskie*. *Akwila* jest M. S. *Abruzzy dalszey*. *Chicta* albo *Theata*, od którego nazwali się XX *Theatini*, *Abruzzy bliżzey*. *Peskara*, *Sulmona* oyczyzna *Owidyusza*, *Otona*, *Lanicana*. *Hrabstwa Moliskiego* M. S. *Moliza*, *Lawina*, *Bojana*, *Iserna*.

W *Apulii* zamykają się 1) *Kapitanata*, w której miasta są: *Lucera*, *Manfredonia*, *Termoli*, *Dragonera*, *Treja*, i góra *Gargan*
2) *Ziemia Baraka*, w której miasta są: *Trani*, *Bitonto*, *Grawina* i *Bar* M. Stołeczne

mocne i bogate. 3) Ziemia Otrantska, w której miasta: *Otranta* z portem, *Bryndyza*, *Tarent* port morski, *Matera*. Od Kapu Otrantskiego *Pyrrhus* Król Epyrski chciał most wystawić dla złączenia Grecyi z Włochami, byłby on długi mil 13.

Kalabrya dzieli się na bliższą, w której są miasta: *Kozenza* i *Rossano*; na Kalabryą dalszą, w niej miasta: *Regio*, *S. Severyn*, *Krottona* &c, i na Bazylikatę, w której są miasta: *Cirenza*, *Wenozza*, *Turfi*, *Potenza*, *Melfi* &c.

Co jest Sycylia?

Jest wyspa nayznacznieysza miedzy wyspami morza śródziemnego, długa mil 60, szeroka 40, dzieli się na trzy prowincye albo doliny: *di Demona*, *di Noto*, *di Mazara*. Znacznieysze miasta są: *Messyna*, *Katana*, *Syrakuza*, *Palerm*, *Marsala*, *Mazara*, *Montreal*, *Trapani* &c. *Messyna* i *Palerm* spór wiodą o tytuł miasta stołecznego.

Wyspy Liparyjskie leżą w stronie północney Sycylii; nazywały się przedtym *Eoljskimi* i *Wulkańskimi*, na których dawni wierzopisowicze stanowili Królestwo *Eola* Boga wiatrow, i kuźnice *Wulkańskie* dla wielu gór ognistych na tych wyspach znajdujących się. Tych wysp znacznieyszych liczą 5, których M. S. jest *Lipara*, od zburzoney Troii dawnieysza.

Co jest kray delli Presidii, albo garnizonowy?

Są to miasta obronne oderwane od powiatu Sieneńskiego, które Hiszpani sobie zatrzymali, i do królestwa Neapolitańskiego przyłączyli, ustępując powiat Sieneński Wielkiemu Xiążęciu Toskańskiemu Roku 1557. miasta te są: *Orbitello, Telamona, Port Herkulesa; Piombino* z tytułem Xięstwa pod protekcyą Króla Sycylijskiego własnego pana; do Xięstwa należy wyspa Elba, na której Król Sycylijski trzyma *Porto-longone*, a W. Xiążę Toskański *Porto-Ferraio*.

W co obfitują państwa Króla oboicy Sycylii?

Królestwo Neapolitańskie ma grunta dziwnie urodzayne, minery alunowe i żelazne i mannę wyborną. Sycylia obfituje we wszystko, dla tego zwana przedtym była szpichlerzem Rzymskim. Powietrze tam jest bardzo zdrowe, wielorakie minery, morze rybne, a naywiększy handel iedwabiu.

Jakie są przymioty Neapolitańczyków i Sycylińczyków?

Neapolitańczykom przyganiają, że są niestateczni, próżnujący, zawiśni, skryci i szalbierze, z kąd przyśłowiu urosło: że *Neapol jest raiem mieszkany przez diabłów*.

Są jednak hojni, ludzcy i obowiązuący tych, którzy z nimi umieją postępować. Sycyliyczycy są dowcipni, przemyślni, ale w przedsięwzięciach swych nietrwali.

Do jakiej powinności Król Neapolitański jest obowiązany Papieżowi?

W wigilią S. PIOTRA dał mu czerok przez Posła swego konia białego i 12,000 talarów. Posel Królewski w mowie swej do Papieża żadney wzmianki nie czyni o Sycylii, ponieważ Król Sycylijski ma to Królestwo za udzielne i pod lenność nie podpadające, ale Prokuratorowie skarbu Papieskiego przeciwko temu protestują się o puszczeniu. Dla tey samey przyczyny król oboiey Sycylii nie bierze inwestytury na Sycylią, ani w niej Nuncyuszowi Papieskiemu dopuszcza sędziowskiey powagi, którą w królestwie Neapolitańskim ma równą Nuncyuszowi Polskiemu.

Co za państwo ma Wielki Mistrz Maltański?

Wyspę Malte nadaną Roku 1530. od Karola V. Cesarza Kawalerom S. Jana Jerozolimskiego, którzy wypędzeni z Rodu przez Turków Roku 1522, tam osiedli i Kawalerami Maltańskimi nazwali się.

Wyспа Malta długa mil 7. szeroka 4. brzegi ma mocnymi zamkami i portami
uzbro.

uzbroione, które bronią przystępu nieprzyjacielowi. M. S. całe wyspy *Malta* składa się z miasta nowego albo *Wallety*, i *Floryany*, z miasteczka, i wyspy *S. Michała*. Stare miasto - *Civita Vecchia* w pośrodku wyspy leży, stolicą Biskupią ozdobiona. Ziemia na całym wyspie jest sucha i do rozdzenia zboża i wina nieposobna, obfituje jednak w owoce delikatne, miód, lmin, o-wies i bawełnę. Na około *Malty* leżące małe wyspy należą, do *W. Mistrza* a mianowicie *Goza*, dwie *Kuminy* i *Farfara &c.*

Z których narodów składa się Zakon Maltański?

Sklada się z 7 narodów, które nazywają się językami, a te są: *Prowancki*, *Arweński*, *Francuzki*, *Włoski*, *Aragoński*, *Kastyjski* i *Niemiecki*. Zakon *Maltański* składa się ze trzech stanów: z kawalerów, z kapelanów i sług wojskowych. Kawalero-wie powinni być stanu Szlacheckiego i wy-wodzić się ze czterech pokoleń po o-y-cu i matce, noszą broń, wojuią i trzy za-konne czynią śluby; kapelani i słudzy wo-y-skowi mogą być urodzenia ucziwego, cho-ciaż nie szlacheckiego. Wszyscy kawalero-wie iakieykolwiek godności i powagi są pod posuszeństwem *W. Mistrza* we wżyskich rzeczach, które nie są przeciwne ustawom

zakonnym. Wielki Mistrz jest udzielnym panem nad Wyspą Maltą, i to jest rząd monarchiczny; w rzeczach wielkiej wagi i sprawach tykających się zakonu całego, W. Mistrz z radą tak nazwaną Świętą naradza się i nierozdzielnie sprawuje władzę i to jest rząd Arystokratyczny.

Do czego jest obowiązany W. Mistrz Królowi Sycylijskiemu?

Każdego roku w dzień wszystkich Świętych na znak daniny oddaje W. Mistrz przez swego Posła Wicerejowi Sycylijskiemu jednego fokota. Król Sycylijski naznacza na Biskupstwo Maltańskie jednego ze trzech kandydatów od W. Mistrza podanych.

ROZDZIAŁ II.

o Rzeczy Niemieckiej abo Cesarstwie Niemieckim i lennych one-
go przynależnościach.

Z czego się składa Cesarstwo Niemieckie?

Sklada się ze wszystkich krajów i ziem, które dependują od Cesarza, jako Pana zwierzchnego lennego, z części Włoch, także z części Niderlandu. Ta jednak własność nie czyni Cesarza panem żadnego kraju.

Co jest Rzeczpa Niemiecka?

Imię to właściwie służy stanom Niemieckim, które czynią jedną mocną Rzeczpospolitą złożoną z Xiążąt i Stanów udzielnych na 3 izby podzielonych pod jedną głową, którą jest Cesarz.

Jakie są granice i podział państwa Niemieckiego?

Na północ Dania i morze Bałtyckie; na wschód Czechy, które Kraiopisłowie polpolicie łączą z Niemcami, Polska i Węgry; na południe golf Wenecki, Włochy i Szwajcary; na zachód Francya i Niderland; Niemcy mają długości od morza Bałtyckiego aż do Alpów około mil 180, szerokości od Mozy aż do Wisły około mil 160; Dzielą się na 9 cyrkułów, gdyż dzieśiąty Burgoński jest oderwany; cyrkuly te są: 1, Austryacki. 2, Bawarski 3, Szwabski 4, Frankoński 5, Górney Saxonii 6, Dolney Saxonii 7, Westfalski 8, Elektorski albo dolnego Renu 9, Górnego Renu.

Z których krajów składa się cyrkuł Austryacki abo Rakuski?

Między wżysłtkimi 9 cyrkułami Austryacki nayoblzernieyszy zamyka 6 znacznych krajów, które są: Arcyksięstwo Austryackie, trzy Xięstwa Styryjskie, Karyntskie i Karniołskie, Hrabstwo Tyrolskie z

Biskupstwami Trydentskim i Brixienkim, Szwaby Rakukskie.

Arcyksięstwa Austryackiego tym tytułem od Fryderyka III Cesarza Roku 1477 ozdobionego, żyznemi obdarzonego gruntami, w szafran, wino, sól &c: obfitującego M. S. *Wiedni* nad odnogą Dunaju i rzeczką *Wiednicą* położony, stolicą rządu państw dziedzicznych Austryackich i rezydencyą Cesarzów od lat 200, Arcybiskupstwem, Akademią zalczyczony, ludny, bogaty i piękny naybardziej dla swych przedmieściów. Pałac Cesarzowski w mieście nazywa się *Bourg*, za miastem o małą milę *Schönbrunn*, a o mil 4 *Laxembourg*. Inne miasta: *Baaden-Therma Austriacæ*, cieplicami sławne. *Neustadt* z zamkiem obronnym i szkołą Kadetów, *S. Pelten*, *Melck*, *Hoff*, *Krems* nad Dunajem, który w tym miejscu niebezpieczną kataraktą żegludze przeszkadza: *Lilienfeld* bogaty klasztor Cysterski, *Cymburgi* Xiężny Mazowieckiej zwłoki w kościele swoim chowa. *Aussryi* górney M. S. *Lintz* nad Dunajem. Inne miasta: *Fus*, *Grein*, *Steyer* handlem żelaza słynie. *Freystadt*, *Traun*, *Wels*, *Gmunden*, *Neuburg*, *Diebach*, *Efferding* &c.

Stryya górzysta wprawdzie, urodzayna jednak i nasiadła, zamyka 22 miasta, 95 miasteczek, 138 zamków, 15 klasztorów i

200000 obywatelow. Żelazo i wyborna stal jest bogatym kraiu płodem i towarem. Dzie-
li się na Styryą górną, dolną i Hrabstwo
Cilleyfskie. *Gratz* nad Muerą M. S. kraiu i
Styryi dolney, Akademią, pięknemi pałaca-
mi &c: załczyony. Inne miasta: *Fridau*,
Fridberg, *Hardberg*, *Herberstein*, *Weltz* &c:
Górney Styryi M. S. *Judsbourg*, *Marien-
Celle* miasteczko sławne obrazem cudo-
wnym M. P, *Muerawa* &c Hrabstwa Cilley-
fskiego M. S. *Cilley* nad Sanem. *Windisch-
Gratz*, *Altenbourg Rain* &c.

Karynthia obfituje w bydło, żelazo, stal,
rybę i zwierzynę, zamyka 12 miast, 20 mia-
steczek, 175 zamków i 60 tysięcy dymów. Kra-
iu całego i Karyntyi dolney M. S. *Klagenfurt*
nad Głaną wałami niezwyuczaynie szerokie-
mi otoczony. *S. Weit*, *Osterwitz*, *Lawamun-
da* &c: *Ortenbourg* nad Drawą M. S. Karyn:
górnay. *Muhlstädt* stolica przedtym Kawa-
lerów S. Ierzego. *Dietrichstein*, *Ostak* Kla-
sztór Augustyański nad jeziorem, do które-
go Bolestaw śmiały Król Polski zabójca
S. Stanisława według powieści Mnichów
pod zmyślonym imieniem skrył się na po-
kutę i tu umarł Roku 1090.

Karniola przypiera do morza Adryatyc-
kiego, obfituje w wino, żelazo, stal, żywe
srebro i zboże ledwie iednak potrzebom
kraiu

Kraiu wystarczające, ludność kraiu zawisła na 21 miastach, 36 miasteczkach, 254 zamkach i 4000 wsi. Do Karnioli należą Marchia Wandalska: abo *Windismarck*, Istrya: Austryacka i Hrabstwo Goryckie. Karnioli M. S. *Laubach* nad rzeką tegoż imienia dawnych Xiążąt Karyntskich rezydencya. *Kotowrat* z kąd Hrabiowie tego imienia wynieśli się do Czech. *Mokrzyca*, *Auersberg*, *Czirnitz* nad jeziorem tegoż imienia, *Hydria* przy której sławne żywego srebra szyby dają pod czas na rok 300 tysięcy funtów merkuryusza. Marchii Wandalskiej ofadzoney Wandalami M. S. *Metling*. Istryi Austryackiej M. S. *Triest* nad wybrzezem tegoż imienia z portem morskim wolnym głębokim na stop 50 do 80 ale wiatróm podległym. *Proseco*-Pucinum, *Vindolo*, *Fiume*, *Pisina* abo *Mitterbourg*, *Pedena*, *Akwileia* w Friulii przedtym drugi Rzym, teraz wieś rybacka. Hrab: Goryckiego M. S. *Gartz-Goritia* z mocnym zamkiem i Arcybiskupstwem R. 1751. tam założonym. *Gradiška* &c.

Hrabstwo Tyrolskie kraj górzysty iednak urodzayny, obfituje w zboże kraiu potrzebom wystarczające, w wino, w szyby złote, srebrne i miedziane. Liczą w tym kraiu 28 miast i miasteczek, dwa biskupstwa Trydentskie i Bryxienskie pod protekcyą Arcy-

Arcyksiążąt, 48 kłaztorów, 230 kościołów, 355 zamków, 894 wsi i 100 tysięcy obywatelów, którzy są pracowici, od wygod i przepychu dalecy, panom swym wierni &c: M. S. Hrabstwo *Inspruck* nad Inem piękne, pałacami i zamkiem ozdobione. Pałac w którym Kancellaryja kraiowa jest osadzona, dach miedziany pozłacany pokrywa. *Franciszek* I. Cesarz Roku 1765 w tym umarł mieście. *Umbras* zamek o milę od *Inspruka* w którym biblioteka i różne ciekawości są złożone. *Meran* nad *Adigą*, *Covolo* na górze broniącej przewięcia z Niemiec do Włoch, *Kustein* zamek obronny, *Trydent* sławny ostatnim zbornym powszechnym skończonym R. 1563 *Trydentskiego*, a *Brixen* *Bryxeńskiego* Biskupstw miasta stołeczne.

Szwaby Rakuskie po cyrkule rozrzucone Szwabskim zamykają: 1) Wielkie woytostwo Szwabskie nad jeziorem *Konstancyenskim*, 2) Miasto *Konstancyą*, 3) 4 miasta leśne *Reinfeld*, *Seckinge* na wyspie *Renu* mostem złączoney z lądem, *Lauffenbourg*, *Waldsbout*, 4) Land-hrabstwo *Nellenburskie* z M. S. *Nellenbourg*, 5) Margrabstwo *Burgawskie* przy *Dunaiu* z M. S. *Guntzbourg* 6) *Brisgowią*, w której miasta *Stary* i *nowy* *Brisak*, *Fribourg* w czarnym lesie przedtym obronny, *Heitern* &c: 7) *Ortenawią* na
 prze-

przeciwko Strazburga, 8) Hrabstwo Montfortskie 9) Hrab: Bregentzkie, 10) Hrabstwo Sonnebergkie 11) Woytostwa naokoło Ulmy. 12) Hrabstwo de *Feldkirch* 13) Hrab: Hohenbergkie przy rzece Nekrze w Xięstwie Wirtemberskim z miastami *Schimberg, Rottenburg, Horb, Oberndorff*.

Co zawiera cyrkuł Bawarski?

Cyrkuł Bawarski część dawnego Noryku i Windelicyi zawiera 6 państw znaczniejszych, 2 świeckie a 4 duchowne, a te są 1) Xięstwo *Elektorstwo Bawarskie* składa się z Xięstwa i Woiewództwa abo Palatynatu górnego. 2) Xięstwo Neuburskie z Xięstwem Sultzbachskim należy do Elektora Palatyna Renkiego 3) Arcybiskupstwo Salisburskie z M. S. *Saltzburg, Muhlendorf* sławny w historii dla zwycięstwa Ludwika Bawarczyka Cesarza nad Fryderykiem Austryackim R. 1322 odniesionego. 4) Biskupstwo Fresingenkie z M. S. tegoż imienia 5) Biskupstwo Ratysbońskie którego M. S. wolne Cesarzkie *Ratysbona*; w tym mieście ustawiczny trwa Seym Niemiecki od R. 1662. 6) Biskupstwo Passawskie z M. S. tegoż imienia.

Które są miasta znaczniejsze dwóch państw świeckich cyrkułu Bawarskiego?

Munnich (Monachium) nad Izerą M. S. Elektorstwa Bawarskiego piękne, pałacem
wspa-

wspaniałym i rezydencyą Elektora ozdobione, *Nymfemburg* i *Schleisheim* dwa piękne pałace Elektorskie z rokosznymi ogrodami. *Ingolstadt* miasto obronne z Akademią sławną. *Straubinga*, *Landsbut*, stara *Etinga* skarbem kościelnym: z bogaczną, *Amberg* Stol: Woiewodztwa górnego. *Neuburg*, *Sultzbach* także stołeczne Xięstw tegoż imienia. W Xięstwie Neuburskim leży *Hochstadt* klęską Francuzów R. 1704. sławny.

*Które kraje zamykają się w cyrkule Szwab-
skim?*

Iest w nim 31 miast wolnych: *Auszpurg* Augusta *Vindelicorum*, *Biberach*, *Heilbron*, *Kempton*, *Offenbourg*, *Rotweil*, *Ulma* &c; 17. Hrabstw także wolnych, iako *Pappenheim*, *Rechberg*, *Ems*, *Fugger*, *Koenigsfeck*, *Waldbourg*; &c; 16. opactw męskich; 6 panieńskich na seymie ławę i głos mających; 5 powiatów Szlachty wolney i 10 państw znaczniejszych. 1) Biskupstwo Auszpurskie, *Del-
linga* rezydencya Bisk: 2) Bisk: Konstancy-
eńskie którego miasta *Mersebourg* nad ie-
ziorem rezydencya Biskupia, *Arbon* & 3) Opactwo Kempteńskie. Opat iest Marszał-
kiem dziedzicznym Cesarzowey. 4) Opa-
ctwo Elwageńskie. 5) Xięstwo Wirtember-
skie rzeką *Nekrą* szrodkiem kraiu płynącą
oblane; M. S. *Stutgard* z pięknym zamkiem.

Tubinga z sławną Luterską Akademią, *Ludwigsburg* przepyszny Xiążęcy pałac &c: Do Xiążęcia Wirtemberskiego należy Xięstwo Montbeliardskie kraiami Francuzkiemi Burgundya, Sundgawią i Lotaryngią okrażone. M. S. *Montbeliard* wielkie i piękne, iane miasta *Horbourg*, *Blamont* *Passavant* &c: 6) margrabstwo Badenńskie dzieli się na Kato-lickie de *Bade-Baden* M. S. *Bada*, *Rastadt* w którym traktat pokoju między Cesarzem i Francyą R. 1714. zawarty. *Falvorita* pałac piękny &c: i na Margrabstwo Luterskie *Bade-Durlach*; którego M. S. *Durlach*, *Karlsruhe* miasta zko z pięknym pałacem i ogrodem. 7) Xięstwo Firstembergskie M. S. *Firstemberg* &c: 8) Xięstwo Hohen-Zollerańskie z M. S. *Zollern*. 9) Xięstwo Oettingenskie z M. S. tegoż imienia 10) Dzierżawy Bawar-skie: Xięstwo Mindelheimskie, Hrabstwa Schwabeck, Willensteig &c:

Wylicz mi Państwa cyrkuli Frankoń-
skiego?

Znayduie się 7 znaczniejszych w tym cyrkule. 1) Bamberńskie, 2) Wurtzburskie, 3) Aichsztadskie Biskupstwa z M. S. tegoż imienia 4) Margrabstwo Kulembachskie a-
bo *Bareit*skie z miastami tegoż imienia 5) Margrabstwo Anspachskie z miastami *Anspach* i *Szwabach*: 6) Dzierżawy W. Mi-
strza

strza Krzyżackiego z *M. S. Margentheim*. Oprócz tych 7 państw, są dwa Xięstwa Koburskie i Szwarzemberskie.

W tym cyrkule jest Hrabstw wolnych 17. Szlachty wolney familii 1500 na 6 Powiatów podzieloney, 5 miast wolnych: *Norimberga* w której są złożone kleynoty i relikwie Rzeszy Niemieckiey, piękna handlowna i bogata, *Schweinfurt*, *Rottenbourg* nad Tabrą, *Weissenbourg*, *Windsheim*.

W cyrkule *Saxonii dolney* wiele liczysz znaczniejszych krajów?

Ośm które są: 1) Xięstwo Brunświckie-Wolfenbütelckie z miastami *Brunswick*, *Wolfenbutel* i *Bowern*; to Xięstwo należy do linii pierworodney Xiążąt Brunświckich. 2) Xięstwo Halberstańskie. 3) Xięstwo Magdeburskie. obu tych Xięstw sekularyzowanych miasta stołeczne są tegoż imienia i należą do Króla Pruskiego 4) Xięstwo Elektorstwo Hannoverckie abo państwa domu Brunświckiego-Luneburskiego królującego dziś w Anglii, które się składają z Xięstw Hannoverckiego, Bremeńckiego, Luneburskiego i Ferdeńskiego. *Hannover* jest M. S. Elektoratu, *Herrenhausen* blisko Hannoveru jest pałac rokoszny Elektorski, *Hamelzen* miasto obronne. *Eimbeck*, *Gottinga* z sławną Luterską Akademią. *Zell* nad Allera,

Lune-

Luneburg i *Lauenburg* M. S. swoich Xięstw nad Elbą. *Stade* miasto obrotne przy uściu Elby. 5) Biskupstwo Hildesheimskie, 6) Xięstwo Meklenburskie: Xiążęta Maklenburscy pochodzący od dawnych Królów Wandal-
skich i Obotryckich dzielą się na 2 linie; pier-
worodna piłze się Meklenburską na Szwere-
werynie, do niey należą Xięstwa Meklenbur-
skie, Wendeńskie, Szweryńskie z Hrab-
stwem tegoż imienia i państwem Rostoc-
kim; młodza Meklenburską na Strzelicy;
posiada Xięstwo Ratzenburskie, państwo
Starogardzkie i bierze z cła *Boitzenburg*,
30,000 talerów twardych. *Wysmar* miasto
wielkie i piękne należy do Króla Szwedz-
kiego 7) Xięstwo Holztyńskie należy do
Króla Duńskiego i Wielkiego Xiążęcia Mo-
skiewskiego iako Xiążęcia *de Holstein-Got-
torp*. Regencya Królewska jest w *Glück-
stad*, a W. Xiążęcia Moskiewskiego w *Kiell*,
w którym Xiążęta Holztyńscy na Gottor-
pie przedtym mieszkali. 8) Biskupstwo Lu-
terskie Lubeckie należy do domu Holztyń-
skiego. Miasta Cesarzkie są: *Brema* nad
Wezerą. *Hamburg* naywiększe i naybogac-
sze miasto w Niemczech nad Elbą, *Lubeka*,
Goslar.

*Na wiele części dzieli się cyrkuł Saxonii
górcney?*

Na trzy 1) na Saxonią właściwą 2) na Elektorat Brandeburski 3) na Pomierania.

Na wiele części dzieli się Saxonia właściwa?

Na cztery. 1. na Xięstwo-Elektorstwo Saskie. 2) na Margrabstwo Myfzyńskie albo Myfnię, którego naywiększa część należy do Elektora Saskiego. 3) na Landgrabstwo Turyngii. 4) na Xięstwo Anhaltynskie.

Znaczniejszy miasta w Saxonii i Myśnii: *Wittemberg* M. S. Xięstwa Saskiego nad Elbą z sławną Akademią Luterską. *Torgaw* miasto obronne nad Elbą. W Myśnii *Dreżno* M. S. i rezydencyą Elektorów Saskich. *Lipsk* sławny Akademią Luterską i iarmarkami nad rzeką *Pleifs*. *Meissen* miasto sławne fabryką porcelleny nad Elbą. *Königsstein* zamek niedobyty na skale, *Deitz*, *Mersburg*, *Pirna*, *Naumburg*, *Weissenfels*, *Muhlberg*, *Fridberg*, *Zwikaw* &c: *Gera* należy do Hrabi *de Reussen*, a *Altenburg* do Xiążęcia *de Saxe-Gotha*.

W Turyngii miasta: *Eisfurt* i *Duderstadt* z częścią miasta *Dresfurt*, z powiatem *Eichsfeld* należą do Elektora Mogunckiego; *Gotha* M. S. Xięstwa *de Saxe-Gotha*; *Weimar*. *Jena*, *Eisenach* należą do Xiążęcia *de Saxe-Weimar* linii Ernestynskiej; *Salfeld* do Xiążęcia *de Saxe-Salfeld*; *Mansfeld* M. S. Prabska

stwa tegoż imienia w sekwestrze u Elektorów Saskiego i Brandeburskiego będącego. *Muhlhausen* i *Nördhausen* dwa miasta wolne Cesarskie.

Xięstwa Anhaltyińskiego podzielonego na 4 linie domu Askańskiego miasta: *Dessau* nad zbiegiem Elby i Muldy należy do linii pierworodney Xiążąt *d'Anhalt - Dessau*; *Bernburg* do Xiążąt *d'Anhalt - Bernburg*; *Cœthen* do Xiążąt *d'Anhalt - Cocten*; *Zerbst* do Xiążąt *d'Anhalt - Zerbst*. *Quedlinburg* M. S. Opaństwa Kalwińskiego dla Dam wyfokiev rodowitości pod protekcyą domu Brandeburskiego.

Które są znaczniysze miasta Elektorstwa albo Marchii Brandeburskiey?

Berlin M. S. Marchii i wżyszkich państw Króla Pruskiego nad Sprą. *Frankfurt* nad Odrą, *Brandenburg* i *Potzdami* nad Hawelą. *Kistrzyn* miasto obronne. *Landzberg*, *Rupin*, *Reinsberg*, *Prentzlow*, *Templin*, *Drezdenko*, &c

Pomerania rzeką Penną dzieli się na Pomeranią Pruską i Szwedzką. W Pomeranii Pruskiej, *Szczecin* miasto obronne, *Anklam*, *Kamin*, *Stargard*, *Rugenwalda*, *Kolberg* port morski; wyspy *Usedom* i *Wolen*. Korona Szwedzka ma w Pomeranii bliższey. 1) Powiat *Bartzki* z miastem mocnym *Stralsund*. 2) cyrkuł *Gutzkowski* z miastem *Wolgast*,
Gryp-

Grypſwaldą & 3) Wyspę Rugen.

Ktore kraie zamykają się w cyrkule Renu górnego?

Znaczniejszych 10. 1) Biskupstwa Wornackie. 2) Spireńskie z miastami stołecznemi tegoż imienia. 3) Bazyleńskie z *Brondrut* abo *Porentru* rezydencyą biskupią. 4) Xięstwo dwóch mostów abo *Zweybruckie* z M. S. tegoż imienia. *Birkenfeld* stolica Xięstwa *Birkenfeldzkiego*, 5) Xięstwo *Simmereńskie* z M. S. *Simmern* 6) Landgrabstwo *Haskie*, którego M. S. i obronne *Kassel*. Inne miasta: *Eſwega* *Rotenburg*, *Gieſſen*, *Hirſzfeld*, *Treiſa*, *Alsfeld*, *Marpurg* &c. 7) Xięstwo *Weldenſkie* z M. S. *Weldentz*. 8) *Weterawia*, gdzie ſą: Hrabstwa *Hanawskie* należące do domu *Haskiego*; miasto *Homburg* należy do Xiążąt *de Heſſe-Homburg*; miasto i Xięstwo *Darmſtad* należy do Xiążąt *de Heſſe-Darmſtad*; *Catzenellenbogen* M. S. Hrabstwa tegoż imienia. 9) Hrabstwo *Nasławskie*, w którym ſą miasta *Nasław*, *Uſingen*, *Deitz*, *Weilburg* &c: od których nazwały się różne linie domu *Nasławskiego*. 10) Xięstwo Opactwo *Fuldeńskie* podwyższone na godność Biskupią od *Benedykta XIV.* 1752) z M. S. *Fuldą* oyczyną *Kirchera*. W tym cyrkule wiele ieſt hrabstw udzielných; miasta wolne: *Frankfurt*

furt nad Menem, elekcyą, koronacyą Cesarzow i złożeniem złotey bulli na ratuszu, ozdobiony; *Witzlar* do którego najwyższy trybunał nazwany izbą Cesarzką z *Spiry* R. 1693 jest przeniesiony. *Frideberg*. Szlachta wolna na 3 dzieli się powiaty.

Które kraie zawiera cyrkuł Elektorcki albo dolnego Renu?

Zawiera 4 Elektorstwa. 1) Elektorstwo Arcybiskupstwo Mogunckie, którego M. S. *Moguncya* nad zbiegiem rzek Renu i Menu. *Azafenburg* rezydencya Elektorcka, 2) Elektorstwo Arcybiskupstwo Trewirskie z M. S. tegoż imienia; *Koblentz* nad zbiegiem rzek Renu i Mozelli rezydencya Elektora. *Ehrenbreitstein* zamek mocny, na przeciwko Koblentzu. 3) Elektorstwo Arcybiskupstwo Kolońskie z M. S. wolnym i wielkim *Kolonią* nad Renem. *Bonna* rezydencya Elektorcka. 4) Elektorstwo Faldshrabstwo Ryńskie którego M. S. *Heidelberg* nad Nekre. *Manheim* miało arcybiskupnie rezydencyą Elektorów zafczycone. *Eiffalia* do różnych należy Państw Niemieckich.

Które kraie leżą w cyrkule Westfalskim?

4 Biskupstwa, 8 Xięstw, wiele opactw ptei oboiey, wiele hrabstw udzielnych i 5 miasta wolne.

1. Biskupstwo Leodyjskie wąskie ale długie. M. S. *Leodium* (Liége Lüttich) nad Mozą wielkie, ludne i obronne, różnemi rękodzielni a naybardziej strzelby ognistej sławne. *Tongres, Dinant, Spa* wodami mineralnemi sławna, *Mastrych* obronny twierdzą Hollenderską osadzony 2) Biskupstwo Munsterskie M. S. *Munster* - Monasterium abo dawna Monigroda wielkie, obronne i pokoiem między Cesarzem i Francją tu zawartym R. 1648. sławne. *Coesfeld, Warendorf* nad Emsą. 3. Biskupstwo Osnabrugskie M. S. *Osnabrug*, wielkie, piękne i dla traktatu tam zawartego między Cesarzem, Rzeszą Niemiecką i Szwedami R. 1648. znaiome. Znacznieysze miasta są. *Petersbourg, Iborg, Hunteburg* &c: Według traktatu Westfalskiego Biskupem Osnabrugskim jest na przemianę ieden z domu Xiążąt Brunświckich z Katolickim Prałatem od Kanonikòw Katolickich wolnie obrany. Gdy Biskupstwo zostało w domu Brunświckim, zwierzchność duchowną nad Katolikami sprawuje Arcybiskup Koloński. Kapituła składa się z 22 Katolickich, a 3 Luterskich Kanonikòw. 4) Biskupstwo Paderbońskie z M. S. tegoż imienia. *Warburg*.

Xięstwa, 1) Juliackie dzieli się na 25 woytòwstw. M. S. *Juliers* - Juliacum. *Linnich*,

przy którym walney bitwy R. 1444 stoczony order S. Huberta od Xiążęcia Juliackiego ustanowiony jest pamiątką. 2) Kliwskie z M. S. *Klivia-Cleves* na pagórkach osiadłe, od których wzięło nazwisko. *Wesfel* miasto wielkie i mocnym zamkiem utwierdzone. *Emmerick, Duysbourg &c*: 3) Bergeńskie M. S. *Dusseldorff* nad Renem z pałacem Xiążęcym, w którego kilka salach przednie obrazy są złożone. 4) Ferdeńskie z Biskupstwa na Xięstwo R. 1648 zamienione z M. S. *Ferden* nad Allerą. 5) Mindenńskie także z Biskupstwa za Xięstwo uznane M. S. *Minden* stolica rządu krajowego. 6) Ost-Fryzyjskie nad morzem Niemieckim, obfite w zboże i bydło. M. S. *Emden* z portem morskim. 7) Murskie M. S. *Murs* albo *Meurs*, 8) Westfalskie M. S. *Arensberg*. Wschodnia część tego Xięstwa nazywa się *Sauerland* i słyka się z Biskupstwem Paderborńskim.

Opactwa męskie są: Korweyskie, Werdeńskie &c: Opactwa Panieńskie: *Herwardi'skie* dla 15 Kanoniczek Kalwińskich z których 11. są Xiężniczki albo Hrabianki. Katolickie opactwa są: *Burscheid, Essen, Munster-Bilsen, Thoren*.

Hrabstwa: *Bassein h, Teklenburg, Hoya, Lingen, de la Marck, Oldenbourg, Delmen-*

menhorst, Plettenberg, Pyrmont Rawensberg, Ravenstein &c:

Miasta wolne: *Akwisgran-Aix-la-Chapelle* ma zaletę od wód mineralnych, pokoju tam zawartego R. 1748. rękodzielniczych &c: *Kolno-Colonia Agrippina* miasto wielkie ale nie ludne. *Dortmund* w Hrabstwie Markańskim.

Jaka jest własność kraiu Niemieckiego?

Powietrze jest zdrowe i umiarkowane, bardziey jednak zimne niż ciepłe zwłaszcza nad morzem. Grunta są urodzajne ledwie gdzie znaydują się takie miejsca, któreby nie obfitowały we wszystkie rzeczy do wyżywienia potrzebne. Nie schodzi Niemcom na wybornych winach zwłaszcza nad rzekami *Nekrą* i *Renem*, na wodach mineralnych tak ciepłych iako zimnych, na minerach srebrnych, miedzianych, cynowych, żelaznych i żywym srebrem. Niemiecka kraina obficie szafuje dobre piwa, wełnę, grube sukna, materye wełniane, konie, owce &c:

Jakie są przymioty narodu Niemieckiego?

Niemcy są szczerzy, przystoyney postaci, woieni, dobrzy żołnierze, sposobni do atakowania i wytrzymania trudów wojaskowych, nie są zbytnią rozumu ostrością zaszczytzeni, zdatni iednak do handlu i kun-

sztów

kunштów rzemieślniczych; kochają się w wojnie, iedzą tłusto, pią zbytecznie, z tym wszystkim są pracowici i ćwiczą się pomysłnie w kunsztach i naukach. Celują w Chimii, umiejętności obchodzenia się z kruszczami, w lekarstwie, w prawie i matematyce. Bardziej sposobni do zbierania z ksiąg, tłumaczenia i wydawania piśm pracowitych niż dowcipnych.

Które kraie zostają pod obowiązkiem lenności Rzeczy Niemieckiej?

1) Czechy z swemi przynależnościami, 2) Xięstwa Włoskie, 3) Niderlandy Austriacki.

Jakie są granice, obszerność i obfitość Królestwa Czeskiego?

Czechy graniczą na północ z Misnią i Luzacyą, na wschód z Śląskiem, na południe z Austryą, na zachód z Bawaryą, położeniem swym owatę wyrażają mają długości mil 60, szerokości więcey niż 40. kray to jest górzysty, zimny i nienadto zdrowy, obfituje iednak w zboża, owoce, pastwiska, szafran, i w niektórych miejscach w wino. Góry Czeskie są bogate w srebro, cynę, ołów, w granaty i inne kamienie kiztałt wschodnich. Obywatele są dowcipni, pracowici, mocni, dobrzy żołnierze, ale do pijaństwa skłonni.

Które są miasta znaczniejsze osmnastu
cyr-

Cyrkułów, na które się dzielą Czechy?

Cyrkuły albo powiaty Czeskie biorą swe nazwisko od miast stołecznych. Całego królestwa M. S. Praga nad Moldawą na 3 miasta Pragę starą, nową i małą podzieloną, Arcybiskupstwem; Akademią sławną i pięknym mostem ozdobioną. Zamek Wyszera na skale zbudowany broni Pragi. Inne miasta są: Czaśław Kutzenberg, Leitomeritz, Königfratz; Karlsbad i Teplitz wodami mineralnemi sławne. Egra miasto obronne. Glatz M. S. Hrabstwa tegoż imienia ustąpione Królowi Pruskiemu.

Które są przynależności Królestwa Czeskiego?

1) Xięstwo Śląskie. 2) Margrabstwo Morawskie. 3) Margrabstwo Łuzackie, z których większa część Xięstw Śląskich i Łuzacya odpadła od Czech i są przyłączone do państw domów Brandeburskiego i Saskiego.

Jakie są granice i podział Xięstwa Śląskiego?

Xięstwo Śląskie od Kazimierza W. Króla Polskiego Koronie Czeskiej ustąpione styka się na północ z Marchią Brandeburską i Polską; na wschód z tą samą Polską, na południe z Morawą i Węgrami, na zachód z Łuzacyą i Czechami. Długość jest mił około 75. szerokie 30. Obfituje w zbo-

że, lasy, pastwiska, bydło, w len dobry, w miód, w różne po górach kamienie, w kruczkowe szyby, w marmury, &c: Śląsk dzieli się na dolny i górny; górny zaś może się dzielić na Śląsk Pruski i Austryacki.

Śląsk dolny zamyka w sobie 12 Xięstw nazwanych od miast, stołecznych, które wszystkie traktatem Wroclawskim d. 11 Czerwca R. 1742 ustąpione są Królowi Pruskiemu. 1) *Wroclaw* ludne i handlowne nad Odrą. 2) *Lignica* Akademią Rycerską przedtym sławną ozdobiona 3) *Jawor* 4) *Swidnica* miasto obrotne. 5) *Olesnica* (Oels) 6) *Brzeg* miasto mocne 7) *WolaWa*, 8) *Głogów* miasto po Wroclawiu najludniejszy. 9) *Sagan*. 10) *Krosno* z całym Xięstwem już R. 1538. domowi Brandeburskiemu ustąpione 11) *Munsterberg*. 12) *Nissa* M. S. Xięstwa Grotkowiękiego nad wszystkie miasta Śląskie najmocniejszy. Oprócz tych miast stołecznych Xięstw tegoż nazwiska, są: *Wartenberg*, *Trachenberg*, *Milicz*, *Trzebnica* o mil 3 od Wroclawia klasztorem panieńskim od Henryka brodatego i S. Iadwigi jego żony fundowanym sławna.

Śląska górnego Pruskiego Xięstwa są: *Opolskie* M. S. *Opole* nad Odrą, w tym Xięstwie leży *Głogów* maiejszy i *Kosel* obrotne; Xięstwo *Raciborskie* M. S. *Raciborz* nad Odrą.

Xię.

Xięstwa Śląska górniego Rakuskiego są 1) Oppawskie, którego M. S. Opawa (Troppau); 2) Karnowskie z M. S. Karnowem (Jaegerndorf); 3) Cielżyńskie ma M. S. Cieszyn, należy do Albrychta Królewica Polskiego Xiążęcia Saskiego. *Bielsk* nad granicą Polską M. S. Xięstwa Bielińskiego dziedzicznego domu Xiążąt Sułkowskich. *Iablunka* forteca nad granicą Węgierską.

Które miasta znaczniejsze znajdują się w Margrabstwie Morawskim?

Morawa od rzeki Morawy nazwisko biorąca obfituje w wina, pastwiska, bydło rogate, len &c: ma M. S. *Ołomuniec* niedawno na mocną obrócony fortecę, piękny i ludny, Akademią i Biskupstwem ozdobiony. *Brynn* miasto z zamkiem na wysokiey górze położonym. *Znaim*, *Niklasburg* o mil 8 od Wiednia. *Prosnica*, *Iglawa*, *Polna*, *Krumtów*, *Straßwitz*, *Prerawa*, *Ostra* &c:

Jak się dzieli Luzacya, i. które są znaczniejsze iey miasta?

Luzacya między Śląskiem, Czechami, Misnią y Marchią położona domowi Saskiemu od Austryackiego R. 1635. ustąpiona, dzieli się na górną i dolną; górney miasta są: *Bautzen* nad Sprą stołeczne margrabstwa. *Görlitz* sukieniami, a *Zitau* lnianemi manufakturami sławne, dolney Luzacyi

miała są: *Luben, Guben, Luckau, Spremberg, Cosau &c*: miasta: *Cottbus, Peitz, Boesckau, Storckau, Sommerfeld &c*: należą do Króla Pruskiego.

Które Xięstwa Włoskie podlegają prawu lennemu Rzeczy Niemieckiej?

1) Xięstwa domu Austryackiego. 2) Państwa Króla Sardyńskiego 3) Xięstwa domu Atestyńskiego (po łacinie *Domus Atestina*) zosiłają pod obowiązkiem małstwa.

Xięstwa domu Austryackiego są: 1. wielkie Xięstwo Toskańskie jest z Państw Austryackich wydzielone dla Leopolda Arcyksięcia, i iemu oraz jego męskiej płci potomstwu, na wieczne czasy ustąpione. 2) Xięstwo Medyolańskie 3) Xięstwo Mantuańskie.

Jakie są granice, rozległość y żyzność W. Xięstwa Toskańskiego?

Toskania graniczy na północ i wschód z państwem Papieskim, na zachód z Genuą, Luką i Modeną, na południe oblana jest morzem; długości ma mil około 40, szerokości 30. obfituje w wino, zboże, cytryny, pomarańcze i inne delikatne owoce, w szafran, jedwab, lny, w marmury alabastr, porfir, minery alunowe, żelazne, miedziane i srebrne.

Co Xięstwo Toskańskie z Rzeczypospolitey wol-

wolney uczynione Xięstwem dla domu de Medicis zawiera?

Zawiera 1) Powiat abo kray Floreński nad którym Alexander *de Medicis* przywłaszczył sobie dziedzictwo i moc panowania udzielną z tytułem Xiążęcia od Karola V. nadanym; syn jego Kolinus otrzymał tytuł W. Xiążęcia od Piusa V. Papieża R. 1569. 2) Powiat Pizański zawoiowany od Florenczyków R. 1406. 3) Powiat Senneński ustąpiony od Filipa II. Króla Hiszpańskiego R. 1557. W. Xiążęciu Toskańskiemu oprócz miast garnizonowych, które zostały się przy Królestwie Neapolitańskim.

Florencya nad Arną miasto piękne, całego kraiu stołeczne, rezydencyą Arcy-Xiążęcia, pięknemi pałacami, 150 Kościołami, 17 rynkami, i 169 statuami ozdobione. *Pratolino* zamek rokoszny W. Xiążęcia. *Arezza* miasto wielkie na górze położone *Pistoła*, *Barberino* oyczyzna zacnego domu. *Camaldoli* wstawione opactwem pierwiałkowym zakonu Kamedulskiego fundowanego od S. Romualda. *Piza* miasto dawne, piękne i wielkie nad Arną. *Livorna* (Portus Liburnus) z portem morskim dla wszystkich narodów do handlu wolnym. *Sienna* miasto piękne i obronne, oraz delikatnością ięzyka Włoskiego zalecone.

Polis

Policiano wybornym winem sławne.

Xieństwo *Medyolańskie* styka się na północ z Szwaycarami i Gryzonami, na wschód z państwem Weneckim, Parmą i Mantuą, na południe z Parmą i krajem Genueńskim, na zachód z państwami Króla Sardyńskiego, długość jego jest mil 40, szerokość 20. obfituje we wszystko. Miasta stołeczne powiatów to Xieństwo składających są: *Medyolan* nazwany Wielki ma 230 kościołów, 66 klasztorów, 10 szpitalów, Akademią i Arcybiskupstwo; *Como* nad jeziorem tegoż nazwiska, *Pawia*, *Kremona*, *Anghiera*, *Lodi* przedtym *Laus Pompeia*. Z Xieństwa Medyolańskiego ustąpione są Królowi Sardyńskiemu: *Dolina Sezya*, część powiatu Angerskiego, Pawezanskiego: powiaty Nowarski, Wigewanowski, Lomeliński, Alexandryński, Tortoński: Hrabstwo *Bobbio* i wszystkie dzierżawy lenne Cesarzskie (Feudi Imperiali) na południu Tortony leżące.

Xieństwo Mantuańskie leży między Państwem Kościelnym, Weneckim, Modeńskim, Parmeńskim, Medyolańskim, obfituje w zboże, pastwiska, owoce, i wyborne wina, od R. 1708. należy do domu Austriackiego, długie jest na mil 16, szerokie 12. *Mantua M. S.* położone na wyspie rzeką *Mincyą* otoczony, jest mocne i obronne,
włpa.

wspaniałym dawnych Xiążąt z domu *Gonzagów* pałacem i innymi przepysznyemi gmachami ozdobione. *Ostiglia* zamek nad Po. *Piktola* miasteczko blisko Mantui oyczyna *Wirgiliusza*. *Borgoforta*, *Ostiglia*, *Luzara*, *Goita*, *Castiglione* &c:

Które Xięstwa należą do Króla Sardyńskiego?

Król Sardyński trzyma 4 znaczne Xięstwa: *Sawoyskie*, *Piemontskie*, *Montferackie* i część Xięstwa *Medyolańskiego*, położone między *Francją*, *Szwajcarami*, *Medyolanem*, *Parma* i *Genua* długie na mil 90, szerokie 70.

Sawoya kraj górzysty mniej obfity dzieli się na 7 powiatów, których miasta stołeczne są: *Chamberi* stolica całego Xięstwa i Parlamentu. *Montmelian*, *Apermont*, *Anneci* M. S. powiatu *Genewskiego*. *Tornon* M. S. Xięstwa *Szablańskiego* (*Chablais*) *Ripalla* &c: *Montiers* przedtym *Forum Claudii* M. S. hrabstwa *Tarantezyńskiego* (*de Tarantaise*) S. *Jan Maurycyjski* M. S. hrabstwa *Maurycyjskiego*. *Faussigni* M. S. powiatu tegoż nazwiska.

Xięstwo *Piemontańskie* (po *Włosku* *Piemonte*) obfitujące we wszystko, wesołe i ludne, ma w górach któremi jest otoczone, minery złote, srebrne, miedziane i żelazne.

Oby-

Obywatele są dowcipni, przemysłni, ku cudzoziemcom ludzcy, weseli; panu swemu życzliwi i w dochowaniu wiary Katolickiej ślaczni. *Turyń* (Augusta Taurinorum) M. S. Xięstwa tego i wżyskich państw Króla Sardyńskiego, rezydencyą Królewską, Arcybiskupstwem, Akademią, zamkiem, pięknością gmachów, porządny ulic rozłożeniem ozdobione nad zbiegiem rzek *Dory* i *Pô* położone. *Wenerya* i *Rivola* dwa roskoszne królewskie zamki leżą za *Turyńem*. *Coni* miasto mocne dwa razy od Francuzów obleżone ni razu niedobyte. *Pignerol* *Fenestrella*. *Salussa* M. S. Margrabstwa Salussańskiego, w którym leżą miasta obronne: *Demont* i *Karmagnolla*. *Nica* nad morzem M. S. Hrabstwa Niceńskiego. *Willa-Franca*, *Onelia* M. S. Xięstwa Onelińskiego. *Suza* (Segusium) M. S. margrabstwa Suzańskiego. *Aosta* (Augusta Praetoria) M. S. Xięstwa Aostańskiego. *Furea* z mocnym zamkiem M. S. Hrabstwa Kanawezańskiego (Canavese) *Wercella* M. S. Państwa Wercelskiego; *Asta* M. S. Hrabstwa Asteńskiego. Do Piedemontańskiego Xięstwa przyłączone są traktatem Wiedeńskim R. 1735. dzierżawy lenne Cefarskie nazwane *Langhes* (feuda Langarum) których jest w liczbie 54.

Xieństwa Montferackiego położonego między Piemontem i Medyolanem od Xieństwa Mantuańskiego oddzielonego i domowi Sawoyjskiemu ustatkowanego R. 1708 M. S. *Ka-
zal* nad rzeką Po, przedtym najmocniejsza we Włoszech forteca, zburzona R. 1700, którey część twierdz Król Sardyński naprawił, *Trin* nad Po; *Alby* &c. Powiaty odłączone, od Xieństwa Medyolańskiego dla Króla Sardyńskiego są: *Alexandryjski*, *Tortoiński*, *Nawarski* &c:

*Które Xieństwa są dziedziczne domu Ate-
styńskiego?*

Xieństwa 1) *Modeńskie*. 2) *Reggio*. 3) *Car-
pi*, 4) *Corregio*, 5) *Mirandola* z Margrab-
stwem *Concordia*, 6) *Nowellara*. 7) *Massa-
Carrara*, które Xieństwo przyniosła w posagu
domowi Atestyńskiemu ostatnia onego dzie-
dziczka *Marya-Teresa* z domu Xiążąt *Cibo*.
Wszystkie te Xieństwa razem wzięte mogą
mieć długości mil 20, szerokości 10.

tują w zboże, wyborne wino i inne rzeczy
do potrzeby i wygody służące. *Mo-
dena* w kraju wesółym i urodzajnym po-
łożona, mocnym zamkiem obreniona. Pa-
łac Xiążęcy jest wielki i wspaniały. *Rival-
ta* i *Sassula* pałace rokoszne Xięcia Modeń-
skiego leżą między *Modoną* i *Reggio*.

*Które Prowincye składają Niderland Au-
stryacki?*

Ni-

Niderland przedtym nazwany Niemcami dolnemi, potym cyrkułem Burguńskim składa się z 17 Prowincyi, których 7 wybiwszy się z posłuszeństwa Królów Hiszpańskich, wolnym stały się narodem pod nazwiskiem *Prowincyi skonfederowanych*, abo *Rzeczypospolitey Hollenderskiey*. *Artezja* osma Prowincya dostała się w moc Francuską, dziewięć pozostałych z odłączeniem jednak od nich znacznych krajów dla Królów Francuzkiego, Pruskiego i Rzeczypospolitey Hollenderskiey, zostały się przez traktat Utrechtski przy domu Austryackim w Niemczech panującym, iako to trzy Hrabstwa: Flandryjskie, Hannońskie, Namurskie; cztery Xięstwa: Brabańskie Luxemburskie, Limburskie Geldryjskie; Państwo Malińskie i Margrabstwo Antwerpskie. Wszystkie Prowincye Belgickie Austryackie składają kray długi mil 38. szeroki 24. obfitują w zboże, pastwiska, lasy i są jednym z najludnieyszych krajów w Europie dla gęstych miast, nasiadłych miasteczek i nie przerwanym prawie ciągiem wsiów z sobą spoionych. Manufaktury kamlotowe, szpalerowe i koronkowe wstawiają ten kray i bogacą. Belgowie są wzrostu pięknego, mienią, do trudów woiennych, nauk, kunsztów wyzwolonych i rzemioł sposobni; rzetelni,
 słowa

ślowa dotrzymujący, ku cudzoziemcom grzeczni, do handlów się naywięcey przykładają, smaczno jedzą, wiele a często niepomiarowanie piją.

Flandrya dzieli się na Francuską, Hollenderską i Austryacką. Flandryi Austryackiey M. S. *Gand* nad zbiegiem Skaldy i Lizy, różnemi kanałami dzieli się na 26 wysp złączonych z sobą 300 mostami. Inne miasta są: *Bruga* ustanowieniem Orderu złotego runa od Filipa dobrego Xiążęcia Burguńskiego sławna r. 1430. *Ostenda* z dobrym portem i mocnemi twierdzami od Ambrożego Spinoli Wodza Hiszpańskiego r. 1604. po trzyletnim oblężeniu, a od Francuzów R. 1745 w dziesięć dni dobyta. *Neuport* nad Yperlą, miasto mocne. *Furna*, *Ypry*, *Menin*, *Tornak* (*Tornay*) *Udenarda*, *Alost*; *Knok*, forteca mocna, *Dyxmuda* naylepszym w tym kraiu syrem i masłem sławna. *Niniwa*, *Kurtrycht* &c.

Hannonia (*Hainau*) dzieli się na Austryacką i Francuską; Austryackiey M. S. *Mons*, piękne, bogate i mocne, którego jedna połowa leży na górze, a druga na dolinie błotnistej. *Ath* nad Dandrą obronny, *Halla*, *Gislenopol* (*St. Guillain*) którego służy miasto *Mons* w potrzebie zalewaia, *Lessina*, *Stenkerka*, *Chimay*, *Solva* &c:

Hrabstwo Namurskie oprócz *Charlemontu*

przyłączonego do Hannonii Francuskiej całe należy do domu Austriackiego M. S. *Namur* nad zbiegiem Mozy i Sambry iedno z naymnieyszych w Europie, *Charleroi* forteca obronna. *Buvina Fleurus, Walkurt* &c.

Brabancya dzieli się na Austriacką i Hollenderską: Austriackiej i wszystkich Prowincyi Belgickich M.S. *Bruxella* nad Senną piękna, wielka i obronna gdzie Wielkorządźca i naywyższa mieszka rada. *Lowanium* Akademią sławną zaszczycone. *Tillemont, Grimberg, Nilwella, Judogna* a przy niej *Ramilly* klęską Francuzów R. 1706 pamiętna. *Wiltworda, Senef, Genap.* &c:

Xięstwo *Luxemburskie* należy do Austrii i Francyi. Austriackiego *Luxemburgu* M. S. *Luxemburg* mocnemi opatrzony twierdzami. *Kronenbourg, S. Hubert, Wirton.* &c.

Xięstwa *Limburckiego* M. S. *Limburg.* &c: Hollendrzy tu mają *Dalem, Wyck, Rolduk* i *Falkemburg.*

Geldrya dzieli się na Austriacką, Pruską i Hollenderską. *Geldrya* dolna należy do Hollendrów; W górney Austriackie miasta są: *Ruremonda* i *Erkelens*; Pruskie: *Geldrya, Werda* i *Stralen*: Hollenderskie- *Venlo* wynalezieniem i pierwszym doświadczeniem bomb sławną. *Stewenswerd* zamek mocny nad Mozą.

Państwa *Malińskiego* m. s. *Malina* nad Dylą pięknymi kościołami i Arcybiskupstwem ozdobiona.

Margrabstwa *Antwerpskiego* M.S. *Antwerpia* nad Skaldą, piękna, mocna i wielka. *Lierra, Sandfljet, Eckem &c:*

Co są i które są miasta Barrierowe?

Te miasta obronne w Niderlandzie Austriackim nazywają się *Barrierowemi*, w których Rzeczpospolita Hollenderska dla ubezpieczenia granic łwych i wstrzymania woyska Francuskiego pod czas wojny od niazdów, trzyma swoje załogi podług traktatu Barrierowego R. 1715 zawartego. Te zaś miasta są: *Namur, Tornak, Menin, Furna, Warneton, Ypry* i zamek *Knok Dundermonda* żołnierzem Austriackim i Hollenderskim jest osadzona.

ROZDZIAŁ III.

O Państwie Tureckim.

Które są Państwa Sultana Tureckiego?

Są te: 1) Turcja Europeyska, 2) Turcja Azyatycka, 3) Turcja Afrykańska, 4) wyspy Tureckie, 5) Państwa hołdujące.

Jakie są granice Turcyi Europeyskiej?

Od zachodu styka się z golfem Weneckim, Dalmacją Wenecką, Kroacją Rakušką; od południa z morzem śródziemnym; od wschodu z morzem czarnym i Archipelagiem; od północy z Węgrami, Ziemią Siedmigródką i Wołoską. Ma z zachodu na wschód mil 200, a 250 z południa na północ, całe zaś państwo Tureckie wraz z kraiami hołdującymi rozciąga się na mil 800 od strony zachodniej królestwa Algierskiego aż do Balsory leżącej na końcu odnogi Perskiej, a mil około 700 z północy na południe.

Na które kraje dzieli się Turcja Europejska?

Dzieli się na Turcję północną na północ gór *Castagnas*, w której zamykają się: 1) Bessarabia. 2) Kroacja Turecka. 3) Dalmacja Turecka. 4) Bośnia 5) Serwia. 6) Bułgaria. 7) Romania albo Romelia i czworo państw hołdujących; i na Turcję południową albo dawną Grecyą, w której leżą. 1) Macedonia. 2) Albania. 3) Epir. 4) Tesfalia. 5) Liwadya. 6) Morea.

Jakie narody mieszkają w Bessarabii?

Tatarowie Oczakowscy i Budziaccy bardziej wolni niż poddani Turkom, którzy tu niektóre tylko trzymają miast, te zaś są: *Oczaków* nad uściem Dniepru, stolica Ta-

tarów Oczakowskich, twierdzą Turecką o-
sadzony. *Białogród* abo *Akirman* stolica
Tatarów Budziackich także garnizonem
Tureckim utwierdzony. *Bender* abo *Tekin*
rezydencya Bafzy Tureckiego, nad Dnie-
strem.

*Które są znaczniejszye miasta w Turcyi
północney?*

Kroacya Turecka inna od Rakuskiej
ma M. S. i obronne *Wichicz* abo *Bichacz*.
Ten kray obsituie w oliwę i wino. *Mostar*
jest M. S. Dalmacyi i rezydencya Bafzy. *Na-
renta, Trebigna, Redina, Antivari. &c.*

Bośnia tak zwana od Bosny rzeki tam
płynącej, przedtym była królestwem, któ-
re w Roku 1366, fundował Stefan Miryes;
Machomet II podbił ją r. 1463. i Stefana V
Króla żywego ze skóry odrzeć kazał. M. S.
tego kraiu jest *Bagnaluk, Faycza, Orbach,
Kornich* abo *Zwornik* nad Dryną &c:

Serwii M. S. *Belgrad* nad zbiegiem Du-
naju i Sawy przedtym przedmurze Chrze-
ścianstwa, teraz rezydencya Bafzy oddany
Porcie R. 1739. Inne miasta są: *Semendrya,
Janibazar, Nissa, Passarowicze* miasto śla-
wne pokojem tam zawartym między Ce-
sarzem i Portą R. 1718. Serwia przedtym
mocne Słowackie królestwo dostało się w
moc Turecką. R. 1463.

Bulgaryi m. s. *Zofia* blisko rozwalin dawney Sardyki, *Widdin* forteca nad Dunajem, *Silistrya*, *Nikopol* zwycięstwem Bajazeta I. nad Zygmuntem potym Cesarzem, R. 1396. *Ternowa*, *Chiprowacz*, *Kopelowacz*,

Warna przy morzu czarnym klęską Władysława III Króla Polskiego i Węgierskiego R. 1444. wstawione. *Mangalia* abo *Tomis-Wara* nad morzem czarnym wygnaniem Owidyusza pamiętna. *Babuduk*, *Prostawica* przy uściu Dunaju. *Giurdziwo*, *Brabitow* &c.

Konstantynopol po Turecku *Sztambuł* po Polsku *Carogrod* jest M. S. Romanii i państwa Tureckiego szturmem dobyty od Mahometa II. R. 1453. Miało to nad cieśniną Carogrodzką położone, zaszczyca się pięknym i bezpiecznym portem, i jest iedno z naywiększych na świecie. Ulice ma ciałne, kamienice niskie i złe budowane, ale pałace i meczety wspaniałe. Pałac W. Sułtana nazwany saraiem jest gmach rozległy i wspaniały; od wielkiej bramy, którą do niego wchodzi państwo Tureckie jest nazwane *Portą Ottomaniską*. W mieście mieszkaia Turcy, Grecy i Żydzi. Chrześcianie Europeyscy na przedmieściu nazwanym *Galata*, a Posłowie cudzoziemscy na przedmieściu *Pera*. Położenie mia-
sta

sta tego nayroskosznieysze na świecie, podlega trzęsieniu ziemi, pożarom i morowej zarazie, które ostatnie dwa nieszczęścia można przypisać niedbalstwu i nieochędoństwu Tureckiemu. Inne miasta są: *Adryanopol* podbity od Amurata I. R. 1362, *Demotyka*, *Filipol*, *Trajanopol* nad Marizą, *Gallipol* nad cieśniną tegoż imienia, gdzie Admiral Turecki rezyduje. *Dardanelle* są z zamki jeden w Europie, drugi w Azyi broniące weyścia okrętom na Helespont. *Rodosta* nad Marmorą &c: *Hem*, *Rödopa* dwie sławne góry leżą w Romanii abo dawney Tracyi.

Które są znaczniejsze miasta dawney Grecyi abo Turcyi południowey?

Macedonii po Turecku *Comenolitari* M. S. *Salonika* dawna *Tessalonika*, handlowna, ludna, bogata, naylepszym liczy się w Grecyi portem. *Genissar*-*Pella* narodzeniem Alexandra W. sławna; *Cbitro*-*Pidna* kłeską *Perseusza* ostatniego Króla Macedońskiego, a *Filippi* *Bruta* i *Kassylusa* Dziejopisom znajome. *Libanowa*-*Stagira*, *Emboli*-*Amphipolis*, *Kontessa* abo *Stremona*, *Okryda*, *Bolina* &c: Na południe wybrzeża *Contessa* wbiega na morze góra *Athos* teraz *Monte Sancto* jedna z nawyższych w Europie od lądu palmem gór zamknięta, mnicha-

chami osadzona Greckimi. Rachuią we 22 klasztorach i 40 pustelniczych mieszkaniami mnichów z różnych narodów na 6000, którzy ostre życie prowadzą, z pracy rąk swych żyją i daninę Porcie płacą. Pustelnicy z ostrością życia okropną łączący odludność, zawrotu dostają głowy i w dziwackie wpadają myśli. Z tego miejsca naywięcey mnichów wychodzi do rządu dyecezyi, i naywięcey tu mieszka złożonych z urzędu Władyków.

Miasta Albanii są *Scutari* abo *Iskodar* stołeczne, *Durazzo* i *Walona* porty morskie; *Kröja* męstwem, a *Aliffa-Lyffus* grobem Skandeberga wstawione. *Dulcigno* port morski; obywatele są dobrzy marynarze i nazywają się *Dulcignotami*. *Dibra*, *Drivasta* &c:

Epiru abo według niektórych Krajopisów dolney Albanii M. S. *Delwino*, *Chimera* *Acroceraunia*; obywatele pod nazwiskiem *Cimeriotów*, na rozboie wypadają morskie. *Kocyt* i *Acheron* strumyki i gay *Dodona* w okolicy są Chimery. W Epirze leży przy lądok *Figalo*. prom: *Actium* w bliskości którego August Cesarz zwyciężył Antoniego i Kleopatrę. Turcy Albaniją i Epir i piechotę z tych dwóch krajów zaciągnioną nazywają *Arnaut*.

Tessalii, którą Turcy nazywają *Janna*
mia-

miasta są: *Sto: Janna-Cassiope, Larissa* oyczyna *Ulissesta* nad *Selamprią - Peneus, Zeiton* nad wybrzeżem tegoż imienia przedtym *Maliacus Sinus* nazwany, *Farsa - Pharfalia* przy której Cesarz zwyciężył *Pompejusza*; góry *Olimp* teraz *Łacha, Ossa, Pelion, Pind* i rozkośzna dolina *Tempe* tu się znajdują.

Miasta znaczniejsze *Liwadyi* są: *Liwadya* *Lebadia* stołeczne, *Atyna* abo *Setynz* przedtym *Ateny* tak zniszczone, że z rozwalin nie można poznać dawney onych wielkości. *Marathon* o 2 mile od *Aten* przy którym *Milciades* zwyciężył *Perfów*. R. 490. przed C. P. *Tywa* abo *Stywa* dawne *Teby*, *Lepante - Naupactus* wstawione zwycięstwem *Chrześcian* nad *Turkami* R. 1571. Od miasta tego odnoga morska bierze nazwisko, łączy się z morzem *Jońskim* cieśniną dwoma zamkami małe *Dardanelle* nazwanemi, obronioną. *Castri* dawne *Delfy*. *Liwadya* za panowania *Rzymian* zwała się *Achaią* i zamykała: *Attykę*, *Beocyą* z miastami *Plateą*, *Cheroneą*, *Lewktrami*; *Focydę* z *Delfami*, *Antycyrą* &c: *Lokrydę*, *Dorydę*, *Etoliją*. *Parnas*, *Cytheron* i *Helikon* tu się znajdują; sławny wąwóz *Termopila* na mapach *Bocca di Luppe* jest między *Liwadyą* i *Tessalią*.

Miasta Morei abo dawnego Peloponezu są: *Korynt* abo *Korynto* stolica przedtym sławney Rzeczypospolitey. *Patras*, *Modon*, *Koron*, *Belwadera* u dawnych *Elis*, *Longenico* przedtym *Olimpia* igrzyskami sławna. *Arkadya*, *Kalamata*. *Messeniga-Messena*, *Mandi* dawna *Mantineia*, *Napola Romanńska* obronna; *Napola Malwazyjska* na wyspie małej mostem z lądem złączoney, niedobytym zamkiem zastroniona i winnicami wina malwazyi otoczona. *Argo*, *Leonturi* *Megapolis* oyczyzna *Filopemena* i *Polibiusza Dzieiopisarza*. *Nawarin* dwoma zamkami obroniony. *Mistira* na rozwalinach abo blisko nich dawney *Sparty* dwoma zamkami na niedostępney skale osiadłemi mocna; w bliskości miasta tego znaydują się *Maniotowie* (*Magnotes*) czyniący się następcami dawnych *Spartanów* i innych *Greków* wolność dochowujący; płacą daninę Turkom, rządzą się swemi prawami, nie wstydzą się rozbiąć na morzu i na lądzie. Do nich należą miasta: *Maina*, *Vitulo*, *Presti* i 300. wiosek. W Peloponezie zamykały się dawne kraie: *Achaia*, *Argolida*, *Elida*, *Messenia*, *Arkadya*, *Lakonia* albo *Lacedemonia*.

Jakie są granice Turcyi Azyatyckiey?

Na północ iey granicą są, morze czar-
ne

ne i Georgia, na wschód Persya, na południe odnoga Perska i Arabia, na zachód morze śródziemne i Archipelag. Z północy na południe wyciąga się na mil 425, a z zachodu na wschód mil 430.

Jak dzielisz Turcyą z Azyatycką?

Na cztery wielkie części, które są: 1) Natolia ppzedtym Azya mnieysza. 2) Syrya od Turków nazwana *Surystan*. 3) Turkomania abo Armenia wieksza. 4) Dyarbek to jest dawna Assyrya, Mezopotamia i Babilonia.

Turcy dzielą Natolią na cztery Prowincye: na Natolią właściwą, na Karamanią, Amazyą i Aladulią.

Natolii zamykającej dawne kraie, Bitynią, Paflagonią, małą Fryzyą, Mizyą, Troadę, Lidyą, Eolidę, Jonią, Karią i część Pontu miała: stol: *Chyutaya* we śródku kraiu; *Scutari*-Chrysoopolis; *Kadiaci*-Chalcedon na przeciwko Sztambułu; *Ismid*-Nicodemia chrztem i śmiercią Konstantyna W. R. 337, a *Gebisa*-Libissa Annibala otruciem się sławne, *Isnich*-Nicæa, *Bursa*-Prusa pod górą Olimpem; *Karamusal*-Pronutus, *Falowa*-Drepanum, *Ghio*-Chius nad wybrzezem nazwanym sinus Gionus, *Mudania*-Apamea, *Chiziko*-Cyzicus, *Artaki*-Artace, *Lamsaki*-Lampfacus, *Eski*-Stambul o kil-

kilkoro stajów od dawney Troi, *Larusar-Larissa*, *Gargara*, *Antandra*, *Edremit-Adramyttium*, *Falea* - Elxa port Pergamu, który teraz się nazywa *Bergamo*, *Tochia* - *Phocæa*, *Ismir* - *Sinyrna* do tych czas bogata i handlowna, *Wurla-Clasomene* na półwyspie, *Altoboski-Colophon*, *Ayasoluk-Ephesus* sławny kościołem Dyany spalonym od *Herostrata*; *Gusclisar* - *Magnezia Jońska*, *Sigagik-Teos*, *Milet*, *Assen-Kalasi-Jassus*, *Halikarnass* M. S. dawney *Karyi*, *Stadie-Gnidus*; *Benderachi* - *Heraclæa*, *Napoli* z portem morskim i warsztatem okrętów Tureckich. *Samastra* - *Amastris*, *Sinopa* &c. We środku kraini *Sart* M. S. Królestwa *Lidyjskiego*; *Abullona* - *Apollonia*, *Geredeb* - *Cratia*, *Boli-Hadrianopolis*; *Sultan-bisar* - *Trallæ*, *Ladik-Laodicæa*, *Aksbehr* - *Antiochia* ad *Pisidiam*, *Angura* - *Ancyra* &c.

Karamanii złożoney z dawnych *Likaoonii*, *Izauryi*, *Pisidyi*, *Pamfilii*, *Licyi* i części *Cylicyi* miasta stołeczne *Cogni-Iconium* dawne, wielkie, ludne. *Ismit* - *Pfibela*, *Mira*, *Soli* od obywatelów miasta tego złych *Grammatyków* początek bierze *solæcilmus*. *Terasso* - *Tharfus* nad *Cydnem*, przygodą *Alexandra W.* i *Fryderyka I.* *Cesarza* w historyi znaiomym, *Satalia* nad morzem, *Tyana* *Apolloniusza Tyńskiego* oyczyzna.

Ama-

Amazyi, która zamyka część Pontu i Kapadocyą M. S. *Sivas* - *Sebaste*, *Tokat*-*Berisa*, *Amasan*-*Amasia*, *Trebisond* nad morzem czarnym, stolica Cesarstwa, *Niksar*-*Neocæsarea*, *Zszima*-*Amifus*.

Aladulii, która część Cylicyi i małej Armenii zabiera miasto, stol: *Maracz*-*Marafia* potym *Germanicia*, *Malacia*-*Melirina*, *Laiazzo* - *Issus*, przy którym powtórnie *Alexander W.* zwyciężył *Daryusza*. *Selenti*-*Selinus* śmiercią *Trajana* pamiętne &c.

Na wiele znaczniejszy części dzieli się Syrya?

Trzy w niej znaydują się prowincie: *Syrya* właściwa, *Fenicya* i *Palestyna* abo *Ziemia Święta*.

W *Syryi* *Alep* abo *Halep* M. S. *Syryi*, największe po *Sztambule* i *Kairze*, ludne i handlowne. *Antyochia* dziś *Antakia* nad *Orontą*. *Alexandrieta* abo *Skaderona* port morski, gołębie ztąd listy noszą aż do *Alepu* o mil 24, *Latikia*-*Lacodicea*, *Hamab*-*Apamæa* nad *Orontą*. *Gebileh*-*Gabała*.

W *Fenicyi* *Damafzek* M. S. sławne fabrykę adamałzków, nożów i szabel. *Sour* dawny *Tyr*. *Trypol* nad morzem śrzodoziemnym. *Seyda* abo *Sidon*, *Balbek* u dawnych *Heliopolis* 15 mil od *Damafzku*, ku północy w rozwalinach ciekawych pokazuje
da-

dawną wspaniałość. *Tadmor* dawna Palmyra na dzikich Syryjskich polach ku Arabii pustey, w historyi Rzymskiej dla przepychu gmachów, bogactw obywatelów, męstwa Zenobii, a w terażnieyszey dla rozwalin zburzonego tego miasta od Anglików opisanym i r. 1753 wydanych sławna.

W Palestynie *Jerozolima M. S.* męką CHRYSTUSA Pana poświęcona. *Jaffa* dawna *Joppé*, *Akra* dawna *Ptolomaida*, *Gaza* porty trzy morskie.

Gdzie się znajduje góra Liban?

W Fenycyi o mil 5 od Trypolu, *Liban* okryty cedrami, ciągnie się pasmem w 6 rzędów zawsze wyżej w górę podnoszących się. *Anti-Liban* druga jest góra na przeciwko Libanu leżąca, która od Sydonu ciągnie się aż do Arabii. Każda z tych gór ma mil 100 wkoło, a 40 długości; jedna od drugiej w równej leży odległości. Kray między temi górami leżący nazywa się *Cele-Syrya*, to jest Syrya lochowata bardzo żyzna. Maronitowie naród Chrześcijański mieszkają na *Libanie*, a Druzowie na *Anti-Libanie*.

Co są Maronitowie i Druzowie;

Maronitowie są Chrześcijanie do Rzymskiego Kościoła przyłączeni; imię ich bierze początek od miasteczka *Maroni* nazwanego od

S. MARONA, który wieku V wybudował klasztor blisko ich kraiu.

Druzowie udają się za Chrześcian, ich jednak Chrześcijaństwo na samym tylko wzywaniu z uszanowaniem imion IEZUS i MARYA zawisło. Żydów równie iako i Mahometanów nie nawidzą, wina używają, z własnymi córkami i siostrami żenią się, posty i pacierz odrzucają, powierzchownie są uczciwi, w lochach mieszkają, wychodzą zawsze szablą i muszkietem uzbrojeni, same niewiasty umieją czytać i pisać, mężczyźni do zacniejszych zabaw sądzą się być urodzonymi, niż piórem malować na papierze. Xiążę abo Emir tego narodu pod najwyższą Sultana Tureckiego zwierzchnością zostający całemu rozkazuje narodowi, i ma do straży swojej 12,000 wojska. Dowodzą, że pochodzą od Francuzów. i że dawniejsi ich Emirowie byli z famili Lotaryńskiej *Mann*.

Które miasta znajdują się w Turkomanii abo górney Armenii?

Turkomania wschodnia należy do Persyi, w zachodniej do Turków należącey *Erzerum M. S.* nie daleko źródła rzeki *Eufratu*. Niektórzy uczeni ludzie rozumieją, że ray ziemski blisko tego znajdował się mieysca, gdzie *Eufrat* i *Tygrys* rzeki

zaczynają się. Góra *Ararat* w tym leży kraiu. Inne miasta są: *Kars, Van &c.*

Które kraie znajdują się w Dyarbeku?

Dyarbek właściwy abo dawna Mezopotamia ku zachodowi, Irak-Arabi abo dawna Babilonia na południe, Kurdystan abo Assyrya na wschód; niektórzy raiowi ziemskiemu miejsce w Dyarbeku naznaczają.

Dyarbek przedtym *Amida* nad Tygrem M. S. Dyarbeku właściwego. *Mozul* nad Tygrem naprzeciwko dawney *Niniwy* ztąd muśliny imię i początek biorą: *Urfa* przedtym *Edeffa, Birmardin &c.* Irak-Arabii M. S. *Bagdad* nad Tygrem R. 1638. Persem wydarty naprzeciwko dawney Seleucyi. *Bassora* abo *Basra* przy zbieżeniu Tygru i Eufratu. *Helleh* o mil 2 od rozwalin Babilonii. W Kurdystanie panują Xiążęta Kurdowie, iedni pod hołdem Tureckim, drudzy pod Perskim.

Turcy tam trzymają miasta *Kierkouk, Turc-Van, Irbil* abo dawną *Arbellę* kłęską Daryusza wstawioną &c:

Które są dzierzawy Tureckie w Afryce?

1) Egipt. 2) Derna abo Barka. 3) strona północna Abechu.

Egipt dzieli się na górny, dolny i średni. *Girga* jest M. S. Egiptu górnego, Inne miasta są: *Astot, Kena* przedtym *Ko-*

ptos

pros; w stronie południowey są rozwaliny sławnego miasta Tebów 100 bram mającego. *Kair* jest stolica Egiptu średniego i całej Turcyi Afrykańskiej, miasto wielkie i handlowne, domy ma niskie i zle budowane, ulice ciasne, szpetne i nie brukowane. Naprzeciw Kairu za Nilem widzieć się dają rozwaliny miasta *Memphis*, a o 4 mile są piramidy policzone, między siedmią świata cudami, które były grobem Królów Egypskich. *Alexandrya* po Turecku *Skanderyk* nad morzem śródziemnym jest stolicą Egiptu dolnego sławna przedtym biblioteką *Ptolomeuszów*, *Rassit* u dawnych *Kanopa*, *Damietta* dawne *Pelussium*, *Alberton* &c.

Barki *Derna* jest *M. S. Talometa* przedtym *Ptolomaida*, *Grena* dawna *Cyrena*. Barka od dawnych nazwana *Libią* zewnętrzną zamykała *Cerenaikę* i *Marmarykę*.

Turcy trzymają w stronie północney *Abechu*: *Suagvem* abo *Suakwę*, *Eykiko* &c.

Które wyspy należą do Turków?

Wszystkie wyspy należące do Turków leżą na morzu śródziemnym i Archipelagu: iedne należą do Azji, drugie do Europy.

Wyspy Tureckie należące do Europy:

1) *Kandyja* u dawnych *Kreta* od Turków

H

Wene-

Wenetom po długiej i krwawej wojnie R. 1669 wydarta. *Kandya* jest M. S. *Kanca* port wygodny. 2) *Negrepont* abo dawna *Eubæa* mostem złączona z lądem. 3) ¹*Cyklady* między którymi znaczniejszy są: *Milo*-*Melos* obfituje w sól, ałun, siarkę, żelazo &c: Nad wyspiarzów nie masz lepszych marynarzów na całym Archipelagu. *Stampalia*-*Astypalia* urodzayna i w dzielne obfita konie: *Santorina*-*Thera* grunta ma urodzayne chociaż okryte żużlem kamiennym. Na wybrzeżu morza do środka wyspy wchodzącym nowe z morza różnemi czasy powstały wyspy, iakie są: *Thera*, *Therasia*, *Thia*: ostatnia wynurzyła się R. 1707. *Amorga*-*Amorgus*, *Nio*-*Jos* nazwana od Turków mała Malta z przyczyny że wszystkich narodów rozboynicy morscy tu się schraniają. Niektórzy upatrują na niej grób Homera; *Sikina*-*Sicinus* w wyborną żywną pszenicę, bawełnę i figi. *Nansia*-*Membliaros*, *Anaphe* obfituje w pszczoły i w wielką moc kurópatw, które aby trawy i zboża wschodzącego nie zjadały, obywatele tłuką iayca. *Polikandra*-*Philocandros* 6 mil ma naokoło i grunta skaliste. *Argentaria*-*Kimolos* w szyby srebrne dawniej bogata, obfituje w kretę tłustą i gębczałą, które

rey do bielenia płociennego używają sprzętu. *Sifanta* - Siphnus obfituje w szyby marmurowe i ołowiane, iedwab, bawełnę, oliwę, kapary, figi &c: obywatele misternie robią kapelusze słomiane; które wszystkim wschodnim przedają kraiom. *Cberfa* - Seriphus, gorzysta, obfituje w magnes zwierchnią ziemi warsztą pokryty, cybule arcydelikatną i kuropatwy. Dawni Rzymianie winowayców słwych tu wyganiali. *Naxya* Naxus nazwana królową Cyklad dla żyzności i rokosznego położenia. Naxyanie chociaż Turkom poddani rządzą się na kształt Rzeczypospolitey. Wiele tu znayduie się familii Łacińskich, które Grecy srożey od Turków przesładują. *Paros* w wyborne obfituje marmury i w wyrobion z nich nayprzednieyszym snicerstwem setuki, których obywatele do pokładek, zpodług &c: używają. Z teyto wyspy wyślży marmury Arondelskie złożone w Akademii Oxfordskiey, na których wyrte epochy Historyi Greckiey od Cekropa pierwszego Króla Ateńskiego do rządu Dyogneta, zamykają lat 1318. *Antiparos* na przeciwko Paros położona mil 5 ma na około. Same tu familie Francuskie i Weneckie od dawnych rozbóników pochodzące

osiadły. *Dilli* wielka i mała - Delos w po-
 Źródku Cyklad niegdyś przepyszniemi A-
 pollina i Dyany kościołami ozdobione
 teraz opuszczone. *Mikouli* - Myconus na
 północ Naxyi od Greków naylepszych Ar-
 chipelagu maytków mieszkana, obfituje w
 zwierzynę i wina, wyjąwszy ięczmień za-
 dnego nie rodzi zboża. Dawnych obywa-
 telów miano za palorzytów. Mikonianie
 dawni i terazniysi we 20 leciech łyścieją.
 Damy za naywiększy urody wdzięk po-
 czytują, mieć nogi grube, dla tego po 6
 par pończoch noszą. *Syra* - Syrus od 6000
 Katolików mieszkana i dobrze uprawiona.
 Rozwaliny dawnego miasta Syrus prze-
 pych pokazują. *Thermia* - Cythus od cie-
 plic tak nazwana obfituje w zboże, wino,
 i owce. Obywatele wyjąwszy kilka fami-
 lij Łacińskich, wszyscy są Grecy odszcze-
 pięncy. *Zia* - Cea na wschód Negreponu
 tak przedtym ludna, że z ustawy prawa
 okrutnego wszystkie sześćdziesiątletnie o-
 foby życia pozbawiano, aby liczba oby-
 watelów nie przewyższała sposobów wy-
 żywienia się. Teraz ledwie iedne znaj-
 duie się miasteczko. Port tu morski tak
 jest wygodny i wielki, że naywiększą mo-
 że ogarnąć flotę. *Tina* - Tenos wesola,
 zdrowemi oblana źródłami i dobrze u-
 pra-

prawiona. *Jura* - Giarus prawie opuszczona. *Andra* - Andrus na północ Tiny, której dawną wspaniałość gruzy marmurowe pokazują; na tej wyspie kończą się Cyklady. W odnodze Engiackiej *Engia* - *Ægina* od dobrych marynarzów mieszkana. *Coluri* - Salamis na przeciwko Aten. *Sciros* - Scyrus na wschód Nigrepontu wygnaniem i grobem Tezeusza, i oyczyzną Ferecida Filozofa zaszczycona. *Sciatta* - Sciathus, *Scopoli* - Scopelus na wschód Sciatty; *Celidroni* abo *Dromo* - Dromus; *Tasso* - Thafus w odnodze Contessa; *Samandracha* - Samothracia abo Samos, *Lembro* - Imbros na zachód Dardanelli Romańskiej; *Stalimena* - Lemnos obfita w zboże i wino; góra Athos przed słońca zachodem cieniem swym wieża tej wyspy. Ztąd wychodzi ziemia czerwona *terra sigillata*, którą wschodni ludzie mają za skuteczną preferwę przeciwko zarazie i truciznom, Za pogaństwa cechowano ją postawą kozią i wieszano na szyi dzieci przeciwko czarom. *Tenedos* na przeciwko rozwalin Troi, obfituje w wyborną muszkatełę.

Wyspy Tureckie do Azji należące: *Sporady*, między którymi znaczniejsze: *Melina* - Lesbos ma mil 70 na około, chociaż górzysta, obfituje iednak w zboże, figi,

gi, oliwę i wino: Pittacus, Alceusz, Ari-
on i Sapho z tey wyspy byli rodem. *Scio*
po Turecku *Saki-Ghio* między Cykladami
i Sporadami nayludnieysza; *Samos*. Samus
wąskim przesmykiem *Bogas* od Azyi od-
dzielona, życiem dawnych obywatelów ro-
koszonym i miękkim oszpecona. *Nakarya-*
Icaria nazwana od Ikara, który tu uo-
nął uciekając z Krety na okręcie mającym
żagle od niego wynalezione. *Patino-Pat-*
hmos wygnaniem przez 18 miesięcy S.
Iana Apostoła wstawiona. *Nacri*, *Lipso-*
Lepia; *Lero-Lerus*, *Calmina-Calymna*, *Stan-*
skio abo *Longo-Cos* dała dwom wielkim
ludziom życie Hippokratesowi i Apellese-
wi, *Nicero* abo *Nisaro-Nyarus*, *Piscopi-Te-*
los i ostatnia wyspa Sporadzka *Scarpancto-*
Carpathus.

Rod-Rhodus długi mil 20, szeroki 10
od Solimana II Kawalerom Maltańskim R.
1522 wydarty. M. S. *Rod* był sławny kolof-
sem Apollina i prawami morskimi od
Rzymian przyjętemi.

Cypr zdawna na 7 królestw podzie-
lony, od Persów, Egypcyanów, na osta-
tek Saracenów zawoiowany, był im od
Chrześcian odebrany, od Rycharda I Kró-
la Angielskiego R. 1189. podbity dostał się
Wenetom R. 1458, którym R. 1571 wy-
darł

darł Selim II. Powietrze jest gorące i nie zdrowe, ale grunta żyzne wydaiają zboże, owoce, cukier, oliwę, i przednie wina. M. S. Nikozya, Famagusta port i forteca. Baffo - Paphus, Limissa, Masota &c:

Jakie są własności Państwa Tureckiego?

Powietrze w tak rozległym państwie podług położenia krajów różne, bardziey iednak jest gorące niż zimne. Grunta niemal wszędzie żyzne leżą odłogiem dla gnusności Turków, i uciemężenia Chrześcian pod niemi w niewoli żyjących.

Jakie są przymioty Turków?

Turcy w powfszechności są wzrostu przy-
stoynego, poważni, wstrzemiężliwi, spokoynością i proźnowaniem bawiący się, idzie zatym, że nie są sposobni do podeymowania wielkich trudów. Turcy iednak Europeyscy są mocni, szczerzy, między sobą ludzcy i polityczni, lecz względem Chrześcian dumni i hardzi. Każdemu wiadomo z jakim są oni przywiązaniem do roskoszy, zbytku, i własnego interessu. Ludzkość i czynność ku cudzoziemcom bez względu na wiarę im jest właściwa, a cierpliwość w niezczęściu nad wszystkie inne narody celnieysza. Dawni Turcy z taką bystrością obszerne podbili kraie, że podobnego przykłady historia niema. Na
dzwieg

dzwięk ich imienia świat drżał od strachu; teraźniejszy krew swych przodków zmieszali ze krwią narodów podbitych, od których wzięli pieśkliwość życia i zbytek, którzy nie raz już zwyciężeni więcej nie są strasznemi od siebie zwyciężonym. Cały naród Turecki nie dziś nie jest, tylko pomieszanie Syryczyków, Ormianów, Illiryczyków, Greczynów, Polaków, Moskalców, Niemców, Francuzów, Włochów Arabów i Żydów.

Które kraje Turkom hołdują?

W Europie Porcie Ottomańskiej 4 hołdują potencie: Han Tatarów Krymskich, Hospodar Multański abo Mołdawski, Hospodar Wołoski i Rzeczpospolita Ragusańska. W Azji Xiążęta Georgianscy, 2 królestwa Arabskie w Afryce zaś Rzeczypospolite Algierska, Trypolitańska i Tunetańska bez żadney od Turków dependencyi pozwalają Sultanowi próżnego protektora tytułu.

Jakie kraje należą do Tatarów hołdujących Turkom?

Kraj Tatarów hołdujących Turkom rozciąga się łukiem na mil 200 do rzeki Donu do Dunaju, i zawiera Tartaryą mnieyszą dla różnicy od wielkiej w Azji leżącej tak nazwaną. Tartaryą mnieyszą abo Krymską zawiera pół wyspę tegoż
 imię

imiienia i Tatarów Nahajskich ku wschodowi, Budziackich na północ i Oczakowskich ku zachodowi ośiadłych.

Półwyspa Krym od dawnych obywateli Tawrów nazwana Chersonesus Taurica cieśniną na 2 małe mile szeroką z lądem złączona jest ludna, nasiadłemi wioskami i miastami zabudowana, w pszenicę, proso naybardziej obfituje, wydaie wiele koni do biegu zdatnych, wielbłądów, owiec i innego bydła. Miasta niektóre należą do Hana Tatarskiego, niektóre do Sułtana Tureckiego.

Miasta Tatarskie *Baciefaray* stołeczne przy końcu Krymu położone, pałacem Hańskim według Architektury Chińskiej zbudowanym ozdobione, który Moskale R. 1736 spalili. *Achmuzet* nad Salgirą w tymże Roku od Moskalów ogniem zgładzony, *Kozłów* nad morzem czarnym, *Makupa* miasto ludne, wielkie i handlowne nad rzeką Karas od Moskalów zburzone. *Arabat*, *Kercz*, nad przesmykiem morskim obronne z portem morskim: bez tey fortecy nie mogą Moskale panować nad czarnym morzem. *Pzrekop* we śródku cieśniny łączącey Krym z lądem. *Ienicza* nad odnogą morską. *Stary-Krym* na zachód Kaffy. &c.

Miasta Tureckie *Batakława* mocna z portem morskim warstatami okrętów Tureckich sławna. *Kassa* dawna Theodofia nad morzem czarnym miasto portowe i handlowne od Turków Genuenńczykom R. 1474 wydarte. *Jenikoła* nad przesmykiem Cymeryjskim teraz Kassańskim. *Taman* i *Temrick* na drugiej stronie przesmyku Kassańskiego.

Tatarowie Krymscy idą od Tatarów Zawolskich w Kapczaku osiadłych; Haddi-Kieray podbił Krym około R. 1441. Jego następca poddał się Sultanom Tureckim pod obowiązkiem hołdu i służby wojennej na każdą potrzebę. Ci Tatarowie wielkie mają podobieństwo do Kałmuków, od których iednak są piękniejszy, wzrostu średniego, płaskiego a szerokiego nosa, twarzy śniado-żółtawey, oczu czarnych zapadłych, gęby wąskiej, brody rzadkiej, której nigdy nie golą, zębów białych rzadkich, szczęki zwierzchniej zapadłej, brwi gęstej, która im oczy zakrywa. Między wszystkiemi Tatarami są najmężniejszy, najśmielsi, i najbitniejszy. Woynę z nieprzyjaciółami swemi rozboyniczym toczą obyczaiem, miasta, wsie paląc, ludzic stare zabijając, a młode w niewolę prowadząc, które potym Tur-

kom

kom zaprzedaia. Z rodowitości swey chępliwi wywody od przodków im zostawione pilnie chowaią. Przełożeni nad Hordami nazywaią się Murzami a z tych szlachetniejszy tytuł Kirim sobie daia. Murzowie maią prawo obierać Hana i do rady w głównych narodu sprawach wchodzić. Obranego Hana Porta potwierdza, częścicy sama na ten urząd sadzi, i z onego ztrąca zawsze osoby biorąc z familii Haddy-Kierayego.

Kray Tatarów Nahayskich, Budziackich i Oczakowskich nad czarnym leży morzem według umowy po traktacie Belgradzkim przy Nissie dnia 3 Października R. 1739 podpisanej graniczy z Moskiewskim państwem z zachodu Dniepra według traktatu R. 1700 zawartego, ze wschodu zaś Dniepra od źródła rzeki Saliwy, i wód końskich linią prowadzoną do źródła wiel-
Bardy, a od Bardy do rzeki Mius.

Tatarowie Nahayscy mieszkaią w stepach, dzielą się na hordy, chałupy z jednego miejsca na drugie na wozach przewożą, wielkie trzody bydła, owiec, wielbłądów i koni stada chowaią. W kraiu ich miasta należą do Turków *Kinbarn* nad uściem Dniepru. *Czarna dolina* nad tąż rzeką, *Azoff* nad Donem z twierdz obna-
żony

żony należy do Moskwy.

Tatarowie Oczakowscy mieszkają między Dnieprzem i Dniestrem w Bessarabii, gdzie miasta Tureckie są: *Oczaków* nad uściem Dniepru, obronny. Tatarowie Budziaccy zajmują zachodnią część Bessarabii: do Turków należą miasta: *Białogród* abo *Akerman* mocny, bogaty i handlowny przy uściu Dniestru. *Bender* abo *Tekin* murami grubemi i fossami głębokimi otoczony. *Kilia nowa* nad Dunajem.

Jakie są granice i miasta Xięstwa Mułtańskiego?

Moldawa graniczy Dniestrem z Podolem i Tartaryą mnieyszą, na południe ma Bessarabią, na zachód styka się z Wołochami i Transylwanią; przy powietrzu zdrowym obfituje w zboża, wino, miody, wielkie woły i wieprze, piękne konie &c: *M. S. Iassy* nad Prutem rezydencya *Hospodara*. *Soczawa* nie daleko rzek *ere-tu*. *Soroka*, *Fokszany*, *Che* Turecką twierdzą osadzony. *krzy* Turcy R. 1769 dwa razy *Moskalów* od oblężenia odpuździwszy nakoniec opuścili.

Hospodar od Turków stanowiony i rzucany bywa, płaci im corocznego *haracz* rachując w to upominki, *Wezyrowi* i

Dwo-

Dworzanom 133 kies Lewów, abo 66500 talerów twardych w pieniądzach, a najmniej 15000 takichże talerów w wosku, miodzie, smole, łoiu, płotnie, oprócz tego upominki przy obięciu godności i co trzeci rok następujący zwyczajne przechodzą 120000 talerów. Przydać tu trzeba podarunki i pensye, które corok posyła Hospodar Wezyrowi i przednieyszym panom dla pozyskania ich przyiaźni i łaski. Hospodar Multański sam osobą swoją powinien stawić się na wojnie w 7 lub 8000 zbroynych ludzi.

Jakie jest położenie, miasta, żyźność &c: Xięstwa Wołoskiego?

Wołochy druga część dawney Dacyi z południa na północ na mil 50, a z zachodu na wschód od Dunaiu do Seretu na mil blisko 70 wyciągnione, w grunta obfitują żyźne ale dla gnuśności obywatelów zaniedbane, które iednak wydają owoce, zboża, wina, miód i wosk. Woły, owce, konie Wołoskie wszędzie mają szacunek, rzeki z gór Węgierskich i Siedmiogrodzkich płynące piasiek toczą złoty. Obywatele reszta dawnych Illiryiczuków, Sałów i Węgrów są leniwi, lekkomyślni, obyczaiów twardych i dzikich. Hospodara równie iak Multańskiego stanowi i zrzu-

ca Cesarz Turecki, któremu idzie więk-
 szy daleko roczny haracz z Wołoskiej niż
 z Multańskiej ziemi, wynosi ten na rok,
 oprócz wykupienia się na państwo i trzy-
 letnie upominki na 180 tysięcy talarów
 twardych. Miasta Wołoskie są Stoł: *Tar-*
gowisk handlowne i wrzкомо obronne.
Bukorest wielkie, tu mieszka Hospodar i
 Arcybiskup Grecki, a Czercy w wielkim
 klasztorze mają drukarnią. *Baków* nad
 zdrojem rzeki Jalonicy w miłym położe-
 niu, stolicą Biskupią od Roku 1405 Łaciń-
 skiego zalecony. Król Polski na to Bi-
 skupstwo podaje, a sami Dominikanie z
 Franciszkanami na przemianę je sprawu-
 ją. *Sydowa*, *Brankowan*, *Kraiowa* &c:
 Część zachodnia Wołoch zawoiowana od
 Cesarza powróciła do Turków traktem Bel-
 gradzkim R. 1739 z nową Orfową na wy-
 spie Dunaju położoną.

Gdzie leży Rzeczpospolita Raguzaińska?

W Dalmacyi nad Golfem Weneckim.
 Panuje nad wyspami *Meledą* i *Agostą*. *Ra-*
guza miasto bogate, handlowne i portem
 zaszczycone jest stołeczne. Rząd tej Rze-
 czypospolitey jest arystokratyczny. Senat
 składa się z 60 Senatorów. Doza albo
 Xiążę nazywa się Rektorem, i co dwa mie-
 siące bywa obierany, aby pod czas tak
 kró,

krótkiego panowania nie mógł nic przeciwko wolności poczynać. Raguzanie płacą corok Sułtanowi Tureckiemu 24,000 cekinów, gwardyą mają z samych Węgrów złożoną, cudzoziemców, a naybardziej Turków na noc w kwaterze wyznaczoney zamykają, bramy mieyskie latem przez 3 godziny, a zimie przez półtory tylko otwierają, szlachcie nosić szpady zabraniają.

Króre są prowincye Georgii Ottomaniskiej abo zachodniej?

Georgia między Kaspiyiskim i czarnym morzami położona korresponduje dawnym Kolchidzie i Iberyi, dzieli się na 5 prowincyi z których dwie wschodnie Kakiet i Karduel należą do Persyi, a zaś trzy zachodnie Guriel, Imiretta i Mingrelia holdują Turczynowi. Zboże, wino, owoce, bydło i wszystkie rzeczy do wyżywienia ludzkiego służące Georgianów obfitością i wyborem bogacą. Krew w obu płciach Georgianiskich na całym świecie ma być nayszystsza, a uroda w białey płci naysięknieysza. Mężczyzny są dowcipni, lecz proflacy, pijacy, lubieżni, okrutni, niewierni, a naybardziej Mingrelianie żeniący się ze swemi synowicami i siostrzenicami, są oraz wyperśwadowani, że za-
biić

biać własne dzieci w niedostatku, abo chorych bez nadziei życia zostających, jest dzieło Chrześciańskiej miłości. Nie dziw, że w tym kraju nayprzednieysze familie mają za ozdobę sprawować urząd Kata abo Mistrza gardłowej sprawiedliwości.

Guriel M. S. Gurielu, w którym Xiążę mieszka, miasto haraczu przyślawie Porcie 46 młodych oboiey płci pięknych ludzi od lat 10 do 20. *Gonia* i *Akalska* są dwa miasta Turecką twierdzą osadzone.

Imiretty M. S. Imiritta. Rudia, Scorgia i *Scander* trzy mieysca obronne należą do Xiążęcia, a *Cotaris* do Turków. Xiążę prowadzi ród swój od Dawida i Betfabei nazywa się *Meppa*, daie corok w haraczu Porcie 40 panienek i tyleż krasnych pacholat. Ponieważ ten kraj obfituje naywięcey w wino i świnie dwie rzeczy w zakonie Mahometa zakazane, Turcy obracają Imirety w prowincyą dziedzielną, corok iednak z niey wyciągają różnemi sposobami siła młodzi płci oboiey.

W Mingreli dwa są miasta: *Izagur* i *Suwas*; kray cały na 2 dzieli się części, i trzem podlega panom sobie wzajemnie nie podległym, a Turczynowi podlegającym i haracz w ludziach płacącym. Naymożnieyszy z tych Xiążąt nazywa się *Ladian*.

dian. Wszyscy trzey mają moc nie określoną nad życiem i majątkiem swych poddanych, a szlachta krajowa też samę rozciąga moc na nieszczęśliwych kmieciów, których ona często zabija a częścicy Turkom przedaie. Taż sama szlachta ustawiczną toczy wojnę: iedni na drugich włości napadają, rabują, palą, i ludzi zabranych przedaiają. *Dadian* oprócz haraczu w ludziach, daie Porcie 6000 sążni płótna.

Rzeczypospolite Barbarzyńskie: Algierska, Tunetańska i Trypolitańska bardzicy sprzymierzone niż hołdownicze potencji Tureckicy leżą w Afryce nad morzem śrzodziemnym.

ROZDZIAŁ IV.

O Państwie Moskiewskim.

Ktòre są państwa Monarchii Moskiewskicy?

Wszystkie te obszernie kraie, ktòre się zamykają pod powszechnym *Moskwy* imieniem na Moskwę Europeyską i Azyatycką podzielone. Moskwa *Europeyska* z Inflantami Moskiewskimi i Estonią długa iest na mil 215, szeroka z południa na północ

I
mil

mil 440. Moskwa *Azyatycka* ma mil 400 ze wschodu na zachód; a 650 z południa na północ.

Z którymi krajami graniczy Moskwa?

Na północ oblana jest oceanem lodowatym, na wschód morzem Amerykańskim i golfem Kamszatskim, na południe styka się z Tartaryą Chińską, Tartaryą wolną i Tartaryą małą, na zachód z Polską, morzem Bałtyckim, Szwecyą i Laponią Duńską.

Na wiele części dzieli się Państwo Moskiewskie?

Na 14 Wielkorządztwa abo Prowincyi, z których 3: Kazan, Astrachan, i Tobolsk abo Syberya z częścią Archaniołu są w Azji, inne zaś w Europie: 5 w części północnej, a 6 w południowej.

Jak się nazywają Wielkorządztwa północne?

Petersburg, Rewel, Ryga, Wielki-Nowogród i Archanioł, którego część wschodnia należy do Azji. Wielkorządztwa Petersburskiego, do którego należy Ingrya abo Ingermania, część Karelii wschodniej, Wirlandya abo Estonia wchodnia, są miasta: *Petersburg* stołeczne Państwa Moskiewskiego, rezydencyą Carów, przepyszными pałacami ozdobione, założone od

od Piotra I. roku 1703. na wielu wyspach rzeki Newy, o ćwierć mili od oney uścia, pożarem Roku 1737. i 1771 uszkodzone. *Kronslot* port morski na wyspie *Kronstadt*. *Slisselbourg* nad Ladogą w tym mieyscu gdzie Newa z niey wypływa śmiercią Iwana III. r. 1764. sławny. *Wiburg* M. S. Karelü Ruskiey. *Narwa* miasto obronne, przy którym r. 1700 Szwedzi w 8.000 zbili 100,000 Moskalów, *Rewel*, *Hapsal*, *Ryga* przy uściu Dzwiny. *Dunemonda* abo *Diament* forteca, *Wenda*, *Parnaw*, *Derpt*, *Nowogród-Wielki*, stolica prowincyi tegoż imienia nad *Wołchową* od Witolda W. Xiążęcia Lit: r. 1427 do płacenia daniny przymuszony, a od Cara Iwana Wasilewicza r. 1467. podbity. *Nizigród*. &c:

Miasta znacznieysze sześciu prowincyi południowych, 1) *Moskwa* M. S. nad Moskwą wielkie i po więkšzey części drewniane. Przy Cerkwi S. Iana dzwon naywiękšzy w Europie, ważący 160 tysięcy funtów roku 1701. pod czas pożaru spadł na ziemię i rozłupał się. *Kostrom* nad Wołgą, *Rostów*, *Rezan*, *Włodziemierz*, *Suzdal*, *Katuga*, nad Okką, *Tula* nad Upą. 2) *Smoleńsk* nad Dnieprem stołeczne i mocne miasto Xięstwa Smoleń: ustąpionego od Polaków Moskalom R. 1686. 3)

Kiów nad Dnieprem sławny pieczarami siołica Xięstwa *Kiów*: także Moskalom od Polaków ustąpiony. *Puttawa* sławna kłęską Szwedów r. 1709. *Czerniechów*, część ukrainy abo Kozaczyzny należą do wielkorządztwa *Kiów*skiego. 4) *Białogród*. 5) *Woroneż*. *Niski-Nowogród* &c:

Które są miasta znaczniejsze trzech prowincyi Azjatyckich?

1) *Kazan* M. S, Królestwa *Kazańskiego*: Moskale wzięli to miasto Tatarom r. 1531, a całe królestwo podbili r. 1554. 1) *Astrachan* na wyspie *Dołgoj*, którą czyni rzeka *Wołga* M. S. Królestwa *Astrachańskiego*, *Caryczyn* nad *Wołgą* od którego *Piotr I.* zaczął był ciągnąć kopanicę dla złączenia *Wołgi* z *Donem*, ale dla skalistego gruntu musiał zaczęte dzieło porzucić. 3) *Tobolsk* M. S, *Syberyi* abo *Tobolska*. Rozległa ta kraina jest osadzona częścią Moskalami, częścią różnemi Tatarami *Pogańskiej* i *Mahometañskiej* wiary. Półwysp *Kamszatka* z miastem i portem tego imienia należy do *Syberyi*. *Nerzińsk* sławny traktatem Moskalców z Chińczykami. *Ochota* nad golfem *Amur*.

Jakie są własności krajów Moskiewskich?

Powietrze wszędzie jest zimne, kraj cały niemal przez 3 ćwierci roku śniegiem

i lodem zawalony, iednakże po więkſzey części, a zwłaszcza ku granicom Polskim obfituie w zboże, bydło, Źwierzynę, ryby, sól i inne rzeczy potrzebne do wyżywienia ludzkiego. Futra, ryby solone, kawiar, skóry, wosk, miód, talk, łòy, mydło, konopie, len, potaż, *rhubarbarum* są Moskiewskie towary za granice wychodzące. Moskale handlują z Hollendrami, Anglikami, Persami i Chińczykami, do tych ostatnich tak wiele wychodzi z Moskwy pieniędzy, wiele z kraiu nie pieniężnego wychodzić może, ale teraz handel Chiński jest prawie zaniedbany. Więcej daleko Moskale na towarach swych zyskiwaliby, gdyby one do Hollandyi, Francyi, Hiszpanii &c: na swych okrętach posyłali. Lecz do tych czas maytkowie Moskiewscy nie mogą liczyć się między dobrmi, chociaż mają okrętów i statków podostatku.

Jakie są przymioty narodu Moskiewskiego?

Moskale nie dawno byli grubianie, nie obyczajni, prości, niewierni w dotrzymaniu traktatów i zabobonni. Zyiąc w niewoli pod panami także niewolnikami nie znali ani nauk i kunsztów, ani poznawali swych własnych potrzeb i pożytków. Za Piotra W. Prawodawcy tego narodu

zaczęli trochę się polerować i z cudzoziemskimi krajami poznawać. Moskale są wzrostu miernego, mocni, z przyrodzenia podeyrzliwi, frodzy, zuchwali w szczęściu, a małego serca w przeciwności, są sfołobni do wojny, żyją niekosztownie, wytrzymują wielkie trudy i są ślepo posłuszni swym Generałom. *Piotr W.* ustawił ich ćwicząc, a *Karol XII* Król Szwedzki nie przestannie zwyciężając, nauczyli ich wojować z sławą. Jednakże umysł ich ma coś jeszcze niewolniczego i braknie im na tych pobudkach sławy i honoru, które czynią ludźmi wielkimi.

ROZDZIAŁ V.

O Królestwie Francuskim.

Co zamykają Państwa Króla Francuskiego?

Zamykają: 1) Dwanaście wielkich prowincji abo dawne Wielkorządztwa. 2) Prowincye podbite abo nabyte. 3) Dzierżawy za Europą leżące.

Jakie są granice Królestwa Francuskiego?

Francya nazwana przedtym *Gallia* ma granice na północ cieśninę morską *la Manche*

che i Niderland; na zachód Ocean; na wschód Niemcy, Szwaycaryą, Szbaudyą Piemońt, i część Włochów Alpami oddzielonych; na południe morze śródziemne y góry Pirenejskie, które ją odłączają od Hispanii. Leży Francya między 13-20 i 25-40 gradusami długości, a 42-20 i 51-10 szerokości geograficznej; więc długa jest około mil 186, szeroka na mil 177.

Jak się nazywają Wielkorządztwa dawne Francuskie?

1) Wyspa Francuska, 2) Pikardya 3) Normandya. 4) Brytania, 5) Xięstwo Aureliańskie, 6) Akwitania, 7) Langwedocya, 8) Prowancya, 9) Delfinat, 10) Prowincya Lugduńska, 11) Burgundya, 12) Szampania.

Które są miasta znaczniejsze 12 prowincyj Francuskich?

1) Wyspy Francuskiej i Francyi M.S. Paryż nad Sekwaną pięknnością, bogactwem, osiadłością i wielkością najpierwsze w Europie, jeszcze przed *Juliuszem Cezarem* sławne. W nim 1. Akademię: *Akademia* albo *Universitas* przez *Karola W.* podług wielu mniemania r. 790 fundowana, *Collegium Królewskie* od *Franciszka I.* dla nauki różnych języków założone. *Akademia Francuska* dla wydoskonalenia języka Francuskiego; *Akademia napisów* dla tłumaczenia

nia

nia dawnych napisów i medalów, ustanowiona, *Akademie nauk wyzwolonych: Malarstwa, Snicerstwa, Architektury i Cyrulictwa*. Biblioteki publiczne sławniejsze są: Królewska, Mazaryńska, S. Wiktora. Ogród Królewski ziołami cudzoziemskimi i różnemi drzewkami napełniony, w którym znajduje się gabinet w różne ciekawości przyrodzone bogaty.

2) Placze publiczne: *Plac Królewski* na którym *Ludwika XIII*; *Plac Wandomski*, na którym *Ludwika XIV* posągi na koniach stoją. *Plac zwycięski* ozdobiony posągiem *Ludwika XIV* w szatach, których Królowie Francuscy na koronacyi używają: zwycięstwo kładzie mu koronę na głowę, a cztery narody w kajdanach widzieć się dają pod nogami. *Plac Ludwika XV*.

3) Pałace i gmachy znaczniejsze: *Louvre* i *Tuilleries* dwa pałace Królewskie złączone z sobą długą galeryą. *Luxembourg* pałac także Królewski z obszernym ogrodem. *Pałac Królewski* tak nazwany należy do Xiążęcia Aurelijskiego. *Szpital żołnierski*, *Ratusz*, *Bastilla*, *Pałac* w którym parlament zasiada. *Sorbona*, w kościele której przepyszne *Mausoleum* jest Kardynała *de Richelieu*. Kościół Katedralny, Kościół *S. Sulpicyusza*, Kościół i *Collegium*

czterech narodów od Kardynała Mazaryniego fundowane.

4. Pałace Królewskie na około Paryża: *Wersal* o 4 mile od Paryża dla zamku, ogrodu, wód, kaplicy i galeryi podziwiania godny. *Dom S. Cyra* o milę od *Wersalu* przez *Ludwika XIV* dla edukacyi 250 Panien szlacheckie urodzonych fundowany. *Zamek S. Germana, Marly, Choisi, la Muette, Bellevue, Meudon, Vincennes &c.*

Inne miasta wyspy Francuskiej są: *S. Dyonizy* miasto sławne opactwem Benedyktyńskim, w którego kościele grzebią się Królowie Francuscy, a w klasztorze złożony jest skarb korony Francuskiej. *Fontainebleau* i *Compiègne* zamkami Królewskimi zaszczycone, *Soissons, Beauvais, Laon, Noyon, Pontoise Melun, Clermont &c.*

3) *Pikardyi M. S. Ambian* abo *Amiens* nad *Sommą*, inne miasta: *Peronna, Conti* Xięstwo, od którego Xiążęta krwi Królewskiej *de Conti*; *Calais* miasto mocne z cytadellą i portem obronnym, *Bolonia, Abbevilla.* *Crecy* klęską Francuzów r. 1346 sławne, *Vermand, Ardres, Ham &c.*

3) *Normandii Rotomag* abo *Rouen* nad *Sekwaną M. S.* *Dieppe, Yvetot* baiecznym Królestwem zaszczycony, *Eu, Longueville, Caen* stolica dolney *Normandyi. Cherbourg. &c.*

4) Brytannii *Rennes* stołeczne, *Nantes* nad Ligerą piękne, bogate i handlowne. *Saint-Malo*, *Vannes*, *L'Orient* sławny składem towarów kompanii Indyjskiej, *Brest* z portem w całej Francyi najpiękniejszym.

5) Akwitanii *Burdegala* (*Bordeaux*) nad Garonną wielka bogata i handlowna. Inne miasta są: *Fronsac* Xięstwo, *Cabors*, *Montauban*, *Rhodesz*. Gaskonia i Nawarra dolna, Alwernia, Bearnia, Turenna należą do dawnego Wielkorządztwa Akwitańskiego.

6) Langwedocyi M. S. *Tolosa* nad Garonną siołicą Arcybiskupią, Parlamentem, Akademią zaszczycona. Inne miasta są: *Alby* nad Tarną, *Karkassona*, *Narbonna*, *Montpellier*, *Nismes*, *Agda*, *Lunel*, *Frontignan* &c.

7) Prowancyi M. S. *Aix* (*Aquæ Sextiæ*) miasto wielkie, *Arelata* (*Arles*) stołeczne przedtym Krolestwa Arelateńskiego, *Sisteron* nad Durancą, *Marsylla* nad morzem, miasto piękne i bogate, *Toulon* najpierwszy port Francuski nad morzem śródziemnym, *Antiba* także port morski. Do Prowancyi należą wyspy: Hierskie i Leryńskie oraz Xięstwo Arauzykańskie (*d'Orange*.)

8) Delfinatu M. S. *Gracyanopol* (*Grenoble*) *Wiedeń*, *Embrun*, *Walencya*. O 3 mile od *Gracyanopolu* jest wielka Kartuzya gdzie General całego zakonu mieszka.

9) Xięstwa Aureliańskiego M. S. *Aurelian* (*Orléans*) nad Ligerą. Biskup miasta tego w dzień swego wiazdu na Biskupstwo ma przywilej uwalniać więźniów gardłowej karze podległych; inne miasta znajduią się: *Chartres* (*Carnutum*) *Maintenon*, *Vendome*, *Blois*, *Chambort*, *Bourges* stolica Xięstwa Bituryceńskiego. *Nevers*, *Montargis* &c.

10) Prowincyi Lugduńskiej M. S. *Lugdun* abo *Lion* nad zbieżeniem Sonu i Rodanu: miasto to w wielkości i nasiadłości iednemu tylko ustępuje Paryżowi. Kanonicy Lugduńcy nazywają się Hrabiami i używają insyfy Biskupiey. Najprzednieysze iedwabne manufaktury w tym mieście są założone. Inne miasta są: *Montbrison*, *Mou-lins*, *Gueret*, *Roane*, *S. Stefan*, *Condrieux* &c.

11) Xięstwa Burguńskiego M. S. *Dijon*, *Chatillon*, *Auxerre* (*Antissiodorum*) *Semur*, *Autun*, *Macon*, *Avalon*, *Citeaux* pierwsze Opaćtwo Cysterskie. *Cluny* Opaćtwo Kluniackie. *Trévoux* M. S. Xięstwa udzielnego Dąbskiego od *Ludwika XV* przyłączonego do korony.

12) Szampanii *Remy* (*Reims*) M. S. nad Weślą, koronacją Królów Francuskich za-
lecone. *Chalons* nad Marną, *Provins* stolica Prowincyi *Brie*, *Sens*, *Tonnere* sławne winem, *Sedan*, *Troyes*, *Langres*, *Rocroi* &c:

Które

*Które są Prowincye Francuskie podbite
abo nabyte i onych miasta znaczniejszye?*

1) Flandrya Francuska, 2) Artezya, 3) Alfacya, 4) Hrabstwo Burguńskie, 5) Hrabstwo Ruffilońskie, 6) Lotaryngia i Bar. 7) Korfyka

Flandryi Francuskiej, miasta są: *Lille* stołeczne i obronne, *Duak* nad Skarpą, *Dunkierka* nad morzem ogołocona z twierdz, *Gravellina*, *Kassel* &c: *Cam'rai* M. S. Kambrezyi; *Walencienna* nad Skaldą M. S. Hannonii Francuskiej, *Charlemont* obronny nad Mozą, *Condé* od którego linia iedna krwi Królewskiej nazywa się, *Givet* forteca &c:

2) *Artezji* M. S. *Arras*, *S. Omer*, *Hesdin*, *Betuna*, *Lens*. 3) *Alfacvi* M. S. *Strasburg* wielkie i obronne. Inne miasta są: *Ensisheim*, *Kolmar*, nowy *Brizak*, *Salverna*, *Laurentbourg*, *Landau* na końcu Alfacyi ku *Faltz* Hrabstwu iest miasto iedno z najmocniejszych w Europie. W *Sutgowii* miasta są: *Belfort*, *Huninga*, *Feretta*, 4) Hrabstwa Burgundskiego. M. S. *Besançon*, *Dola*, *Ornans*, &c. 5) Hrabstwa Ruffillońskiego w górach *Pireney*skich przy *Hiszpanii*, od której iest oderwane, leżącego M. S. *Perpignan* obronne i z mocnym zamkiem. *Elna*, *Rivesaltes*, *Mont-Louis* założony od *Ludwika XIV.* 6) *Lotaryngii* M. S. *Nancy*. Inne miasta są: *Remiremont* Opactwem bogatym

gatym Kanoniczek świeckich załczycone. *Plombières* sławne wodami mineralnemi. *Luneville* rezydencyą i pałacem Xiążąt Lotaryńskich ozdobione; tu dnia 23 Lutego r. 1766 Stanisław Król Polski umarł i familią Leszczyńskich skończył. *Bar le Duc* stołeczne Xięstwa Barskiego razem z Lotarynią ustąpionego Krolowi Stanisławowi r. 1735. a po iego śmierci koronie Francuskiej. Biskupstwa Lotaryńskie: Tulskie, Werdeńskie i Metskie, za panowania Henryka II dostały się Francyi. r. 1552.

7 Korfyka od Genuńczykow Francuzom traktatem umowuym ustąpiona, mocą którego od tych do zupełnego posłuszeństwa dnia 10 Czerwca r. 1769 przyrowadzona, leży na morzu śródziemnym na północ Sardynii, druga mil 33, fzero. ka 15 do 17 dzieli się na 4 strony: na północną abo przedgòrną, połndniową abo zagòrną, wśhodnią abo wewnętrzną, zachodnią abo zewnętrzną, w tych 4 stronach jest 68 piewów abo powiatów na 5 biskupstw podzielonych, w których się znajduie 112 tysięcy obywatelów.

M.S. caley wyspy *Bastya* z portem miałkim wielka i ludna. *Bonifacya* z portem morskiu piękna i handlowna; *Alerya Sarla*, *Adiazza-Urcinum* nad morskim wybrzeżem

żem. *Sagona* prawie zburzona. *Calvi*, *Mariana*, *Nebbia*, *San-Fiorenzo*, i *Korta* w pośrodku wyspy załadzona, do której Francuzi ze wszystkich miał portowych drogi sypać kazali.

Powietrze Korfykańskie grube i niezdrowe, grunta gorzylste i twarde, a oprócz tego złe uprawiane przeszkadzają wielkiej ludności, doliny jednak okrywają się zbożem, a pagórki winnicami, oliwnym, migdałowym i innym drzewem owocowym.

Cały naród od roku 1730 obroną wolności zaprzętniony, opuścił prawie rolę, przemysł i handel. Genueńczycy dla wyspy zaludnienia w przeszłym wieku sprowadzili z Morei 600 Maniotów zdalniejszych do rozboju, niż do roli uprawy.

Korfykanie są wzrostu przystoynego chociaż chuderlawi, dowcipu bystrego, pojęcia prędkiego, wymowy gładkiej i tak łatwej, że najprostszzy człowiek z nieporównaną słów i wyrazów obfitością się tłumaczy. Mowa kraiova nie wiele się różni od języka Włoskiego. Z przyrodzenia Korfykanie zawzięci, mściwi, próżniacy wstrzemięzliwe prowadzą życie, wieśniacy latem na owocach, rybach i mięsie, a zimie na chlebie ięczniennym i kasztanach przestają; niewiały wszystkie tu prace domowe
i po-

i po większey części rolnicze podeymują, męszczyni ostatni proźniacy we wrotach chałup swych nikczemnych i brzydkich siedzą, tytuń ustawicznie ciągnąc, abo po ulicach chodzą rząd kraiowy bramując, i wiadomości publiczne sobie wzajemnie powiadając. Nie masz narodu nad Korsykrúłki, któryby większą miał do kart skłonność; dla iednego tylko połowania ci gnuśni proźniacy grę kart porzucają. Pijaństwo, niewierność małżeńska, niedotrzymanie danego słowa są tu prawie występki nieznaione.

Które kraie za Europą leżące należą do Francyi?

W *Afryce*, ku zachodowi wyspa *Gorea* przy brzegach *Gwiney*skich; ku wschódowi wyspy *Borbońska* i *Francuska*: w *Krolestwie Algierskim* *Bastyon Francuski* forteca.

W *Azyi*, *Ponticheri* nad brzegami *Koromandelu* z tey strony *Gangesu*.

W *Ameryce*: część *Guyany* na lądzie *Ameryki* południowey. Wyspy: *Martinika*, *Gwadalupa*, *Grenada*, *Maria-Galanta*, *Desiderada*, *SS. Bartłomieja*, *Marcina*, *Łucyi*, *Aluzyi*, *Kaienna*, część wyspy *S. Dominika* abo *Hiszanioli*, wyspy *S. Piotra* i *Miquelon* w stronie północney dla fuszenia srokowiznu od *Anglii* pozwolone i warowane.

Jaka jest żyzność i własności kraju Francuskiego?

Po-

Powietrze jest czyste, zdrowe i umiarkowane. Położenie kraiu piękne, miłe i do prowadzenia wielkich handlów sposobne. Kray cały żyźny, rokoszny i pięknemi rzekami oblany, obfituje w zboże, iarzybę, różne leguminy, kwiaty, owoce wyborne, wina, oliwę, sól, bydło, konie, owce, osły, muły, zwierzybę wszelaką, w kruszce żelazne, ołowiane, miedziane, srebrne, wielce jest ludny, ponieważ na 20 millionów ludzi w nim rachują. Nauki, kunszty i rzemiosła są tam we czci i poważeniu, tak zaś są wydoskonalone, że żaden naród z Francuskiemi rzemieślikami zrównać się nie może. Francya ma wiele Akademii abo uczonych ludzi zgromadzeń, 25 Uniwersitates, 18 Arcyciskupstw, 112 Biskupstw, 700 Opactw, 14,700 klasztorów, 1240 Przeorstw, 240 Kommendorstw Maltańskich, 13 Parlamentów abo naywyższych trybunałów,

Jakie są przymioty złe i dobre narodu Francuskiego?

Francuzom przyrodzone są chęć i sposobność do wojny, te dwa przymioty pochodzą z skłonności wojenney Gallów, i rządu żołnierskiego Franków. W woysku iednak ich karność nie zachowuje się należyta, ani daje się nauka w sztuce żołnierskiej

skiej potrzebna. Sami Officyerowie rzadko znają się gruntownie na kunfzcie rycerskim; Królom swoim Francuzi zawsze wierni i życzliwi, nie mniej mają sposobności do wszystkich nauk, iako do dzieł odważnych. Pięknym ich przymiotom i zaszczytom od nauki i wychowania udzielonym wymiłą ceny żywość zbytnia, nie pomiarkowane czci pragnienie, lekkość, a nadewszystko zasmakowanie w naganney roskofzy, uciechach, romanach i lekkich zabawach, które cały naród opanowały tak, że Paryż żywym jest wyobrażeniem Rzymu za czasów *Ammiana Marcellina*. Edukacya Francuska tak powszechnie chwalona jest wielce nie doskonala z strony nauk politycznych,

R O Z D Z I A Ł VI.

O Królestwach Hiszpańskim, Portugalskim, i Sardyńskim.

Które państwa Król Hiszpański posiada?

W Europie ma Hiszpanią; w innych świata częściach, a naybardziej w Ameryce obszerne kraie są pod panowaniem Króla Katolickiego.

Jakie są granice, obszerność i podział Hiszpanii?

Hiszpanii granice są: morze, Portugalia, góry Pirenejskie, które ją oddzielają od Francji. Cała ta półwyspa jest pod panowaniem Króla Hiszpańskiego oprócz Portugalii, która ma własnego Króla, i Gibraltaru, który od roku 1704 należy do Anglików.

Rozległość Hiszpanii niemal jest tak sama co i Francji, wyspa też Maiorka należy do Hiszpanii, a Minorka do Anglii.

Dzieli się na 13 prowincji po większej części zaszczyconych tytułem królestw, że przedtem nad nimi panowali własni królowie tak Chrześcijańscy jako Maurowie. Z tych prowincji cztery leżą nad oceanem: Biskaya abo Kantabria, Asturya, Galicya ku północy, a Andaluzya ku południowi; cztery nad morzem śródziemnym: Grenada, Murcyja, Walencyja i Katalonia; pięć w środku: Nawarra, Arragonia, Kastylija dawna, królestwo Leonskie i Kastylija nowa, do których mają być przydane wyspy na morzu śródziemnym.

Jaki jest podział, i które są miasta trzynastu prowincji Hiszpańskich?

1) Biskaya dzieli się na trzy powiaty: na Biskawą, Gwipuskoę i Alawę: *Bilbao* jest M. S. całej Biskaii, inne miasta są: *Fontarabia* obronne, *S. Sebestyan*, *Gwetaryja*, *Placencya* &c. Biskayczykowie, są najlepsi w całej Hiszpa-

szpanii żołnierze i nayspołobnieysli marynarze, mają ośliwy swoy język, żadnego niemający podobieństwa z innymi językami Europeyjskimi.

2) Asturya dzieli się na *Asturyę Owiedańską*, ktòrey M. S. *Owiedo.* i *Asturyę Santyllańską*, ktòrey M. S. *Santyllana.* Pierwородni synowie Królów Hiszpańskich piszą się Xiążętami Asturyi. Szlachta Asturyjska jest nayszacnieysza w całej Hiszpanii.

3) Gallicya ktòrey M. S. *Kompostella* pięknemi rynkami i wspaniałemi kościołami, a naysbarzdiey Metropolitańskim ozdobiona. Pospółstwo jest tego zdania, że ciało *S. Jakuba Apostoła Większego* tam spoczywa. *Corogne* i *Ferrol* są dwa sławne porty morskie w Gallicyi, *Lugo, Tuy, Vigo.* &c.

4) Andaluzya u dawnych *Betyka* tak nazwana od rzeki *Betis* dziś *Gwadalkwiwir* jest nayszczynieyszą, naybogatszą i naysławetszą prowincją Hiszpańską, obfituje w dzielne konie, w delikatne wina, i w zboże, dla czego pospolicie ją nazywają, sławnią, piwnicą i szpichlerzem Hiszpanii: M. S. *Sevilla* nad Gwadalkwiwirem liczy się między nayspierwszemi miastami Hiszpańskimi. Inne miasta są: *Korduba* oyczyzna dwuch *Seneków* i *Lukana, Palos, Lucena, Ofisuna, Medina. Sidonia, Kadix* na małej

wyspie, miasto wielkie, mocne, bogate i sławne swym portem, z którego flota kupiecka wychodzi do Ameryki i ztamtąd naładowana złotem i bogatemi towarami powraca. *Rota* winem sławna, *Ubeda*, *Moron*.

5) *Grenada* piękne wielkie i rokoszne stołeczne królestwa Granateńskiego. Inne miasta są: *Antekwera*, *Gwadix*, *Malaga* dla wina delikatnego sławna, *Marbella*, *Wera* &c.

6) *Walencya* M. S. królestwa Walentyńskiego, piękne i ludne. *Morwedra* na rozwalinach *Saguntu* stojąca, *Gandya*, *Montesa*, *Alikant* w wino obfitujący, *Bunol* &c.

7) Królestwa *Murcyi* M. S. *Murcy*a nad *Segurą*. Inne miasta: *Lorka* *Almakaron* *Kartagena*, której port morski za naybezpieczniejszy w Europie jest poczytany.

8) *Katalonii* M. S. *Barcellona* piękna załoniona fortecą *Montjoui*, *Tarragona*, *Tortosa*, *Leryda*, *Girona*, *Roza* są miasta obronne, *Urgel*, *Maya*, *Kardona*, *Palamo*. &c:

9) *Nawarry* górney M. S. *Pampeluna* według pospolitego mniemania od *Pompeju* za założona; *Olita*, *Wiana*, *Tudela* &c: dolna *Nawarra* należy do *Francyi*.

10) Królestwa *Arragońskiego* M. S. *Saragossa* (*Cesar-Augusta*) nad *Ebrem*. *Albarazin*, *Balbastro*, *Fraga*, *Hueska*, *Tarakona* *Mukon*, *Jaka*, *Monzon* są miasta znaczniejsze.

11) Kastylii dawney M. S. *Burgos*; rynki, gmachy publiczne, fortany i za miastem przechadzki są tam piękne i rokoszne. Nie daleko od tego miasta jest sławne opactwo *Las-Hueglas*, w którym naymniey mieszka 150 zakonnic z nayprzednieyszych domów Hiszpańskich; Xieni ma pod sobą 17 klasztorów Panieńskich, 12 Kommanderyi kzwalerkich i jest Panią nad 50 miast i miasteczek. *Kalaborra, Kalaroga, Osma, Lerma, Segowia, Medina-Celi, Olivares, Walladolid, Soria*, są miasta znaczne w dawney Kastylii.

12) Królestwa Leonńskiego M. S. *Leon* (*Legio*) kościołem katedralnym w całej Hiszpanii naypięknieyszym zalecony. Inne miasta są: *Astorga, Zamora, Toro, Salamanka* z akademią nayślawnieyszą w Hiszpanii.

13) Kastylia nowa dzieli się na 4 prowincye: *Algaryę, Sierrę, Manchę i Extremadurę*. Algaryi i całej Monarchii Hiszpańskiej M. S. *Madryt* nad potokiem *Manzanares*, rezydencyą królewską i wwszystkich rad koronnych zalecony, *Tolet* na Tagiem bogatym arcybiskupstwem ozdobiony Pałace królewskie na kółko Madrytu są: *Buen-Retiro, Florida* z ogrodem rokosznym i ciekawym; *El-Pardo* o dwie mile od Madrytu; *S. Ildefons* Wersal Hiszpański; *Escuryal* o 6 mil od Madrytu nad *Gwadarę*

Ra.

Sławny klasztor Hieronimianów od *Filipa II* na cześć *S. Wawrzyńca* zbudowany, z mieszkanicem dla Króla i dworu królewskiego. *Alranjuez* nad *Tagiem* wesołym położeniem, ogrodami, fontanami &c: zalecony.

Sierry miasta są: *Kuenza*, *Walerya*, *Almanza*, &c. Manchy: *Kalatrawa* kawalerów *Kalatrawskich* gniazdo, *Gwadalupa*; *Extremadury*: *Badajos* (*Pax Augusta*) *Meryda*, *Alkantara* kawalerów *Alkantarskich* stolica, *Placencya*, &c. klasztor Hieronimianów *S. Justa* w którym *Karol V* Cesarz przeżył w osobności lat 2 umarł roku 1558.

Które wyspy na morzu śródziemnym należą do korony Hiszpańskiej?

Balerary to jest *Maiorka* z *M. S.* tegoż imienia, *Iwika*, *Fromentera* dla wielości węzów opuszczona. *Minorka* podbita r. 1708 od Anglików dostała się im przez traktat *Utrechski*.

Które kraje za Europą leżące są pod panowaniem Hiszpańskim?

Filip II Król Hiszpański mawiał: że w państwach jego słońce nigdy nie zachodziło; w rzeczy samej do Hiszpanii obszerne należą za Europą kraje:

W *Afryce* miasta obronne: *Ceuta*, *Marsalquibir*, *Pignon de Velez*, *Oran* i na oceanie zachodnim wyspy *Kanaryjskie*: *Palma*,
Fera

Fera, Gomera, Wielka Kanaryja, Teneryfa na której jest góra nazwana *Le Pic de Tenerife* naywyższa na całym świecie, *Fortawentura Lancerotta &c.*

W *Azyi* wyspy Filipińskie i Maryańskie albo rozboynicze. Miedzy Filipińskimi znaczniejszy są: *Manilla, Mindanao, Cebu &c.*

W *Ameryce północney na lądzie*: 1) *Mexyk* albo nowa Hiszpania obfituje w szyby złote, srebrne, alunowe &c: przy której są lasy farbiarskiego drzewa. 2) *Nowy Mexyk* od ludzi dzikich mieszkany. 3) *Luizyana* od Francuzów Hiszpanom uśląpiona. 4) *Kalifornia* kraj piękny i zyzny.

W *Ameryce południowey*: 1) *Ziemia tęga* albo *Tierra firma*, 2) *Peru* albo *Peruwia*. 3) *Królestwo Chileńskie* albo *Chili*. 4) *Tukumania*. 5) *Ziemia Magellańska*. 6) *Parakwarya*, w której leży ziemia Misionarska w dłuż rzeki *Parany*.

Wyspy na morzu północnym Amerykańskim: 1) *Wyspy Antylskie*, część *Hiszpanioli* albo *S. Dominika* wschodnia i południowa, *Porto-Ricco &c.*; 2) *Wyspy Lukayskie*, których rachując skały nad wodę podniesione, jest więcej niż 400. znaczniejszych. &c. 3) *Z wysp Karaybskich* wyspa *Trinidad* przy ziemi tęgiej leżąca.

Jakie są własności powietrza i gruntów Hiszpańskich?

Po-

Powietrze krajów Hiszpańską Monarchią w Europie składających jest ciepłe, suche i zdrowe, słońce zawsze wypogodzone wznieca upały częstokroć tak wielkie, że rzeki pławne wysychają. Morze większą część Hiszpanii oblewające czyni ją krajem do prowadzenia wielkich handlów sposobnym, porty morskie są i częste i dobrze opatrzone. Prowincyi nadmorskich żywność i wesole położenie Hiszpani do raju przyrównywiają ziemskiego, szrodek królestwa składające są nieurodzajne; wina, owoce delikatne, zwierzyna, bydło, a mianowicie owce od wszystkich narodów są cenione i szukane. Konie Hiszpańskie, wena Segowska, iedwab Grenadski, kordyban Kordubeński, len i konopie Andaluzjańskie, miedź i żelazo Biskayskie wszędzie wielki znaydują szacunek i odbył; Nie schodzi Hiszpanii na żupach solnych, minach żelaznych, cynobrowych, a nawet złotych i srebrnych, tych iednak dwóch ostatnich kruszców Hiszpani nie dobywają, mając Amerykańskie kraie żyźne w bogate góry, z kąd do Hiszpanii niezmierne przychodzą bogactwa, a z Hiszpanii po całej rozlewają się Europie.

Jakie są skłonności i przymioty narodu Hiszpańskiego?

Mię-

Miedzy wzystkiemi Europeyskiemi narodami Hiszpani sami iedni mogą być stawieni za przykład rzetelności, cierpliwości, ślaku i cnoty. Zadnym niezczęściem i przeciwnością nie ustraszeni w nayniepomysłniejszyh przypadkach umysłu i serca nie tracą. Zbytecznie z swego szlacheństwa się chełpiący gardzą rolnictwem i wzystkiemi rzemiosłami, które ręczną sprawują się robotą. Trudy wojenne przewyciężają wstrzemiężliwością, trzeźwością, a naybardziej ślawnym wykonaniem tego, co raz przedsięwzięli. Humor i edukacya równie dokładają się do tey powagi, którą Hiszpani celują inne narody. W piśmach swoich miało wyrazów naturalnych naywięcej używają metafory i hiperboli, rzeczy małe umniejszając a wielkie nad miarę powiększając; obdarzeni są dowcipem bystrym i w uwagach głębokim, umysłu nieporuszeniem i bacznością doskonale umieją prawdziwe swoje taić i ukrywać zamysły. Długim naradzeniem się i uważaniem często swoje psują sprawy.

Z których krajów składają się państwa Króla Portugalskiego?

W *Europie* z Portugalii i Algarwii; w *Afryce* z wysp i krajów Afrykańskich, z wysp między Afryką i Europą leżących; w *Ameryce* z Brezylji i południowej Guyany; w *Azyi* z miast Azyatyckich; nakoniec z krajów koronie Portugalskiej holdujących.

Jakie są granice, obszerność i dział Portugalii?

Portugalia na zachód i południe oblana jest oceanem; na północ styka się z Gallicyą; na wchód z Kastylią, Legionem, Extremadurą i Andaluzją prowincjami Hiszpańskimi; długa jest z południa na północ mil 100, szeroka około mil 40: od miasta *Porto* przedtym *Portukale*, to królestwo u dawnych *Luzytania* nazwana jest *Portugalia*.

Dzieli się na 6 prowincyi, które z północy na południe takim leżą porządkiem: 1) *Antradura*, 2) *Tra-los-Montes*, 3) *Beira*, 4) *Extremadura Portugalska*, 5) *Alentcia*, 6) *Algarwia*.

Które miasta znaczniejszye znajdują się w Prowincjach Portugalskich?

1) W Antradurze *Braga* M. S. cały prowincyi arcybiskupią stolicą ozdobioną. *Gwimanara* mocnym zamkiem zastroniona, *Walencya* nad rzeką *Minho* obronna na przeciwko *Tuy* fortecy Hiszpańskiej, *Wiana*, *Kaminha*, *Porto* miasto nadmorskie drugie

po Lisbonie handlowne i bogate. Anglicy tu ołiadli wszystkie wina Portugalskie przedtym na siebie zakupowali, a potym do Anglii i krajów północnych posyłali, *Cerwera*

2) W *Tra-los-Montes Braganza* M. S. Xięstwa Bragatyńskiego należącego do familii panującej. *Miranda, Villa-Real, Villa Flor, Pinhel* miasta małe, ale piękne.

3) W *Beirze Lamega* z mocnym zamkiem, *Aveira* z portem morskim, *Viseo, Gwarda, Salvatierra, Konimbryka* z sławną akademią przedtym królestwa Portugalskiego stolica, są znacznieysze *Beiry* miasta.

4) W *Extremadurze Lisboa* przy uściu rzeki *Tagu*, stolica całego królestwa, pałacem królewskim w pśrzedku miasta położonym, katedrą arcybiskupią, godnością Patryarchowską wielkiemu Ialmużnikowi służącą, mocnym zamkiem, wygodnym i obfzernym portem jest zalecona, ale przez wielkie ziemi trzęsienie r. 1755 niemal zburzona. Inne miasta są: *Setuwal* nad uściem *Zadany* handlem solnym sławny; *Hollendrzy* to miasto nazywają *Saint-Ubes*, *Leiria* obronna, *Aljubarota, Tomar, Santaren* &c.

3) W *Alenteii Elwora* M. S. z arcybiskupstwem i akademią, *Beja, Serpa, Owryka*, przy ktòrey *Alfons* I w roku 1139 zbiwszy pięciu królów Saraceńskich pierwszym kró-

lem Portugalskim był obwołany, *Elwa, Portalegra, Oldwenza, Avis, Campo-Major. &c.*

6) W Algarwii abo Algarbii *Tawira* słoceczne, ma port dobry mocnym zaślioni-ny zamkiem. *Sylwa* dla roskoźnego położenia nazwana *raiem Portugalskim*, *Lagos, Faro, Castro-Marino* przy usciu Gwadyany, *Kap. S. Wincentego.*

7) Wyspy *Kapu Zielonego.* 8) Wyspa *S. Tomazsa* pod Ekwatorem, 9) wyspa *Xiążęca (L'Isle du prince)* 10) wyspa *Fernand-Po.* 11) Wyspa *Annabon*, wszystkie cztery nad brzegami Gwineyjskimi. 12) Wyspy *S. Macicia* i *Wniebowstąpienia* bardziey ku zachodowi niż cztery pierwsze leżą. 13) Wyspa *Mozambik* przy brzegach wschodnich Afryki.

Na lądzie Afryki do korony Portugaskiej należą kraie: 1) Zamki *Cachao, Bintam, Bissar* i inne nad rzeką *Gambra*. 2) Zamki i składy kupieckie w krolestwie Gwineyjskim. 3) Obszerne dzierżawy Angolańskie na 8 powiatów podzielone z M. S. *Święty Paweł de Laonda.* 4) Dzierżawy Kongańskie. 5) Dzierżawy Bangwelskie na 70 mil równie długie iak szerokie.

W Afryce wschodniej na lądzie: 1) w Państwie Monopotańskim zamki *Teta* i *Sena* nad rzeką *Zambeza*. 2) Miasto handlo-

wne

wne i obronne na wyspie rzeki *Sofali* w królestwie tegoż imienia. 3) zamek *Inbakwea* o 5 mil od *Zofali*. 4) Góry złote *Manninas* w królestwie *Zofalskim*. 5) Zamek obronny w mieście *Meli* dla składu i bezpieczeństwa towarów. 6) Miasto *Am-paza* i inne dzierżawy na brzegach *Zangwebarskich*.

Jak się nazywają wyspy Portugalskie między Afryką i Ameryką leżące?

Azorskie (*Agores*) abo iastrzębie od mnogości iastrzębiów tam znajdujących się, obfitują w bydło rogate, w owoce, w wino, w zboże, i mogłyby wielkie czynić pożytki, gdyby do pracowitszego należały narodu niż są Portugalczycowic; M. S. *Angra* na wyspie *Tercerze*, gdzie mieszka wielkorządca wszystkich dziewięciu wysp.

Co Król Portugalski trzyma w Ameryce południowej?

Brezylią z częścią *Guiany* na wschód i północ morzem północnym oblaną, na zachód z kraiem *Amazońskim*, na południe z *Parakwaryą* i morzem stykające się.

Sąż i jakie kraie Portugalskie w Azji?

W *Indyach* na brzegu *Malabarskim*. 1) Miasto *Goa*. 2) Miasto *Chaoul* zamkiem *Elmorą* obronione. 3) Miasto *Bassaim* wyspą *Salfetta* zastronione. 4) Miasto *Diu* po-

łożone na wyspie tegoż imienia w Guzaracie.

Osady *Ceylańskie*, wyspy i osady *Molućkie*, miasta *Kananor*, *Kochin*, *Kranganor*, *Kap dobrej nadziei* w Afryce &c: Portugalczykom wydarli Hollendrzy, a królestwo *Ormuskie*, Król *Perski* z posłkami *Angielskimi*.

Które kraje są pod hołdem korony Portugalskiej?

Wszystkie takowe kraje leżą w Afryce wschodniej iako to: *Rzeczpospolita Brazańska*. *Królestwa Fubańskie*, *Pempańskie*. *Zangwebarskie*, *Monfiańskie*, *Kwiloańskie*, *Sofalańskie* wszystkie nazwane od miast stołecznych.

Jakie są własności przyrodzone, żyźność handlu Portugalii

Powietrze w Portugalii jest umiarkowane i zdrowe, kraj chociaż gorzyszy jest jednak miły i urodzajny; obfituje w wina wyborne, oliwę, morwowe drzewa, cytryny, pomarańcze, które przed 160 lat z Chin przesadzone, tak się rozkrzewiły, że całe lasy z jednego szczepu tam wyrosły i w innych krajach, a naybardziej w Francyi południowej rozimnożyły się, konie szacowne, sól, marmury, kamienie drogic: rubiny, szmaragdy, hiacynty, kruszce ołowiane,

cynowe, ałunowe z bogactw Portugalią. Szyby złote i srebrne po wielu miejscach dla gnuśności obywatelów albo dla łatwego tych kruszców z Afryki, a bardziey ieszcze z Brezylji sprowadzenia leżą nie tykane.

Jakie są przymioty narodu Portugalskiego?

Portugalczyków wzrost wysoki i składny. Szpeci cera żółtawa, którą w nich sprawuje powietrze gorące, a bardziey ieszcze, zwłaszcza w ludziach gminnego urodzenia, powinowactwo z Murzynami. Ostrość rozumu i dowcip przenikający są Portugalczykom udzielone od przyrodzenia, a łakomstwo i żądza zebrania lichwiarstwem bogactw od powinowactwa z Żydami. Wstrzeźliwości są osobliwey, skryci w radach, stali w przedsięwzięciach, miłośnicy ku swym krewnym w potrzebie, podeyrzliwi w pożyciu małżeńskim, pyłzni w szczęściu, zuchwali w nieszczęściu, nieumiarkowani w zemście, szydzący z drugich w posiadzeniu, przystępni cudzoziemcom, nie prędcy do gniewu, ale nie ubłagani aż do wściekłości w gniewie. Równie są pyłzni iak Hiszpani, ale mniej roztropni, a bardziey zabobonni.

Nad ktoremi krajami panuje Król Sardynijski?

Do

Do Króla Sardyńskiego należą: 1) Sardynia wyspa na morzu śródziemnym. 2) Państwa Włoskie: Sabaudya, Piemont, Monferat, Powiaty Medydyolańskie.

Jakie są granice i wielkość wyspy Sardynii?

Sardynia długa mil 50, szeroka dwadzieścia, morskim przesmykiem od Korfyki oddzielona, ze wszystkich stron morzem oblana dzieli się na 3 części. 1) Na *Capo di Cagliari*, 2) Na *Capo di Lugoduri*, 3) na wyspy małe na około *Sardynii* leżące.

Cagliari po łacinie *Calaris* M. S. całego królestwa i stolica rządu Sardyńskiego. Miasto to jest wielkie, obronne, handlowe, akademią, arcybiskupstwem i portem dobrym ozdobione.

Oristagni (Ufellis Colonia) miasto obronne ale nie ludne, *Sassari* miasto obronne i naziadłe, *Algery* przedtym *Corax* nad morzem. *Castro-Aragonese* przedtym *Tibula* nad rzeką *Termą*, *Mandas*, *Bosa*, *Ampurias*, *Alez*, *Sarda*, *Sargana* &c.

Wyspy leżące na około *Sardynii* są: *Afinara* na północy *Sardynii* leżąca, obfituje w dziki, jelenie, bawoły, wyborne sokoły, żółwie &c. 2) *S. Damaz* wysoką górą sławny, 3) *S. Piotr* portem wygodnym załecony &c.

Jakie są własność powietrza i żyzność Sardynii?

Po-

Powietrze Sardyńskie cale jest nie zdrowe dla bagnów wielkich, które w tym nie-
ludnym znaydują się kraiu i szkodliwe wy-
rzucają exhalacye. Grunta żyzne zbo-
gacają Sardynią różnym zbożem, winem,
oliwą, delikatnymi owocami, iako to po-
marańczami, cytrynami &c. W górach
znaydują się minery ołowiane, żelazne, a-
łunowe &c: wielkie owiec trzody, woły,
konie nie wielkie ale prawie nie spracowa-
ne, bogatym są płodem wyspy. Przy iey
brzegach łowią się korale, łardele i inne
morskie ryby. Zbywające nad potrzebę
zboże, wełna, bydło, konie, korale,
ryba, syry, maśło całym są handlem te-
go ubożego, i nieprzemysłnego kraiu.

*Jaki jest Sardyńczyków charakter i przy-
rodzone własności?*

Sardyńczykowie obyczaje mają grube,
dowcip bystry i do naysubtelniejszyh nau-
k zdalny, ale dla niedostatku ćwiczenia i
dobrej edukacyi żadnym polorem nie prze-
tarty. Szlachta Sardyńska wielkimi zaszczy-
coną przywilejami żadnych nie płaci po-
datków, te spadają na same miasta i wieś,
ząd wynika nędza i uboństwo oraczów, ku-
pców, rzemieślników.

ROZDZIAŁ VII.

O Krolestwach Angielskim i Węgierskim.

Nad którymi krajami panuje korona Angielska?

1) Nad Wielką Brytanią to jest Anglią i Szkocją, i Irlandją. 2) Nad wyspami około Wielkiej Brytanii leżącemi. 3) Nad krajami od Hiszpanii oderwanemi. 4) Nad osadami i wyspami Amerykańskimi, Afrykańskimi i Azyatyckimi.

Jakie są granice i obszerność W. Brytanii?

Wielka Brytania tak nazwana dla różnicy od Brytanii mniejszey prowincyi Francuskiej, morzem zewsząd oblana; na południe ma Francją, od której ją dzieli ciasne morze nazwane *La manche*; na wschód Niderland, Niemcy, Dania i Norwegią; na północ ocean północny; na zachód Irlandją oddzieloną kanałem *S. Jerzego*. Długość Anglii i Szkocyi z południa na północ jest mil 170, szerokość naywiększa mil 90. Anglia u dawnych *Albion* nazwisko wzięła od Anglów narodu Niemieckiego, a Szkocya, która przedtym nazywała się *Caledonia*, od Szkotów.

Jak

Jak dzieli się Anglią?

Anglią dzieli się na Anglią własną, na Xięstwo Galskie, i na wyspy do Anglii należące. Anglią własną dzieli się na 40, a Gallia abo Wallia, na 12 Hrabstw abo *Shires*.

Jak się nazywa miasto stołeczne całego państwa?

London nad *Tamizą* jedno z miast najpiękniejszych, największych i najludniejszych na świecie. Znaczniejszy tego miasta i *Westminsteru* z nim złączonego gmachy są: Pałace Królewskie: *Witbehal*, *S. James* abo *S. Jakuba*, *Sommerfet-House*; Ratusz abo *Guidd-Hall* wewnątrz pięknie ozdobiony; *Gietda Kupiecka* wspaniała przyozdobiona posągami wszystkich królów od *Wilhelma Zwycięzcy* w framugach ustanowionemi, a w pośrodku dziedzińca posągiem pieśzym *Jakuba II* z marmuru białego; *Bridwell* pałac dawny królewski na dom poprawy obrocony; *Dom Kompanii Indyjskiej*; *Dom celny*; *Bank*; Pałac *Parlamentowy Westminster*ski, w którym jest sala dla balów w dzień koronacyi królów i inne uroczystości, 170 stóp długa, a 148 szeroka bez żadnych pilastrow; *Zamek* abo *Wieża Londyńska*, w której biją monetę, strzegą więźniów obwionych o występki przeciwko stanom królestwa, chowają klejnoty koronne, papie-

ry publiczne, i broń do uzbroienia 60,000 ludzi. *Dwa mosty* z kamienia ciosanego: jeden łączący *Londyn* z *Soutwarkiem* 900 stóp długi, 30 szeroki na 20 arkadach z obu stron sklepy kupieckie mający; drugi *Westminster* na 15 arkadach 1,223 stopy długi, a 45 szeroki. Kościoły: *Katedralny S. Pawła* w Londynie, a *Opacki S. Piotra* w Westminsterze grobem królów i wielkich ludzi zaszczycone, są godne dla wielkości i Architektury podziwienia cudzoziemców; nakoniec liczą w Londynie 7,000 ulic bardzo błotnistych, 135 Parafii, 16 wielkich rynków, 130 tysięcy domów i więcej niż milion obywatelów.

Które są porty Angielskie i zbrojownie morskie?

Portsmouth najlepszy i najmocniejszy port w całym kraju, *Plymouth*, *Rye*, *Dartmouth*, *Doures*, na przeciwko Kaletu morzem ciasnym siedm tylko mil szerokim odłączony. *Farmuth*, *Lever*, *Hull*, *Scarborough*, *Sunderland*, *Woolwich*, *Suthampton &c*:

Które miasta znaczniejsze Anglii własne?

York którego Xiążęciem brat królewski po polocie tytułuje się, *Kinston*, *Rippon* manufakturą sukienna sławny: *Richemont*, *Falifax*, *Norwich*, *Ipswich*, *Kolchester*, *Kantobery* arcybiskupstwem i prymasowstwem

zafzczycony, *Rochester, Arundel, Leuwerpool, Gwilverdort Salisbury*, którego kościół katedralny ma tak wiele drzwi, wiele jest miesięcy w roku, okien wiele tygodni, kolumn i pilastrow wiele dni. *Oxford* sławny Akademią z 25 kollegiow złożoną, *Kambridga* także Akademią sławna, *Petersborough* grobem Marvi krolowey Szkockiey z rozkazu Elżbiety świętey zafzczycony, *Warwick, Elsmere* w bliskości której umarł r. 1635 Tomasz Parre w 152 roku wieku swego. *Okeham* miasteczko mające przywilej od każdego konia podkutego cło wybierać, *Bristol, Hastings, Bedford, Coventry, Kendalle, Darby, Bath, Wels, Weymuth, Lincoln, Stafford, Harwich, Excester, Gloucester &c.*

Które miasta są w Xięstwie Galjskim?

Wallia czy Gallia od Rzymian nazwana *Britania secunda*, gorzysta, zimna i miernie urodzayna zrównać się z Anglią niemoże ani pięknością miast, ani kraiu nasiałością. Miasteczka znaczniejsze są: *Kardiff, Brecknock, Pemprocke, Harlegb*, przy którym strasznie wielkie kamienie musiały być zażyte od Druidow do obrządków wiary. *Denbigh* gdzie nikt nie przychodzi do starości dla niezdrowych wody własności, których po warsztach wapiennych nabywają i one udziela piwu i pokarmom wa-

rzonym. *Anglesey* wyspa, u starożytności stolica i szkoła Druidów należy do Wallii.

Które wyspy leżą na okół Anglii i do niej należą?

Wyspa *Mán* na morzu Irlandzkim w tym czasie Hrabiom *Derby* od korony zapłacona dla przeszkodzenia wprowadzeniu i wywozom towarów zakazanych. Wyspy *Sorlinskie* (*Silurum Ihsulæ*) których liczą 145 w cyrkuł ułożone, przy brzegach Kornwalii, obfitują w cynę, zwierzynę &c. największą między niemi jest skała do mieszkania niezgodnych. *Wight* wyspa obficzna, żywna i wielkie trzody owiec żywiąca, tam *Yarmouth* port wygodny. *Gárnesey* i *Farsy* dwie wyspy nad brzegami Normandyi.

Na wiele części dzieli się Szkocya?

Szkocya na północy względem Anglii położona dzieli się na 3 części: na Szkocyę południową i północną, oraz na wyspy w stronie północnej leżące.

W Szkocyi południowej są miasta: *Edimburg* stolica królestwa, a przedtym Królow rezydencya. *Duns*, *S. Andrzej*, *Glasgow*,

W Szkocyi północnej miasta są: *Dornoch*, *Perth*, *Inverness*, *Montrófs*, *Brechin*.

Jak się nazywają wyspy do Szkocyi należące?

x) *Orkady*, na północy Szkocyi, między któ-

któremi *Main-land* jest naywiększa. 2) *Se-
tlaniskie* na północy wy p Orkad. 3) *Hebry-
dy* abo *Westerny* na zachodzie Szkocyi:
włzystkich tych wysp obywatele są ubodzy,
dzicy, żyjący z połowu ryb i polowania.

*Jakie są granice, obfzernosc, podziat Ir-
landyi i własności przyrodzone obywatelów?*

Irlandya na wschód morzem niebezpie-
cznym do żeglugi nazwanym *Kanał S. Je-
rzego* od Anglii i Szkocyi oddzielona, dłu-
ga jest mil 76, szeroka 43 powietrze ma ła-
godne i umiarkowane, ale dla gęstych ie-
zior, bagnów i morza, bardzo wilgotne;
żadnych iadowitych gadzin ani węzów zie-
mia Irlandzka nie cierpi, które zkad inąd tu
przyniesione zaraz zdychają; w drzewie Ir-
landzkim żadne robaki nie rodzą się: obfi-
tuie w bydło, owce dobre, kome, pszczoły,
len, konopie, ołów, żelazo i cynę. Irland-
czykowie są dowcipni, mocni, lekkowierni,
do gniewu prędcy, w gniewie nie przebla-
gani, niewygody życia, głód, pragnienie,
zimno cierpliwie znoszący, ale nie obyczay-
ni, lewiwi, proźniacy; w cudzoziemskiej słu-
żbie będący w sztuce żołnierskiej dobrze
się ćwiczą, i na pochwałę męstwa i odwagi
zasługują, w własney oyczyźnie żołd pro-
wadzący bardzo są miernemi żołnierzami.
Irlandya dzieli się na 4 prowincye: na *Ulto-
nią*

nią abo *Ulter*; *Konnacyą* abo *Connaught*; *Legenią* abo *Leinster*; *Mommonią* abo *Munster*.

Które miasta większe są w Irlandyi?

Dublin M. S. Legenii i całego krolestwa nie daleko od morza, stolicą arcybiskupią. Parlamentu i rządów krajowych zalecony. *Wexford* miasto portowe, piękne i wielkie. *Karig-Fergus* miasto bogate i mocne, *London-derry*. *Dungall*, *Armsch* Prymasa Irlandzkiego katedrą ozdobiony, *Galloway*, *Limerick*, *Waterford* &c: W Irlandyi są 4 arcybiskupstwa, 19 biskupstw, 1,600 parafii, 32 hrabstwa, 14: Baronia, 226 zamków, 120 miast większych.

Które kraie od Hiszpanii oderwane należą do Korony Angielskiej?

Miasto *Gibraltar* w Andaluzyi obronne, mocne, i z lądu nieprzystępne, z portem morskim kilka zamkami uzbroionym. Wyspa *Minórka* na morzu śródziemnym obfitująca we wszystkie potrzeby i wygody życia, na której M. S. *Port-Mahon*, miasto bogate i handlowne z portem wygodnym i zamkiem mocnym. *Minorkę* i *Gibraltar* ustąpiła Hiszpania Anglii traktatem *Utrechtskim* roku 1713.

Które kraie w Afryce są pod panowaniem korony Angielskiej?

Osady i dzierżawy *Senegalskie* od Francyi

cyi Anglikom traktatem ostatnim Paryskim r. 1763 ustąpione. Dzierzawy te po nad brzegami *Senegali* wielki handlom przynoszą pożytek dla obfitości gummy, piasku złotego i wielości niewolników, na których przedtym Francuzi teraz Angicy towary Europeyjskie zamieniaią. *Senegala* podlega wylewom, podobnym Nilowi pewnego czasu przypadającym i wielką moc żywi krokodyłów. Dawnieysze Angielskie zamki i kupieckie składy nad brzegami Afryki zachodnieyszą: *Capo-Corso*; w Gwinei: *Carlfort*, *Komenda*, *Eniachan*, zamek *S. Jakuba*; przy uściu *Gambii*: *Insulma*, *Wimpa*, *Zakonda*; wyspa *S. Heleny* na 300 mil od lądu leżąca, powietrzem arcy-zdrowym zalecona jest stanowiskiem okrętów Angielskich do Indyi i z Indyi do Europy żeglujących.

Czy ma jakie kraie Anglia w Azji?

Ma bardzo obszerne i bogate kompanii kupieckiey Indyjskiej do handlu pozwolone, na półwyspie morzem wschodnim i odnogą Bengalską oblanc, a mianowicie kraj znaczny, w którym znaydują się minery Golkondskie długi na mil 100 Angielskich; tamże miasto *Madras* jest stolicą handlu i rządu kompanii Angielskiej, część krolestwa Bengalskiego i Bokar prowincya leżące nad rzeką *Gangese*m handlowne, bo-

gate

gate i kompanii Indyjskiej Angielskiej znaczny dochód przynoszące.

Jak są obszerne kraie, które korona Angielska ma w Ameryce?

Kraie Angielskie w Ameryce iedne leżą na lądzie, drugie składają się z wysp na morzu północnym Amerykańskim.

Wszystkie kraie Angielskie na lądzie leżą w Ameryce północney i z południa na północ do uścia rzeki *S. Wawrzyńca* wyciągają się na mil 500; położenia onych ten jest porządek: 1) Floryda. 2) Karolina, 3) Wirginia. 4) Maryland 5) Pensylwania. 6) Nowy Jersey, 7) Nowy Yorck, 8) Nowa Anglia, 9) Akadya abo Nowa Szkocya. 10) Kanada. 11) Część Luizyany:

Wyspy Angielskie leżące na morzu północnym Amerykańskim są: 1) *Antykosta* lasami zarosła w odnodze *S. Wawrzyńca* 2) *Nowa Ziemia* z *M. S. Placencyą*; obfituje w pastwiska i lasy, 3) *Kap-Breton* albo *Wyspa Królewska* z *M. S. Luisburgiem*, którego twierdze Anglicy rozrzucili, 4) *Wyspa S. Jana*, 5) *Jamaika* naybogatsza i nayludniejszy z wszystkich wysp Angielskich obfituje w cukier, kakao, tabakę, bawełnę i wszelkie zboża, ma drzewa zawsze liściem a pola zielonością okryte i dni nocom przez cały rok nie.nal równe. *M. S. Jago de la*
Ve-

Węga od Hiszpanów zbudowane, a Hiszpanom od Anglików z całą wyspą r. 1655 odebrane, 6) *Bermudy*, których znaczniejszych jest 5 od *Jana Bermuda* wynalezione i nazwane, 7) *Barbada*, 8) *Antygoa*, 9) *S. Krzysztof*, 10) *Barruda*, 11) *Montferrat*, 12) *Newis*, 13) *S. Wincenty* 14) *S. Dominik*, 15) *Tabago*, 16) *Angwilla*, 17) *Grenada*, 18) *Grenadyny* &c.

Jaka jest żywność, urodzaje, własności kraju, przemysł i handel królestwa Angielskiego?

Powietrze jest grube, mgliste, ziemie długiej iednakże nie bardzo tegiej podtegle; dla mgły ciepley z morza występującej: odmiana powietrza tak jest tam zwyczajna że często we 24 godzinach cztery roku pory, iedna po drugiej następują. Grzmot, błyskawica, piorun tak innym kraiom zwyczajne, rzadko w Anglii widzieć i słyszeć się daią. Wiatr zachodni przez trzy części roku od oceanu wiejący częste deszcze, chimury i powietrze napędza wilgotne; południowy zaś na wiosnę panujący arcyśkrodliwe w owocach, bydle i ludziach skutki sprawiaie, pod czas porównania dnia z nocą tak iesiennego iako wiesiennego frogie wiatry straszliwe wzniecaią nawałności i burze. Anglia jest kraiem bardziey równym niż górzystym; gaie są rzadkie i tylko dla pię-

kno.

kności, rozrywki i polowania zostawione; grunta wszędzie uprawne i zasiane zbożem, a odłogi i łąki wielkiemi okrywają się trzodami owiec i bydła rogatego. Wszystkie zboża, owoce, szafran, pszczoły, ogrodowiny dobrze się tam nadają; owce największym są krajowi bogactwem, konie, syr, masło, skury, piwo w całej Europie wielki mają szacunek i odbyt. W żadnym Europie krajowi tak wiele i tak delikatney nie znajdują się zwierzyny: sarn, zające, królików i wszelakiego leśnego ptactwa, jak w Anglii. Rolnictwo rozumne i doświadczeniem fizyki oświecone początek u Anglików wzięło i ostatniemu nabyło doskonałości. Mine-ry srebrne, cynowe, ołowiane, węglów ziemnych z bogactwami kraj i wspierają handel, który dla wielkości zysków, wielości krajów do których Angielskie kupieckie zapadają okręty, rozmaitości towarów tak z samej Anglii, jako Angielskich Amerykańskich i Azjatyckich osad, wychodzących, dla potęg i morskiej wszystkich narodów siły na morzu przewyższającej, Anglię najbogatszym w Europie czyni królestwem. Manufaktury Angielskie i rzemiosła wszystkie dowcip, przemysł i niespracowaną narodu pilność pokazują, ale mierny mają odbyt dla wysokiej ceny, którą sprawiają

po-

podatki, na przemyśle i rzeczy do wyżywienia i mieszkania potrzebne, nałożone. Anglia niedostatek wina nadgradza dobrym piwem i iablecznikiem; wody mineralne na wielu miejscach ma ludzkiemu pomocne zdrowiu; od wielu wieków od wilków uwolniona nie cierpi szkody w trzodach.

Jaki jest charakter Anglików, Szkotów i Irlandczyków?

Anglicy, Szkotowie i Irlandczycy pod jednemi żyjąc prawami i rządem, jednym mówiąc językiem, jedne mając oyczyznę powinni by się wzajemnie kochać; nienawidzą się jednak, jakby byli obcemi i sobie zawisnemi. Charakter pierwiastek owy każdemu narodowi właściwy tę sprawuje nienawiść. O dobrych i złych tak przyrodzonych iako nabytych skłonnościach trzech narodów, można mówić: że Anglicy są obdarzeni gruntownym i przenikającym rozumem, bystrym pojęciem; szczerzy i otwarci, przemyślni, mężni, sprawni i nie zwyciężeni na morzu, odważni na ziemi, bez chluby wspaniali, w posiadzeniu milczą, o rządzie gruntownie piszą, politykę do gruntu przenikają. Szkotowie są wierni, grzeczni, przyjemni, przyjacielscy, w posiadzeniu mili, i zabawni, ale im Anglicy nieprzyznawają tych przymiotów; według

dług nich: Szkot z przyrodzenia nie niema
złego, i dla podłości umysłu rodzi się
raczej do iazma, niż do rządów styru. Ir-
landczycy są dowcipni, ludzcy i wspaniali.
Te są trzech narodów zaszczyty, następują
wady: Anglik jest ponury, melancholik, w
pomyślności hardy i zuchwały, w przeci-
wności nie cierpliwy, do zemsty i okrucień-
stwa skłonny, wiele o sobie rozumie, na-
ród swój nad wszystkie inne przenosi, za-
wsze głowę ma uwagami zaprzętą politycz-
nymi; Angielskie jednak damy rzad-
kim przykładem nie mieszają się do rządu,
pilnują gospodarstwa, ćwiczą się w naukach;
troskliwe o swoją piękność i wdzięki, któ-
remi wszystkich Europejskich narodów ce-
lują urodę, chętnie z cudzoziemcami obcu-
ją, i onym grzecznymi się stawiają. Anglik ko-
cha oycyznę i wolność narodową aż do
nadmiaru, ta zbyt uczona miłość praw na-
rodowych ustawiczną go trapi boiaźnią, aby
wolność praw a obywatele wolności nieu-
tracili; tą ogarniony zapomina na domowe
potrzeby i sprawy, a jedynie myśląc o oca-
leniu wolności narodowej podaje w niebe-
spieczestwo wolność osobistą przez śmia-
łe i niebaczone mowy, pisma, postęпки. Ir-
landczyk pełen jest próżności, a Szkot du-
my. Jedna wada wszystkie te trzy narody do-
sie-

siebie zbliża, to jest pijaństwo, którym iednak Irlandczyk Szkota, a Szkot przenosi Anglika, wszyscy zaś trzy twych sąsiadów.

Które kraie należą do korony Węgierskiej?

1) Węgry górne i dolne, 2) Sklawonia lub ziemia Słowieńska 3) Kroacya Węgierska, 4) Dalmacya Węgierska, 5) Transylwania abo ziemia Siedmiogrodzka.

Jakie są granice, ośzerność i podział Węgier?

Węgry w dawney Pannonii i Dacyi granicach zamknięte na wschód graniczą z Styryą, Austryą i Morawią; na południe z Sklawonią i Serwią; na zachód z Siedmiogrodem i Wołochami; na północ z Śląskiem i Polską. Długość naywiększa z wschodu na zachód jest mil 120, szerokość z północy na południe mil 80, dzielą się na Węgry dolne i górne. Węgry górne leżą na północ i wschód Dunaju; Węgry dolne leżą na zachód teyże samey rzeki. Węgry tak dolne jak górne zamykają 53 Hrabstwa, 2 Kumanie i Bannat Temeswarcki, które dla łatwieyszego rządu politycznego podzielone są na 4 cyrkuły, 1) Przeddunajski, 2) Zaddunajski, 3) Przedtyszański, 4) Zatyfzański.

Cyrkuł Przeddunajski od Dunaju do gór

ry Karpatu wyciągnięty zamyka hrabstw
15: Presburskie, Nitrańskie, Tręczyńskie & ci
Kumanią mnieyszą od rodowitych Hunnów
mieszkaną. W tym cyrkułe miasta są: *Pres-
burg po łaci*. Połonium, *po Węgiel*: Połany
nad Dunajem M. S. królestwa zamkiem o-
broniony, *Tyrnawa* kapitułą Strygońską i
akademią sławna, *Tręczyn* nad Wagą, *Turo-
cza*, *Kremnica* ztąd czerwone złote Kremni-
ckie, *Nowygrad*, *Pest* nad Dun: *Budzyn*, (Bu-
da. Offen) dawna stolica królestwa, *Tekely*
gniazdo domu tegoż nazwiska, *Wyszograd*
nad Dun:, *Kołocza*, *Pandur*, ztąd nazwisko
Pandurów, którzy w miastach im naznaczo-
nych, po górach i lasach przyległych mie-
szkali. Do tego cyrkułu należy wyspa *Schutt*
przy zbiegu Dunaju, Wagi i Raby 20 mil
długa z 3 miast: *Szerdabely*, *Waika*, *Samaria*.

Cyrkuł Zadunajski z 13 składa się hrabstw,
w których miasta: *Edenburg*. Sopronium
ziazdem stanów dolnych Węgrów zaśczy-
cony, *Raab* Jaurinum, *Komorra*, *Gran-Stri-
gonium*, *Parkan*, *Mohacz* klęską Węgrów
i śmiercią Ludwika II r. 1525 pamiętny, *Pets*
abo 5 *Kosciółów*, *S. Gottard* Turecką klęską
r. 1664 sławny, *Wespryn*, *Palota*, *Papa* &c.

Cyrkuł Przedtyfzański przed rzeką Ty-
szą *Tibiscus*. ma 11 hrabstw i wielką Kuma-
nią, w nich miasta są: *Lewocza* i *Kesmark* w
hrab,

hrabstwie Spiskim, od którego 13 miasteczek Polakom zaślawnionych r. 1412. *Preszow* nad Taryszą, *Zemplin*, *Tokay* naywyborniejszym winem sławny, *Koszyce-Casfovia* miasto wolne, &c. W tym cyrkule leżą 1) Kraina Jaszerska. Jazygum regio osadzona niedobitkami Jadzwingów z Polski około r. 1282 rugowanych. M. S. *Jaszberin*, &c, Kumania wielka, w niej miasta: *Madarasz*, *Kartzag-Wiszada* &c.

Cyrkuł Zatyżański od Karpatu do Dunaju między rzeką Tyszą i górami Siedmiogrodzkimi położony zamyka hrabstw 15, a w nich są miasta: *Mongacz*, *Rona* żupami solnemi, a *Kapnik* szybami złotemi sławne. *Zatmar*, *Erdoda*, *Bator*, z kąd zacna wyszła Batorych familia, *Debreczyn*, Wielki *Waradyn* nad Drawą mocnemi otoczony twierdzami, *Temeswar* M. S. Banatu Temeswarskiego, *Lippa* nad Maroczą, *Pancowa* nad Dunajem, *Bekieszyn*, *Bihar*, nowy *Arad* &c.

Fakie są potożenie, obszerność i podział Sklawonii?

Sklawonia od Sarmatów Słowaków nazwana, leży między rzekami Sawą, Drawą i Dunajem, długa jest z zachodu na wschód aż do *Belgradu* mil 90, szeroka od Drawy do Sawy mil około 20, dzieli się na górną i dolną. Górna słyka się z Styryą, i nazywa

się *Rascyą* mieszkana od *Rascyanów*; dzieli się na 4 hrabstwa; a dolna abo zachodnia właściwa *Sklawonia* opierająca się o *Dunaj* na 3, i jest mieszkana od *Serbów*, *Kroatów*, *Włochów*, *Niemców*, i *Węgrów*.

M. S. *Sklawonii górney Warasdyn* z mocnym zamkiem nad *Drawą*; *Zagrab* nad *Sawą*; *Kralowa Wielika*, *Jwanice*, *Chasma* &c.

W *Sklawoni dolney Peterwaradyn* nad *Dunaiem* forteca obronna; *Essek* nad *Drawą* także obronny, *Zemlin* zamek mocny naprzeciwko *Belgradu*, *Szreim* abo *Sirmich Sirmium* oyczyna *Cesarzów Probusa*, *Aureliana*, *Konstantego II*, *Gracyana*, i śmiercią *Marka Aureliusza* roku 180. pamiętny,

Gradyška, *Mitrowica*, i *Karłowicz* miasteczko sławne pokojem tam zawartym między *Chrześcianami* i *Turkami* roku 1699.

Jakie są granice, obszerność i miasta Kroacyi Węgierskiej?

Kroacya Węgierska abo *Austryacka* graniczy na północ rzeką *Sawą* z ziemią *Słowieńską*; na zachód z *Karniolą*; na południe z *Dalmacją*; na wschód z *Kroacją Turcką*; długość iey z południa na północ jest mil 26; szerokość z zachodu na wschód mil 20. Miasta znaczneyse są: *Karlstadt* M. S. i mocne jest przedmurzem *Chrześcijańskim* od *Turków*. *Sissek* nad *Kulpą*;

Petryna, Chraśłowica, Kościanica, Zrin, są miasta obrotne i twierdzami Kroackimi osadzone, *Dubica* i *Grozdanka* nad Unną.

Gdzie Dalmacya Węgierska leży i jakie ma miasta?

Dalmacya Węgierska część mała dawnego Królestwa Dalmackiego od Węgrów, Turków, Wenetów, Raguzanów rozerwanego leży między Karniolą Istrią, Kroacją Węgierską i Turecką, Dalmacyą Wenecką i odnogą Adryacką. Miasta 5 powiatów stołeczne są: *Zenga, Modruza, Ostrowica, Korława, Zwonigrod*. Inne miasta: *Bukaryza, Karlopaga &c.*

Gdzie leży i jakie ma granice ziemia Siedmiogrodzka?

Ziemia Siedmiogrodzka leży między Polską, którą ma na północ; między Mołdawą, którą ma na wschód; Wołochami z którymi się styka na wschód i południe; Węgrami, z którymi graniczy na południe i zachód. Długość iey z północy na południe wyciąga się na mil 65, szerokość na mil 45. *Transylwania* jest mieszkana od trzech narodów, Sasów, Węgrów i Hunnów *Sikulami* nazwanym; obfituje w zboże i wino, ma w górach swych minery złote, srebrne, ołowiane, miedziane, merkuryusz i alun.

Hermanstadt (po Węgiersku *Szebeny*)

miaſto Saſkie ſtołeczne Xięſtwa, wielkie, piękne i obronne. Inne miaſta ſą: *Kronſtadt* abo *Brassow*, *Weiffenbourg-Alba Julia*, *Klausenburg* abo *Koloſwor*. *Claudiopolis*, *Karlsburg-Alba Carolina*. *Huniada*, *Poſteny*. &c.

Jakie ieſt Węgier położeńie, powietra właſność, żyźność?

Ta część Węgier, która na północ zachodzi, chociaż zimna i mniej urodzajna, czystym iednak i zdrowym ſzczyei ſię powietrzem; część ku południowi pomknięta żyźna, w równinach położona częſtey podlega zarazie od Turków przychoǳącej. Częſte gorączki i frebry nie tak upały, iako obywatelów przynosi niewſtrzeźliwość. W powszechności Węgry obfitują w różnego rodzaju zboża, w tabakę, w wyborne wina, w paſtwiska, bydło, konie, woły, owce, oſły, muły &c, w delikatne ogrodowe leguminy, w owoce &c. góry Węgierskie z bogatych ſkładają ſię ſzyb złotych, frebrnych, miedzianych, żelaznych, ołowianych, merkuryuszowych, cynobrowych, ſpiſglaſowych, ſiarczanowych, kuprawaſowych, ſolnych, magneſowych, alabaſtrowych i marmurowych; rzeki Węgierskie tak obficie pędzą drobne miedziane cząſtki, że żelazo do nich wrzucone w miedź zdaie ſię obracać; laſy i góry dzikiego ptactwa

stwa i zwierza różne żywią rodzaie: kuro-
patwy, iarżabki, bażanty, ielenie, farny, nie-
dzwiedzie, ryśie, kuny &c.

*Jakie są przymioty i charakter narodu
Węgierskiego*

Obywatele Węgierscy z różnych naro-
dów złożeni na Węgrów, to jest dawnych
Scytów; Słowaków to jest Czechów, Kro-
atów, Serbów, Raścyanów, Rufaków, Win-
dów; Niemców iako to Austryaków, Ba-
warczyków, Sałów, Szwabów, Wołochów
podzieleni, nie tylko języków, ale przymio-
tów, zwyczajów, charakteru i skłonności
przyrodzonych innością od siebie się ro-
żnią. Obcowanie ustawiczne, prawa też sa-
me, edukacja razem brana, pokrewieństwa
częste różnicę tę coraz bardziey tępią, i z
szczegulnych każdego narodu obyczajów po-
wzeczne wszystkim czynią. Aże naród Wę-
gierski inne narody wraz z sobą mieszkaią-
ce liczbą przewyższa, zwyczaje onego i
skłonności na cały kray się rozciągnęły. Są
tedy Węgrzy postanowienia ciała krwisto-
cholerycznego, z kąd umysł wypływa żwa-
wy, ognisty, do gniewu, zapalczywości,
dział odważnych, a częstokroć zuchwa-
łych bardziey niż do nauk i kunsztów
skłonny. Żywość przyrodzoną edukacja
hamuje i do łagodności nakłania. Cnoty i

wady Węgrom zwyczajne są: hardość, umysłu wyniośłość, męstwo, odwaga, cześć, zbyteczna żądza, wetłość i inne własności narodowi wojennemu przyrodzone. Jazda Węgierka z pułków składa się Hossarickich do pustoszenia kraju nieprzyjacielskiego i podjazdów arcy-sposobna. Piechota abo hayducy zaśczytem męstwa dzielą się z Niemcami.

ROZDZIAŁ VIII.

O Królestwach Szwedzkim, Duńskim, Pruskim.

Które kraie należą do korony Szwedzkiej?

1) Szwecya właściwa, 2) Gothia, 3) Finlandya, 4) Laponia Szwedzka, 5) Wyspy do Szwecyi należące, 6) Dzierżawy Niemieckie.

Jakie są granice obszerność i podział Szwecyi?

Szwecyi granice są: Laponia Duńska na północ; Moskwa, odnoga Botnicka i morze Bałtyckie na wschód; toż morze Bałtyckie na południe; Dania i Norwegia na zachód. Długość Szwecyi z północy na południe wynosi mil 300, z zachodu na wschód mil 200. Szwecya właściwa dzieli się

się na 2 części. na Szweczę i Nortlandyę; Szweçyi prowincye są 1) Uplandya, w niey miasto stołeczne całego kraiu, i Szwedzkiego rządu *Sztokolm-Holmia*, założony r. 1252 nad morzem Bałtyckim przy jezierce *Meller*. *Upsal* stolicą arcybiskupią, akademią, grobem królów ozdobiony; *Drottingholm* pałac królewski na wyspie *Lofon* od Katarzyny Jagiellonki założony; *Nortelga*, *Lindbom* urodzeniem Gułtawa I. sławny, *Wira* fabryka oręża ręcznego &c: 2) Sudermania, w niey M. S. *Nikopinga* nad morzem z portem, zamkiem i warztatem okrętów; *Strenghes* przy *Melerze*; Karol IX r. 1611. zmarły z całą familią tu pogrzebiony &c, 3) Nerycya, w niey M. S. *Orebra* nad iez: Hilmer fabryką strzelby sławna; *Axberg* przy górze w kuperwas, siarkę i kredę czerwoną żyzny. 4) Westmania, ktòrey M. S. *Westeras*, w tym mieście r. 1544 Szwedzi koronę dziedziecznym prawem oddali familii *Wazów*; *Lindesberg* izeybami żelaznemi i wodami zdrowemi wflawiony; *Hellefors* przy ktòrym minery srebrne znayduią się. 5) Dalekarelia naniey w zboże żyzna, ale w kruszce, zwierzynę, rybę, bydło obfita: M. S. *Hedemora*; naywięcey tu prochu ruśnicznego robią, *Fablun* abo *Gamala-Kupferberg* w całej Szweçyi miasto naywiększe, o ktòrym

mówią: *Sveciam nescit qui Fablun nescit; Idra Sarna, Noor, Awestadt, Sather &c.*

Norlandyi prowincye są: 1) Gefirycya, którey M. S. *Geval* nad Geślą w łosofie obfitą; *Folker &c*: 2) Helsingia M. S. *Hudwigswald* z portem głębokim; 3) Medelpadia M. S. *Sundswald* wełnianemi krosnami sławny, 4) Jemptelandya M. S. *Froson* handlem naczyń żelaznego sławny 5) Heriedalia, wysokiemi górami od Norwegii zatoczona; 6) Angermania przy wybrzeżu leży Botnickim M. S. *Hernesand* na wyspie, *Ulfon* w żelazo, à *Tazia* w miedź obfitą &c: 7) Botnia M. S. *Uhma* od Gustawa Adolfa zbudowana; *Torno* handel prowadzi wielki z Moskalami, Lapończykami &c.

Gotya dzieli się na 3 prowincye, 1) Ostrogotlandyą w którey zamyka się Smalandya M. S. *Linkopinga* kościołem katedr: z ciosanego kamienia ozdobiona; *Norkiopinga* ludna płótnem i wełnianemi warsztatami słynie; *Wadsten* niegdyś relikwiami S. Brygitty sławny; w roku 1747 zbudowany tu jest klasztor za staraniem królowy wdowy dla szlachetney krwi panien; *Medewi-Villa medicorum* wodami kruszcowymi S. Brygitty do tych czas zwanemi sławne &c: *Kalmar* M. S. Smalandyi z portem morskim ziednoczeniem Szwecyi, Danii i Nor-

wegii r. 1397 od Margorzaty Królowy dokonanyin pamiętny; *Wester-Wick* z dobrym portem &c. 2) Sudergotlandyą, w której zamyka ją się Blekinga, Skania od Danii Szwedom r. 1658 uступiona, i Hallandya. Miasta Blekingi są: *Karlskrona* z portem morskim; Rada admirałska z Sztokolmu tu jest r. 1680 przeniesiona; *Karlschaffen* także z portem; *Rottenby* &c: Skania M. S. *Lunden* akademią, biskupstem, biblioteką ozdobioną, *Landskrona* przy Zuncie trzema zamkami uzbrojona; *Krystianstadt* nad Helgą; *Huena* abo *Ween* wyspa wysoka, 4 mile na około mająca sławna strażnicą gwiazdarską od Tychona Brahe zbudowaną r. 1580 *Uranienburg* nazwaną; która po śmierci Tychona w Pradze r. 1601 zmarłego na stajnie folwarczną była obrócona &c: Hallandyi wyspy mil 40 długiey M. S. *Halmstadt* z twierdzą obnazoną. 3) Westrogotlandya zamyka prowincye: Westro abo zachodnią Gotyą właściwą z M. S. *Gottenburg* w którym kompania Indyjska osiadła; *Wermlandya* w której miasta; *Karlstadt* handlowny; *Filipstadt*, *Krystineham* od Krystyny królowy r. 1642 zbudowany; *Dalią* w niej miasta: *Dalenborg* &c; *Bahus* od Norwegii oderwany z miastami; *Bahus*, *Kongell* &c.

Finlandya dzieli się na 7 prowincyi, 1)

Na

Na Finlandyą właściwą, którey M. S. *Abo* pokojem między Moskwą i Szwecyą r. 1743 a *Nyestadt* r. 1721 zawartym sławne; 2) Na Kajanią, w niey miasta: *Kajana*, którey zamek Moskale r. 1716 zburzyh; *Jakobstadt* od Moskalów spalony, &c: 3) Na Tawastlandyą w niey *Tawasthus* abo *Kronenberg*; *Pejenla* jezioro 36 mil długie, 4) Na Nylandyą, w którey miasta: *Helsingfors* mocny z portem wygodnym; *Degerby* nowa pograniczna forteca z portem: 5) Na Karelią za rzeką *Kymeną* leżąca, która żadnego niema znacznego miasta; Karelia na zachód i północ położona od rzeki *Kymeny* *Kymmene-gard* nazwana Moskwie jest r. 1743 ustąpio-na, a r. 1721 Karelia wschodnia; w nich miasta Moskiewskie: *Fryderksbam* z portem; *Wilmanstrand*, *Wiburg* twierdzami i portem slynie; *Petrowka* &c: 6) Na Sawolaxyą z M. S. *Nyslot*, 7) Na *Kexholmią* północną z M. S. *Leżą*; południowa przy *Ladodze* leżąca należy do Moskalów z M. S. *Kexholm*.

Laponia Szwedzka ledwie kilka ma ludnych miasteczek; kray cały zimny, zwierza drapieżnego pełny, śniegiem i lodami zawalony dzieli się na 7 Marchyi, które się nazywają od rzek. Lapończykowie mieszkaią w chałupach małych, drewnianych, skórami pokrytych, które z iednego na drugie
miej-

mieysce przeprowadzać mogą. Zadne tam owocowe drzewa dla zimnego powietrza utrzymać się nie mogą.

Ktore wyspy należą do Szwecyi?

Trzy znaczniejsze 1) *Alandya* leży na morzu Bałtyckim między Szwecyą właściwą i Finlandyą, ieden zamek *Kastelholm* wyspy tey jest ozdobą, 2) Wyspy *Gatlandya* i *Oelandya* leżą przy Ostrogotlandyi. *Wisby* M. S. *Gotlandyi* jest bogate i handlowne; 3) *Oelandya* długa á wąska, przelinykiem Kalmarńskim od lądu oddzielona żyznemi fczyci się gruntami. M. S. *Borcholm*; *Ottenby* miasteczko z mocnym zamkiem.

Jakie są dzierżawy Szwedzkie w Niemczech?

Z oblizernych dzierżaw które korona Szwedzka w państwie trzymała Niemieckim, zostały się iej: 1) Miasto *Wismar* z portem wygodnym w Xięstwie Meklenburskim, 2) Wyspa *Rugen* nad brzegami Pomeranii z M. S. *Bergen* w pośrzoдку wyspy położonym, 3) Część Pomeranii bliższej rzeką *Penną* od Pomeranii Brandeburskiej oddzielona, dwa zamyka powiaty *Bartski* i *Gutzkowski*: M. S. Pomeranii Szwedzkiej *Stralsfund* mocne i portowe, *Grypswalda* nad małą odnogą morską, *Gutzków*, *Wolgast*, *Bartb*, *Damgarten* &c. Odpadły od Szwecyi Xięstwa *Bipontyńskie*, *Bremeńskie*, *Ferdeńskie*,

skie, Inflantkie, i Pomerania bliższa oprócz dwóch powiatów.

Jakie są własności powietrza, obfitość, bandel Królestwa Szwedzkiego?

Powietrze ostre czyni zimę tęgą do dziewięciu miesięcy półpolicie przedłużoną, po której następują upały wielkie słońcem długo na horyzoncie świecącym wzniecone: góry, lasy, jeziora częste, bagna wielkie, większą połowę obszernego tego zabierają królestwa. Grunta piaszczyste i nieurodzajne dla niedostatku ludzi odłogiem leżą i obywateli krajowym nie mogą wyżywić zbożem. Bydło rogate jest daleko w Szwecyi mnieysze, niż w innych Europy częściach południa bliższych; gęste i wielkie lasy żywią wiele niedźwiedzi, wilków, ryśiów, kun, łosiów i inne zwierząt rodzaje. Rafinet zwierzę wygodne, wielkie Laponii czyni pożytki. Z gór kruszcowych Szwedzkich wychodzą najlepsze w Europie zelazo, przednia miedz, magnes &c.

Jakie są przyrodzone narodu Szwedzkiego własności i charakter?

Własności powietrza zimnego ale zdrowego dają Szwedom postanowienie ciała mocne, rozum zaś czynią mniej bystrym i przenikającym; zkad Szwedzi zawżse chętniej i pomysłniej przykładają się do kunsztu

sztu rycerskiego, niż do nauk, między którymi naukami prawną, lekarzką, handlem i kupiectwem bardziey się brzydzi szlachta, niż w każdym innym kraiu. Męstwa i odwagi Szwedzkiey doświadczyły sąsiedzkie narody: Niemcy, Polacy, Duńczykowie, i Moskale. Młódź szlachecka po zakończonych naukach uczy się polityki, rządów i nabywa wiadomości w sprawach publicznych przy posłach Szwedzkich u dworów cudzoziemskich i przy różnych radach i trybunałach krajowych, a naybarziey w kancelaryi koronney sprawując urząd pisarków, regentów, sekretarzów &c. Szwedzi w młodym wieku cudzoziemskie zwiedzając państwa nabywają obyczayności, grzeczności i w sprawach politycznych doświadczenia.

Które kraie składają królestwo Duńskie i do onego należą?

Kraie składające królestwo Duńskie iedne na lądzie, drugie leżą na morzu, w Europie i za Europą. Kraie leżące na lądzie są: 1) Jutlandya - *Cbersonesus Cimbrica* północna, 2) Jutlandya południowa abo Xięstwo Sleswickie. Kraie leżące na morzu są wyspy: 1) Selandya, 2) Fionia, 3) Wyspy mnieysze. Kraie leżące w Europie za Danią są: 1) Norwe-

wegia z wyspami po nad brzegami iey położonemi, 2) Wyspy północne, 3) Państwa Niemieckie. Kraie za Europą leżące są: osady Duńskie w Afryce, Azji i Ameryce.

Jakie są granice Danii?

Dania na południe styka się z Niemcami, z innych stron jest dwiema oblana morzami: Niemieckim i Bałtyckim, które z sobą się łączą trzema morskimi przesmykami: *Beltem małym - fretum Balticum minus* między Fionią i Jutlandyą na 4 mile szeroko płynącym; *Beltem wielkim* na 8 mil szerokim - *fretum Balticum majus* między Fionią i Selandyą biejącym; *Zuntem - fretum Oresundicum* między Selandyą i Skanią na pół mili szerokim, przez który wszystkie przechodzą okręty.

Które znaczniejsze są miasta w Jutlandyi?

Albourg, Wibourg, Arrbus, Rypen są miasta biskupie w północney Jutlandyi; *Sleświck M.S.* Xięstwa Sleświckiego. Inne miasta są: *Gottrop, Husum, Flesbourg, Tondern, Appenrada, Frederikstadt* od Ormianów zbudowany, *Tonninga &c.* Xięstwo Sleświckie od r. 1720 całe należy do korony Duńskiej.

Jakie miasta znajdują się na wyspach Selandyi i Fionii;

Koppenhaga - Hafnia M. S. Selandyi i
kró,

królestwa Duńskiego z wygodnym, obszernym i bezpiecznym portem na dwóch wysepach Selandyi i Amaku mostem zwodzonym z sobą złączonemi położona. Pałace królewskie: *Chrystianburg* od *Krystjana VI* Króla r. 1740 dokończony; *Rosenbourg* z ogrodem rokosznym każdemu do przechadzki wolnym; *Charlottenbourg*, zbrojownia *Bremmerholm* nazwana, biblioteka królewska, giełda kupiecka, domy i składy towarzystw kupieckich Indyi wschodniej i zachodniej, szkoła żołnierska, akademie i inne gmachy przepyszne są przednią ozdobą tego bogatego i handlownego miasta.

Pałace królewskie za *Koppenhagą* leżą: *Fryderiksbourg* o mil 8 od *Koppenhagi*; *Friedensbourg* o mil 10, *Jaegersbourg*, *Sorgenfrey*, *Frideriksthal* o mil 2, *Sophienburg*, *Frideriksberg* &c.

Inne miasta Selandyi: *Rothschild* przymierzem pokoiu między Duńczykami i Szwedami r. 1658 zawartym sławny; *Kronenbourg* zamek, *Glaseneur* lub *Helfinor* piękne miasto nad *Zuntem*: są to dwa miejsca, gdzie okręty wszystkich narodów przez *Zunt* przechodzące płacą cło królowi Duńskiemu.

Miasta wyspy Fionii: *Odensa*, *Nibourg*, *Swinborg*, *Aßens*, *Ozenberg* *Faaburg*, z portem. &c.

Jak się nazywają wyspy mniejsze Duńskie?

Wysp

Wysp mniejszych Duńskich liczą krajo-
pisarze 12: *Amack, Langelandya, Lalandya,*
Falster, Guldebourg, Moena-Virginea Danica,
Aaron, Bornholm, Samsoa, Anbut, Lessowa,
Soltholm. &c:

*Jakie są Norwegii położenie, granice, ob-
szerność i miasta?*

Norwegia od r. 1387 do Danii przyłą-
czona, zimna, lasami zarosła i nieurodzay-
na w dłuż Szwecyi, którą ma na południe i
wschód położona, z Laponią Moskiewką
stykająca się, oceanem północnym i morzem
oblana, długa mil 360, szeroka 60, a w nie-
których mieyscach tylko 2, dzieli się na 4
wielkorządztwa, które są: 1) *Aggerhus*, ktore-
go M. S. *Anslo*, teraz *Christiania, Fryderyck-*
Halla śmiercią roku 1718 *Karola XII* króla
Szwedzkiego sławna, 2) *Bergben* z M. S. te-
goż imienia, 3) *Drontheim*, 4) *Warbhus* za-
myka Laponią Duńską kray górzysty i ca-
le nieurodzayny, dla tego nie ludny. Ma-
jątkiem obywatelów są rafinety, pożywie-
niem zaś mleko, ser, ryba i zwierzyna. *Kap*
północny i *Kap Kyn* są dwie góry Europey-
skie w morze wbiegłe naydaley pomknione
ku północy. Od *Kapu* północnego (*Nord*
Cap) naywiększa Europy bierze się długość
do *Kapu Matapan* w Morei, abo dawnym
Peloponezie.

Które wyspy po nadbrzegami leżą Norwegii?

Wyspy małe nad brzegami Norwegii północney leżące są: *Maggeroya*, którą kończy Kap północny, *Surroya*, *Samiana*, &c: za cyrkulem polarnym położone. Miedzy małą wyspą *Wera* i brzegiem południowym wyspy *Loffereny* sławny znayduie się zakręt lub wir morski od rodaków *Malstrom*, od starożytności *umbilicus maris* nazwany, który przez 6 godzin gwałtownie połykając okoliczne wody i wszystko co mu się tylko nawinie, przez drugie 6 ztąż gwałtownością pochłonięte wody i zgruchotane bynajwiększe wyrzuca okręty.

Jak się nazywają wyspy północne na oceanie leżące?

1) *Islandya* wyspa zimna, nieurodzayna brzozy tylko iiałowiec rodząca, gorysta, mieszkana jest od ludzi małych, wielkich próżniaków, upartych i cale dla niedostatku wychowania głupich. Miasta Islandyi są: *Skalholt* stołeczne, *Ballenstadt* zamek gdzie mieszka wielkorządca, *Holum Hofs-os* &c, *Hekla* góra śniegiem i lodem zawłze okryta płomienie wyrzuca. *Krafla* druga góra ognista.

2) Wyspy *Ferro-Glessarie* miedzy Islandyą i wyspami Schotlantyskimi należą do korony Duńskiej; liczą ich wszystkich 25 a

osiadłych 17: *Stroma, Sudera, Borda, &c.*

3) *Gronlandya* ledwie co poznana, od Duńczyków przywłazczona słyka się na wschód z Tartaryą, na zachód z Ameryką, na północ z nieznanymi krajami abo też morzem; żadnych niema miast, lecz tylko niektóre porty co je nawiedzają Duńczykowie, Hollendrowie, Anglicy &c. Obfituje w bydło, konie, zające, rafinety, wilki, lisy, niedźwiedzie białe, bobry, kuny &c. Gronlandcykarwie karmią się mięsem i rybami surowemi nadgniłemi i dla tego tak śmierdzą, że cudzoziemcom znieść ich nie podobna. Piją tłuściość wielorybią; wino im jest nieznośne i przeciwne; wielkie z postaci i ciała kształtu mają podobieństwo do Lapończyków, żyją bez wiary, prawa i rządu; z przyrodzenia śmrotni, w posiadzeniu iędnak żartobliwi i weseli; zazdrość, kradzież, pijaństwo, zdrady, podeyścia i namiętności od wiary zakazane, a rozum ludzki hańbiące w tym narodzie nie są znaiome.

Ktore kraie Niemieckie należą do korony Duńskiej?

1) Hrabstwo Oldenburskie z M. S. *Oldenburgiem* nad Hunią, 2) Hrabstwo Delmenhorstańskie z M.S. tegoż imienia; oba w cyrkule Westfańskim. 3) Trzy dzierżawy w Xięstwie Holsztyńsktm: Rendsburgska, Hon-

rowfska i Wilster-Marchia, w których miasta *Itzehoe, Wilster, Draga, Rendsburg, Honrow &c*

W Dytmarfii miasta *Meldorf, Brunsbuttel* nad Elbą, *Bockenbourg &c.*

W Stormarii-*Steinbourg* nad Elbą, *Glückstadt* - Tychopolis miasto obronne, w którym wielkorządca Duński mieczka &c: do Stormarii należą dwie części hrabstwa Pinnenbergskiego, w którym miasta są: *Pinnenberg, Altona* lub *Altena* na strzelenie działa od *Hamburga*, handlowna i ludna, *Wedel &c.*

W Wagry: *Segeberg* M. S. dzierżawy Duńskiej; *Ratzów, Lutkenborg &c.* Inne wszystkie dzierżawy i miasta w Xięstwie Holztyńskim, Dytmarvi, Stormarii i Wagry należą do Xcia Holztyńskiego następcy tronu Rossyjskiego,

Jakie osady ma Dania w innych trzech częściach świata?

W Afryce na brzegu Gwineyfskim Dania trzyma zamki: *Chryftyansbourg* i *Fryderyksbourg*.

W Azyi na brzegu Koromandelskim miasto *Trankwebar* r. 1630 od Duńczyków założone i mocnym zamkiem zastronione, ludne, handlowne z wolnym dla Katolików i wszystkich Chrześcian, Turków, Indyanów obrządków wiary sprawowaniem. W tym mieście od Duńczyków założona

jest drukarnia pierwsza i jedna w Indyach; osadzeni Misjonarze Aufspurskiego wyznania dla nawracania Pogan, nakładem królów Duńskich.

W Ameryce między wyspami Karaybańskimi dwie wyspy: *S. Tomasz* obfitująca w cukier i indych; *S. Krzyża* wyspa równie długa jak szeroka mil 9 u Francuzów r. 1735 kupiona, żyzna, i zamkiem od Duńczyków zbudowanym ubezpieczona.

Jakie są urodzaje. żyzność, handel Królestwa Duńskiego?

W krajach królestwa Duńskiego powietrze jest zimne; ale zdrowe? szkorbut tak Duńczykom zwyczajny barziej sprawuje używanie mięsa solonego, niż powietrze szkodliwe. Tak wielkie jak mniejsze wyspy urodzajne mają grunta, i obfite wydają zniwa. Konie Duńskie u całej Europy są w szacunku. Woły, wieprze, owce w wielkiej wychodzą liczbie do Niemiec i Holandyi. Manufaktury potrzebne dla wygody kraju założone; galony, hafty złote i srebrne, klejnoty &c. zakazane, na handlu, rolnictwie, á podobno naywięcey na rybach użytkane, zatrzymują w kraju pieniądze. W górach Norweskich znaydują się minery srebrne, miedziane i żelazne; naywiększą jednak intratę przynoszą temu królestwu

maszty i drzewa do budowania domów i okrętów zdatne.

Jakiego są Duńcykowie przyrodzenia i charakteru?

Duńcykowie są wrościu pięknego, dowcipni, mocni, odważni, do nauczania się języków cudzoziemskich, sztuk i nauk sposobni, chociaż nie nazbyt skłonni, pyszni, skryci, ku cudzoziemcom iednak dość ludzcy. Naymillzą ich zabawą iest rolnictwo, handel, koni i bydła wychowanie. Białey płci Duńskiej przyznawają cudzoziemcy piękność i urodę, pracowitość i uczynność w domu, wdzięczność i przyjemność w posiedzeniu, wierność w małżeństwie, czyłłości cnotę w wdowim i panieńskim stanie.

Które kraie należą do Króla Pruskiego?

1) Królestwo Pruskie, 2) Marchia Brandeburika dawniey od kraiopisów Polskich Xięstwem Zgorzelskim zwana, 3) Lomerania bliższa i dalsza, oprócz dwuch powiatów do korony Szwedzkiej należących, 4) Xięstwo Śląskie, to iest Śląsk dolny, znaczna część górnego i Glatz, 5) Xięstwa Magdeburkie i Halberstadzkie, miasto Halla Saska, hrabstwo Mansfeldskie spólnie z Elektorem Saskim w sekwestrowzięte, 6) Dzierżawy i miasta

sta Luzackie, 7) Wcyrkule Westfalskim: Xięstwa Kliwskie, Mindańskie, Murskie (*Moersch*) i Fryzyi wschodniocy; hrabstwa Markańskie - *de la Marck*, Teklenburskie, Lingańskie, Rawensbergskie, 8) W Niderlandzie: część Geldryi górney z M. S. tegoż imienia, 9) Przy Szwaycarach Xięstwa Newemburskie *Neuchatel* i Walengańskie. 10) W Polsce starostwa lenne: Bytowskie i Lawenburgskie; zastawne starostwo Drahimskie i Zuławy Elbląskie: w Litwie dziedziczne włości Sereia i Tawrogi.

Jakie są położenie i obszerność królestwa Pruskiego?

Prusy od panującey tam familii nazwane Branlebuskie naprzód podbite od kawalerów Krzyżackich do Polski sprowadzonych od Konrada Xięcia Mazowieckiego r. 1226, potym od Kazimierza IV Króla Polskiego do holdu przymuszone, a od syna jego Zygmunta I na Xięstwo świeckie obrócone i Albrychtowi Margrabi Brandeburskiemu ostatniemu Mistrzowi Krzyżackiemu w Prusach na lenność dziedziczną oddane roku 1525; daley traktatem Wielawskim r. 1657 od Jana Kazimierza i Rzeczypospolitey z holdu wypuszczone, nakoniec od Fryderyka I do tytułu królewskiego r. 1701 podniesione, graniczą na północ z morzem

rzem Bałtyckim i Xięstwem Zmudzkiem; na wchòd z Xięstwem Litewskim i Podlaskim; na południe z Xięstwem Mazowieckim i ziemią Dobrzyńską; na zachód z Prusami Polskimi; długość ich naywiększa z północy na południe mil 60, szerokość z zachodu na wschòd mil 50.

Na wiele prowincyi dzielą się Prusy?

Na trzy cyrkuły: Samlandyą - *Circulus Sambiensis*, Natangią - *Circulus Natangensis*, Hokerlandyą - *Circulus Hockerlandie*. Samlandya dzieli się na Samlandyą właściwą, na Sklawonią i Nardyą: dwie ostatnie nazywają się Litwą małą abo Pruską dla używania w nich ięzyka Litewskiego; Natangia na Natangią właściwą, Bartonią, Sudawią i Galindyą: Hokerlandya na Pomezanią i Pogezanią abo Hokerlandyą właściwą.

Jakie są miasta znaczniejsze Pruskie?

Królewiec po Niemiecku Könisberg nad Preglą od Ottokara II Kròla Czeskiego r. 1254 założony jest M. S. Samlandyi i całego kròlestwa Pruskiego, stolicą rządu, trybunału naywyższego, akademii r. 1544 fundowaney &c. Miasto to ludne, ochędożne, handlowne, zamkiem nazwanym *Fryderyksburg*, pałacem kròlewskim, ratuszem, szpitalami, giełdą &c ozdobione, dzieli się na trzy miasta, na *Miasto stare*, *Loebnicht* i *Kniephof*.

Inne miasta: *Piława*-Pillau miasto małe ale obronne, na małej półwyspie, między morzem Bałtyckim i portem *Frisch* na przeciwko uścia rzeki Pregli położone, jest przedmurzem królestwa od morza. Wszystkie okręty kupieckie tu stawiają i zapłaciwszy cło królowi Pruskiemu towary na statkach małych Preglą do Królówca 7 mil odległego przesyłają, a na odwrót Królewieckie towary biorą. *Fischhausen* nad hafem z zamkiem mieszkanym przedtym od Biskupów Sambieńskich. *Tapiwo* na górze przy Pregli położone z zamkiem z kamienia ciosanego zbudowanym, w którym złożone są papiery publiczne królestwa, *Allenburg*, *Wielawa* przymierzem pokoju między Koroną Polską i Fryderykiem Wilhelmem Elektorem r. 1657 zawartym i zwycięstwem Moskalów, potym w lat 100 (1757) nad Prusakami odniesionym, sławna. *Nerung* między morze między morzem Bałtyckim i jeziorem Kurlandzkim.

W Sklawonii: *Memel* przy granicy Zmudzkiej miasto obronne, z portem głębokim i bezpiecznym. W zamku broń i narzędzia wojenne dwie napełniają zbroiownie. *Tylża* nad Niemnem, *Heydenkrug*, *Ragneta* &c.

W Nardyi abo Nadrawie; *Labiawa* miasteczko zamkiem obronne. *Insterburg*, *Gumbin*, *Stokupiany*, *Gołdapa*, *Rautenburg* &c.

Wylicz miasta cyrkułu Natangińskiego?

W Natangii właściwey: *Brandenburg, Kreytzburg, Dumnow, Heiligebeil*. święta sier-
kierka W Bartonii: *Bartenstein, Lands-
berg, Rastenburg*, w bliskości którego *Świę-
ta Lipka* wspaniałym kościołem Katolic-
kim stoi wstawiona. *Nordenbug, Angers-
burg, Gerdawa, Landsberg, Arys &c.*

W Sudawii: *Johannesburg, Biała, Olęc-
ko, Profsken, Lick, &c.*

W Galindyi: *Willenberg, Ortelsburg, Pas-
senheim* oyczyzna *Hartkuocha* tu narodzi-
nego roku 1644. *Kasztenburg, Nidenburg.*

W Pomezanii *Kwidzynie*. *Marienwerder*,
nie daleko Wisły przedtym miasto katedral-
ne biskupstwa Pomezkańskiego. *Gardenfa*
nad jeziorem: *Chrystburg* nad Sarguną, *Saal-
feld; Riesenburg* nad Liebą, *Rosenberg, O-
steroda* nad Drwęcą *Schenberg, Gilawa,*
Deutsch-Eylan, Działdow-Soldau nad ie-
ziorem; *Liebemuhl* zamek dawnych Bisku-
pów Pomezkańskich: *Dąbrowna-Gilgenburg*
nad rzeką Gildą; o mil 2 od tego miasta
Tannenberg i *Grunewalda* są wsię, między
którymi Władysław Jagiello walną zwiódł
bitwę r. 1410 z Ulrykiem de Jüngingen
XXIV Mistrzem Krzyżackim i pamiętnym
wiarołomnych Krzyżaków pogromił zwy-
cięstwem; sam Mistrz i przednieysi rycerze
Nie.

Niemieccy legli na placu; woyska zwycięzkie sprawował Zyndram Maszkowski Chorąży Krakowski; *Mormerk-Morungen, Hohenstein, Liestadt, Finckenstein*, zamek &c.

W Pogezaui: *Holland* miasto bogate i ludne, *Mulhausen* miasteczko wesole.

Jaka jest żyźność, Prus Branbeurskich?

Las ciemny i nieprzebyty niedźwiedzi, łosiów, ieleni, sarn, bawołów pełay Prusy stykające się z Litwą okrywa, znaczną część gruntów piaszczystych, częstemi bagnami i jeziorami przeciętych, nieurodzaynych, obywatelów przemysł i twarda praca do wydawania pomyslnych przymusza urodziów, które opędziwszy domowe obywatelów potrzeby i skromne wyżywienie dodają zboża handlowi zamorskiemu. Wszystkie zboża, len, konopie, trzody bydła, stada koni zwłaszcza w dobrach królewskich, manufaktury grube wełniane, płótna, rzemieśła &c, handel utrzymują Pruski i dają obywatelom sposob do płacenia ciężkich i na wiele rodzajów podzielonych podatków. Morze Prusy oblewające żółty wyrzuca burztyń, który także w rozkopanych na kilka stóp w głąb ziemi znajduje się warzstach.

Jakie są przyrodzone Prusaków skłonności i charakter?

Właśni kraiu obywatele Sarmatowie w szczególności zaś Scyrowie, Sudynowie, od

O RZECZYPOSPOLITEY WENECKIEY 203
których część cyrkułu Natageńskiego do
tychczas nazywa się Sudawia lub Sudynem,
Estyanie &c, od niepamiętnych czarów Pru-
sy zaludnili. Są Pifarze świadczący, że Bo-
russowie czy Prussowie w wieku X wyzedł-
szy z Rusi w tym osiedli kraiu i onemu na-
zwisko nadali teraznieysze. Krwalerowie
Krzyżaccy sprowadzili do Prus naywięcey
Westfalanów, Sasów dolnych, i gornych,
Frankończyków; Hugonoci potym tam
przyfzli Francuscy, naostatek Salburczy-
kowie. Panowanie domu Brandeburskiego
blisko przez półtrzecia wieku wielu tam
Brandeburszyków, a bliskość mieysca Pola-
ków i Litwinów przeciągnęła. Tak wielka
różnych narodów społeczność różne do
Prus wprowadziła obyczaje, skłonności i cha-
rakter. Rodowici Prusacy, którzy w samym
zostali się gminie, są mocni, postaci przystoy-
ney, pracowici, wstrzemięźliwi, sposobni do
wytrzymania trudów wojennych i dobrzy
żołnierze.

ROZDZIAŁ IX.

O Rzeczachpospolitych Weneckiey,
i Hollenderskiey.

*Które kraie należą do Rzeczypospolitey
Weneckiey?*

Z obfzernych państw i kraiów, które Rzeczpospolita orężem lub polityką i przemysłem nabyła, zostały się iey 1) Włochy Weneckie. 2) Dalmacya Wenecka. 3) Albania Wenecka, 4) Wyspy na morzu Jońskim położone.

Na wiele prowincyi państwo dzieli się Weneckie?

Według położenia i rządu politycznego na dwie Wenetowie kray swòy dzielą części, które państwem nazywają lądowym i morskim. Kray nie stykający się z morzem abo Lombardia Wenecka zowie się państwem lub *Stanem lądowym*; kray zaś morzem oblany iako Xięstwo Weneckie, abo *Dogada*, część Istrii, Dalmacyi, Albanii i wyspy Weneckie są poczytane za *Stan morski*.

Które prowincye i znaczniejszy miasta leżą w państwie Weneckim lądowym?

Państwo abo *Stan lądowy* 12 zamyka prowincyi, te są: 1) Bergamask. 2) Kremask. 3) Bresciana. 4) Weroneza, 5) Polezyna Rowigańska, 6) Powiat Padewski, 7) Wincetyna, 8) Trewizana, 9) Feltryna, 10) Belluneza, 11) Kadoryn 12). Fryulia.

1) Bergamasku M. S. *Bergam*, ludne, bogate, obronne i zamkiem na wysokiej położonym górze zastronione. Obywatele te-

O RZECZYPOSPOLITEY WENECKIEY. 205
go kraiu handlują żelazem, obiciemi bydłem i marmurem 2) Kremasku M. S. *Krema* nad rzeką Seryą wpadającą do Addy; miasto to mocne zdobi się biskupstwem r. 1580 ustanowionym. 3) Breściana-*Ager Brixianus* ma grunta żyzne, obfituje w zboże, wino, i żelazo; M. S. wielkie, obronne i bogate r. 1769 trzęsieniem ziemi skołatane *Brześcia*; piękna ztąd wychodzi broń ognista. Kościół katedralny, zbroiownia dobrze opatrzona, mocny zamek na skale położony, wieża nazwana *Pallada* ozdobą są miasta. Inne miasta *Sala* nad ieziołem Gardą, *Chiara*. &c, 4) Weroneza-*Ager Veronensis* szczyt płość swych granic nadgradza gruntów żyznością, wina, oliwy i owoców delikatnych obfitością. *Werona* M, S. Adigą przez środek płynącą na dwie części podzielona, trzema mocnymi zamkami obroniona, grubemi wałami i głębokimi fossami otoczona, słynie biskupstwem, towarzystwem ludzi uczonych nazwanych *Gli Philarmonici* dawnością założenia, handlem oliwy i rekodzielmi iedwabnemi. Wstawiają ieszcze Weronę *amphitheatrum* od Rzymian zbudowane do tych czas niemal całe, ratusz wspaniały posągami Korneliusza Neposa, Emiliusza - Marka, Pliniusza starego, Witruwiusza, Ieronima Frakastora w tym mie-

ieście

ście urodzonych, przyozdobiony; dwa rozległe do przechadzki rynki, jeden dla szlachty, drugi dla mieszczan i kupców, na którym arcypiękny posąg wyraża miasto Weronę z koroną u nóg leżącą. Inne miasta są: *Garda* i *Peschiera* nad jeziorem Gardą 12 mil długim a 3 szerokim, *Legnago* nad Adigą, *La Chiusa* zamek na górze położony, *Sermiona*-Sermio oyczyzna Wierszopisza Katulla; wyborne wino przy tym małym miasteczku rośnie nazwane *Vino santo*. 5) Poleczyna Rowigańska od Xięstwa Ferrarskiego oderwana obfituje w zboże i bydło. *Rovigo*-Rhodigium nad Adigą M.S; *Adria* przedtym wspaniała i wielka, od której odnoga Wenecka nazywa się do tychczas morzem Adryatyckim, teraz od samych rybaków mieszkana i bardziej do wsi niż miasteczka podobna; *Bellino &c.* 6) Powiat Padewski-*Patavinus ager* ma M.S. *Padwę*-*Patavium* nad Brentą, sławną akademią, wielką biblioteką w pałacu Rzeczypospolitey złożoną, dwójakim zgromadzeniem uczonych ludzi, jednym nazwanym *gli Risoverati*, drugim *gli Infiammati*, różnemi pięknymi pałacami, grobem S. Antoniego od tego miasta Padewskim nazwanego, urodzeniem Titaliwiusza i innych sławnych ludzi zaszczyconą. Trzęsienie ziemi r. 1756 przepyszny

tego miasta ratusz i wiele pięknych gmachów rozwalilo. *Abano* zdrowemi cieplicami sławne. *Este* od której początek bierze familia Xiążąt Modeńskich. *Arqua* grobem Franciszka Petrarchy tu r. 1474 pogrzebiono, zalecona. 7) Wincentyna - *Ager Vincentinus* dla rokosznego położenia, żyznych gruntów, wybornego wina, ogrodem Weneckim nazwana, obfituje w zwierzynę, bydło, masło i syry, Miasta iey są: *Wicenza* *Vicentia* wielka, ludna i mocnemi wałami opasana między dwiema rzekami Rotoną i *Bachiglioną* i dwiema gòrami w pośrzodku wesołej równiny położona; zdobią to miasto katedra biskupia, piękne pałace, wspaniałe kościoły, obżerne rynki. *Wicencyanów* mają za nymściwszych międzywzyskimi Włochami. *Marostyka* wałami i zamkiem zmocniona. *Brendola* zdrowym powietrzem zaszczycona &c. 8) *Trewizany* M. S. *Trewiza* - *Torvisium* dawna, piękna i obronna, biskupią stolicą, wspaniałemi pałacami z przyczyny, że tu naywięcey mieszka szlachty Weneckiey, narodzeniem *Totili* króla *Gotów* i *Benedykta XI* *Papieża* zalecona. Inne miasta: *Ceneda*, *Torcello*, *Mezorb*, *Bassano* &c. 9) *Feltryna* - *Ager Feltrinus* naywiększy handel prwodzi żelaza. M. S. *Feltri* stolica biskupia i piękne zaleca po-

żenie. 10) Belluneza w żelazne obfituie rudy. M. S. *Belluna* nad Piawą z biskupstwem, mała ale piękna. 11) Kadoryn, którego M. S. *La Pieva di Cadora* nad rzeką Piawą. Według D. Vaiflete obywatelów tego miasta od wszystkich podatków Rzeczpospolita uwolniła dla ich życzliwości w ciężkich okolicznościach statecznie dotrzymaney. 12) *Friula-Forojulienfis* *Tractus* cała jest Wenecka oprócz miasta Akwilei przedtym Patriarchowskiego do Arcyksięstwa Rakuskiego należącego. M. S. *Udyn* stolicą Arcybiskupią ozdobiony. Inne miasta w tym kraju leżą: *Palma-nova* założona r. 1593 dla zastrzeżenia państwa Weneckiego od Niemców i Turków. *Friula-Forum Julium* po Włosku *Civita-di Friuli*, przedtym M. S. kraju do tych czas obronne, *Konkordya* od Attili zburzona, do tego czasu z rozwalin nie powstała, *Grada* na małej wyspie na przeciwko Akwilei położona; ztąd stolica Patriarchowska do Wenecyi jest przeniesiona.

Jakie miasta znaczniysze znaydują się w prowincyach Państwa abo Stanu morskiego Weneckiego?

1) Xięstwo Weneckie abo Dogada nad brzegiem morskim położona, od lądu zaś innych prowincyi Weneckich granicami ścisniona zamyka wiele wysp małych przy brze-

brzegach rozrzuconych.

Miało stołeczne państw Rzeczypospolitey Weneckiey i Dogady jest *Wenecya* na 72 małych wyspach wystawiona, piękna, bogata, handlowna i ludna. Wszystkie domy, pałace, gmachy na ubitych palach zafadzone nie ulicami, ale kanałami dzielą się; niektóre kanały nakształt Hollenderskich groblą kamienną z oboiey strony ubitą obwarowane dla przechodu pielnych daią sposobność, ale po wszystkich innych trzeba wozić się gondolami to jest czółnami. Kanały iedne do drugich wpadają, a ulice i wyspy mostami pięknymi, których tu liczą na 500, łączą się. Naypiękniejszy i naywspanialszy most *Rialto* długi stóp 187 na wielkim kanale na 12,000 palów iedną tylko unoszących z białego marmuru arkadę, osiada. Ta arkada 80 stóp wysoka, a 90 długa jest nadowcipniejszy kunsztu budowniczego wynalazkiem. Kramy kupieckie we 2 rzędy użykowane dzielą most na 3 ulice, a 4 z nayprzedniejszy marmuru posągi sztuce przydają ozdoby: 1) Archaniół Gabriel zwiastujący Maryi Pannie wcielenie Syna Bożego. 2) Marya Panna przyjmująca to zwiastowanie. 3) S. Marek Ewangelista,

4) S. Teodor, oba Patronowie miasta Wene-
 cyi. Most *Rialto* kosztował Rzeczypospo-
 litey 250 tysięcy dukatów. Dom Niemiecki
 dla składu towarów z tego kraiu przycho-
 dzących od kupców Niemieckich mieszka-
 ny nad tym stoi kanałem. Rynki publi-
 czne, kościoły, pałace, zbroiownia cudzo-
 ziemców wędrujących godnie są podziwie-
 nia. Rynków w Wenecyi małych i wielkich
 do targów i rozrywek liczą 53, które wszy-
 flkie rynek S. Marka i S. Geminiana facy-
 tą pałacu Xiążęcego, biblioteką, mennicą,
 prokuratorjami S. Marka i innemi prze-
 pysznemi gmachami galerye spodnie ma-
 jącemi otoczony, wspaniałością i piękno-
 ścią przenosi. Strona prawa tego rynku ku
 morzu obròcona nazywa się *Broglio*, i jest
 mieyscem na przechadzkę i rozmowy dla sa-
 mey szlachty uprzywileiowanym. Z 150 prze-
 pysznych pałaców, pałac Rzeczypospolitey
 Xiążęcy facy tą na rynek S. Marka obròco-
 ny jest naywspanialszy; w dolnych onego
 salach zasiadają wszystkie rady sądowe We-
 neckie, na drugie piętro dwoie jest wscho-
 dów, iedne prowadzą do pokoiów Xiążę-
 cych, drugie do izb Senatorskich i innych
 wszystkich rad Rzeczypospolitey.

Biblioteka Rzeczypospolitey na przeciw-
 ko pałacu jest iedna z nayscennieyszych w

Europie, mianowicie dla rękopismów Greckich, które ze wszystkimi swemi księgami Kardynał Bessaryon Rzeczypospolitey odkazał. Na tenże rynek wychodzi pałac mieniczny nazwany *Zecca*.

Kościół Kollegialny S. Marka ze środka marmurem powleczony, na 36 kolumnach czarnych marmurowych wsparty, najpiękniejszą mozaiką na sklepieniu ozdobiony, jest właściwie mówiąc kaplicą Xiążęcą. Kapituła składa się z 26 Kanoników i Dziekana nad niemi przełożonego, który obrządkiem Biskupim nabożeństwo odprawia, na kleryki święci i zwierzchności Weneckiego Patriarchy nie podlega. Xiążę abo Doża na wszystkie tego kościoła duchowne podaje godności. W Kaplicy najświętszego Sakramentu złożone jest ciało S. Marka z Alexandryi, według powieści Wenetów, tu sprowadzone, i skarb tak kościelny, iako publiczny Rzeczypospolitey. Wieża na przeciwko kościoła z kamienia ciosanego wysoka jest stóp 316, pokryta dachem złożonym. Przed kościołem S. Marka widzieć się dają 3 wysokie maszty na podstawkach mosiężnych mistrzynie robionych ofadzone, na których w dni uroczyste 3 wywieszają okrętowe flagi, pierwszą z herbem Weneckim, drugą z Cypryi-

pryiskim, trzecią z Kandyjskim.

Po Kościele S. Marka idzie kościół katedralny Patriarchy Weneckiego pod tytułem S. Piotra *de Castello* zaszczycony wspaniałym grobem S. Wawrzyńca Justymianego pierwszego Weneckiego Patriarchy na tę godność r. 1451 wyniesionego.

Arsenał abo zbroiownia Wenecka w końcu miasta kanałem oddzielonego nad morzem położona, murem opasana, 3 mile Włoskie na około mająca jest składem drzewa i innych materiałów do budowania statków wodnych wojennych i broni różney ręczney w całej Europie najbogatszym. Według świadectwa ludzi wiadomych 2000 dział Rzeczpospolita ma zawsze w tej zbroiowni do używania gotowych, a na uzbroienie 200 tysięcy piechoty i 25,000 jazdy, broni złożoney w salach górnych, w dolnych zaś znajdują się wszystkie narzędzia wojenne dla wojska tak lądowego iako wodnego. Na bramie wielkiej napis złotem wyryty literami potrzebną wszystkim narodom wraza naukę: *Felix est civitas: quae tempore pacis de bello cogitat*. Dozor nad pracującymi uślawicznie tu rzemieślnikami, których liczbę niektórzy do 2000 podnoszą, poruczony jest urzędnikowi nazwanemu *Asmiraglio*, a rząd trzem szlachcicom w zbroiowni zaw-

sze

sze mieszkającym i przez lat 3 urząd sprawującym.

Liczą w całej Wenecyi kościołów parafialnych 72, domów zakonnych płci męskiej 39, płci białej 25, szpitalów 17, rynków 53, pałaców 150, wież wyfokich 115, posągów marmurowych 74, szpizowych 23, a 160 tysięcy obywatelów. Port *Malamo* w rynek S. Marka wfuniony dwa z Carogrodu za Sebastjana Ziani sprowadzone zdobią kolossy, na jednym jest S. Teodor, na drugim lew S. Marka. Na ostatek tak wiele Wenecya zamyka w gmachach, mostach, malowaniach piękności i ozdób, że Sannazar przeniósł ją nad Rzym w sześciu pięknych wierszach, które Rzeczpospolita hojnie opłaciwszy, na czarnym kazała wyryć marmurze.

Położenie Wenecyi na półtory mili od lądu czym ją od nieprzyaciół bezpieczną, a wielkie rzeki Po, Adiga, Brenta, Piawa, na przeciw lub blisko wysp, na których sioi, do morza wpadające, iako i kanały nakładem Rzeczypolitey kopane, do prowadzenia wielkiego handlu, bez którego ona upadłaby, sposobną.

Na około Wenecyi 16 małych leży wysp dobrze nasiadłych, na których Weneci mają ogrody swoje i domy dla odmiany powietrza i letniego mieszkania. Znacznie-
fze

fze są: *Chioza* abo *Chiozzia* w sól obfitująca, z której znaczne dochody skarb z bogacają publiczny. *Malanów* z portem wolnym od lat kilku dla wszystkich narodów. *Murano* zdrowym zaszczyca się powietrzem, dla tego najwięcej tam mieszka szlachty Weneckiej i najpiękniejszy robią się zwierciadła Weneckie. *Palestryna* największa i najludniejszy z 16 wysp. *Pida* służy Wenecyi za tamę od nawałności morskiej; Żydzi Weneccy na tej wyspie mają swoją mogiłę. *Guiudecca* rozkosznemi zaszadzona ogrodami. Jest tu klasztor Augustyanek, do którego damy Weneckie po karnawale udają się na bogomyślność, i wrzuczone namiętności uspokajają.

Istrya Wenecka położona na północ ku wschodowi odnogi Weneckiej na półwyspie też odnogą oblaney niezdrowemu podlega powietrzu i na wielu miejscach słodkiej niema wody, obfituje jednak w sól, oliwę, szyby marmurowe i lasy do budowania okrętów zdatne. Część Istrii północna i wschodnia z miastami *Triest*, *Proseco*, *Vindolo*, *Pisino*, abo *Mitterburg* &c: należy do domu Rakuskiego; zachodnia zaś i południowa do Wenetów.

Istrii Weneckiej miasta są: *Capo d'Istria* *Justinopolis* lub *Egida* stołeczne Istrii, o.
brqa.

O RZECZYPOSPOLITEY WENECKIEY 215
bronnie i ludne. *Citta-nova* z portem wy-
godnym. *Pola-Pietas-Julia* miasto dawne
i starożytnościami Rzymskiemi sławne. *Pa-
renza, Rovigna, Albona, Orsera, Isola &c.*

Dalmacyi Weneckiej miasta są: *Zara*-
Jadera na półwyspie odnogi Weneckiej po-
łożona ma arcybiskupstwo, port wygodny
i mocny zamek, *Nona* obronna nad tąż od-
nogą, *Sebenico* miasto mocne z portem dwo-
ma zamkami zaślionionym, *Spalatra M. S.*
Dalmacyi Weneckiej, stolicą arcybiskupią,
nasiadłością i mocnemi zaśczycona wała-
mi, na rozwalinach pałacu Dyoklecyana Ce-
sarza wybudowana, *Salona* oyczyzna Dyo-
klecyana, od niego po złożonym państwie
mieszkana, teraz cale opuszczona. Wyspy
po nad brzegami Dalmacyi leżące *Osera,*
Chersa, Weglia, Orba, Perosina, Lesina &c.
pod Weneckim zostają panowaniem.

W Dalmacyi Weneckiej Albańczykowie
uszedłszy z pod panowania Tureckiego o-
siedli około góry Morlachu i od niey na-
zwali się Morlachami. Gdy Wenetowie ma-
ją wojnę z Turkami, miasto żołdu płacą
im za każdego Turczyzna głowę czerwony
złoty. Uskokowie podobni Morlachom ale
z innego narodu osiedli w Dalmacyi Ra-
kuskiej.

W Epirze albo Albanii dolney na-
leżą

leżą do Wenetów miasta: *Butrinto* z portem morskim, *Larta* nad odnogą tegoż nazwiska u dawnych *Ambracius sinus* handlowna i ludna, *Preweza* nad odnogą *Lartańską* obronna, w bliskości której był port *Actium* sławny zwycięstwem *Augusta* odniesionym nad *Antoniuszem* r. 31 przed *Chrystem*.

Wyspy na morzu Jońskim położone *Wenneckie* 1) *Corfou* przedtym *Corcyra* ma około mil 40, obfituje w sól, wino, oliwki, limonie, figi naydelikatnieysze i cedry; M. S. *Corfou* z portem wielkie, mocne, liczną żołnierską osadą strzeżone i dwoma zamkami obronione. 2) *S. Maura* przedtym *Leucas* od Wenetów r. 1684 *Turkom* wzięta, ma około mil 16 i M. S. tegoż nazwika. 3) *Cefalonia* długa około mil 20, szeroka 14, handluje winem, oliwą, muszkatowemi gałkami i rozenkami. Według zdania *Iakuba Spona* *Cefalonia* za czasów *Homera* nazywała się *Samos* i była nayznacznieyszą częścią dziedzictwa *Ulisseffa* z dwoma przyległemi na wschód wysepkami *Thiaką* u dawnych *Dulichium*, i *Jataką* przedtym *Jataką* według *Wirgiliusza* narodzeniem *Ulisseffa* sławną. Obywatele pokazują do tych czas rozwaliny pałacu czystey *Penelopy* mieszkaniem poświęconego. M. S. *Cefalonis*

mocne i portowe. 4) *Zanta Zacintus* 6 mil długa á 4 szeroka obfitnie naybardziej w rozenki małe nazwane Koryntskie, że z okolicy Koryntu tu były przesadzane; M. S. *Zanta* mocnym zamkiem obroniona z wygodnym portem.

Kursolary *Echinadæ* małe wysypki, których jest 5, odnoga oblane Lepańską nie lądne i niemal opuszczone, nabyły w dzieiach sławy z otrzymanego tam r. 1571 nad Turkami zwycięstwa od Chrześcian pod Ianem Austryakiem sprzymierzonych, którzy jednak nie umieli z okoliczności korzystać. 5) *Ceriga - Cythera* między Kandyą i Moreą położona ma na około mil 60, obfitnie w sokoły, zające, przepiórki, synogarlice &c. Według niektórych pisarzy dwie starożytne piękności Wenera i Helena na tej wyspie się urodziły. M. S. *Ceryga* na skałe położona i mocnymi twierdzami przeciwko Turkom uzbrojona. 6) Morze albo odnoga Adryatycka jest od Wenetów policzona między dzierżawami Rzeczypospolitey dziedzicznymi, na znak panowania każdego roku w dzień Wniebowstąpienia Pańskiego uroczyscie Doża ją zaślubia w przytomności senatu i posłów cudzoziemskich.

Jakie są własności kraju, urodzaje, handel Rzeczypospolitey Weneckiej?

Powietrza własności względem ciepła i zimna są podobne do innych Włoskich krajów. Urodzaje we wszystkich prowincyach Weneckich pracą i przemyśłem obywatelów pomnożone przenoszą potrzebę kraju i handel zasiliwią zewnętrzny. Marmury, żelazo, drzewo do budowania okrętów, zboże różne, zioła lekarские, owoce delikatne, ptastwo leśne i zwierzyzna, owce, bydło, iedwab, miód, wosk &c: własnym są krajów Wenetom poddanych płodem. Handel Europejski, który wszystkie świata części obiega, początek wziął w Wenecyi i iey panowanie po obszernych rozciągnął krajach. Upadek mocy polityczney Weneckiey iest znakomitą w dziejach Europy epochą, pochodzi zaś z upadku handlu Indyi wschodnich, który przed znalezieniem Kapu dobrej nadziei od Portugalczyków, Wenetowie sami iedni prowadzili i wschodnich krajów bogactwa całej szafowali Europie.

Jakie są przyrodzone Wenetów skłonności i charakter?

Wenecyanie oprócz własności wszystkim Włochom powszechnych różnią się od nich charakterem do ich praw przyśtośowanym: są poważni, roztropni, stateczni w przyjaźniach, iednostajni w postępkach, cierpliwi

pliwi w sprawach długiego zawodu i trudnych, ludzie i przyiemni tym, którzy się z niemi umięą obchodzić, spokojnością zewnętrzną pokrywaią arcy sztucznie naywiększe nieukontentowania i wewnętrzne burze; sprawy publiczne i domowe długo roztrząsaią, uważnie stanowią, á od wykonania postanowionych naywiększemi trudnościami odwieść się nie daią. Posłow ich osobliwa zależa sposobność do wyrabiania spraw publicznych u dworów cudzoziemskich, ktòrych oni zwyczajie, układ, obcowania sposób, tak przeymuią, że zdaią się wyzuwać z przyrodzonych własności i skłonności, á przy swoić charakter tych dworów, uktòrych mieszkaia: pokazuią się być Francuzami w Paryżu, Hiszpanami w Madrycie, Niemcami w Wiedniu, Anglikami w Londynie &c.

Po wkrzeszonych w Europie naukach Wenetowie uczonemi światu przyśłużyli się piśmami. Liczba iednak Piśarzów tego narodu szczupła pokazuje małą Rzeczypospolitę na pomnożenie nauk, ktòre bez zachęcenia i nagrody dostatecznie zakwitnąć nie mogą, baczność i hoyność, á w obywatelach wielkie przeszkody. Szlachta albowiem powinnościami urzędowemi zatrudniona, á mieszczanie handlem, á bardziej ieszcze z ustawy rządu arystokratycznego,

aby

aby swęgo nie czuli poniżenia, próżnemi rozrykami, iakie są: bal Wenecki, morza zaślubienie, komedye ustawiczne, koncerty muzyczne &c: zabawni nie mają dość czasu, sposobności i zachęcenia do nabycia wiadomości i poloru,

Muzykę którą Włosi inne narody celują o sobliwszym w Wenecyi zwierzchność kraiowa pomnaża i doskonali sposobem. Są domy skarbu publicznego nakładem utrzymywane, do których panienki ubogie przyjmują i one w muzyce i śpiewaniu pod dozorem naydoskonalszych mistrzów ewieją. Koncerty każdego tygodnia ustanawiane i dawne wzniecają w uczących się ochotę i chęć przesadzenia się iednych nad drugie.

Które kraie należą do Rzeczypospolitey Hollenderskiej?

Kraie Rzeczypospolitey Hollenderskiej w Europie składają się z 7 prowincyi własnymi prawami rządzących się, ale z sobą węzłem wiecznego przymierza związanych, i które iedną powszechną Rzeczpospolitą pod imieniem *Stanów generalnych sprzymierzonych* składają; z kraiu generalności do 7 prowincyi sprzymierzonych nie wchodzi.

dzącego, lecz po przymierzu iedności Utrechtkim zawoiowanego lub innym sposobem pozyskanego. Za Europą obszernie i bogate dzierżawy w trzech częściach świata a mianowicie w Azyi, lubo są własnością i państwem kompanii kupieckich Indyi wschodnich, i zachodnich zostają iednak pod najwyższą Rzeczypospolitey udzielnością.

Jakie są granice, obszerność i podział Rzeczypospolitey Hollenderskiej?

Rzeczpospolita Hollenderska od wschodu styka się z Westfalią; od południa z Niderlandem Austryackim; na zachód i północ z oceanem; długość iey największa mil 58, szerokość 45, obwód 150. Siedmiu prowincyi według porządku przodkowania i głosów na radzie narodowej nazwiska są: 1) Geldrya 2) Hollandya, 3) Zelandya, 4) Utrecht, 5) Fryzja, 6) Owerisel, 7) Groninga.

Geldrya Hollenderska północna abo dolna (górna abo południowa należy do domu Austryackiego i Króla Pruskiego) dzieli się na trzy powiaty, na Betawią, Welawią i Hrabstwo Zuffeńskie. M. S. Geldryi i Betawii *Nimega* nad Wahalem obronna, wielka, ludna, handlowna zawartym r. 1679 przymierzem pokoju i oyczyzną Piotra Kanizego Jezuity sławnego. Inne miasta: *Bommel* nad Wahalem, *Buren* &c: Welawii M. S.

Arnheim; Harderwick nad odnogą morską *Zuydersee*, *Looz* zamek wspaniały dziedziczny *Stadhudera*. *Zutphen* M. S. Hrabstwa tegoż imienia nad *Iffelą*, *Doesbourg*, *Groll*, *Lochem*, *Anholt*, *Breword*, *Borckelo*, *Lichtenword* &c.

Hollandya naywiększa i naybogatsza między 7 prowincyami dzieli się na północną i południową. Północney jeziozem *Yą* i rzeką *Sparą* oddzieloney od południowej miasta są: *Alckmar* piękny i 8 basztami obroniony. *Horna* przy *Zuyderze*; naywięcey ztąd syrów i maśła do cudzych wychodzi krajów, *Enckbuza* nad morzem z portem wygodnym; *Medenblik* tu *Hollendroy* drzewo z północnych krajów przychodzące składa się. *Pettenheim*, przy tym mieście zaczynają się z strony północney tamy i ciągną się wzdluż morza, które wstrzymują wały morskie, aby ziemi niżej od morza leżącey nie zalewały. Utrzymanie tych grobel do niezmiernego *Hollendrow* pociąga kosztu.

Texel wyspa przy uściu *Zuyderze*, przy której okręty wychodzące z portów *Hollenderskich*, a mianowicie *Amsterdamskiego* zatrzymują się na wiatr czekając pomyślny. *Saardam* wieś o 2 mile odległa od *Amsterdamu*, której obywatele budowaniem okrętów bawią się i mogą w potrzebie wystawić każdego dnia okręt kupiecki, a każdego tygodnia wojenny.

Hol

Hollandyi południowey M, S. *Amsterdam* nad rzeką Amstelą i ieżiorem Yą, wielkie, bogate i handlowne; naybardziej to miasto zdobią ratulz cudnie piękny z kamienia białego budowany, giełda kupiecka, port na 1,000 i więcey okrętów obszerny, ale dla piasku wyfypanego nazwanego *Pampus* w tym nie wygodny, że nie mogą tam zawiąć chyba pod czas wezbrania morza; kanały drzewami osadzone, na których więcey niż 4000 mostów stoi murowanych; kościoły wspaniałe, 18 szpitalów dla ludzi różnego wieku i stanu, między którymi 2 są Katolickie, 2 Synagogi iedna dla żydów Niemieckich cale ubogich, druga wspaniała dla Portugalskich hardych i bogatych &c. Inne miasta są: *Narden* forteca i przedmurze *Amsterdamu*; *Harlem* nad Sparą; obywatele tuteysy cienkie tką płótna i iedwabne materye, piękne leią druki i handlują kwiatami. Tu się urodził Wawrzyniec Coster, któremu Hollendrzy przypisują wynalazek druków. *Leyda*-Caput Germanorum abo Lugdunum Batavorum nad dawnym Renu przekopem slynie akademią, ludnością, domów pięknością i różnemi rękodzielmi, a mianowicie sukna w Hollandyi nayprzednieyszego; *Katwick* wieś przy którym Ren ginie. *Delft* miasto małe ale piękne, miłe i

grobem Stadholderów, zbrojownią, rękodzielni, mianowicie farfuruwemi sławne. *Rotterdam* nad odnogą Mozy nazwaną *Merwa* z portem daleko od Amsterdamskiego wygodniejszy. *Dort* abo *Dordrecht* nad Mozą obronny. *Guda* wielka, handlowna i obronna. *Gorcum*, *Worcum* nad Mozą, *Isselstein*, *Leerdam*, *Gertrudenberg*, *Klundert* &c: *Haga-La Haye*, *Haga Comitum* stolica rządu Hollenderickiego, wspaniałością domów nakładał pałaców budowanych, szerokością i długością ulic, mieszkaniem posłów cudzoziemskich zalecona. *Ryswick* między Hagą i *Delftem* dał imię traktatowi pokoju tu r. 1697 zawartemu, *Brilla* na wyspie *Wornie* z dobrym portem przy uściu Mozy.

Zelandyi z 6 wysp, które są *Walkrena*, *Schowen*, *Duwelandya*, *Bewelandyja* północna, *Tolena* i *Bewelandyja* południowa, złożoney M. S. *Middelburg* - *Metelli castrum* na *Walkrenie*, wielkością, pięknnością, handlem się szczyci. *Flessinga* port morski i miasto obronne przy uściu *Skaldy-Escant*, *Goes*, *Ziricza*, *Ter-Vera*, *Armuyda*, *Tolen* &c.

Utrecht M. S. *Utrecht* - *Traiectum ad Rhenum* nad *Renem* piękne, wesole, ludne pierwszym prowincyi Belgickich przymierzem r. 1579 i traktatem pokoju r. 1713 zawartem, akademią, narodzeniem *Adryana*

VI Papieża sławne. Kanał z Utrechtu do Amsterdamu przez 6 mil ciągniony zdobią z iedney i drugiey strony rozkoszne ogrody. Inne miasta: *Monfort, Renna, Ameronga, Zeist &c Soest-Dyck* pałac Stadhudera.

Fryzyi M. S. *Leuwarda* w której rząd prowincyi osiadł. *Franeker* akademią ozdobioną. *Harlinga, Stawerna, Schneek* zamek obronny. *Molckwerda* której obywatele mówią językiem dawnych Fryzonów &c.

Owerisselskiej krainy M. S. *Dewenter* nad Isselą oyczyna Iakuba Gronowiusza. *Zwalla*, miasto mocne. *Oldenzel, Coworden, Campen* &

Groningi wybrzezem *Dollart* od Niemców oddzieloney M. S. *Groninga* piękna, ludna, obronna i akademią ozdobiona. Przyległy kray nazywa się *Ommelandya*, w której miasto *Dam, Delfzil* nad Emzą przedmurze Groningi od Niemców, *Winschoten*.

Kraie generalności nie wchodzą do rządu ani ucześnieństwa praw i wolności, których prowincye sprzymierzone używają, takich krajów jest pięcioro. 1) Część Flandryi 2) Część Brabancyi, 3) Część Geldryi górney, 4) Część Xięstwa Limburskiego, 5) Część biskupstwa Leodyjskiego, nadto miasta barryerowe.

Część Flandryi abo Flandryi Hollender-

P

skiey

skiey miasta są: *Sluys* nad szerokim przełopem, *Hulst* obronny, oyczyzna Kornelego Janseniusza, *Axel*, *Isendyck* fortece: *Izabella*, *Morycz*, *Donaet*, *Katarakta Gandawska* le fas de Gand, *Bierliet* na wyspie, w którym Wilhelm Beuckelin pierwszy solenia śledzi wynalazca umarł r. 1397. *Middelbourg*, *Filipina*, *S. Andrzej*, *Ardenburg &c.*

W Brabancyi Hollenderskiej znaczneyfze miasta: *Breda* piękna, wielka i 15 balzami obroniona: wstawia to miasto traktat pokoju między Anglikami i Hollendrami r. 1667, zawarty; *Herzogenbosch* *Silva Ducis Bois le Duc* jedna z najmocniejszyfych fortec Hollenderickich, *Grawa*, *Einwoden*, *Lillo*, miasta obronne; *Rawenstein* i *Berg-op-zom* są miasta stołeczne krajów należących do Elektora Reńskiego. *Berg-op-zom* miany za niedobyty, był od Francuzów r. 1747 szturmem wzięty. *Helmont*, *Osterwik*.

W Geldryi Austryackiej do Hollendrów należą *Venla* wynalezieniem bamb sławna; i *Stewenwerd*; w Limburgu dwa miasta *Falkenburg* i *Dalem*; w biskupstwie Leodyiskim miasto obronne, piękne i wielkie *Mastrycht-Trajectum ad Mosam* od Francuzów r. 1673 i 1748 dobyte. Hollendrzy wespół z Biskupem Leodyiskim nad tym panują miastem.

Miasta *barryerowe*, w których Hollendrzy dla zastronienia swego kraiu od naziadów Francuskich, mogą traktatu r. 1715 z Cesarzem uczynionego, żołnierskie trzymają załogi, są: *Furna, Namur, Tornak, Menin, Warneton, Ypny* i zamek *Knok*. *Ruremonda* od Austryaków i Hollendrów jest strzeżona.

Ktore są za Europą dzierzawy Rzeczypospolitey Hollenderskiej w maństwo kompaniom kupieckim oddane?

Trzy są kompanie kupieckie w Hollandi: iedna Indyi-Wschodnich, druga zachodnich, trzecia Surynamska, które obszerne i bogate w trzech świata częściach posiadają kraie pod zwierzchnim Rzeczypospolitey panowaniem.

Kompania kupiecka Indyi-Wschodnich naybogatsza i naymocniejsza między wszytkimi w Europie kompaniami panuje nad przyładkiem dobrej nadziei na końcu Afryki położonym, w Azji zaś obszerne i żyźne posiada krainy, na utrzymanie których ma w żoldzie swym około 100 okrętów wojennych od trzydziestu do 60 armat, 10,000 woyska lądowego, wielkorządcę generalnego na wyspie Iawie, rząd przedziwny i porządek rozumnie ułożony.

Kraie do tey kompanii należą w Afryce:

Przylądek dobrej nadziei z kraiem na 50 mil ku środkowi Afryki pomkniętym, winnicami zaszczepionym i ludnemi wsiami zabudowanym. Na przylądku miasto i zamek mocny bronią portu, do którego na spoczynek zawiaiają okręty do Indyi, i z Indyi ze-gluiące. W mieście Hollendrzy mają porządny szpital dla flisów, a przy fortecy ogród na świecie całym podobno nayrozkofzniejszy, drzewami, ziołami i różnemi z czterech świata części roślinami załadzony i na 4 wielkie kwatery podzielony, z których każda nosi nazwisko tey części świata, której właściwe zamyka rośliny.

W Azyi Jawa wyspa w ryż, cukier, pieprz, imbir, owoce wżelakie, izerby złote, srebrne, miedziane, w rubiny, szmaragdy, diamenty obfita, po większey części należy do kompanii. *M. S. Batawia* wielkie, piękne, ochędożne, handlowne, obronne z portem wygodnym i zamkiem do tych czas nie dobytym. *Batawia* jest stolicą rządu Hollenderskiego, składem towaru i narzędzia wojennego. Cesarstwo Materańskie i królestwo Bantamskie na tey wyspie położone holdują kompanii Indyjskiej.

Na Sumatrze na wiele królestw podzieloney do kompanii należy miasto *Andragira* z 4 czy 5 zamkami.

Na

Na wyspie Ceylanie zamki nadmorskie z kraiem na 12 mil w głąb wyspy rozciągni-
nym. *Kolombo, Negombo, Matura, Punt-*
Galla Jafanapatnan &c: wszystkie la-
fy cynamonowe do teyże należą kompa-
nii i niezmiernym ią z bogactwem dochodem.

Wyspy Moluckie w goździki, gałkę mu-
szkatową i inne do zaprawy korzenie obfi-
te, między ktòremi znaczniejszy są: Cele-
bes abo Makassar, Amboyna, Banda, Terna-
ta &c: Obywatele tych wysp są obowiązani
samym tylko Hollendrom przedawać goź-
dziki, ktòrzy im placą za bahar abo za 480
funtów Amsterdamskich, talerów bitych 60.

Pułwyspa Malaka Portugalczykom r. 1641.
wydarta. Na brzegu Koromandelskim mia-
sta: *Negapatnam, Nizipatnam, Tegapatnam.*
Paliakata &c.

Na brzegu Malabariskim: *Kananor, Ko-*
chin, Kranganor &c.

Jakie są własności powietrza i gruntów
Rzeczypospolitey Hollenderskiej?

Powietrze zwłaszcza prowincyi nadmor-
skich Zelandyi, Fryzyi nie zdrowe, grube i
wilgotne dla błót, bagnów i częstych prze-
kopów wodą zawsze napełnionych, zwy-
czayne obywatelom sprawia choroby-
szkorbut, pedogrę i częste lubo nie zaraz :

weli-

we febry, Obywatele morowego nieznaiąc powietrza, bardzo rzadko do podeśzłego przychodzą wieku. Woda błotnista i słona, ogień z węglów zaraźliwych pomnażaią życia niewygodę. Gruntów niskich i na wielu mieyscach do osiewu niezdatnych płonność buyne nadgradzaią pastwiska, na których wielkie krów paszące się trzody tak wiele Hollendrom przynoszą syra i masła, że onych z wielkim swym pożytkiem cudzym udzielaią kraiom. Naywiększemi Hollendrow zyskami z bogacaią rękódziała lniane i wełniane, ryb połów i handel do czterech części świata rozciągniony.

Jaki jest Hollendrów charakter i przyrodzone skłonności?

Hollendrzy składu ciała przystoynego i mocnego w podziale od natury wzięli pracowitość, cierpliwość, w trudach wytrwanie, w obcowaniu otworzystość, w posiedzeniu podufałość, w dotrzymaniu słowa rzetelność, ta ostatnia w kupcach Hollenderskich zbytku się chwytaiących temi czasy mocno słabiec zaczęła. Zadnemu na świecie narodowi Hollendrzy przemysłem, ochędoństwem i oszczędnością nie ustępuią. Oboia płeć do gospodarstwa ziemiańskiego i wychowania bydła z nieporównanym przykłada się statkiem

kiem i ochotą. W krainach nadmorskich męszczyźni bawią się ryb łowieniem, niewiaśty przyjmują na się staranie około roli, ogrodów i bydła. W miastach wszystkie domy zabierają rzemiosła, warsztaty i kupieckie sklepy. Handel i żegluga Hollenderskich prowincyi po całym świecie rozszerzone, barzicy z bogacają Hollandyą, niż Potozyjskie góry Hiszpanią.

Wstrzemięzliwość Hollendrów jest ku podziwieniu: lulka, kawał chleba z niewiele masy i sera, albo też śledź z sklenicą piwa, a pod czas gorzałki, jest przepyszny dla pospolitego Hollendra bankietem.

Naród ten flegmatyczny nieprędko się zapala, ale złość w nim wzruszona z przyćmieniem wybucha rozumu i w pierwszym zapale straszne sprawuje skutki. Dowcipnemi paskwilami i ulzczypliwemi pismami albo medalami Hollendrzy wszystkich przechodzą Europejczyków; między ludem pospolitym hardość jest skutkiem wolności narodowej, a między maytkami obyczajów grubość i odpowiedzi ostrość dowodem ponurego i flegmatycznego przyrodzenia.

Sprawy rządowe i cudzoziemskie zabierają rozmowy i podpadają pod roztrząśnienie nie tylko ludzi iakokolwiek oświeconych,

nych, ale niewiaſt proſtych, kucharek i dra-
garzów. W Hollandyi iak przedtym w A-
tenach, ile obywatelów tyle polityków, ile
ludzi, tyle zwierzchności urzędowey cenſo-
rów.

Płeć żeńską w Hollandyi zdobią gładkość
i wdzięczność; wierność w małżeństwie ieſt
iey zwyczajna, ochędoſtwa tak wielkie, i
tak troſkliwie zachowane, iż od cudzoziem-
ców za godne śmiechu bywa poczytane.

ROZDZIAŁ X.

O Rzeczypoſpolitey Szwaycarskiej,
Genueńskiej, Łukieſkiej, S. Ma-
ryńskiej i Xięſtwie Parmeń-
skim.

*Z których części politycznych ſkłada ſię
Rzeczypoſpolita Szwaycarska?*

Rzeczypoſpolita Szwaycarska ſkłada ſię 1) z
13 Kantonów; ſą to ſzczegulne Rzeczypo-
ſpolite własnemi prawami i zwyczajami rzą-
dzące ſię, wieczney iedności węzłem dla
wzajemney obrony i utrzymania wolności
złączone, 2) z poddanych, 3) z 10 krajów
ſprzymerzonych.

Szway-

Szwajcarya graniczy na północ i wschód z Tyrolem i Szwabami; na południe z Sawoyą i Włochami; na zachód z Hrabstwem Burguńskim. Wzięta razem z Gryzonami może mieć długości mil 75, szerokości 40.

Które są i jak się nazywają Kantony Szwaycarskie składające Rzeczpospolitą?

Z 13 Kantonów Szwaycarskich, 7 jest Katolickich: Uri, Underwald, Schwitz, Zug, Friburg, Solura, Lucerna; 4 Kalwińskie: Zurich, Bazylea-Bâle, Szafuza-Schafouse, Berna; 2 Katolikom i Kalwinistom wspólne: Glaris i Appenzel - *Abbatis Cella*.

Kantonu Uri naroskoszney i żyźney dolinie między Alpami położonego. M. S. *Altdorf* oyczyzna Wilhelma Tella przy rzece Rufs. *Botzlinga* pół mili od Altdorfu, w której pierwszej niedzieli miesiąca Maia Kanton obiera co rok swych urzędników.

Kantonu Underwald wysoką górą na dwie doliny rozdzielonego M. S. *Stantz* nad ieziozem Lucerną *Melchthal*, *Saxlen*.

Kantonu Schwitz M. S. tegoż imienia nad Muttą. *Einsidlen* oyczyzna Teofraста Paracelsa, *Brunnen*, *Kusnacht* &c.

Kantonu Zug M. S. Zug nad ieziozem tegoż nazwiska pod górą osadzony, pięknemi domami i ratuszem ozdobiony. *Cham*, *Bar* &c.

Kan.

Kantonu *Fryburg* M. S. tegoż imienia leży częścią na skałach wyfokich, częścią między skałami na dolinie, Biskupa Lauzańskie-
go mieszkaniem zaszczycony. *Gruyera*, *Romont*, *Festawayer*, *Fawernach* &c są znaczniejsze tego Kantonu miasteczka. O mi-
lę od Fryburga jest pustelnicze mieszkanie w skale wyrębione. Jest to dom wielki w skale wycięty z kościołem na 63 stopy dłu-
gim, a 36 szerokim i dzwonnica 70 stóp wy-
foką. Jeden to dzieło pustelnik zaczął, a drugi w przeciągu lat 25 dokończył na po-
czątku wieku tego.

Kantonu Solurańskiego M. S. *Solura-Soleure* nad rzeką Aarą w rokoszney osadzo-
na równinie. Kościoły, gmachy publiczne, ogrody i domy za miastem wesole barzicy to sławią mieysce, niż nie pewne onego zało-
żenie do czasów Abrahama usunione. Po-
seł Francuski Rzeczypospolitey Szwaycar-
skiej w tym zwyczajnie mieszka mieście.
Inne miasta są: *Olten* nad Aarą, *Bechbourg*,
Falkenstein, *Dorneck* &c: *Blumenthal* ciep-
cami wstawiony.

Kantonu Lucerneńskiego M. S. *Lucerna*
piękna, bogata, wielka nad ieziorem Lucer-
ną w tym mieyscu, gdzie rzeka Rus wypły-
wa, położona, nazwisko bierze łacińskie od
latar.

latarni, którą palono dla żeglujących po jeziorze. *Lucerna* jest składem towarów z Włoch do Niemiec przechodzących i mieżkaniem Posłów Papieskiego i Hiszpańskiego. Inne miasta: *Willisów*, *Rottenburg*, *Sempach*, przy którym Leopold Xiążę Austryacki r. 1386 od Szwaycarów poległ porażony, *Ruswill* &c. Góra Piłatowa nad jeziorem tegoż nazwiska w którym podług Szwaycarów powieści Poncyusz Piłat z rozpaczy się utopił.

Czterech Kantonów Kalwińskich miasta są: *Zurichtańskiego Zurich*-*Tigurum* nad jeziorem i wypływającą z tego jeziora rzeką *Limatą* oliadłe, wielkie, ludne, handlowne zbogaca się z rękodzieł wełnianych, jedwabiów Włoskich, z gruntów obfitych w zboże, owoce i winnice. Dwa mosty szerokie na *Limacie*, ratusz z ciosanego kamienia zbudowany, biblioteka publiczna, zbroiownia, szpital, dwa kościoły między miastami tego kładą się pięknościami. *Konrad Gesner* sławny naturalista i *Zwingl* Kacernistrz tu się urodzili. *Winterthur* i *Stein* dwa miasta pod obroną tego Kantonu rządzą się kształtem Rzeczypospolitych.

Kantonu *Bazyleykiego M. S. Bazylea Augusta Rauracorum* *Renem* śródkiem
mia

miasta płynącym oblana między Szwaycarskimi miastami naywiększa, akademią od Piusa II Papieża r. 1460 założoną, zborem powszechnym r. 1431 odprawionym, biblioteką publiczną &c sławna. Po wprowadzoney Kalwińskiej nauce Biskup miasta tego mieszka w *Porentru*, a Kapituła przeniosta się do *Fryburga* w Brysgowie. *Augst* nad Renem, *Wallenburg* na górze, *Liechstall*, *Homburg*, *Ramstein* &c są piękne miasteczka.

Kantonu Szafuzańskiego M. S. *Szafuza* *Scaphusia* nad Renem, pięknie zabudowana, wałami i zamkiem ubezpieczona, ma ozdobę od ulic lzerokich i pod fznur prowadzonych, fontan wysoko w górę wyskakujących, zegara bieg i zaćmienie słońca i księżyca pokazującego, mostu kamiennego, którego jednak trzy frambugi r. 1751 obaliły się &c, o pół mile od Szafuzy przy zamku *Lauffen* Ren ciasnymi spięty skałami z wielkim szumem z wysokiey góry na dół spada.

Kantonu Berneńskiego M. S. *Berna* rzeką *Aarą* ze trzech stron oblana, ludna, bogata, piękna, wspaniałym kościołem, pięknymi rynkami, zbroiownią dobrze opatrzoną, biblioteką w rękopisina dawne bogatą, wzgorkiem który ze trzech stron wał

na 100 stóp wyfoki opasuje, drzewami w kilka rzędów zasadzonemi, oprowadzonym &c, ozdobiona.

Kanton Berneński trzecią część zabiera Szwaycaryi abo Helweeyi dzieli się na dwie części: Niemiecką od używania ięzyka niemieckiego i Romańską od używania ięzyka Francuskiego tak nazwane. W kraiu Niemieckim oprócz Berny leżą miasta: *Arberg* na wyspie, *Nidau*, *Lentzburg*, *Habsburg* zamek spustoszony, od którego wziął nazwisko dom Austryacki na Karolu VI Cesarzu w męskiej płci r. 1740 wygasły. *Kenigsfeld* przedtym sławny klasztor Panieński na tym właśnie miejscu zbudowany, gdzie Albrycht I Cesarz od Iana synowca swego był r. 1308 zabity, *Altenburg*, *Bruneck*, *Biberstein*, *Wildenstein*, *Burdorf*, *Fraubrunn* &c.

W kraiu Romańskim lub też Waldeńskim od ieziora Genewskiego do Newemburskiego *Neuchatel* rozwiedzionym w całej Szwaycaryi naywefelszym i nayobfitszym miasta są: *Lausanna* piękna, ludna i akademią sławna, *Morga* nad ieziozem Genewskim, *Copet*, *Rolla* &c: *Yverdun*-Ebrodunum Sabaudia na końcu ieziora Newemburskiego osiadły, z rokosznego położenia piękny, wstawia się z wydawania ksiąg uczonych i wielce pożytecznych.

Kan-

Kantonów dwóch spólnych Katolikom i Zwinglianom miała są: *Glaris-Glarona* stolica Kantonu tegoż imienia, wielka i piękna. Katolicy i Zwinglianie w jednym tu czasów umowionych kościele odprawują swoje nabożeństwa. *Szwanden* miejsce schadzki Zwinglińskich. *Naefels* przy którym r. 1388 Szwajcarowie Leopolda pyzznego Xiążęcia Austryackiego porazili, *Werdeberg* &c.

Appenzell-Abbatis cella M. S. Kantonu tegoż imienia nad rzeką Siterą.

Jakie jest powietrze, położenie, żyzność Szwajcaryi?

Powietrze Szwajcaryi wyfokiem otoczony abo przecięty górami jest umiarkowany, bardziey jednak zimny niż ciepły. Kray górzysty i lasami zarosły nie wydaie tak wiele zboża, aby onym mogły być krajowe opędzone potrzeby, muszą Szwajcarowie za swoje masło i sery, które z licznych trzód zbierają, kupować chleb od Niemców, Włochów i Francuzów, sól mają w Kantonie Berneńskim, ta jednak tak ludnemu nie wystarcza krajowi, szafują ją mu Lotaryngia, Tyrol, i Burgundya. Po wielu miejscach pagórki zasadzone winnicami niezłe rodzą wina. Leśnego ptaśtwa, zwierzyny i ryb, koni, wołów, płótna Szwajca-

rya sąsiedzkim udziela narodom. Cieplice ludzkiemu zdrowiu pomocne są częste i doświadczone. Z górzystego tego kraju płyną wielkie rzeki: Ren dwoma wypływa potokami, Rodan, Inn, Aar &c.

Jakie są przyrodzone własności i charakter Szwaycarów?

Wzrost większy od miernego, grubość, siła, zwięzłość i szerokie ramiona właściwe Szwaycarom czynią ich do trudów wojskowych i żołnierskiej służby zdatnemi. Oprócz ułożenia ciała do broni sposobnego, postronnie narody szacują w Szwaycarach odwagę i wierność przez tak wiele wieków doświadczoną. Te dwa szacowne przymioty to sprawiają, że wszyscy niemal Europejscy Monarchowie mieć chcą w swym żołdzie Szwaycarów, straż osób swych im powierzają i wielkimi ich obowiązują dobrodziejstwami. Poczciwi ludzie, cnotliwi obywatele, mężni żołnierze Szwaycarowie, nad wszystko największe i życie własne wolność narodową przenoszą, umowy z największą wytwornością poty pełnią, poki przyrzeczenia im od innych pełnią się uczynione; te gdy ustają, na żadne czasu okoliczności i względy nie uważają. Nad powinność i umowione obowiązki nie nigdy Szwaycarowie

wie nie czynią, i tak w tym są nieporuszeni jak góry skaliste, które kray ich otaczają.

Postronnych narodów, pisarze nie wielką Szwaycarom przyznawają z dowcipu i rozumu bystrości do nauk zdatność, ale w tym naybarzicy wieku oczewiście Szwaycarowie pokazali niemniejszy do broni, iako do pióra narodu swego sposobność.

Niewiaſtom Szwaycarskim nie braknie ani wdzięków, ani przymiotów, które pleć żeńską czynią miłą i szacowną. Pracowitość od przyrodzenia, płodność od kraiu położenia i powietrza im jest udzielona. Naywiększe mi Szwaycaryą zyskami z bogacają ser, masło, woły, płótna; temi zaś same zaprzętają się białogłowy. Płodność niewiaſt Szwaycarskich nie ma sobie równey w Europie, ztąd pochodzi, że Szwaycarowie od roli, rzemioſt i rządowych usług zbywającym pozwalają obywatelom w cudzoziemską zaciągać się służbę; w tym zaciągu liczą temi czasy bez mała 80,000 Szwaycarów.

Którzy są poddani Rzeczypospolitey Szwaycarskiej?

Przez poddanych Szwaycarskich trzeba rozumieć niektóre kraie mieczem nabyte, które albo spólnie należą do wszystkich Kantonów, albo do niektórych tylko, takowe kra-

kraie iedne leżą przy granicach Niemieckich, drugie przy Francuskich, trzecie przy Włoskich.

Kraie leżące przy granicach Niemieckich są: 1) Hrabstwo Badeńskie na zachód Zurychu od r. 1712 należy do kantonow Zurychtan: i Bernen: MS. *Bada-Aquæ Helvetiæ* nad Limatą bogata, piękna, zdrowemi cieplicami i dokończonym traktatem pokoju między Karolem VI. Cesarzem i Ludwikiem XIV Królem Francuskim r. 1714 sławna. Inne miasta: *Klingnau, Wettingen* opactwo Cysterskie. *Zurzach* Fanum Tiberii, *Kayser-Stadt* Tribunal Cæsaris, góra *Heitersberg* &c: W bliskości Bady znayduie się łąka, z ktorey wielką moc kamiennych koslek do grania wykopują, 2) Woytostwa wolne *Freyen Emter* do siedmiu naydawniejszych należały kantonów, lecz pokojem Arawskim r. 1712 podzielone były przekopem od *Farwangen* do *Lunghofen* prowadzonym; część północna z miastem *Bremgarten* dostała się Kantonom Zurychtańskiemu, Berneńskiemu i Glareńskiemu; część południowa, w ktorey leży *Mayenfeld* przy dawnych została kantonach, 3) Turgowia z M. S. *Frauenfeld* nad rzeką Turą osiadłym należy do ośmiu dawniejszych

szych kantonów, 4) Rintalia z M. S. *Reineck* nad Renem, jest pod władzą 7 dawnych Kantonów, Appenzelskiego i Berneńskiego, 5) Hrabstwo Sargańskie z M. S. *Sargans* nad Sarą należy do 7 dawnych kantonów 6) *Gastera-Castra Rhaetica* podana Kantonom Schwitz i Glaris równie jak woytostwo Gamfkie, 7) Miasto *Rapperswyl* nad jeziorem *Zurich* piękne, na pagórku osiadłe od r. 1712 Kantonom Zurichtańskiemu i Berneńskiemu ustąpione. 8) Miasta *Bruack* *Topfinga* i *Araw* żyją pod obroną Kantonu Berneńskiego; *Araw* sławny pokojem r. 1712 tu zawartym między 5 kantonami Katolickimi zwyciężonemi i 2 Kalwińskimi zwycięzcami, &c.

Przy granicach Francuskich miasta *Granson*, *Morat*, *Orba*, i *Schwartzburg* należą do kantonów Berneńskiego i Fryburskiego.

Przy granicach Włoskich wszystkie kantony, wyjąwszy Appenzelski, dzielą 4 powiaty od Xięstwa Medyolańskiego odzwane i im od Maximiliana Sforeyi r. 1512 darowane, te są: 1) *Lugana* z 100 wfiami, 2) *Lokarna*, 3) *Mendriza*, 4) *Magia* abo *Madia*.

Do kantonu Ureńskiego, Szwaycarskiego, Underwaldeńskiego należą we Włoszech 3

powiaty, 1) Bellnizona z miastem tego imienia osiadłym na piękney równinie nad Tyczyną, 2) Dolina Brenna, 3) Riviera, abo *Portugalia*.

Które są kraie sprzymierzone z Rzecząpospolitą Szwaycarską?

Dzieścioro jest kraidów z Rzecząpospolitą sprzymierzonych abo pod obroną oney żyjących, 1) Miasto Święto-Galskie, 2) Opactwo Święto-Galskie, 3) Rzecząpospolita Gryzońska, 4) Rzecząpospolita Walezyiska, 5) Rzecząpospolita Genewska, 6) Xięstwa Newemburskie i Walengeńskie, 7) Miasto Bienna, 8) Biskupstwo Bazyleyskie, 9) Miasto Mulhausen, 10) Biskupstwo Konstancyeńskie.

Miasto *Święto-Galskie* murem od opactwa oddzielone własnymi rządzi się prawami i zafzczyca się wolnością, słynie biblioteką publiczną, handlem, rękodzielni płótna cienkiego.

Opactwa S. Galskiego Benedyktyńskiego obszerne dobra leżą na północ, i południe kraiu północnego, i zdawna do opactwa tego należą. Opactwo S. Galla murem od miasta oddzielone obszerne i pięknie zabudowane; dzwony na wieży kościelney, biblioteka w klasztorze i przy nim przepyszny opaci pałac od wszystkich krajopisarzów są

wspomniane. *Weyl* nad Turą z pałacem, w którym Opatł zwyczajnie mieszka. *Roszach* nad jeziorem Konstancyeńskim, *Lichtensteig* stołeczne hrabstwa Tockenburskiego kupionego od Opata Ulryka r. 1468. *Wildenhaus* oycyzna Ulryka Zwingla, *Iberg* &c.

Kray Gryzoński od dawnych Rzymian nazwany *Rhaetia* gòrami otoczony na 26 mil tak długi iak szeroki styka się na północ z Szwabami, z Tyrolem na wschód, z biskupstwem Trydentskim, Xięstwem Medyolańskim, i Weneckim państwem, na południe, z Kantonem Uri i Glaris na zachód; rządzi się własnymi prawami pod nazwiskiem Rzeczypospolitey Gryzońskiej, ma 3 ligi: Gryzońską, Domu Bożego, i 10 sądów, z których każda nakształt prowincyi Hollenderskich sprawuje rząd gminowładny, ma własne zwyczaje, sądy, rady i urzędy, a wszystkie 3 ligi wysyłają deputatów na zjazd narodowy w sprawach do całej Rzeczypospolitey ściągających się.

Ligi Gryzońskiej na 27 gromad podzieloney M. S. *Ilantz* nad źrzodłem Renu, *Disent*, *Flims*, *Waltensburg*, *Lugnitz* &c.

Ligi Domu Bożego tak od Biskupstwa Koirskiego, które zamyka nazwaney i na 22 gromady podzieloney M.S. *Koira* - Curia bli-

sko Renu osiadła, ludna, handlowna i katedrą biskupią ozdobiona. *Furstenau* zamek Biskupa Koirskiego. *Haldeinstein*.

Ligi 10 sądów na 14 gromad podzielo-
ney M. S. *Mayensfeld* nad Renem klęską
woyska Maximiliana I. Cesarza r. 1499 wsta-
wione, *Wazelola*, tu ligi 3 Gryzońskie r. 1471.
przymierze swoje przysięgą zmocniły, *Da-
wa* &c.

Kraie Gryzonom poddane są: 1) Hrab-
stwo Sziaweńskie - *Cbiavenne* z M. S. tegoż
imienia, 2) Waltelina w wyborne obfito-
wina, którey miasta *Morbegna* i *Tirana* nad
Addą, *Sondrya* &c. 3) Hrabstwo Bormeńskie
z miastami *Bormio*, *Braulio* &c.

Rzeczpospolita Walezyjska między kan-
tonem Berneńskim i Xięstwem Sawoyjskim
położona od źrzędła Ronu do jeziora za-
chodzi Genewskiego, obfituje w wino, zbo-
że i ogrodowe owoce, rządzi się gmino-
władztwem. Przy samych obywatelach gór-
ney Walezyi jest rząd kraju, biskup na wsi-
stkich przodkuie radach.

M. S. *Sion* nie daleko Ronu w pięknym
położeniu. inne miasta: *Briga*, *Aragna*, *Wi-
spach*, *Raren*, *Mértigni*, *S. Maurycy* mę-
czeństwem Świętego Maurycyego sławny.

Rzeczpospolita Genewska ciałnemi ści-
śnio-

śniona granicami, leży między Sawoyą i Francją nad ieziołem tegoż imienia M. S. *Geneva* niemniej handlem, przemysłem i rzemiosłami, jako naukami kwitnie.

Xięstwa *Newemburskie-Neufchatel* i *Wallangenskie* między Szwajcarami i Hrabstwem Burguńskim położone 12 mil długie a 6 szerokie, obfitują w wino, rządzą się własnymi prawami i od r. 1707 przez dobrowolne poddanie się należą do Króla Pruskiego.

M. S. *Newemburg* abo *Neufchatel* nad ieziołem piękne i ludne, Inne miasteczka są: *Wallangin, Zurlandra, Landeron, Cressi &c.*

Bienna osiada nad ieziołem między Kantonami Berneńskim, Solurańskim i Xięstwem Newemburskim: obywatele są wolni, z Kantonem Berneńskim sprzymierzeni.

Miasto *Mulhausen* w Alfacji nad rzeką Illą.

Biskupstwo Konstancyenskie i Bazyleyskie należą do Niemiec.

Jaka jest krajowa Rzeczypospolitey Genueskiej obszerność?

Do Rzeczypospolitey Genueskiej należy, 1) Część dawney Liguryi abo pomorze

w dłuż morza śrzodoziemnego rozwiedzio-
ne, 2) Wyspa Kapraria, 3) Magrabstwo
Finalskie, 4) Wyspa Korfyka za pamięci na-
szey odpadła do Francy. Kray Rzeczypo-
spolitey nadmorski długi około mil 46, sze-
roki naywięcey 11, naymniey 6, styka się
na południe z Toskanią; na wschód z Mas-
są; z Hrabstwem Niceńskim, Xięstwem Mo-
naceńskim i Alpami na zachód; z Medyola-
nem, Parmą i Montferatem na północ, dzie-
li się na stronę wschodnią, i zachodnią któ-
re Włosi rzekami nazywają dla kształtu kra-
iu długiego a wąskiego dorzeki podobnego.

*Które są znaczniejsze miasta w oboicy
kraiu Genueńskiego stronie?*

Strony wschodniey po Włosku *La rivi-
era di Levante* i wszystkiey krainy *M. S. Ge-
nua* nad morzem śrzodoziemnym nakształt
amphitheatrum rozciągniona, ludna, boga-
ta, obronna, portowa i pięknemi gmacha-
mi, pałacami Doży, senatu i szczegulnych
familii Doryow, Pallawicynich, Grimal-
dów &c: kościołem katedralnym, zbrcio-
wnią, rękodzielmi materyi iedwabnych, á
mianowicie akfamitu i adamaszku sławna.
Port obszerny groblą usypaną 560 stóp dłu-
gą á 13 szeroką ubezpieczony, latarnią zaw-
sze iest oświecony,

Inne miasta są: *Porto-Fino-Portus Delphini* z portem skalną zaślionionym i dwiema zamkami obronnym. *Nervi*, *Moneglia* naywybornieysz. winem sławna, *Rapallà*, *Sarzana* przy granicach Masy, *Spezza*, *Sestri* z portem i mocnym zamkiem, *Lerica*, *Brugneta*, *S. Szczepan* &c &c.

Strony zachodniey *Riviera di Ponente* miasta: *Salvona* nayludnieysza po Genui, obronna i wielka. Genuenczycy port zasłypali, aby handlowi Genui nie był na przeszkodzie, *Vado*, *Noli*, *Albenga*, *Zuccarella*, *Wintimilla* dawna i ludna, *S. Rem* od Genuenczyków z przywileidów odarty i mocną żołnierską osadą zmocniony. *Arassa* przy której korale się poławiają. *Cogureo* oyczyzna Krzysztofa Kolumba wynalazcy Ameryki. Port *S. Maurycyego* od Genuenczyków zasłypany, *Taggia*; *Bocheta* wąwóz między górami trzema szczytami zmocniony.

Margrabstwa Finalskiego u Karola VI Cesarza za 300,000 talerów r. 1713 kupionego *M. S. Final* mocne z portem morskim wolnym.

Wyspa *Kaprarya-Ægilon* 4 mile na koło maiąca, skalista na gruntach do zasiewu nie zdatnych nic oprócz wina nie rodzi; Genuenczycy ustępując Koronie Francuskiej

Kor.

Korsykę, tey wyspy dzierżawę sobie warowali.

Xięstwo Monaceńskie udzielne domu Grimaldi pod opieką korony Francuskiej ma M. S. *Monaco*-Herculis Monæci portus zamkiem mocnym, Francuskiej załodze oddanym warowne. Inne 2 miasta *Rocca-Brunai* *Menton* naywybornieysze w całych Włochach w okolicach swych zbierają cytryny i pomarańcze.

Jakie są własności, położenie i żyność kraiu Genueńskiego?

Kraiy Genueński gorący, górzysty nie w wielkim u Włochów jest szacunku, przysłowiem fałszywym o nim mówią: iż obywatele tuteysii są bez rzetelności, lasy bez drzewa, woda bez ryb, niewiaśly bez wstydu; wydaie iednak wyborne wino, delikatne owoce, przednią i w wielkiej obfitości oliwę; różne marmury, których cudzym udziela kraiom a mianowicie Francyi, Hiszpanii, Portugalii i północnym królestwom przez Hollandyą. Zyskiem rękodziel swych nadgradzają Genueńczycy płonność gruntów skalistych. Handel znaczny zawisł na iedwabiu surowym nie przedzonym który wyprawdają z portów Sycylijskich, na materyach iedwabnych iako to aksamitach gład-

Kich.

kich i kwiecistych, nad które lepszych żadne cudzoziemskie rękodzieła do tychczas także nie potrafiły, na adamażkach, atłasach, złotogłowach, rękawiczkach, pończochach, kamizelkach, papierniach i drobnych towarach zależy. Budowanie okrętów tak ku własnej jako cudzych narodów żegludze wielkim handel krajowy z bogactwem. Przesłony port Genuński oraz wygodne dla złożenia towarów szpichlerze, są przyczyną, że większa część Włochów ziemi i przemysłu swego towary przez Genuńczyków do nadmorskich i zamorskich miast posyła.

Jakie są przyrodzone skłonności Genuńczyków?

Oprocz skłonności wszystkim Włochom właściwych szlachta dumna, w zamyślach, przedsięwzięciach i przyjaźniach niestateczna, o wolność żarliwa, mieszka przepysznie, żyje w zbytkach, bawi się handlem ogólnym i przykłada się do nauk, które tu akademja nazwana *Sopiti* znacznie rozkrzewiła. Kupcy znają się dobrze na handlu, a wieśniacy i ludzie prości na marynarstwie i żegludze, wszyscy w powszechności obywatele małe płacą podatki, z kąd w przyszłości o Genui i Wenecyi weszło, że Genua
iako

iako Rzeczpospolita iest uboga, á Genueń-
czycy we Włofzech naybogacli, przeciwnym
spofobem Wenecya naybogacza, á Wene-
towie ubodzy. W Genui nie znaią tey maxy-
my że im wolność iest większa tym podatki
fą znaczniefze.

*W iakich granicach zamyka się (Rzeczpo-
spolita Łukieska)?*

Rzeczpospolita Łukieska czy Luceńska
miedzy państwami Toskańskim, Modeń-
skim, i Genueńskim położona długa i sze-
roka około mil 6, obfituje w wino, oliwę,
proso i kasztany, któremi tylko dwiema
ostatniemi rzeczami wieśniacy tu żyją.
Rząd Arystokratyczny sprawują możnief-
sze familie. Doża albo *Gonfalonier* na 2 o-
brany miesiące ma sobie przydanych 9 star-
ców. Wielka rada złożona z 160 szlachty
należy do praw stanowienia, mnieysza z 36
osób do rządu sprawowania.

M. S. *Luka* ludna, obronna i handlowna;
nazywają ją przemyślną dla sprawności i
pracowitości obywatelów. Pałac Xiążęcy,
kościół katedralny, zbrojownia w broń na
20,000 ludzi opatrzona, pomnażają ozdo-
bę Łuki. *Via-Reggio* albo *Voreggio* miaste-
czko portowe.

Jakie jest położenie, obszerność, rząd Rzeczypospolitey Święto - Maryińskiej?

Rzeczpospolita Święto-Maryńska Romanją i Xięstwem Urbińskim otoczona, 2 mile długa, a półtory szeroka pod obronę stolicy Rzymskiej obyczajem rządzi się arystokratycznym przez dwóch kapitanów, których 2 razy na rok w Marcu i Pazdźniku odmienia. Rada wielka z 48 składa się osób. S. *Mryn* M. S. na pagórku osiadłe, obronne, do którego należą 2 miasteczka i kilka zamków, iako to: *Penna, Rosta, Seravalla* &c. Obywatele szczerzy prowadzą handel, dla tego są ubodzy, ludność tego kraju 9000 dufz nie przenosi.

Które kraje należą do Xiążęcia Parmeńskiego?

Xiążę Parmeński Ferdynand wnuk Filipa V Króla Hiszpańskiego panuje udzielnie i jedynowładnie nad trzema Xięstwami traktatem Akwisgrańskim r. 1748 oycu iego Filipowi ustąpionemi: Parmeńskim, Placeńskim i Gwaścalskim, które stykają się na wschód z Xięstwem Modeńskim, na południe z państwem Genueńskim, na zachód z nowemi dzierżawami Króla Sardyńskiego od Medyolanu odłączonemi, na północ

rze-

rzeką Po graniczą z krajem Medyolańskim, obfitują w zboże, wino, owoce, sól, rudę żelazną, pastwiska żyzne, bydło i fery całej Europie znajome Parmezany. Xięstwo Parmeńskie ma 18 mil długości, 10 szerokości, Placeńskie 15 długości, 12 szerokości, Gwaštalskie 4 długości a 2 lub 3 szerokości.

Parma stolica Xięstwa Parmeńskiego nad Parmą, piękna, ludna, mocnym zamkiem obroniona, rządem 3 Xięstw, biskupstwem, pałacem Xiążęcym ozdobiona. *Colorno* nad Po pałac Xiążęcy z rokosznymi ogrodami. *Sala* nad Baganią zamek także rokoszny. *Rosena, Soragna, Gibello*, od Gibellinow, *Gwelfo* od Gwelfow zamki zbudowane.

Placencya M. S. Xięstwa nad Po na rokoszney osiadła równinie, wielka, obroniona i dla wspaniałości kościołów, piękności domów, rynkow, ulic, fontan &c: słusznie Placencją nazwana.

Rotto fredo miejsce wstawione zwycięstwem Austryaków nad wojskami Francuskim i Hiszpańskim r. 1746 odniesionym. *S. Łazarz, Campo-Morto* nad Trebią zwycięstwem Annibala pamiętne, *Roncaglia* &c.

Gwaštalla M. S. Xięstwa Gwaštalskiego Mantuańskim otoczonego wielka, mocna i pięknie zabudowana, *Sabionetta* nie wielka
ale

ale rokoszna i zamkiem obroniona. *Bozolo* także zamkiem warowna.

R O Z D Z I A Ł X I.

O Państwach Korony Polskiej.

Jak długo i szeroko rozciągają się państwa Korony Polskiej?

Państwa Korony Polskiej z krajami ziemoczonemi i pod maństwem zostającemi wzięte rozciągają się z północy na południe ukośne od ostatniej krainy Biskupstwa Piltyńskiego do uścia rzeczki Yaorliku w Dniestr wpadającej mil 220, i to jest największa długość; ze wschodu na zachód od Mścislawia do granicy Wielkopolskiej stykającej się z gruntami miasta Sternberga w Margrabstwie Brandeburskim mil 200, i to jest największa szerokość.

Królestwo Polskie od zachodu graniczy z górnym i dolnym Śląskiem, Margrab Brandeburskim i Xięstwem Pomorskim; na północ morze Bałtyckie oblewa Prusy, Zmudź i Kurlandya, Dzwina oddziela też Kurlandya, a Ewiksza Inflanty Polskie od Moskiewskich, daley też Inflanty Polskie, Woiewòdzstwa Połockie i Witebskie stykają się

się z Xięstwem Pleskowskim, wielkimi Łukami &c: Od wschodu Województwa Witebskie, Mściławskie, Mińskie i Kiiowskie graniczą z Xięstwami Smoleńskim, Kiiowskim i Ukrainą Moskiewską; na południe toż Województwo Kiiowskie przypiera do Nowey Serwii; Województwo Braclawskie od Tartaryi mnieyszey rzeki Sinia Woda i Kodema; od ziemi Multańskiej Podole, Dniestr; Pokucie i Małopolskę góry Bieszczad i Krępak od ziemi Siedmigrodzkiej i Węgier oddzielają.

Na wiele znaczniejszych części dzielą się państwa Rzeczypospolitey Polskiej?

Polska z różnych złożona narodów i drobniejszych krajów wielorakiemu podlega podziałowi. Polityczny iey podział na trzy prowincye Wielkopolską, Małopolską i Litewską jest nayprostszuy i do prawa krajowego słołowany. W tym podziale Wielkopolska zawiera Województwa tym porządkiem przodkowania rozmiarkowane. 1) Województwo Poznańskie z ziemią Wschowską. 2) Województwo Kaliskie. 3) Województwo Sieradzkie z ziemią Wieluńską, 4) Województwo Łęczyckie, 5) Województwo Brzeskie Kujawskie. 6) Województwo Inowrocławskie. 7) Ziemię Dobrzyńską. 8) Wo-

iewództwo Płockie. 9) Woiewództwo Mazowiekie. 10) Woiewództwo Rawskie; te 3 ostatnie Woiewództwa składają fzczegulną prowincyą Mazowiecką, á Pruską 3 następujące. 11) Chełmińskie. 12) Malborskie, 13) Pomorskie. 14) Wództwo Gnieźnieńskie

Prowincyą Małopolska dzieli się na Woiewództwa. 1) Krakowskie z Xięstwem Oświęcimskim, Zatorskim, Siewierskim i starostwem Spiskim. 2) Sandomierskie, 3) Kiiowskie, 4) Ruskie, 5) Wołyńskie, 6) Podolskie, 7) Lubelskie, to Woiewództwo wraz z Krakowskim i Sandomierskim składa właściwą prowincyą Małopolską. 8) Belzkie, 9) Podlaskie, 10) Braclawskie, 11) Czerniechowskie z powiatem Nowogrodzkim pod mocą zoflaie Moskiewską, tytuły iednak urzędów warowane Polakom traktatem Moskiewskim r. 1686.

Prowincyą Litewska zamyka Woiewództwa. 1) Wileńskie, 2) Trockie, 3) Xięstwo Zmudzkie, 4) Smoleńskie tytularne, 5) Połockie 6) Nowogrodzkie, 7) Witebskie, 8) Brzeskie, 9) Mściławskie, 10) Mińskie, 11) Inflantskie obu narodom wspólne.

W tych trzech wielkich prowincyach kraie niektóre ofobliwe noszą nazwiska. *Woiewództwa Wielkopolskie* znaczą Poznańskie

skie, Kaliskie i Gnieźnieńskie; *Kraina* jest ta część Powiatu Nakielskiego, która się styka z Województwem Pomorskim; *Kaszuby* są częścią Województwa Pomorskiego leżącą przy Xięstwach Wendeńskim i Kaszubskim jako to: starostwa Bytowskie, Lawemburskie w maństwo domowi Brandeburskiemu oddane, Puckie, Człuchowskie &c; *Kuiały* są dwa Województwa Brzeskie i Inowrocławskie; *Mazowsze* Województwa Płockie, Mazowieckie, Rawskie; *Podgórze* część Województwa Krakowskiego i ziemi Przemyskiej z Węgrami granicząca; *Pokucie*, powiat Kołomyjski ziemi Halickiej; *Rus Czerwona* Województwa Ruskie, Bełzskie &c; *Ukraina*, Województwa Braclawskie i Kiiowskie; *Rus Biała* Województwa Połockie, Witebskie, Mściślawskie, Mińskie i Nowogródzkie: ostatnie to Województwo nazywa się pospolicie *Rusią Czarną*, chociaż Gwagnin ją kładzie w państwie Moskiewskim około Białego jeziora, i aż do Azji rozciąga; *Polesie* jest część Województwa Brzeskiego - Litewskiego, Wołyńskiego, &c. *Pobereże* kray Województwa Braclawskiego leżący nad Dniestrem; *Trakt Zapuszczański* jest część Województwa Trockiego od rzeki Niemna po

nad granicą Pruską, ku Podlasiowi posłonia &c.

W podziale Kraiopisarfskim wiele zamyka części prowincya Wielkopolska?

Cztery znaczneyse: Wielkopolskę, Kujawy, Mazowsze i Prusy.

Wielkopolska zawiera w sobie Woiewództwa Poznańskie z ziemią Wschowską, Kaliskie, Gnieźnieńskie, Sieradzkie z ziemią Wieluńską i Łęczyckie.

Woiewództwo Poznańskie ma za herb orła białego bez korony w polu czerwonym; dzieli się na powiaty: Poznański, Wschowski czyli ziemię Wschowską, Kościański i Wałecki. M. S. Woiewództwa i całej wielkiej Polski *Poznań* nad Wartą murem opasany, naywiększą ma ozdobę od kościołów Katedralnego, Iezuickiego i innych wielu.

Kościan głowa powiatu nad rzeczką Obrą i między błotami; gruzy pokazują, że był przedtym murem obtoczony.

Srem nad Wartą, *Przemęt* Opactwo Cyster: *Szmigiel*, *Wschowa*. *Fraustadt* nad granicą Śląską M. S. ziemi Wschowskiej do Xięstwa Głogowskiego od Henryka Xiążęcia Zegańskiego przyłączoney, a od Kazimierza W. r. 1343 odzyskaney i traktatem

w Namyślowie zawartym Polščezie warowa-
ney r. 1346. Przy tym mieście r. 1706 Sali od
Szwedów porażeni. *Kopanica* nad błotami,
Obra Opac: Cyster: Kargolwa, Babimost,
Grodzišk piwem sławny, *Łiwowek, Bledzie-*
iolw opac: Cyster: Miedzyrzecz nad dwiema
rzeczkami z błót ciągnięciami się położony;
zamek przedtym od Niemieckich Xiążąt i
Krzyżaków niedobyty z rozwalin może ie-
szcze być poznany, *Wronki* nad Wartą i-
mienia Kozmińskich, *Oborniki, Rogożno* nad
ieziorem: tu Król Przemysław od Margra-
bów Brandeburskich zdradziecko zabity r.
1296, *Czarnków, Watez M. S.* powiatu Wate-
ckiego, *Wieluń* nad błotami, *Leszno* wygaste-
go na Królu Stanisławie Xciu Lotaryńskim
domu Leszczyńskich gniazdo, rękodzielni
fukiennemi na całą Polskę sławne. Na około
miasta jest na kilka set wiatraków; należy
teraz do Xiążąt Śulckowskich. *Rydzyna* pa-
łac ozdobny z rokosznym ogrodem o pół
mili od Leszna, *Boianowo, Rawicz* z pię-
knego ulic rozłożenia i rękodziel fukien-
nych chwalony; *Sarnolwa, Poniec &c.*

Województwo Kaliskie ma za herb Wie-
niawę, abo żubrzą głowę, przez któreyno-
drza przechodzi pierścień, składa się z po-
wiatów Kaliskiego, Pyzdrowskiego. *Koniń-*

skiego, i Nakielskiego; M. S. Kalisz nad Prosną, kollegiatą, szkołami Jezuickimi &c: ozdobiony, przy którym Szwedzi pod Mardefeldem r. 1706 byli porażeni. Inne miasteczka: *Odolanów, Zduny, Jarocin, Pyzary* nad Wartą, *Wrzesnia, Szroda* seymikom wyznaczona, *Biechów* z klasztorem Filipinów, *Ląd Opac:* Cysterkie, *Konin, Koło, Kazimierz*, przy którym *Patkul* od Saków Szwedom wydany r. 1707 był w koło wpleciony, a r. 1005 pięć braci pustelników męczeńską odnieśli koronę, *Kleczew, Krotoszyn, Słupca, Nakło* nad Notecią, *Mrocza, Złotów* imienia Działyńskich, *Obłok, Chocz.*

Województwo Gnieźnieńskie zamyka powiaty: Gnieźnieński i Kcyński. M. Stoł. *Gniezno* przedtym królestwa, teraz Arcybiskupstwa i Województwa Stolica, oprócz kościoła Katedralnego i S. Jerzego Krzyżaków nie ma nic wspaniałego. Inne miasta: *Witków, Pobiedziska, Kłecko* nad ieżiorem i błotami, *Trzemeszyn* pierwsze w Polsce opactwo Kanoników regul: *Wągrowiec* opac: Cyster: *Łopieszno* między ieżiorami, *Kcynia, Łabiszyn, Szubin, Zerniki, Gołanica, Janowiec, Znin* &c.

Województwo Sieradzkie ma za herb pół orła i pół lwa czarnych pod jedną koroną

składa się z powiatów Sieradzkiego, Szadkowskiego, Piotrkowskiego, Radomskiego i ziemi Wieluńskiej. M. S. drewniane *Sieradz* nad Wartą, nie daleko miasta zamku leżą rozwaliny. Nad tą rzeką osadzone są: *Warta*, *Szadek* seymnikami Woiewództwa uprzywilejowany, *Uniciów* opact: Bened: Bogumiła Arcybiskupa Gnieźnieńskiego r: 1182 zmarłego zwłokami uczczony w łęgach pod Wartą. Inne miasteczka: *Rozprza*, *Spicimierz*, *Błaszki*, *Łask* zaszczycony kolegiatą Infułacką nad *Widawą*: *Widawa* nad *Grabią*, *Labianice*, *Wolborz* miaślo Biskupstwa Kuiawskiego przyozdobione pałacem i ogrodem przepyszny od terazniejszego Biskupa Antoniego Ostrowskiego założonemi i dokończonemi, *Lutomierz*, *Konieczpol* nad *Białą* i *Pilicą*, przedtym imienia *Konieczpolskich*, teraz *Czapskich* dziedziczny pałacem i ogrodem zalecony, *Witow* Norbert: *Suleiów* Cyfsterskie opactwa; *Piotrkow* miaślo murowane trybunałem prowincyi Wielkopolskiej znakomity, *Radomsko* kaszą sławną, *Gidle*, *Kurzelów*, &c.

Ziemia Wieluńska ma za herb baranka z chorągiewką i krzyżem, składa się z powiatu Wieluńskiego i Ostrzeszowskiego, M. S. *Wieluń* tak iak wszystkie miasta Królewskie

wskie z dzierzawy Królów wypulczone spustoszaly, samemi się zdo bi tylko klasztorami i kościołami, farnym, Piarów, Paulinów &c: *Ostrzeszów i Bolestawiec nad Prośną, Grabów, Działoszyn, Wieruszów &c:*

Województwo Łęczyckie nosi za herb pół lwa czerwonego i pół orła białego grzbietami do siebie obróconych pod jedną koroną, zamyka powiaty Łęczycki, Brzeziński, Orłowski, Inowłocki, M. S. *Łęczyca* murem rozwalonym i przekopem obwiedziona z zamkiem spustoszonym na górze; za błotami blisko Łęczycy jest kollegiata najpierwsza w Polsce po katedrach, dla czego się zowie archi-kollegiatą. Inne miasteczka znaczniejsze są: *Inowłódz, Piątek i Bielawy nad Bzurą, Kłodawa, Orłów, Kutno, Brzeziny, Stryków* o 5 mil od Łęczycy narodziem r. 1547 Macieja Strykowskiego Kanonika Zmudzkiego Historji Litewskiej Pisarza wstawiony. *Łogiewniki* klasztorem i kościołem OO. Franciszkanów ozdobione.

Województwo Brzeskie Kujawskie w herbie używa wraz z Inowrocławskim, pół orła białego i pół lwa czarnego, jedną koroną uwieńczonych i grzbietami do siebie obróconych, składa się z pow: Brzeskiego,

Kowalskiego, Przeddeckiego, Kruświckiego i Radzieiowskiego. M. S. *Brześć* przedtym ludne, mocne, wałem i głębokim przekopem warowne, teraz iedyny ma zaszczyt od 2 kościołów murowanych Farnego i Dominikańskiego, *Wrocławek* nad Wisłą katedrą Biskupstwa Kuiawskiego z Kruświcy tu przeniesioną zaszczycony, *Radzieiów*, *Kruszwica* nad Gopłem oyczyną Piaśta kołodzieia według naszych dzieiów na tron Polski wyniesionego pamiętna. Sama lekkowierność od czarów oświeconych daleko usunięta mogłaby to przyjąć podanie, że Popieła II tu myśli zagryzły; *Komal* Stoł: powiatu *Sirzelno* z klasztorem Norbertanek, *Nieszawa* komora celna &c.

Woiewództwa Inowrocławskiego przedtym Gniewkowskim zwanego na powiaty Inowrocławski i Bydgoski rozdzielonego M. S. *Inowrocław* nad Notecią z Gopła płynącą. W bliskości wieś *Płowce* wygraną Władysławą Łokietką bitwą r. 1331 nad Krzyżakami pamiętna, *Dybbów* naprzeciwko Torunia, *Bydgoszcz - Bromberg* nad Brdą traktatem między Polską i Elektorem Brandeburskim r. 1657 dokończonym i składem soli Królewskiej znanom. a *Labiszyn*.

Ziemia Dobrzyńska rzeką Skrwą od

Wo.

Województwa Płockiego oddzielona przed-
 tym do Mazowsza należąca, od Konrada
 Xiążęcia Mazowieckiego Krzyżakom od-
 dana, a od Władysława Jagiella im ode-
 brana i do Korony przyłączona, używa w
 herbie głowy człowieka szędziwego, u ktòrey
 pod samą brodą korona jedna, a druga na gło-
 wie zwierzchu z dwoma bawolemi rogami
 z niey wychodzącemi: zamyka powia: Do-
 brzyński, Lipiński i Słoński, M. S. *Dobrzyń*
 nad Wisłą spustofzone, *Bobrowniki* ziem-
 skich i Grodzkich ksiąg złożenie, *Lipne*
seymikami, *Skampe* cudownym Matki Bo-
 skiey obrazem zaszczycone. *Słońsk*, *Go-*
rzno, *Rypin* &c:

Prowincya albo Xięstwo Mazowieckie
 składa się z Województw Płockiego, Ma-
 zowieckiego i Kawskiego, wydzielone od
 Leszka Białego Konradowi Bratu młod-
 szemu dziedzicznym do iego i następcow
 iego należało prawem: i rozdzieliło się na
 Xięstwa Czerskie, Warszawskie i Płockie.
 Ziemowit Czerski, Troyden Warszawski,
 Wanko Płocki Xiążęta Mazowieccy dobro-
 wolnie poddali się w maństwo Kazimierz-
 owi W z tym warunkiem, że państwa ka-
 żdego z nich miały spadać na Króla w nie-
 dostatku płci męskiej. Wkrótce Płocka i
 War-

Warszawska linie gdy ustały, król obawiając się, aby Ziemowit do Czech lub Krzyżaków nie udał, ucz nił z nim w Kaliszu d. 27 Grudnia r. 1345 taką zgodę: iż Ziemowit miał całe Mazowsze z daru Królewskiego otrzymać przyśięgę wierności wykonawszy. Roku 1462 po śmierci Ziemowita i Władysława braci Xiążąt Płockich Płock, Bełz, Rawa i Gostynin do Korony powrociły, reszta zaś Mazowsza po śmierci ostatniego Xiążęcia Mazowieckiego Janusza r. 1526 zesłęgo do teyże Korony przypadła,

Województwo Płockie rzeką Łydynią do Wkry wpadającą od Mazowieckiego oddzielone nosi za herb orła czarnego z literą P. na pierśiach wyrytą, zamyka pow: Płocki, Bielski, Raciążki, Sierpski, Płoński, Strzeński, Niedzborski i Mławski: te trzy ostatnie składają ziemię Zawskrzyńską; M. S. *Płock*: nad Wisłą, katedrą i pięknemi kościołami: grobem Władysława Hermana i Bolesława Krzywoustego ozdobiony. Inne miasteczka: *Sierpc, Raciąż, Płońsk, Radzanów* nad Wkrą, *Bielsk, Drobin, Bieżun, Mława* nad rzeczką Mławką &c.

Województwo Mazowieckie ma za herb orła białego bez korony, składa się z 10 ziem: Czerskiej, Warszawskiej, Wiskiej,

Wy-

Wyszogrodzkiej, Zakroczymskiej, Ciechanowskiej, Łomżyńskiej, Rożańskiej, Liwskiej, Nurskiej. Ziemia Czerska zamyka 4 powiaty: Czerski, Groiecki, Warecki, Garwoliński, M. S. *Czersk* nad Wisłą, *Groiec*, *Garwolin Góra*, *Warka*, nad Pilicą &c. Ziemi Warszawskiej z powiatów Warszawskiego, Błońskiego i Tarczyńskiego złożoney i całego królestwa M. S. *Warszawa* na lewym Wisły brzegu przed rokiem 1300 założona, mieszkaniem Królów, miejscem seymów, rad, Senatu, kommissyi woyskowej i skarbowey, sądów zadwornych, &c; koronocyą STANISŁAWA AUGUSTA zaſzczycona. Zalecaią ieszcze tę królestwa stolicę zamek Królewski od Zygmunta III nad Wisłą w końcu Starego miała zbudowany i w nim pokoje á mianowicie marmurowy nowemi portretami Królów Polskich od panującego Króla na cudnie piękny kształt przerobiony; posąg Zygmunta III. połączany na kolumnie marmurowey 26 stóp geometrycznych wyſokiej od Władysława IV wystawiony; biblioteka publiczna Załuskich od Iędrzeia Krakowskiego i Jozefa Kiiowskiego Biskupów na pożytek narodu oddana; zbrojownia z szpitala żołnierskiego od

Sie.

Stefana Batorego założonego, á od Władysława IV pod dozorem Grodzickiego pierwszego starszego nad armatą, abo iak teraz, Generała artylleryi na skład rynsztunku wojennego przerobiona; Szkoła rycerska od panującego Króla fundowana i w pałacu Kazimierzowskim osadzona, á od Rzeczypospolitey na edukacyą 200 kadetów dochodami opatrzona; trzy akademie abo *Collegia Nobilium* pod dozorem XX. Teatynów, Piarów i Jezuitów; szkoły publiczne Jezuićkie i Piiarskie; Kapituła Marywilska PP. Kanoniczek od z Zahorowskich Zamoy-skiej wprowadzona; szpitale S. Rocha, Be-nona i generalny *Dzieciątkiem Jezus* nazwany pobożnego cudzoziemskiego kapłana *Baudouin* staraniem z ialmużny wybudowany; Kościoły Parafialne: S. Jana ty-tulem Kollegiaty r. 1410 ozdobiony z Ka-pitułą z katedralnemi r. 1669 porównaną, P. MARYI i S. Krzyża, &c. Pałace różnych panów przepyszne mianowicie domu Sa-skiego, Krasieńskich Rzeczypospolitey dla czterech iurydykcyi kupiony &c. Stara-Warszawa murem opasana szczupłość miejsca nadgradza kamienic pięknością, i mieszkańców nasiadłością; Nowa-Warszawa od Starey bramą Nowomieyską oddzie-

lona rozciąga się do koszar gwardyi pie-
 fzey koronney i nabywa z domów muro-
 wanych codzien powstających ozdoby;
 przedmieścia: Krakowskie wzdłuż Wisły
 położone jest częścią tey stolicy nayoka-
 zalszą, Nowy-swiat, Grzybowo, Wielopole,
 Leszno Niemcami osadzone, Nowolipie &c.
 Na końcu nowego świata *Ujazdów* pałac
 Króla panującego wielkim nakładem pię-
 knie przekształtowany, do którego należą
Łazienki i *Belweder* dla pięknego położenia
 i założoney w nim farfurowey fabryki wi-
 dzenia godzien; mile od Warszawy na
 trakcie Lubelskim *Willanów* pałac koszto-
 wny z ogrodem imienia Xiążąt Czartory-
 skich r- 1686 od Króla Jana III zbudowany,
 tegoż Króla śmiercią r, 1696 sławny, *Ma-
 zymont* pałacyk z zwierzyńcem należy do
 domu Saskiego, *Wola* pałac drewniany z
 kształtnym ogrodem: W Pawęskach i Mo-
 kutowie budowania zaczęte przydadzą o-
 zdoby okolicom Warszawskim.

W borze Królewskim Bielany, to jest
 klasztor i kościół OO. Kamaldulów od
 Władysława IV dopełniaiącego ślub pod
 czas wóyny Moskiewskiej uczyniony fun-
 dowane, gruntem, młynem Rudą i wsią
 Polkowem nadane, á od Jana Kazimierza
 bar-

bardziej zubożone. *Młociny* pałac drewniany z zwierzyńcem &c. Na przeciwko Warszawy za Wisłą *Praga* targami piątkowemi i batalią Polaków z Szwedami r. 1656 przegrana sławna. O dwie mile od Pragi *Kobyłka*, w której kościół fundacyi Żaluskich słusznie między pięknemi się liczy. Inne miasteczka ziemi Warszawskiej: *Tarczyn, Błonie, Piasieczno, Okuniów, Radzimin* z pałacem i ogrodem &c.

Wyszogród M. S. Ziemi Wyszogrodzkiej nad Wisłą. *Czerwieńsk* opactwo Kanon: regularnych S. Augustyna.

Ciechanów w równinie między błotami położony M. S. ziemi na powiaty Ciechanowski, Sączociński i Przasnyski rozdzieloney; *Przasnysz* &c.

Zakroczym M. S. swej ziemi nad Wisłą w glinę do farfur zdatną obfituje. Ziemia składa się z powiatów: Zakroczymskiego, Serockiego i Nowomiejskiego od miasteczek głównych nazwanych.

Łomża nad Narwią, collegium Jezuitckim i nowofundowanym od Ewy z Leszczyńskich Szembekowej Kanclerzyny W. Koronnej nowicyatem ozdobiona M. S. swej ziemi złożoney z powiatów: Łomżyńskiego, Kolińskiego, Zambrowskiego i O-

stro.

strołęckiego od miasteczek głównych nazwisko biorących.

Rożan M. S. ziemi zamykającej z powiaty: Rożański i Makowski. *Putusk* nad Narwią należy do Biskupa Płockiego, ozdobiony pałacem biskupim, kollegiatą i szkołami Iezuickimi.

Litw nad Liwem M. S. ziemi Liwskiej noszącej w herbie pół orła czerwonego i pół niedźwiedzia czarnego.

Nur M. S. ziemi Nurskiej, którą składają powiaty: Nurski, Kamieńczykowski i Ostrowski od miasteczek głównych nazwane.

Województwo Rawskie wraz z Mazowieckim do Korony przyłączone, ma za herb orła czarnego w polu czerwonym z literą R. na pierśiach, dzieli się na trzy ziemi od miasteczek głównych nazwane: Rawską, Sochaczewską i Gostyńską.

Rawa nad rzeką Rawą wpadającą do Bzury M. S. ziemi Rawskiej przedtym na kommissyą skarbową Koronną r. 1569 z Podskarbiego W. Kor. 2 z Senatu i 2 z stanu rycerskiego kommissarzów ustanowioną do odebrania i szafowania kwarty z starostw wyznaczona. Inne miasteczka: *Nowe miasto* nad Pilicą pałacem Granowskich ozdobie.

bione, *Mogielnica*, *Skierniewice* pałacem i ogrodem Prymasowskim zaśczycone &c: Ziemi Sochaczewskiej na 2 powiaty: Sochaczewski i Mszczonowski podzieloney M.S. *Sochaczew* nad Bzurą; *Bolemów*, *Miedniewice* wieś przyozdobiona klasztorem OO. Reformatów. *Łowicz* nad Bzurą M. S. Xięstwa Łowickiego darowanego od Konrada Xiążęcia Mazowieckiego za zabicie Czapli Prymasom pod tym iednak obowiązkiem, aby pierwszemi kanonikami Płockimi się mianowali i na znak hołdu do skarbu Xiążęcego grzywnę srebra płacili. To miasto iest przyozdobione zamkiem Prymasowskim, kollegiatą, klasztorami XX. Piarów, Misyonarzów, Bernardynów &c. Ziemi Gostyńskiej 2 powiaty, Gostyński i Gąbiński mającey M. S. *Gostyń* nad Bzurą; w zamku tamiecznym Szuyski Car Moskiewski z bracią swą osadzony, umarł

Prowincya Pruska złożona z 3 Woiewództw Chełmińskiego, Malborskiego i Pomorskiego nosi w herbie orła czarnego w białym polu na szyi koronę mającego, z którego prawego skrzydła wychodzi ręka mieczem uzbroiona; tego herbu używają Woiewództwa Chełmińskie i Malborskie. W Pruskim każdym Woiewództwie
znay.

znayduie się iedne miasto więkſze: w Chełmińskim *Toruń*, w Malborskim *Elbląg*, w Pomorskim *Gdańsk*, a w całej Prowińcyi ieſt miast mnieyſzych 27, którym przodkaie *Malborg*.

Woiewództwo Chełmińskie na prawey ſtronie Wiſty położone zamyka ziemię Michałowską rządem z ſobą złączoną. Woiewództwo dzieli się na powiaty: Chełmiński, Toruński, Grudziąſki, Kowalewski, Radzyński; ziemia zaś Michałowska na powiaty: Brodnicki, Nowomieyski, Golubski, Łaſiński. Miasta znaczneyſze ſą: *Chełmno* na górze przy Wiśle położone wspaniałemi ozdobione kościołami daie nazwiſko Woiewództwu, należy do Biskupa, *Chełmża* od katedry biskupiey ma zaletę, *Starogród-Altenhaus* zamek biskupi, *Brodnica-Strasburg*, *Kowalewo-Schonlee*, *Radzyn-Reden*, *Nowemiasto-Neumarck*, *Grudziądz-Graudentz*, w którym Generały Pruskie na przemianę z Malborgiem się odprawuią. *Lubawa* rezydencya Biskupa Chełm: *Golub* nad Drwęcą; *Toruń* od Krzyżaków r. 1231 założony, pięknie zabudowany chociaź nie ludny nad Wiſłą pod mostem drewnianym płynącą wałem i przekopem opasany; ztąd wychodzą ſławne pierniki, rzepy, mydło

dło i delikatne kiełbasy. W tym mieście między trzema Pruskimi miastami najpierwszym, Ludwik von Erlichhausen W. Mistrz Krzyżacki część Prus którą Polskimi zowiemy, Kazimierzowi IV na wieczne czasy ustąpił, resztę zaś tychże Prus pod hołd poddał d. 19 Pazd: r. 1466. *Archivum* ziem Pruskich tu jest złożone; za Władysława IV r. 1645 nie rozmowa, ale zwada między Katolikami i Dysidentami odprawiła się. Dzierżawy mieyskie 25 wsi nasiadłych i pięknych zamykają.

Woiewództwo Malborskie zamyka 4 Powiaty: Sztumski, Kiszporiski, Malborski i Elbląski; miasta znaczniejsze są: *Malborg*-*Marienburg* przedtym mistrzów Krzyżackich, teraz Woiewództwa stolica nad *Notogatem* od *Wisły* przy *Szpic* *Montawskiej* oddzielonym. *Zuławy* Malborskie żyłne i porządne *Hollenderskimi* wsiami zabudowane ciągną się ku *Gdańskowi* 6 mil ztąd odległemu. *Kiszporg*-*Chrystburg*, *Sztum* sądami ziemskimi i seymikami zaszczycony, *Tolkmicko*-*Tolckemit*, nad *Frischhaffem*, *Elbląg* drugie miasto większe Pruskie, piękne, mocne i twierdzą Polską osadzone. *Zuławy* i przedmieścia są w zastawie u Króla Pruskiego. Przy tym Woie-

wództwie leży Xięstwo biskupstwo War-
mińskie królestwem Pruskim otoczone pod
udzielnym Biskupa rządem, żyźnością,
wsiów porządnych licznością, miast piękno-
ścią znakomite; w nim 12 miast znacznie-
szych: *Helsberg* rezydencya biskupia, *Fraum-
burg* kościołem katedralnym i pięknemi Ka-
noników domami ozdobny, Mikołaja Ko-
pernika śmiercią r. 1543 wstawiony, *Bnus-
berg* nad Passorgą; piękny i ludny blisko
haffu; tuteysze Jezuitów *collegium* nay-
pierwsze jest w Polsce, do którego oni
od Kardynała Hosyusza sprowadzeni we-
szli, *Orneta* - *Wordmit* nad Drwęcą, *Re-
szel* *Bisztynek* - *Bistein*, *Zeburg*, *Biskupice*
Bisburg, *Olsztyn* - *Altenstein*, *Wartem-
burg*, *Melzak*, nad Walszą, *Gutstad* nad
rzeką Allą.

Wództwo Pomorskie właściwie Pomerel-
skie ma za herb gryfła czarnego z nogami
przednimi wspiętymi do biegu, z skrzydła-
mi wyciągnionymi do lotu, z językiem wy-
wielczonym, z koroną na głowie dzieli się na
10 powiatów: Tczewski, Nowski, Gdański,
Swiecki, Tucholski, Człuchowski, Miracho-
wski, Pucki, Kościerzyński, Skaszewski. Po-
wiaty Lemburski i Bytowski oddane są w
rządziństwo Domowi Brandeburskiemu r. 1657.

Miasta znaczneyse Województwa są: *Gdańsk* trzecie z miast większych Pruskich, ale bogactwy, wielkością, ludnością i przywilejami od Królów Polskich nadanemi nayspierwsze nad *Motławą* i *Radunią* rzekami blisko *Wisły* o mile ztąd szerokim rozwodem do morza wpadaiącey położone, zażczyca się handlem po całej prawie Europie rozciągnionym; samego tu zboża corok wchodzi na 65 tysięcy łasztów, wychodzi zaś za morze przeszło 50 tysięcy. Zdobią to miasto arsenał, szpitale, ratusz, giełda, brama wysoka, kościół farny &c. O mile od *Gdańska* leży forteca *Minda-Wesfelmunda* abo latarnia morska przy uściu *Wisły* do morza żołnierzem *Gdańskim* ofadzona. *Zuławy Gdańskie* *Wisłą* i *Motławą* oblane, ludnemi zasadzone wsiami wżyznych rozciągają się równinach i dochody mieyskie znacznemi pomnażają podatkami. Na około zaś miasta na mile wzdłuż piękne dla rozrywki i powietrza odmiany *Gdańszczanie* mają domy z roskosznemi ogrodami. Miasteczko *Oliwa* o mile także od *Gdańska* odległe, kościołem, klasztorem *Cystersów* i traktatem tu r. 1660 zawartym sławne. Pałac *Opata* wielkim nakładem dla ozdoby całego kraiu zbudowa-

ny i ogród z proſpektywą na morze przez bór wycięty pod łożur wypuszczoną przekształtowany wieczną będą pamiątką zacnego męża Jacka Rybińskiego Opatu miejsca tego. *Tczewo* Dirſchau, *Peplin*-Opac: Cyſterſkie, *Skarſzew*-Schöneck nad Ferzą, *Człuchów* nad Brdą, *Choynice*-Conick, *Fryſland*, *Tuchola*, *Kościerzyna*, *Pucko*, od którego aż do Gdańska morze do ziemi wbiega i czyni zatokę Pucką nazwaną *Pautzkerwik*, *Gniew* przy uściu Ferzy do Wiſły, *Nolwe*, *Hamerſztyn*, *Swiecie* nad Wiſłą, *Zarnowiec* opactwo Norbertanek, *Ray*-*Maryi*-*Paradiſus* Mariæ klasztor Kartużyanów między 2 jeziorami nie daleko *Mirachowa* &c.

Wiele zamyka Woiewództw Prowincya Małopolska?

Prowincya Małopolska dzieli ſię na cztery mnieyſze prowincye: Małopolskę, Ruś, Ukrainę i Podlaſie. Małopolska zamyka 3 Woiewództwa: Krakowskie, Sandomierskie, i Lubelskie; Podlaſie ſkłada ſię z trzech ziem Drohickiey, Mielnickiey i Bielskiey; Ruś, którą czerwoną zowiemy, zamyka 4, Ruſkie, Belzkie, Wołyńskie, Podolskie; Ukraina 3, Kiiowskie, Braclawskie i tytularne Czerniechowskie;

Woiewodztwo Krakowskie ma za herb
orła

orła białego w złotey koronie na czerwonym polu z złotą linią zamyka 8 powiatów i 3 Xięstwa; Powiaty są: Krakowski, Sądecki, Biecki, Proszowski, Xięzki, Czchowski, Lelowski Szczerzecki. Xięstwa: Oświęcimskie, Zatorskie i Siewierskie wszystkie 3 od Śląska odłączone.

Miasta znaczniejsze: *Kraków* przedtym stolica królestwa nad *Wisłą*, do tych czas jest miejscem Królów koronacyi i składem klejnotów. Miasto to piękne i wspaniałe zdobią kościoły zwłaszcza katedralny widzenia godny, Jezuicki S. Piotra, Akademia od Kazimierza W założona, a od Jagiella dochodami nadana, przedmieścia: *Stradom*, *Piasiek*, *Kleparz*, *Wesoła*, *Zwierzyniec*. i *Kazimierz*, *Tyniec* Benedykt: *Mogiła* i *Jędrzejów* Cyfster: *Hebdów* Norbert: opactwa. *Olkusz* przy górach srebrnych, cynowych, ołowianych wodą teraz zapłynionych połączone, *Bochnia* i *Wieliczka* żupami solnemi przy dochodach stołu Królewskiego zatrzymanemi Europie znaione, z których Król soli suchej dniowey na Województwa 3 Małopolskie, Sieradzkie, Mazowieckie, Podlaskie, Rawskie, Płockie, Łęczyckie i ziemię Wieluńską daie beczek 25,206; *Biecz* M. S. powiatu mułrem obtoczone nad *Rabą*, pianę tey rzeki zbie-

zbierają i siarkę z niey robią; *Profzowice* feymikami Wdztwa wstawione, *Lelów* nad *Białą*, *Olsztyn*, *Częstochowa* klasztor i kościół OO. Pawlinów od Bolesława Xiążęcia O-polskiego á na ów czas Wieluńskiego i Do-brzyńskiego r. 1389 fundowany, i obrazem MARYI Panny z Bełza tu przeniesionym zbogacony, potym szańcami i wałem nakształt zamku obwarowany, nie raz nadaremnie obleżony. Rzeczpospolita na utrzymanie twierdz i osady żołnierskiej naznaczyła starostwa Kłobuckie, Brzeznickie, i Dębowiec. *Częstochowa* miasteczko nad *Wartą* należy do starostwa *Holsztyń*: *Sądecz* nad *Dunaycem* murem opasany kolegiatą i opac: *Norbert*: , á *Sądecz stary* klasztorem bogatym *Panien Franciszkanek* od *S. Kunegundy* fundowanym ozdobione, *Nowy targ* nad granicą Węgierską; *Czorsztyn* i *Xiąż* nad *Dunaycem*, *Zarnowiec*, *Czchotw* murem opasany, *Woynicz* nad *Dunaycem*, *Lanckorona*, z zamkiem od *Kazimierza W.* na wysokiey górze zbudowanym, *Pilica* z której stawu rzeka *Pilica* wypływa, *Pieskowa skała* zamek na górze między skalami położony, *Tęczyn* gniazdo zaśluzoney w *Oyczyźnie Toporczyków* dzielnicy *Tęczyńskich* na *Ianie Woiewodzie Krakowskiem*.

skim r. 1638 wygasłey. *Oświęcim* M. S. Xięstwa Oświęcim: od Janusza Xcia Kazimierzowi IV Królowi r. 1457 za 50,000 grzywien groszy szerekich Praskich to jest 500 tysięcy talerów bitych przedanego. *Borek* zamek niegdyś mocny nad Sołą. *Zator* M. S. Xięstwa Zatorskiego od tegoż Janusza Albrychtowi Królowi za 80,000 czerwonych złotych r. 1494 przedanego. *Kęty* oyczyzna S. Jana Kantego. *Zywiec* imieniowi Wielopolskich przyniesiony w posagu od Krysiny Hrabianki na Orawie i Liptowie Komorowskiej Kasztelanki Oświęcimskiej. *Bernwald*, *Biała* nad Białą na granicy Śląskiej. *Siewierz* M. S. Xięstwa Siewier: od Zbigniewa Oleśnickiego Biskupa Krakowskiego u Wacława Xcia Cieszyńskiego za 6000 grzywien groszy szerekich Praskich r. 1443 kupionego i do dobr biskupich przyłączonego. *Sławków*, przy górach w ołków obfitych, *Koziegłowy* &c: Biskup Krakowski przy tytule Xiążęcym sprawuje udziałną kraiową zwierzchność nad tym Xięstwem.

Do Woiewodztwa Krakowskiego należy Starostwo Spiskie od Zygmunta Cesarza Króla Węgierskiego Władysławowi Jagiellowi r. 1412 w summie 37000 kóp groszy

fzy szerokich Praskich, to jest 370,000 talarów bitych bez żadnego innego warunku tylko wrocenia teyże famey summy zastawione, z 13 miast nakształt kantonow Szwaycarskich rządzących się, i trzy razy w rok na spólną radę zieżdzaiących się, oraz trzech innych miast do 2 zamków przyfluchiwaiących złożone. 13 miast są: *Lubica*, *Iglo* lub *Nowa wieś*, *Waral* lub *Podgrodzie*, *Walendorff* lub *Włochy*, *Biała-Bela*, *Maynhard*-*Wierzbów*, *Sobota*, *Poprad*, *Matzdorff*, *Michelsdorff*, *Felka*, *Dudelsdorff*, *Rysdorff*. Miasta przy zamkach *Podolinieckim* *Podoliniec* handlowny i nowicyatem XX Piarów przyozdobiony; przy *Lubowolskim* na górze położonym *Lubowla* targami i iarmarkami sławna, *Gniazda* abo *Gnezen*.

Woiewództwo *Sandomirskie* ma za herb tarczę na dwoie podzieloną, na iedney polowie są trzy pola białe tak że po każdym ezerwonym białe następuie, na drugiey polowie w polu błękitnym 9 gwiazd we trzy rzędy rozłożonych, zamyka 6 powiatów. *Sandomirski*, *Wiślicki*, *Pilźnieński*, *Radomski*, *Opoczyński*, *Chęciński*, i ziemię *Stężycką*.

M. S. Sandomierz nad *Wisłą* przyozdobio.

bione kollegiatą bogatą, *collegium* Jezui-
ckim, &c: Inne miała: *Radom*, *Wislica*,
nad *Nidą*, *Pilzno* nad *Wisłoką*, *Opoczno*,
Chęciny, *Opatów* seymikami tego Woie-
wodztwa załczyony, *Raków* stolica przed-
tym *Aryanów*, *Kielce* mieszkanie Biskupów
Krakow: zimowe, *Zawichost* nad *Wisłą* zwy-
cięstwem Polaków nad *Rufakami* i śmiercią
Romana Xiążęcia *Halickiego* r. 1205 pamię-
tny, *Samsonów*, *Końskie* imienia *Małachow-*
skich, kuźnicami żelaznemi i rzemieślni-
kami wstawione, *Drzewica*, miasto piękne
murowane, *Przysucha* nowo założona, *Szy-*
dłowiec z zamkiem, *Kolbuszowa*, *Staszów*,
Głogów, *Gilniów*, *Skrzynno*, *Dukla*, *Mielec*,
nad *Wisłoką*, *Zmigród*, *Pińczów* nad *Nidą*
stolicą *Margrabstwa* i *ordynacyi* domu
Wielopolskich od *Piotra* *Woiewody* *Kra-*
kowskiego i *Zygmunta* *Kasztelana* *Woy-*
nickiego *Myszkowskich* braci-rodzonych u-
czynioney, á na seymie r. 1601 potwierdzo-
ney. *Borzęcin*, *Ilza* &c. *S. Krzyż* abo *Ły-*
sa góra i *Sieciechów* opactwa *Benedykt*: á
Wąchocko i *Pokrzywnica* *Cysterskie*.

Woiewództwo *Lubelskie* z ziemi od *Ka-*
zimierza *IV* tytułem *Woiewództwa* oko-
ło r. 1471 ozdobione, nosi w herbie jelenia
białego rogatego, którego szysia koronę
kró-

królewską otoczona, a przednie nogi iako-
by do biegu podniesione w polu czerw-
nym, dzieli się na ziemię Lubelską i Łuko-
wską z powiatem Urzędowskim. M. S. *Lu-
blin* nad Bystrzycą murem obwiedziony,
pięknemi kościołami i trybunałem provin-
cyi Małopolskiej ozdobiony. Tu r. 1569
stała sławna na wieczne czasy Korony z
Litwą Unia, której warunki są prawem zie-
dnoczonych narodów gruntowym. Inne
miasta: *Luków, Urzędów, Kock, Siedlce, Ku-
rów, Łęczna* iarmarkami, *Kazimierz* szpi-
chlerzami, *Puławy* imienia Xiążąt Czarto-
ryskich, *Lubartów* Xiążąt Sanguszków, *Ra-
dzyn* Potockich, wszystkie trzy mieysca pa-
łacami wspaniałemi i ogrodami rozkoszne-
mi wstawione, *Czemerniki, Parczew* &c.

Województwo Xięstwo Podlaskie od Li-
twy oderwane i do Korony r. 1569 weielo-
ne używa w herbie z iedney strony orła
białego, z drugiey pogoni Litewskiej, dzie-
li się na trzy ziemie: Drohicką, Mielnicką
i Bielską, a ta ostatnia na 3 powiaty Brań-
ski, Tykociński i Surazki; M. S. Woie-
wództwa i ziemi Drohickiey, *Drohiczyn* nad
Bugiem przyozdobione collegium i szko-
łami Jezuickimi. W tym to mieście Da-
niło Romanowicz Xiążę Kiiowski, Hali-
cki

eki &c. otrzymawszy od Innocentego IV Papieża koronę przez Opiza Biskupa Ma-
deńskiego przy Prandocie Krakowskim i
innych Biskupach Polskich na królestwo
Ruskie r. 1253 był koronowany. *Wegrow*
rzemieślnikami cudzoziemskimi ośa-
dzony; *Sokołów*, *Boćki*, *Siemiatycze* pale-
niem dobrej gorzałki wstawione, domem
XX. Misyonarzów przyozdobione, *Grodek*,
Bielsk M. S. ziemi, *Brańsk*, i *Goniądz* miaste-
czka grodowe, *Tykocin* nad Narwią, z wło-
ściami w nadgrodzie wojennych zasług Czar-
neckiemu Woiewodzie Kijowskiemu dzie-
dzciznem nadany, tegoż woioownika ka-
miennym posągim od świeżo zesłego
Branickiego Hetmana W. Kor. w rynku
wystawionym, szpitalem żołnierskim, i u-
stawieniem orderu orła białego r. 1705
wstawiony. *Białystok* iedno z znayporzą-
dnieyszych w Polsce miasteczek wspa-
niałym pałacem, pięknym i kosztownym
ogrodem, rokosznemi w okolicy dla roz-
rywki domami przyozdobiony i *Wer-
salem* Podlaskim słuźnie nazwany. *Kny-
szyn* z włościami do 8 pokoleń imie-
niowi Gnińskich dany, znaiomy jest w hi-
stori dla śmierci Zygmunta Augusta osta-
tniego Jagiellończyka r. 1572, *Suraz*, *Augu-
stów*

stów, Raygród, Mielnik: nad Bugiem, *Konstantynów* z pałacem murowanym i ogrodem &c.

Województwo Ruskie nosi w herbie lwa złotego, w koronie złotej na polu błękitnym dzieli się na 6 ziem: Lwowską, Przemyską, Sanocką, Halicką, Chełmską i Zydaczewską na Seymie koronacyi Iana III urzędami ziemskimi nadaną.

Lwów M. S. ziemi Lwowskiej i całej Rusi między górami od Lwa Daniłowicza Xiążęcia Ruskiego około r. 1280 założony, dwiema zamkami warowny, pięknymi kościołami, trzema Katolickimi katedrami Łacińską arcybiskupią, Grecką i Ormiańską, akademią &c: ozdobiony, z kontraktów na 3 Króle otwierających się sławny. Inne miasta: *Grodek* pamiętny śmiercią Władysława Jagiełły r. 1454, *Zółkiew* pałacem, ogrodem, kollegiatą i mieszkaniem częstym Iana III zaszczycona. *Gliniany, Złoczów, Białokamień*, &c.

Przemysl M. S. ziemi, na 2 powiaty Przemyski i Przeworski podzieloney mającey za herb orła dwugłownego pod iedną koroną w polu błękitnym nad Sanem murem opalone, zamkiem, katedrą, szkołami Iezuickimi &c ozdobione, *Iarostaw* nad Sanem

nem osiadły, handlowny dobrze zabudowany; *Rzeszów, Przeworsk, Łancut* trzy miejsca imienia Xiążąt Lubomirskich zamkami i ogrodami sławne. *Krasieczyn, Wisnia* sejmikami Ruskiemi wstawiona. *Samborz* stoł: ekonomii Królewskiej; tu sól warzona skarb królewski spuszcza do żup Dybowskiej i Bydgoskiej i przedaie ziemi Dobrzyńskiej, Kujawskim i Wielkopolskim Woiewództwom beczek 15890 po groszy 48, a bez żadney zapłaty zamiast dosypki daie 1710 beczek.

Sanok M. S. ziemi nad Sanem iedenże herb z Przemyską mającey. *Krosno* miasto murowane nad Wisłoką.

Halicz M. S. ziemi nad Dniestrem, która nosi w herbie kawkę czarną w koronie złotey z rozciągnionemi skrzydłami w polu białym, dzieli się na trzy powiaty: Halicki, Trembowelski i Kołomyjski. Halicka ziemia pod Rusakami małym była królestwem, które królowie Węgierscy dla familii swoiey nie raz przywłaszczyli, i do tych czas królami piszą się Halickimi i Włodzimierskimi, chociaż Ludwik Król Węgierski a potym i Polski na znak wdzięczności, że od Kazimierza wuia nastędnikiem był naznaczony, prawa swego się zrzekł r. 1349.

Trębowla miasto grodowe z zamkiem spustoszonym, *Kotomyia* M. S. powiatu, który jest właściwym Pokuciem. *Sniatyn* nad Prutem. *Stanisławów* miasto piękne i obronne imienia Potockich.

Chełm M. S. ziemi mającey za herb niedzwiedzia białego między trzema drzewami w polu zielonym na 2 powiaty Chełmski i Krasnostawski rozdzieloney, *Krasnostaw* nad Wieprzem murem oprowadzony, katedrą z Chełmu przeniesioną ozdobioną. Maxymilian arcyksiążę Rakuskie, który umarł W. Mistrzem Krzyżackim zwyciężony pod Byczyną od Jana Zamoyskiego r. 1588 w zamku tuteyszym przez rok więzienie podeymował.

Zamość M. S. ordynacyi Zamoyskiej od Jana Zamoyskiego Kanclerza i Hetmana W. Kor. założony wybudowany i umocniony z Akademią i Ordynacją dla domu swego na seymie r. 1589 utwierdzoną.

Zydaczew M. S. ziemi Zydacz. która w herbie ma 3 lewków w polu błękitnym.

Woiewództwo Wołyńskie od Kazimierza IV do Litwy przyłączone á r. 1569 Koronie powrócone używa w herbie orła Polskiego w pośrodku krzyża białego w czerwonym polu, dzieli się na 3 powiaty:

tý: Łucki, Włodzimierski i Krzemieniecki. Miała stołeczne powiatów: *Łuck* nad Styrem Łuckiego, *Włodzimierz* Włodzimie: *Krzemieniec* Krzemie: Inne miała: *Dubno*, *Ostróg*, *Korzec*, *Zbaraż*, *Otyka*, *Wisniowiec*, *Konstantynów*, *Bereścyczko*, *Brody*, *Klewan*, *Czartorysko*, *Olesko* urodzeniem r. 1629 Iana III. sławne, *Równé*, *Miedzyszczecz*, *Kołki*, *Targowica*, *Podkamień* &c.

Wodztwo Podolskie przez udzielnych Xiążąt Ruskich rządzone, od Tatarów zhołdowane, tym od Olgierda Xiążęcia Litewskiego r. 1331. odebrane, po śmierci Witolda do Polski przyłączone r. 1430, nosi w herbie słońce złote w polu białym, dzieli się na trzy powiaty: *Kamieniecki*, *Latyczewski* i *Czerwonogrodzki*.

Kamieniec Podolski nad Smotryczem M. S. Woiewodztwa od Turków Polakom r. 1672 mocą wzięty, á 1699 trakta-tem Karłowickim wrocony, na skale położony, wieżami, dwoistym zamkiem i wałami za staraniem panującego Króla Stanisława Augusta odnowionemi i artylleryą powiększoną osadzonemi, zmocniony. O trzy mile od Kamieńca *Okopy S. Trójcy* forteca nad Dnieprem kosztem tegoż Króla z gruzów dzwigniona. *Batów* sławny kłę-
ską

ską Marcina Kalinowskiego Hetmana Pol: Kor: z całym woyskiem r. 1652. Zwaniec na przeciwko Chocimia, *Latyczow*, *Zwinogrod*, *Paniowce*, *Buczacz*, *Ustatyn*, *Tarnopól*, *Czorstkow*, *Iazłowiec*, *Zaleszczyki* warztałtami fukiennemi i kamlotowemi sławne, *Bar*, *Szarogrod*, *Satanow*, *Miedzyborz*, *Czarnokozienice* w gruntach swych alabastr i marmur mające; *Krzywce*, *Ormiany*, *Barszczowo* i *Jagielnica*, według Rączyńskiego mają lochy podziemne nakształt ulic ciągnięte, w szybach marmurowych i alabastrowych wycięte. Żydzi we wszystkich miasteczkach zafiadli z pracy rąk niešťczęśliwego poddaństwa żyją i dziedzicom się opłacają.

Województwo Bełskie od Króla Władysława Jagiella Xiążętom Mazowieckim ustąpione, po śmierci Władysława Rawskiego i Ziemowita Płockiego Xiążąt braci bezpotomnie zeszyłych w r. 1461 przez Kazimierza IV do korony wrok wielone używa w herbie gryffa białego w koronie złotej z skrzydłami do góry wspiętemi i łapami podniesionemi w polu czerwonym; dzieli się na powiaty: Bełski, Grabowiecki, Horodelski, Lubaczewski i ziemię Buską. Miasta znaczniejsze: *Bełz* stoł: Wdztwa, ztąd obraz M. P. przeniesiony od Bolesława

Xcia Opolskiego do Częstochowy. *Grabowiec*, *Sokal* nad Bugiem z zamkiem muryrowanym na skale; klasztor OO. Bernardynów i kościół zdobią to miasto. *Tartakow* iarmarkami, a *Krystynopol* pałacem i ogrodem imienia Patockich sławne. *Magierów*, *Rubieszów*, *Wareż*, *Busk*, *Szczurowice*, *Mosty* &c.

Woiewództwo Xięstwo Kiiowskie stolica Xiążąt Ruskich r. 1320 od Gedymina Xiążęcia Litewskiego zwoiowane i pod sprawę Mindowa Xiążęcia Holszańskiego oddane, po śmierci Siemiona Olelkowica Xiążęcia, lubo ten syna Wafila zostawił, od Kazimierza IV króla na Woiewództwo obrócone r. 1470, a od Zygmunta Augusta r. 1569. do Korony przyłączone, używa w herbie z iedney strony chorągwi Anioła białego w czerwonym polu w iedney ręce miecz goły ku ziemi spuszczoney, w drugiey pochwy trzymającego; z drugiey zaś chorągwi strony niedzwiedzia w białym polu z nogą lewą do góry podniesioną. Dzie-
li się na 3 powiaty: Kiiowski, Zytomierski
i Owrucki. Znaczna część powiatu Kiiow-
skiego i cała prawie Ukraina do Moskwy
traktatem Grzymułtowskiego r. 1686 odpa-
dła. Oddana Moskwie za Dnieprem Ukra-

ina i te osady: *Puttawa, Perewołocznia, Peryestaw, Mirogród, Lubny, Przytušk, Hadziacz, Ostrz, Baturyn, Niżyn* aż do *Putywla*; z tey strony Dniepru ustąpione: *Kisów, Pieczary, Trypol, Stayki, Wasilków* i wszystkie grunta między rzeczkami *Stulmą* i *Irpienią* na 5 mil od *Kiiowa* aż do *Stayków*. W dole po nad Dnieprem przy Polščze zostały: *Kyszczów, Trechtymierów, Kaniów, Moszna, Sokolnica, Czerkasy, Borowica, Buzyn, Kryłów, Czebryn* aż do *Tasminy* rzeki. Od tey rzeki w Moskiewskiey są mocy: *Zaporoby* czyli brzegi Dniepra kamienne od których *Kozacy Zaporowscy*; *Sicz Zaporowska* abo *Kozacy Siczowi* od północy i wschodu górami zatoczeni, dzikie pola i inne stepy *Kozackie* aż do granic *Tatarów Oczakowskich*. Jeszcze miasta Polskie są: *Czarnobyl* nad *Prypecią*, *Owrucz* M. S. powiatu, collegium i szkołami *Iezuickimi* a *Zytomierz* także M. S. powiatu katedrą *Biskupstwa Kiiów*: ozdobione, *Berdyczów* przy którym klasztor *OO. Karmelitów* nakształt zamku warowny, i twierdzą żołnierską pod kommandą *Przeora* osadzony.

Woiewòdztwo *Czerniechowskie* za *Dnieprem* wzdłuż potoku tey rzeki położone

O PANSTWACH KORONY POLSKIEY 371
męstwem Władysława IV nabyte i do Ko-
rony przyłączone, za Jana Kazimierza od
niey odpadło, á za Jana III Moskwie z Kii-
wem r. 1686 ustąpione; tytuły tylko przy
Polakach zostały, ma za herb orła o dwóch
głowach pod iedną koroną. Dzieliło się na
dwa powiaty: Czerniechowski, i Nowo-
grodzki, seymikuie teraz w Włodzimierzu.

*Na wiele Woiewództw dzieli się Wielkie
Xieństwo Litewskie?*

Litwa przedtym państwo udzielne i przez
narodu swego Xiążąt, á nie przez baiecznych
owych Włochów, których przyście i ro-
zumowi się i historyi sprzeciwia, sprawowa-
ne, na wieczne czasy z Polską przymierzem
Lubelskim r. 1569 złączone, graniczy na
północ z Kurlandją, Inflantami Moskiew-
skimi i Moskwą; na wschód z tą samą
Moskwą, z którą Woiewództwa Witebskie,
Mściśławskie i Muńskie stykają się; na połud-
nie z Ukrainą, Wołyniem i z ziemią
Chełmską; na zachód z Woiewództwem
Lubelskim, Podlasiem, Prusami Brandebur-
skimi i morzem Bałtyckim między Kur-
landją i Prusami do Zmudki przytkniętym.
Długość Litwy od Mściśławia do Wisztyń-
ca, ze wschodu na zachód mil 90, szerokość
od granicy Wołyńskiej do Maryen-
hausza mil 100.

Używa w herbie Pogoni, to jest męża zbroynego w szyszaku na białym koniu ni-
by do biegu zapędzonym, siodło na nim i
czaprak czerwony aż do kopyt rozwlekły
z troiaką złotą frędzlą, w polu także czer-
wonym; w prawey ręce miecz goły, do cię-
cia w górę wymiesiony, na lewey zaś ręki
barku tarcza z dwiema krzyżami w ieden
spoionemi; składa się z następujących Wo-
iewództw: Wileńskiego, Trockiego, Xię-
stwa Zmudzkiego, Smoleńskiego, Poło-
ckiego, Nowogrodzkiego, Witebskiego,
Brzełskiego, Mściślawskiego, Mińskiego i
Inflantkiego równie do Korony iako do
Litwy należącego.

Woiewództwo Wileńskie używa herbu
Xięstwa Litewskiego, dzieli się na 5 powia-
tów: Wileński, Olszmiański, Lidzki, Wil-
komirski i Braślawski od miast stołecznych
nazwane.

Wilno M.S. Xięstwa całego i Woiewódz-
twa, katedrą Biskupią od Władysława Ia-
gielli r. 1387 i akademią z strażnicą gwiaz-
darską nowowystawioną pod sprawą XX.
Iezuitów od Waleryana Protasewicza Bisku-
pa Wileńskiego r. 1579 fundowanemi, pię-
knemi kościołami, grobem S. Kazimierza
ozdo,

ozdobione, od Gedymina Xiążęcia Litewskiego r. 1321 między rzekami Wilią i Wilenką do niey wpadającą założone, á od Alexandra króla wałem opasane r. 1505; w mieście Lutrzy, za miastem Kalwini zborry, na przedmieściu Łukiszkach Tatarzy mają meczet i publiczne nabożeństwo. W tymże mieście trybunał ziemski sádzi się niedziel 22, á duchowny 6. Inne miasteczka: *Dubinki, Bystrzyca, Kiernów &c. Osmiana* o mil 7 od Wilna M. S. powiatu, w którym miasteczka: *Zodziszki, Smorgonie, Dothinów, Korzeniec, Miadziół, Póstawy, Danitowicze, Łuczay, Iwie &c. Lida* z zamkiem spustoszałym M. S. powiatu w którym leżą: *Wafiszki, Szczuczyn, Zoludek, Bielica &c. Wilkomierz* nad rzeką Świętą, w którey pod tym miastem Zygmunt Korybut Król Czeski od Michała W Xiążęcia Lit: jest utopiony r. 1435, *Onikszty, Kowarsko, Pieniany, Kupiszki, Uszpole, Subocz &c. Brastaw* nad ieziozem z zamkiem starym sypanym. M. S. powiatowe, *Druia* czy *Sapieżyn* nad *Dzwiną* miasteczko drewniane znaczne. *Widze, Sołok, Dryświaty, Ieziorosy.*

Woiewòdztwo Trockie w herbie używa pogoni w czerwonym polu, dzieli się na 4 powiaty: Trocki, Kowieński, Grodzieński

i Upitski. *Troki* M. S. Województwa od Gedymina zbudowane bogatym probostwem sławne. *Kowno* miasto murowane nad zbiegiem Wilii i Niemna, o milę od Kowna, *Pożajście* klasztor z pięknym kościołem Kamelduński od Krzysztofa Paca Kanclerza W Lit: fundowany. *Grodno* nad Niemnem miasto sejmowe pałacem od Augusta III i różnemi rękodzielni od Stanisława Augusta Króla dla pożytku kraiu ozdobione, *Kuznica*, *Sokołka*, *Fanów*, *Mercz* śmiercią Władysława IV r. 1648 i Michała Xcia Wiśniowieckiego ostatniego z familii r. 1744 sławny, *Olita* &c. *Rożany*. *Stok* Dominikańskim, *Wygry* Kamelduńskimi klasztorami a *Poniewież* sejmikami powiatu Upitskiego i szkołami XX. Piarów załzyczone.

Xięstwo Zmudzkie używa w herbie na iedney stronie chòragwi niedzwiedzia czarnego z białą obrożą, na drugiej pogoni w polu czerwonym, dzieli się na 28 powiatów od miasteczek głównych nazwanych: *Eiragolski*, *Wilkiński*, *Wieloński*, *Rosieński*, *Widuklewski*, *Kroski*, *Tendziagolski*, *Jaswoński*, *Szawelski*, *Wielko* i *Mało-Dyrwiańskie*, *Berzański*, *Uźwęski*, *Telszewski*, *Retowski*, *Pojurski*, *Wieszwiański*, *Korfczewski*, *Szau-*
dow.

dowski, Gordyński, Twertki, Potumlszewski, Birzyniański, Połongowski, Powendeński, Medyngiański, Korklański, Zorański, z których pierwsze 13, oprócz małych i wielkich Dyrwian należą do sądów ziemskiego i grodzkiego Rosieńskich, drugie 15 do Telszewskich. M. S. całe Zmudzi *Rostenie* feymikom naznaczone, *Wornie* katedrą biskupią, *Kroże* hrabstwo Xiążąt Radziwiłłów szkołami Jezucickimi fundacyi imienia Chodkiewiczów ozdobione; *Szkudy*, *Kretynga*, *Szawle* ekonomia Królewska, *Potąga* nad morzem, *Szczednik* nad zbiegiem Niemna i Dubissy, *Wielona* śmiercią Gedymina W. Xcia Litew: z ruznicy ubitego r. 1378 pamiętna. *Siady*, *Kielmy*, *Jurborg*.

Woiewództwo Smoleńskie ma za herb łaskę złotą na chorągwi czerwoney w szarym polu niemal całe Moskwie r. 1686 ustąpione, dzieliło się na dwa powiaty: Smoleński i Starodubowski, Z powiatu Smoleńskiego zostały się przy Rzeczypospolitey *Siebież*, *Newel* &c:

Woiewództwo Połockie ma za herb pogonią w białym polu, wolnym Woiewody obieraniem przez łeym r. 1647 stwierdzonym zaszczycone; M. S. *Połock* nad Dzwina i *Połotą* katedrą Ruską, kościołem, domem

i szkołami XX. Jezuitów od Stefana Bato-
rego fundowanych &c załczyony, od
Moskwy r. 1564 dobyty, a od Stefana Bato-
rego r. 1579 odzyskany. *Dzifna* nad Dzi-
fną i Dzwina, *Oswisy* miasto nowowybu-
dowane imienia Hilzenów, *Uszcz*, *Łuszki*,
Wiażyszcz, *Newel*, *Siebież*, *Czazniki* nad
Ułą, w bliskości których r. 1564. na polach
Iwańskich pamiętnym woysko Litewskie
wstawilo się zwycięstwem. *Iezieryszcz*
zwycięstwem od Stanisława Paca r. 1566
odniesionym sławne, *Uła* od Romana San-
guszka r. 1568 dobyta.

Woiewództwo Nowogrodzkie ma za
herb pogonią z iedney, a Aniola czarnego
z drugiey strony dzieli się na 3 powiaty: No-
wogrodzki, Slonimski, Wołkowyski. *Nowo-
wogrodek* M. S. Woiewództwa na pagorku
zalecony sądem trybunalskim każdego dru-
giego roku tu się przez niedziel 20 odpra-
wuiącym, kościołami farnym, Jezuickim
&c ozdobiony; tu r. 1252 Mendog na kró-
lestwo Litewskie był koronowany. Miasta
imienia Xiążąt Radziwiłłów: *Nieswież*, zam-
kiem, pałacami pięknymi, w znaczne cie-
kawości skarbecem bogatym, biblioteką
&c załczyony. *Stuck* wałami mocnymi
otoczony nad *Sucz*, *Mir*, *Korelicze*, *Kleck*,
klę-

klęską Tatarów r. 1506 od Litwy zbitych pamiętny, *Zdzięciot*, *Naliboki* hutą przednią sławne, *Lachowicze* z zamkiem zburzonym, *Stołowicze* Kommandorstwo Maltańskie, *Mysz*, *Sielub*, *Ostrow*, &c. Powiatu Słonimskiego M. S. *Słonim* nad Szczarą do Niemna płynącą: Inne miasta: *Rozana*, *Dereczyn*, *Zelwa* iarmarkami wstawiona, wszystkie trzy domu Sapiechów. *Bytyn* i *Zorowice* z klasztorami Bazylian. *Kossow* &c. *Wołkowysk* M. S. powiatu, *Mścibow*, *Izabellin* nowozbudowany, od imienia chrześnego Xiężny Czartoryskiej Generalowcy ziem Podolskich nazwany &c.

Woiewòdztwo Witebskie ma za herb pogonią na chorągwi zieloney w polu czerwonym, dzieli się na powiaty: Witebski i Orszański. *Witebsk* M. S. wielkie drewniane nad Dzwina i Widzbą zamek wyfoki opływająca, ozdobiony kościołami farnym, Jezuickim &c, cerkwiami Greckimi, elekcyą wolną Woiewodów &c: &c. Tu Jozafat Kuncewicz Arcybiskup Połocki z Rzymem ziednoczony od odszczepieńców Greckich r. 1624 zabity. Inne miasta: *Su-raz*, *Wieliz* nad Dzwina, *Uswiaty*, *Ostrowna*. *Orsza* M. S. powiatu nad Dnieprem i Orszycą. o 4 mile od tego miasta nad Kro-

piwną znakomite Zygmunt I odniósł zwycięstwo pod sprawą Konstantyna Xiążęcia Ostrogskiego r. 1514. Inne miasta: *Mobyłow* wielkie, ludne i warztałtami w wszelkiej sztzelby sławne stołeczne. Ekonomii Królewskiej. *Szktów, Smolany, Tołoczyn, Hory, Horoki, Czercia, Dąbrowna, Bobr, Biatynicze, Borysów* nad Berezyną, *Łukomla, Kopyś* &c.

Woiewództwo Brzeskie Litewskie używa w herbie pogoni barwy błękitney, w czerwonym polu, dzieli się na powiaty Brzeski i Piński. *Brześć* M.S. Woiewództwa nad Bugiem i Muchawcem z łobą się zbiegającemi wielkie, przedtym seymowe, przy nim leży miasteczko porządne *Terespol*. Inno miasteczka: *Janów* biskupie, *Biała* pałacem wspaniałym Xiążąt Radziwiłdów, *Wołczyn* Xiążąt Czartoryskich tak pałacem iako pięknym ogrodem, oraz urodzeniem Króla panującego d. 17 Stycznia r. 1732, *Wysokie* domu Sapiechów; iarmarkami zalecone, *Szereszów, Koden, Kobryń, Sławatycze, Kamieniec Litewski, Bereza* klasztor Kartuzów, &c. *Włodawa* nad Bugiem.

Pińsk M. S. powiatu nad Piną, tu się znaydują: katedra Grecka Rzymowi poświęcona, collegium Jezuckie grobem Jędrze-

ia Boboli sławne, kościoły Franciszkański
Dionizjusz: Bernard: wiele cerkwi Ruskich i,
za miastem opactwo Greckie Leszczyńskie.
Inne miasta: *Horodyszcz* opactwo Bene-
dykt: *Pokost, Łahiszyn, Dąbrowica, Wysock,*
Kozangrodek, Chomsk, Bezdziez &c.

Woiewództwo Mściwawskie ma za herb
pogonią na chorągwi żółtey w czerwonym
polu, M. S. *Mściwaw* nad rzeką Sożą przy
Łoiowie do Dniepru wpadającą, szkołami
XX Jezuitów, katedrą Ruską &c. ozdobio-
ny, *Krzyczew, Drybin &c.*

Woiewództwo Mińskie ma za herb po-
gonią na chorągwi żółtey w czerwonym
polu, dzieli się na powiaty: Miński, Mo-
żyrski i Rzeczycki. *Mińsk* M. S. Woiewódz-
twa wielkie, dobrze drzewem zabudowane,
różnemi klasztorami i kadencyą trybunału
w rok drugi przez niedziel 20 sądzącego,
się ozdobiony nad Swisłoczą. Inne miasta:
*Zastaw, Koydanów, Smitowicze, Raków, Ra-
doszkowice. Mozyr* M. S. powiatu zamkiem
warowny nad Prypecią, *Petrykow, &c, Roba-
czew* nad Dnieprem M. S. powiatu Rzczy-
ckiego, *Bobruysk* nad Berezyną, *Chalez,*
Homel &c.

Woiewództwo Inflantkie, to jest po-
wiat Dyneburski pozostały z trzech Woie-
wódtw:

wodztw: Derpskiego, Wendeńskiego, Par-
nawskiego od Szwedów zawoioowanych,
i im traktatem Oliwskim r. 1660 ustąpio-
nych, od Piotra I Szwedom mocą odiytych,
które według traktatu Narewskiego r. 1704
miały się Polsce dostać, ale się zostały
przy Moskwie. To Woiewództwo ma za
herb Gryfła białego w czerwonym polu w
nodze prawey miecz dobyty trzymającego,
á na pierśiach litery S i A związane z koro-
ną złotą na głowie, *M. S. Dyneburg* nad
Dzwiną z zamkiem sypanym opuszczonym
i kościołami farnym i murowanym Jezui-
ckim. *Krasta* nad Dzwiną miasto nowo-
murowane imienia Platerów, *Kryszborg*
Korffów także nad Dzwiną, *Lucyn*, *Rzeczy-*
ca, *Marienhauz* &c.

*Jakie są własności powietrza, gruntów i
urodzaje krajów Polskich?*

Powietrze w tak rozległej krainie iedno-
stawnie być i czterech roku części równie
wszystkim krajom Polskim mierzyć nie mo-
że; bardziey jest zimne, niż ciepłe, dla
tego zima ze wszystkich pór roku lub czę-
ści jest naydłuższa; w krajach ku północy
i wschodowi zbliżonych, iako w całej Li-
twie i Kurlandyi są dwie tylko pory: zima
i lato: w prowincyach koronnych iesień i

wio-

wiosna krótko trwaia i ledwie się co różnia od zimy krajów Europy południowych; Powietrza takowe umiarkowanie sprzyia zdrowiu, oprócz krajów niektórych błotnistych i wodą zalanych; państwo całe jest prawie równe wyjąwszy granice Śląskie, Węgierskie i Siedmiogrodzkie wysokimi górami Krępakiem, Bieszczadem &c zatoczzone.

Grunta chociaż umiejętnym rolnictwem do tych czas ieszcze nie sprawowane, i z przyrodzenia swego miernie żyźne wydaia jednak obfite żniwa. Na Podolu, Wołyniu, Ukrainie i w części Rusi rola tak jest tłusta, że bez nawozu i pracowitey uprawy, buyne przynosi urodzaje. Żyźności Polskiej można brać miarę, że po opędzonych domowych potrzebach naymniey za granicę wychodzi co rok różnego zboża 100 tysięcy łasztów. Drugie tyle biorą gorzalnie naywięcey Zydow arędowne dla rozpoienia kmieciów, zubożenia ich, odciągnięcia od roboty i uszkodzenia porządnemu gospodarstwu. Naylepsze rodzi się żyto w Litwie i w Ruskich krajach, pszenica w Krakowskim i Sandomierskim Województwach, proso na Ukrainie, Podolu &c: lny na Zmudzii, w Kurlandyi, w Wilkomierskim i Upitskim

skim powiatach i na Podgorzu; konopie na Białey Rufi; konopie i lny narodowa nieba-
czność nie mówię gnusność za morze prze-
daie, i tenże sam len, konopie, i wełnę na
różne płótna i materye w cudzoziemskich
warztatach przekształtowane z wielką kra-
in stratą odkupuie.

Po lasach i polach buyne znaydują się pa-
stwiśka, na których liczne chowają się krów,
wołów, świń trzody, wielkie owczarnie i
dzielnych, mocnych i lekkich koni stada.
Konie cudzoziemcy naywięcey pod żołnie-
rzy zakupują, wołów Polacy co rok na
80,000 za granice przedają.

Lasy i pola obfitują w wszelką zwierzynę
i ptactwo, w dzikie świnię, łosie, jelenie,
niedźwiedzie, sarny, żubry, lisy, ryśie, wie-
wiorki, kuny, zające, bobry, wydry, żbiki a
naywięcey w wilki. Rosomak z głowy po-
dobny do kota, a z ciała i ogona do lisa, ma
się znaydywać w puszczech między Mo-
skwą i Litwą; siahak nakształt kozy dzikiej
na Podolu, dzikie konie na Ukrainie. Dzi-
kiego ptactwa wszędzie moc jest wielka, ku-
ropatw, iarząbków, ciećtrzewi, głuszców,
gołębi, kwiczołów, różnego rodzaju beka-
fów &c: naywiększą mają zaletę kuropa-
twy Podlaskie, iarząbki Inflantskie, kwi-

O PANSTWACH KORONY POLSKIEJ 383
czoły Krakowskie, śnieguły Łowickie, dro-
zdy Pruskie &c.

Ieszcze lasy oprócz towarów leśnych,
które rzekami Dzwina, Niemnem i Wisłą
do portów spławiają się morłkich, niezmier-
ną płzczół moc zamykają, z których wy-
borne miody i wosk krajowe przemaszają
potrzeby. Ziola do aptek służące znajdu-
ją się wszędzie, mianowicie iednak na Ta-
trach. Manna Polska po wielu miejscach
obficie się rodzi w ziele pewnym do prosa
podobnym. Kwiaty delikatne i cudnie pię-
kne zdobią ogrody przynajmniey War-
szawskie. Owoce wszystkie, które się tylko
w zimnych krajach rodzić mogą, rodzą się
na powietrzu otworzonym w ogrodach,
wiele jest takich iako figi, pomarańcze, cy-
tryny, migdały, a nawet ananasy, które w
pomarańczarniach przyrodzoney dochodzą
dojrzałości. Czerwiec abo robaczki czerw-
cowe farbierskie, które cudzoziemcy nie
mogąc wymówić słowa czerwiec nazwali
kermes, są pełne soku czerwonego, okrągłe
trofzkę mnieysze od ziarka Polskiego pie-
przu abo koryandry, na końcu Czerwca
lgną do korzenia pewnego ziele sporysz
nazwanego i w ten czas bywają zbierane.
Przedtym Hollendrzy i Weneci przez
Gdańsk

Gdańsk wiele tych robaczków zakupowali do farbierni swych, teraz Amerykańskie mając robaczki do szarłatów i karmazynów, obchodzą się bez czerwca, iednak ten towar i w kraiu potrzebny i od Turków i Ormianów zakupowany, powinienby pracowicie być pomnożony. Rośnie bez starania i przemyślu ludzkiego na Ukrainie, Podolu, Wołyniu i po niektórych miejscach w Litwie, gdzie podobno na nim się nie znaia.

Nie braknie Polrzeze kruszczow, kamieni cennych, soli i wszelkiego takiego płodu, który się w ziemi rodzi. Olkufkie góry żyzne w kruszcze złote, srebrne, cynowe i ołowiane wodą zapłynęły. Za świadectwem Rączyńskiego, i Starowolskiego i innych znayduia się złote żyły w górach nazwanych Groiec u Zywca, Koton i Strzebel za Myślenicami, w gruntach Sądeckich; w Chęcińskich srebro, ołów, lazur i marmury; w Bieckich kuperwas i miedź; srebro w nowey gorze w dobrach Tęczyńskich a w innych górach tychże dobr miedź i węgle ziemne; w Babiey gorze merkuryusz; w Starostwie Nowotargskim żyły złote, miedź i krwawniki; w Tatrach rubiny i inne kamienie od Czeskich nie podleysze; przy Se-

cy-

cyminie srebro i łazur, ołów przy Sławkowie, w Krakowskim przednie marmury przy wsi Rudawie w gòrze Dębniku, w Sielcu, przy Czarney, przy miasteczku Skale &c.

Kamienne góry częste są w Woiewòdztwach Krakowskim, Sandomierskim &c.

Sól bałwaniasta nie iedne tylko zbogaca Polskę, znayduie się w Węgrzech przy Eperyaszynie i białością przenosi Polską, w Katalonii przy Kardonie, w Tyrolu przy Halli i przy Halleinie w kraiu Saltzburskim; w obu tych ostatnich miejscach bryły solne potrzebują, aby warzeniem z cząstek ziemnych były oczyszczone; ale żupy solne Wielickie i Bocheńskie około roku 1252 postrzeżone i otworzone są w Europie nayślawniejszye i nayobfitsze, iednakże na rok 200,000 beczek zpełna nie szafują. Sól Ruska abo warzona robi się w Samborzu i po różnych miejscach Ruskiej prowincyi.

W rudę żelazną obfituie naybardziej Małapolska i w niey założone kuźnice mianowicie w Xięstwie Siewierskim, Pradle, Zarkach, Kuźnicy, Rudniku, Kielcach, Samsonowie, Piorkowie, Drzewicy, Przysusze, a nadewszystko Końskich, dodają dość do-

brego żelaza na obeyscie domowe znaczney części kraiu.

Przy tak obfitym płodzie i materyi do rękodziel zdatnych dostatku potrzebne ielszcze w narodzie nie zakwitnęły manufaktury. Ledwie na kilku mieyscach osiadły rękodzieła sukienne w Lesznie, Rawiczu, Koźminie; strzelby przedniey w Mohyłowie, zbroi różney w Świętnikach, pałów iedwabnych i bogatych w Nieświżu, Grodnie, Drzewicy, farfury w Belwederze Królewskim przy Warszawie &c

Litwa zbierając w obfitości len tak piękny nie pomyśliła ielszcze o lnianych rękodzielach, z którychby wychodziły płótna równe iezeli nie Hollenderskim to przynajmniej Słaskim. Czas iest aby pod Królem tak oyczyznę kochającym i o iey pozytki starającym się poznali się Polacy na słwych siłach, dostatkach i stratach.

Jakie są przymioty i charakter Polaków?

Polacy, iak wszystkie inne narody, z dobrami i złemi rodzą się i żyją przymiotami; w tym szczęśliwi, że wady ich nie górują nad skłonnościami chwalebnyemi, i prawnym mogą być wytepiene wychowaniem. Cudzoziemscy pisarze zadaią nam próżniactwo, pniaństwo, dumę, wolności narodo-

wey

wey niepomiarkowane używanie i oszczędne pożytki z uszczerbkiem powszechnego dobra zabiegi.

Młódz Polska przy zdadności od przyrodzenia właney do wszystkich nauk, kunsztów i języków cudzoziemskich pilnego nauczycielów potrzebuie dozoru, aby równą sposobności swey odniosła korzyść; ośmiastu lat dopełniwszy do wolności wzdycha, a wyszedłszy z akademii, tego czego się nauczyła w domu oycowskim zapomina, abo przynajmniey na pierwiastkowym przestając porozce do urzędów a zwłazcza poselstwa na seym się drze i natrętnie ubiega. Niedziw, że rządowego składu i polityczney ekonomii nie przenikający do gruntu nasi prawodawcy od zamiaru krajowego rządu częstokroć ustępują i oyczyznę, z twierdz obywatelskiey społeczności naygruntownieyszych pozbawiają.

Piaństwo pod wstrzemięźliwym przeszłym i teraznieyszym panowaniem w stołecznym państwa mieście przy samey zostało się prostocie; za stolicą proźniacy zwyczajnie bawią się piatyką, biesiadami, grą kart i polowaniem, które zabawy przerywane podczas bywają gospodarskim roz-

porządzeniem, drabowaniem papierów do wynalezienia sądowych kłotni i intrygami feymikowemi; duma to sprawnie, że wyżsi czynią się niedostępni niższym, a nie dawnemi czasy to rozumienie w znaczniejszey narodu panowało części, iż rodowitość i szlacheństwo iedną tylko zdobyły Polskę.

Od Kazimierza Wielkiego wzięwszy wolność początek zawsze rosła i do tego stopnia przyszła, że pod praw oyczystych mocą zostawać i onym się poddawać częstokroć się zbraniała.

Szczegulne i domowe pożytki nad krajowe przenosić potrzeby i pod publiczne dobro zysk podciągać osobisty w zwyczaj od dawnego weszło czasu. Wszystkie feymy zerwane, wszystkie związki podniesione w dobra oyczystego pozor się tylko przybierały, w rzeczy zaś samey prawdziwym podobnych czynności celem i powodem były upatrzone w burzonym kraju i spraw odnięcie korzyści, nadzieia gòrowania nad współobywatelami, nienawiść albo zemsta zawsze w zawodach swych nie uważna i ślepa, a łobie samey najszkodliwsza.

Na zgonie wieku przeszłego zaczęte, a
w tę-

w teraznieyszym ugruntowane przebierane życia wygody, okazałość i zbytek w podłość Polaków wprowadziły: tam się skłaniają umyśli, dokąd ie prowadzi przyczynienie majątku iako iedyny śródek do zrównania się z możnieyżemi a wygórowania nad uboższemi.

Honor narodowy od dawnych Polaków tak mężnie ofiarą życia i majątków utrzymywany z całej podziwieniem Europy w umyślach szczegulnemi korzyściami zgaś zaprzątionych. Naród tak wielki, przedtym bitny i cienia podległości narodom sąsiedzkiem nie cierpiący domowemi ofiobiony niezgodami i nierządem do tey przyszedł nieczułości, że naywiększe pouosząc krzywdy w samym tylko niedorzecznym folgi szuka szemraniu; szemrzeć, żalić się á ciężaru nie zrzucić, małe serce i pódły okazuje umyśl, nieszczęścia rzeczewiste poznawać, przyczyny onych radą, i męstwem odwracać, baczných obywatelów iest obowiązkiem i wolnego narodu znamieniem.

Gorliwość o wiarę Katolicką Rzymską i stateczne w niey wytrwanie, litość nad nędznemi, grunt serca szczery i otworzyły, przyiażnych obowiązków dochowanie, ludzkość ku cudzoziemcom osobliwym na:
ród

ród Polski zdobią i zalecają obyczajem. Wierność ku Monarchom wolnie obranym lubo dwochi wieków ciągiem jest doświadczoną tę jednak ma osobliwość, że Polacy na żyjących chociaż naylepszych Krolow skarżą się i sarkają, zmarłych zaś często miernych, żałują i wielbią.

Xięstwo Kurlandskie do hołdu Koronie Polskiej obowiązane graniczy ku zachodowi i północy z morzem Bałtyckim, od wschodu z odnogą Inflantską, także rzeką Dzwina z Inflantami, ku południowi z Litwą i Zmudzią; długość iego naywiększa wynosi mil 50, a szerokość 26, dzieli się na Kurlandya, Semigallia i powiat Piltyński. Herb Kurlandski ma 4 pola, w pierwszym i trzecim jest lew czerwony z koroną złotą w białym polu dla Kurlandyi, a dla Semigalli w drugim i czwartym polu pół łosia koronowanego w błękitnym polu; w średniej tarczy kładzie się herb familii panującej; herb utrzymują dwa lwy, otacza płaszcz Xiążęcy purpurowy, pokrywa mitra.

Kray cały chociaż niski na wiosnę i w jesieni bywa na wielu miejscach wodą zalany, ma jednak grunta żyzne, które osobliwszą Kurlandczyków umiętnością i pra-

pracą i prawowane, obfite wydaia żniwa a mianowicie żyto, ięczmiona, wyborny len i konopie. Pola Kurlandskie na wybornych pastwiskach żywią wielkie trzody bydła rogatego, koni, owiec i świń. Lasy zapłodzone są niedzwiedziami, łosiami, wilkami, kunami, dzikiemi świńmi; brzegi morskie i rzeki różnemi rybami, nad to nadmorskie ofady z bogacają się bursztynem, który morze wyrzuca.

Szlachta od poddaństwa różni się narodem i językiem. Szlachta wszytką są Niemcy od Krzyżaków tu z Rzelzy sprowadzeni i dobrami opatrzeni, a naywięcey od rzeczonych mnichów zlutrzających i płodzeni, nie podeyrzanemi dowodami dawney dowodzą rodowitości, obyczaje iednak mają przygrubsze dla niedostatku poloru, który bierze się od nauk; w służbę woyskową u różnych zaciągają się potencyi, rzadko u Polaków, chociaż ich dzielnością z iarzma są ofwobodzeni i wolnościami nadani; w domach swoich są ludzcy, w posiadzeniach i sąsiedztwie urażliwi, naymnieyszym obrażają się słowem, a słów, uraz i krzywd rzeczywistych a częściey mniemanych, zaniechawtzy kraiowego sądu, mścą się i dochodzą w pojedynkach orężem.

Pod.

Poddani szlachty Kurlandskiej kraiu tego rodacy Letowie abo Łotyſze od Krzyżaków podbici i z wolności wyzuci do tych czas pod iarzmem zoſtaią niewoli, niepełni zdrowia i majątku, żadney nie mający własności, iedynie od lubości i upodobania ſwych panów, na których w dzień i noc bez ſpoczynku cały tydzień pracują; ci Łotyſze obyczajów ſą grubych, żadną edukacją nie oſwieceni, w niewiadomości tajemnic wiary Chrzeſcijańskiej żyją, na wielkie prace bez tęsknoty ſię zawodzą, z potrzeby ſwey, uboſtwa i iarzma kontenci, wyſiępków, które zbytek i wygody życia rodzą, nie znają i nie dopuſzczają ſię, pijaństwa iednak, a pod czas kradzieży ſię nie chronią.

Kurlandya właściwa dzieli ſię na dwa ſtaroſtwa więkſze: Goldyńskie i Tukumskie, te na powiaty, które tu parafiami ſię nazywają. Staroſtwo Goldyńskie zamyka 9 parafii, których miasta ſą: *Goldynga* nad rzeką Windawą ſtoł: ſtaroſtwa i parafii ſą: dami, zamkiem ſpuſtoſzonym, kościołem Katolickim, i Luterskim zaſzczycona. *Eſden* mieyſce w rudę żelazną i ſzyby miedziane obſite. *Windawa* M. S. parafii Windawskiej z portem nad rzeką Wintą abo Windawą ze *Zimudzi* płynącą przedtym warſztatem

tatem statków woiennych sławna. *Alszwangen, Hasenpot, Durben, Gramsden, Grobin, Szrunden, Frauwenburg* miasteczka podle polspolicie z zamkami spusloszonemi stołeczne parafii od nich nazwanych. W parafii Darbeńskiej leży miasto *Lipawa - Libau* między morzem i ieziozem z drzewa zbudowane z portem dla mnieyszych okrętów wygodnym; co rok tu na 150 okrętów zabiega z winem, korzeniami i innymi towarami, na odmianę biorą len, konopie, sienie lniane. Dwa kościoły są w mieście Katolicki i Luterski.

Starostwo Tukumskie zamyka 5 parafii od miast następujących: 1) *Tukum*, 2) *Kandawa* nad Abawą 3) *Zabeln* 4) *Talzen* 5) *Autz*.

Semigallia z Lotewska *Zemegal* to jest koniec ziemi znacząca długo po nad Dzwinną się rozciąga, składa się z dwóch większych starostw: Nitawskiego i Selburgskiego.

Starostwo Nitawskie zamyka 9 parafii, które od miasteczek głównieyszych nazywają się, miasta są: *Nitawa - Mittau* stołeczne całego Xięstwa, rządu i parafii swoiey zamkiem, pałacem nowym ieszcze nie dokonczonym, kościołem Katolickim farnym, przy-

przy którym jest dom i szkoły Jezuickie, także kościołami Luterskimi i Kalwińskim, szkołami mieyskimi ozdobione. *Annenburg*, *Ekawa*, *Baldona*, *Neurut*, *Sessawa*, *Bowisk* nad zbiegiem rzek Memla i Muszy, które tu złączone Aą się nazywają; przy mieście leży zamek spustoszony *Bauskenburg* na skale: w teyże parafii leży majątność *Rubendal*, gdzie obszerny i wspaniały zamek od przeszłego Xiążęcia jest założony. *Schonberg* imienia Korffow, z domem kościołem i szkołami Jezuickimi, *Itukszta* z zamkiem Szlonsbergem imienia Zybergow także szkołami Jezuickimi i klasztorem OO. Bazylianów ozdobiona. *Grentzhoff*, *Doblana*, *Newenburg* &c.

Starostwo Selburgskie zamyka 4 parafie, których M. S. *Selburg* z zamkiem opuszczonym. W tey parafii są miasteczka: *Friedrichstadt*, od którego zaczyna się górna *Somigallia*, *Jakobstadt* z kościołem Katolickim i innemi.

Powiat Piltyński ma cztery woytostwa czy parafie; miasteczko *Piltyn* jest stołeczne.

K S I Ę G A III

O Azyi i Państwach w niey zasfia-
dłych,

Jakie są granice i obszerność Azyi?

Azya dawnego świata część największa, stworzeniem pierwszego człowieka i raiem ziemskim zaszczycona, najpierwey od ludzi mieszkana i wiarą prawdziwą oświecona, oblana jest na północ morzem lodowatym, na wschód oceanem Indyjskim, na południe tymże oceanem Indyjskim i południowym, a na zachód morze czerwone i międzymorze Suez oddzielają ją od Afryki, a morze śródziemne, archipelag, Marmara, Czarne, Azowskie, Don &c od Europy. Z zachodu na wschód to jest od cieśniny Dardanelskiej aż do ostatniey krainy Kamczatki ma mil 2300; z południa na północ od Malaki, aż do końca lądu mil 1500; leży biorąc razem wyspy Sądskie i Moluckie między 10 stopniem szerokości południowey i 77 północney, a między 43 i 205 długości. Według Bochara Natolia abo Azya mnieysza nazwa-

na jest od Fenicyanów *Estie* to jest środek dla położenia swego między Europą i Afryką, które nazwisko całej tej części świata było potym dane.

Jakie są powietrze, płód ziemny i żywność Azji?

Azja w tak rozległej obfiterości różnym powietrza podlega odmianom. Strona iey południowa w kraiu podśłonecznym położona nieznośnie cierpi upały, środek umiarkowanego używa powietrza, a krainę północną tęgie trapią mrozy.

Naykosztowniejsze i naywyborniejsze natury dary wylały się na Azję obficie od innych świata części. Kamienie naydroższe, dyamenty, topazy, rubiny, chryzolity, grenaty, szafiry, perły nayszacowniejsze, złoto, srebro, miedź i inne kruszcze, wonności naydelikatniejsze: myrra, kadzidło, piżma różne, zioła lekarfskie, herbata, kawa nayprzedniejsza, owoce wyborne, wino, zboże różne, ryż, korzenie do zaprawy, cynamon, goździki, muszkatowe gałki, iedwab, bawełna, wełna, sierść kozia, różne dzikie zwierzęta: lwy, tygrysy, amparty, sobole, słonie, iednorożce, wielbłądy, małpy nieskończonych prawie posłaci i rodzaju obfitym i szacownym Azję są płodem.

Jakie są przyrodzone skłonności i charakter Azyanów?

Azyanów zawsze miano, wyjąwszy Tatarów i niektórych goralów, za ludzi bez serca i odwagi, gnuśnych, miękkieli, proźniaków i w roskolży zmysłney zatopionych. Wstrzemięźliwość jest raczey skutkiem ciepłego powietrza, niż cnotą Azyatyckich narodów. Toż powietrze rzadkie i subtelne sprawia, że Azyanie z przyrodzenia obdarzeni są rozumem przenikającym, imaginacją żywą, wymową poważną ale nadętą, który mówienia sposób stylem zowiemy Azyatyckim i między wadami kładziemy krasomówstwa. W tym to niefortunnym kraju samowładność, rodzaj rządów ludzkiego rozumu zacność hańbiący zaczął się i panuje. Niewola tey części świata tak jest właściwa, że żadne odmiany panowania i rządów iey do tych czas nie umnieyszyły, a we wszystkich Azyi dzieiach niemalz narodu, któryby wolnemi rządził się prawami.

Które znaczniejszye państwa zasiadły w Azyi?

Cesarstwa 1) Tureckie 2) Moskiewskie oba pod Europą położone, 3) Chińskie, 4) Indostańskie, 5) państwa Tatarów wolnych,
6)

- 6) państwa udzielne Indyjskie na półwyspie wschodniej i brzegu Malabarskim położone, 7) Królestwo Perskie, 8) naród Arabski, 9) państwa na wyspach leżące.

R O Z D Z I A Ł I.

O Cesarstwach Chińskim i Indościańskim.

Z których krajów składa się Cesarstwo albo Monarchia Chińska?

Monarchią Chińską składają 1) Chiny właściwe: 2) Wyspy na morzu wschodnim położone, 3) znaczna część Tartaryi, 4) królestwa hołdownicze.

Jakie jest położenie, granice i obszerność Chin właściwych?

Chiny w stronie wschodniej Azji położone, mają na północ Tartaryą Chińską sławnym murem ze wschodu na zachód przez mil 500 ciągnionym około r. 240 przed Chrystusem Panem przeciwko Tatarskim najazdom wystawionym oddzieloną; na wschód ocean wschodni; na południe tenże sam ocean, królestwa Tonkwińskie, Laozańskie i Awanskie; na zachód kro-

krolestwo Tybetańskie i wielkie dzikie pola; długość Chin z północy na południe wynosi mil 440, szerokość z zachodu na wschód naymnieysza mil 360, a obwód mil 1700. W tak rozległym kraju pisarze godni wiary liczą przeszło 10 millionów familii, a 200 millionów dusz, około 1500 miast wielkich, 2000 zamków, niezliczone prawie miasteczka po millionie pod czas dusz żywiące i wieś na milę często długie i jednym niby ciągiem z sobą spoione. Same rzeki i kanały Chińskie zdają się być zabudowane. Ubodzy bowiem ludzie nie znaydujący ani domów do mieszkania, ani roli do uprawy, na rzekach i wielkich kanałach z żonami i dziećmi mieszkają na łodziach w linię uszykowanych i tak rozstawionych, że nie zle pływające miasta ulicami wzdłuż i poprzek ciągnionemi wyrażają.

Na wiele prawinyi dzieli się Chiny?

Rzeka wielka abo niebieska Kiang przez środek Chin płynąca, dzieli je na północne i południowe. Chiny północne nazywają się *Kathai* abo *Kitay*, zamykają 6 wielkich prowincyi: *Chen-si*, *Chan-si*, *Pe-tche-li*, *Chan-tong*, *Se-tbuen*, *Ho-nan* między wszystkiemi prowincyami Chińskimi naywsfel-

sielszą kwiatem abo ogrodem od Chińczyków nazwaną.

Chiny południowe nazwane *Mangy*, dzielą się na 9 prowincyi, które są: *Kiang-nan*, naybogatsza między wszystkiemi prowincyami; płaci podatku 32 miliony talerów bitych, *Hou-quang* dla żyzności szpichlerzem Chińskim nazwana, *Kiang-si* sławna dla rękodziel iedwabnych i porcellanowych, *Tche-Kiang* obfituje w naywybornieysze iedwabie, *Fo-kien* między wszystkiemi nayhandlownieysza, *Quang-tong*, *Quang-si*, *Kooi tcheou* tak uboga, że przez znaczną część roku obywatele ze skarbu żyją Cesarzkiego, *Yun-nan*, obłany wiele rzekami i częstemi jeziorami, obfituje w małe, ale mocne i rzące konie.

Które są znacznieysze miasta w Chinach?

W Chinach północnych M. S. Monarchii *Pe-king* w *Pe-tche-li* dzieli się na 2 miasta: stare mieszkane od Tatarów i nowe Chińczykami osadzone, oba miasta wspierałemi bramami, długiemu na milę, szerokiemi na 120 stóp i pod sznur ciągnionemi słupkami ozdobione, murem 150 stóp wysokim, fossami suchemi, głębokiemi i szerokiemi opasane, kanałami dla sprowadzenia z całego państwa żywności oblane, żywią

prze-

przeszło 2 miliony dufz, i mają 7 mil na około nie rachując obszernych przedmieściów i pływających na kanałach miasteczek. Zamek Cesarzowski wpośród starego miasta położony, długi stóp 2000, szeroki 1000, troiakiem murem opasany, zamyka za pierwszym i drugim wałem koszary dla gwardyi, dla urzędników nadwornych pałace i piękne dla rzemieślników domy; za trzecim wałem jest 7 wielkich pałaców, w których mieszka Cesarz, żony jego, nałożnice, familia &c, między temi pałacami rokoszne są ogrody, mile przechadzki, zwierzyniec, staw i inne piękne miejsca dla rozrywki. O 3 mile od Pekingu *Cham-chaniven* rokoszny pałac, w którym zwy- czajnie Cesarze z narodu mieszkają Tatarzkiego. *Si-ngan* w *Chen-si* 4 mile ma na około; liczny garnizon Tatarski w zamku od miasta oddzielonym granic strzeże państwa. *Tai-yvan* M. S. *Chan-si*, z kąd materye bogate iedwabne i nayprzednieysze wychodzą kobierce. *Tsin-an*, w którym piękne szkło leją, ale tak łomne, że grubego wytrzymać nie może powietrza; w Chinach południowych *Nan-king* w *Kiang-nan* przedtym Chińska stolica nad rzeką *Kiang* z dawnych obnażona ozęb, nayludnieysze

jednak to jest miasto i największe na świecie, rachują w nim 4 miliony dusz, a 12 mil na około oprócz przedmieściów. Przy tym mieście dać się widzieć wieża porcelenowa na 9 piętrów wyniesiona, gankami otwartymi, i bożków posągami ozdobiona, 884 stopy wysoka. *Hang-tcheou* słynie krofnami bławatów drogich, około których pracuje 60,000 ludzi. *King-te-tching* w *Kiang-si* miasteczko milionem dusz nasiadłe-fabryką porceleny sławne. Z tego jednego miasteczka Chińska prawdziwa wychodzi porcellena, na żadnym innym miejscu się nie udać, *Quang-tcheou* u Europejczyków *Kanton* z portem morskim wygodnym, który sam tylko jeden w całym państwie dla okrętów kupców Europejskich jest wolny i otwarty.

Które wyspy morza wschodniego należą do Chin?

Znaczniejszy są: 1) *Tsong-ming* w uściu rzeki *Kiang*, 20 mil długa, ludna, żyzna i wesoła. 2) *Tai-ouan* u Europejczyków *Formosa* wysoką górą na dwie części wschodnią i zachodnią przerziętą: w wschodniej mieszkają rodacy, ludzie wolni ale głupi, w zachodniej Chinczykowie zabudowali miasta, wypędziwszy ztąd Hollendrów

drów r. 1661. *Tai-ouan* M. S. z portem, zamkiem od Hollendrów zbudowanym warowne. 3) *Hai-nan* wyspa wielka, żyźna i tak od Chińczyków w kraiu nadmorskim, iako od wyspiarzów wolnych ale dzikich, śrzodek iey posiadających mieszkana obfituie w szyby złote i srebrne. M. S. *Kiun-cheou* wielkie, bogate i nasiadłe. 4) *Sanchan* abo *Sanciana* śmiercią S. Franciszka Xawierego r. 1552 poświęcona. 5) *Macao* z M. S. portowym tegoż nazwiska od Cesarzów Chińskich Portugalczykom w małstwo puszczonym. Cła iednak wszystkie idą na łkarb Ghiński.

Jakie są własności powietra, grunta, urodzaje Chińskie?

Państwo Chińskie szeroko i długo rozwiedzione we wszystkich prowińcyach ma zdrowe ale nie iednostayne powietrze. Krainy południowe natężonym skwarzają się upałem, zachodnie i wschodnie umiarkowanym szczyją się ciepłem, a północne dla gór wysokich zawsze śniegiem zawalonych przykrego dozniają zimna. Grunta wyjąwszy miejsca skaliste, które żadnym przemysłem i uprawą płouności do tych czas pozbyć się nie mogły, wszędzie żyźne, urodzayne do uprawy łatwe, po

wesołe, i drzewami na kształt ogródów zasadzane wydają obficie wszystkie zboża: ryż, wina, bawełnę, jedwab, trzciny cukrowe, korzenie do zaprawy, i wszelkie owoce; pastwiska tłuste i rozległe żywią niezliczone wszelakiego bydła trzody i koni stada; szerokie rzeki, rozmnożone przekopy i morskie brzegi ku podziwieniu rybne ubogim ludziom dla nadzwyczajney ludności gruntu osiewnego mieć nie mogącym dają wyżywienie; góry bogatym są składem złota, srebra i wszystkich kruszców, drogich kamieni, magnesu, srebra żywego i soli, które i w wierzchnich roli warstwach często się znajdują: w lasach różne dzikie leżą się zwierzęta: słonie, tygrysy, bawoły, zubry, niedzwiedzie, iednorozce, kozy dzikie, między któremi jest ieden rodzaj w pęcherzu muszkuł noszący. Tak obfita i nad inne kraie hojniey uszczęśliwiona ziemia nie może iednak wyżywić mnogości obywatelów; między pospolstwem ubodzy oycowie potomstwem obciążeni topią dzieci własne abo na publiczne wyrzucają ulice. Podczas głodu i nierodzaiów milliony giną ludzi, a zwierzchność kraiowa chociaż ludzkości pełna zamyka na tak okropne widoki oczy nie mogąc zabezpieczyć zlemu.

Oprocz

Oprocz wyliczonych bogactw, mają
 Chiny niektóre drzewa Europie nieznaio-
 me: 1) *Quey-wba* kwitnie 4 razy do roku
 i kwiaty różnego koloru w bukiet układa.
 2) *Tsi-chu* drzewo z liścia i kory do ie-
 sionu podobne wypuszcza w wielkie cie-
 pła sok tłusty, z którego tak delikatny
 Chińczycowic wyciągają pokost Chiński.
 3) *Pe-la-chu* drzewo miodowe, niezliczo-
 nym łasiczek mnostwem okryte, które na
 gałęziach plastry kładą miodu. 4) *Ou-kieou-*
mou drzewo łożowe wielkości wiśni naszej
 rodzi owoc mięsisty na kształt orzecha w
 pestce twardey zamknięty w puch biały
 i tłusty uwiniiony, z którego Chińczyko-
 wie łoy wyciskają, a z niego świece leją.
 5) Trzcina *Bambou*, z której robią maty
 delikatne, koszyki, krzesła plecione &c:
 drzeń tey trzciny młody i pękowie są o-
 wocem przedziwnie smacznym; chcąc z
 niey mieć papier, trzeba ją na kawałki
 rozciąć i w wodzie moczyć. 6) *The-li mu*
 abo drzewo żelazne, ciężkie i twarde wy-
 sokością równa się z naywiększemi nasze-
 mi dębami, Chińczycowic robią z niego
 kotwice. 7) *The* drzewo z liścia swęgo, któ-
 re my herbatą zowiemy, całej Europie
 znaiome, 6. naywięcey, 8. stóp wysokie, za-
 wżc.

wfze zielone, kwitnie od Pazdziernika do Strycznia. Z iednego drzewa troiaką Chińczykowie zbierają herbatę nayprzednieyszą na początku Marca; ta dla liścia młodego i miękkiego zowie się Cefarską i zostaje się w kraju, drugą dość dobrą w Kwietniu, trzecią pospolitą w miesiącach następujących.

Handel wewnętrzny Chińczyków, przynosi wszystkich narodów Europejskich; zewnętrzny co raz do tego czasu drobnieje, iak Europejczycy zaczęli u siebie robić porcelleny, pokosty, i materye różne Chińskie. Towary Europejskie: kryształ, broń ręczna i ogniwa, okulary, perspektywy, zegarki różne nie mają iaż wielkiego odbytu, bo iemi Anglicy i Francuzi zarzucili Chiny. Na złotych sztabach jest zysk iakikolwiek, ale za nie wzamianę trzeba dawać pialtry Hiszpańskie. Z narodami Azjatyckimi pożytecznie handlują Chińczykowie. Do Japonii posyłają zioła i korzenie lekarskie: *Gin seng*, korzeń Chiński, *rhubarbarnm*, cukier, skury bławaty, drzewa pachnące i sukna Europejskie; wywożą zaś z Japonii, perły, mosiądz i mosiężne naczynia, tombak, główne, porcelleny, naczynia różne pozłacane i pokoszczone

ne. Do Manilli i do Syamu wywożą: herbatę, porcellenę, sukno, a biorą piasłty. Batawii udzielaia herbaty, porcelleny, złota w liściech, korzeni lekarskich i naczynia kuchennego, które zamieniaia na piasłty, korzenie do zaprawy, perłowe macice, drzewo saepalskie, agat i sukno Europeyckie.

Jakie są przymioty i charakter Chińczyków?

Chińczykowie są dumni, samych siebie nad wszystkie narody przenoszący, pracowici, sprawni, sposobni do kunsztów ale nie zdatni do wydoskonalenia onych, biegli w handlu, lecz nie rzetelni i szalbierze. Zysk tego narodu jest naywiększym prawidłem i przyrodzoną własnością. Męstwo w tak podłych umysłach mieścić się nie może: garstka nie bitnych Tatarów dwa razy nayludnieyszą na świecie podbiła krainę. Wstrzemięźliwi, skromni, baczni, wstydlivi i tak są układni Chińczykowie, że cudzoziemiec na powierzchowności tylko zastanawiaiający się sądziłby, iż cnota jest iedynym postępkiem Chińskich prawidłem. W rzeczy samey nie są ani lepsi, ani cnotliwsi od innych, ale tym celuia inne narody, że wady swoje umieia sztucznie i pięknie

knie pokrywać, i że rozum nigdzie bardziej i powszechniej iak w Chinach swojej nie rozciąga władzy.

Jak znaczna część Tartaryi zostaje w poddaństwie Cesarza Chińskiego?

Wieloracyfą Tatarowie poddanemi abo daniakami Chińskimi. 1) Mantzuańscy, 2) Mugalscy czarni, 3) Mugalscy żółci abo Kalkalscy, 4) Kokonorscy, 5) Tufańscy abo Tifanscy.

Kraina Tatarów Mantzuańskich abo właściwa Tartarya Chińska z stroną północną Chin ku zachodowi stykająca się dzieli się na 3 Wielkorządztwa twierdzami osadzone Chińskimi i od miast stołecznych nazwane, M. S. całej Tartaryi Chińskiej, *Chinyang* po Tatarsku *Mugden*. Prowincya ta obfituje w ryż, zboża, owoce i ogrodowiny, znajduje się tu sławne ziele *Gin-seng*, którego korzeń Chińczycowie mają za lekarstwo powszechne. Drugiej prowincyi M, S. *Kirin-Ula* nad Songarą. Trzeciej prowincyi M-S, *Trikcikar* nad Nonnozą. Tey prowincyi sobole są na całym świecie najpiękniejszye. Rzeki: *Argun* i *Kierbetchy* dzielą Tartaryę Chińską od Moskiewskiej według traktatu r. 1689. Oprocz Tatarów Matzuańskich
miesz.

mieszkaią w tey prowincyi Tatarowie Solonńscy i Tungutańscy oyczyzną i obyczajami od siebie się różniący. Ci ostatni o spą od Moskalów zarażeni, znacznie zdrobnieli.

Tatarowie Mugalscy (Mongous) czarni posiadają kray 300 mil długi a 100 szeroki oddzielony od Tatarów Mugalskich żółtych dzikiemi polami od Chińczyków *Chamo*, od Tatarów *Coby* zwanemi. na wschodzie Tatarów Mantszuanńskich położony, lasami zarosły, w różne lekarskie ziola i niektóre kruszcze obfity.

Tatarowie Mugalscy czarni mieszkaią pod namiotami skórzanemi sukniem grubym pokrytemi, wielkie bydła pasą trzody, idą za nauką filozofa Indyjskiego Fo, niezwyčajnym uszanowaniem czczą swych popów, a mianowicie nad niemi przelożonego Kutukta nazwanego, który się czyni namiestnikiem wielkiego Lamy. Cały naród na 49 hord się dzieli pod rządem swoich Handów, którzy pod ostrym dworu Pekinńskim zostają posłuszeństwem.

Tatarowie Mugalscy żółci albo Kalkascy tak od rzeki Kalkas nazwani, nad którą mieszkaią, posiadają kray gorzysły 300 długi, a 150 mil szeroki. Na kształt Tatarów

rów Mugałskich czarnych, których mają na wschód, mieszkają pod taborami; r. 1691 nie mogąc się oprzeć Kalmukom poddali się Cesarzowi Chińskiemu.

Tatarowie Kokonorscy od jeziora Kokonor nad którym mieszkają, tak nazwani od r. 1720 należą do Chin, od których oddzielają ich niedostępne góry. Podzieleni są na 8 hord, z których każde własnego ma Hana. Na południe tych Tatarów mieszkają Tatarowie Tufańscy abo Zifańscy. Ci iedni są czarni, od namiotów czarnych tak nazwani hołdują wielkiemu Hanowi Kalmuckiemu, drudzy żołci zostają w poddaństwie Cesarza Chińskiego. Kray ich obfituje w konie małe ale dzielne, w rhubarbarum, różne kruszcze i złoty piasek po korytach rzek się toczący.

Które kraie zostają pod hołdem Cesarza Chińskiego?

Trzy królestwa: Koreańskie, Tonkwińskie, Kochinchińskie, i wyspy: *Lisou-Kisou* pod zwierzchnym panowaniem.

Korea wielkie królestwo na pół wyspie między Japonią i Chinami osiadłe, obfituje we wszystkie życia ludzkiego potrzeby, a mianowicie w zboże różne i ryż, proso, konopie, iedwab &c: w gorach znajduje się

się

się złoto i trebro, a w przelinyku morskim, który ją dzieli od Japonii łowią się perły. Koreanie początek swój mulżą brać z Chin, ponieważ Chińskim obyczaiem piszą, wierzą i rządzą się. Ięzyk iednak Koreański różni się od Chińskiego, którym sami tylko uczeni mówią ludzie. W wierze idą za nauką Xaki; z przyrodzenia gnuśni i bez serca, cale do wojny nie zdatni, na samo nieprzyjaciela spojrzezenie uciekają, z cudzoziemcami grzecznie się obchodzą; ale po rozbiciu okrętów ratujących się na ich brzegi ludzi w frogą zajmują niewolą. Chytrość, kłamstwo, oszukanie naród ten gruby, zabobonny i lekkowierny poczytuie za cnotę; iedyna Koreanów zabawa pić, ieść, roskoszować; na próżnowaniu i grach czas trawić; stali się iednak trochę pracowitszemi, gdy ich Chińska niewola do płacenia ciężkiej przycisnęła daniny. Sami uczeni ludzie krajowe otrzymują godności, nauki iednak w Korei są grubemi przyćmione błędami, ksiąg tak pisanych iako drukowanych na deskach drewnianych Koreanie mają moc niezmierną i wielką publiczną w mieście stołecznym bibliotekę. Król hołdownik i dannik Cesarza Chińskiego nazwany *Kowc-wanga* ma nad Korea

nami władzę nieokryśloną, wszystkie grunta do niego należą, które on do czasu dać i odbiera według swego upodobania. Wszyscy mu płacą ze wszystkich rzeczy dziesięcinę i przez 3 miesiące w roku służą pańszczyzną; sami żołnierze są od niej wolni.

M. S. królestwa całego na 8 Prowińcy podzielonego *King-ki-tao* po Chińsku *Ping-Fung* we środku kraiu położone panuje nad 360 miastami i licznymi zamkami, których obywatele znaczny prowadzą handel z Tatarami, Chińczykami i Japończykami.

Królestwo Tonkwińskie na północ i wschód styka się z Chinami, na południe z Kochinchiną, na zachód z krajami Laos i Bowes, obszerność onego nie jest dobrze wiadoma. Tavernier równa je z Francją, a Baron z Portugalią. Powietrze ma miłe i zdrowe chociaż gorące; dwie tu iako w każdym innym kraiu między tropikami położonym panują chwile, jedna sucha i nad miarę gorąca od Maia do końca Sierpnia, od Sierpnia zaś do Stycznia łagodna i umiarkowana; druga mokra i ustawicznym prawie deszczem oziębiona od Stycznia do końca Marca: Kwiecień jest najmiłszy i najłagodniejszy.

Grunta żyzne wydają obficie ryż, zboża,

wy-

wyborne owoce, á mianowicie pomaran-
cze i ananasy. W wielkiej obfitości znay-
dują się ptastwa domowe i leśne, bydło
wszelakie, zwierzęta różne: tygrysy, iele-
nie i małpy; owiec, osłów i lwów kray ten
miedzy państwami wschodniemi nie zna.

Tonkwinczykowie wzrostu miernego ale
pięknego, cery ogorzałej, włosy mają gę-
ste, czarne i długie, zęby czernią, białe po-
czytują za szpetność naywiększą; są dowci-
pni, przemyślni, wielką obdarzeni pamię-
cią, ku cudzoziemcom zwłazcza kupcom
ludzcy, kochają się i ćwiczą w naukach,
kunsztach, rzemiosłach i żołnierstwie. Szla-
chta harda, żołnierze swywolni, gmin do
kradzieży turowie zakazaney skłonny, pi-
ianstwo i obżarstwo podczas swych biesiad
za grzeczność poczytują. Zaproszeni na
uczte posyłają do zapraszającego registr
potraw, które chcą mieć, i te im zawsze się
dają. Pogrzeby z naywiększą uroczysto-
ścią i zbytkiem tu się obchodzą, żałoba o-
byczaiem Chińskim trwa przez lat trzy ię-
zyk, wiara i wyniesienie samych uczonych
ludzi do przedów Tonkwinczykowie od
Chińczyków wzięli, i do tych czas docho-
wali. Od lat 200 nad Tonkwinczykami
dwa panują Królowie: ieden imię tylko
Kró-

króla noszący i cześć maiestatowi powin-
ną odbierający nazywa się *Bowa* z rodziny
Li który Tonkwini z jarmazem oswobodził
Chińczyków postąpiwszy im daninę, a ta
do tych czas każdego trzeciego płaci się
roku; drugi król rzetelny zowie się *Cho-
wa*, ten udzielnie nad krajem panuje.

M. S. całego królestwa na 8 wielkich
prowincyi podzielonego *Kacho* ludne wiel-
kie i handlowne. Trzy pałace królewskie ie-
dyną są miasta tego ozdobą, inne wszyst-
kie domy są niskie i z błota ulepione. An-
glicy i Hollendrzy mają tu domy kupie-
ckie. *Hean* nad Chalą, która na dwa tu się
rozlewa nurty, miasto wielkie, domem ku-
pieckim Francuskim i pałacem Biskupa Ka-
tolickiego ozdobione.

Królestwo Kochinchińskie pod strefą
świata gorącą między morzem i onego
wybrzeżem, królestwami Tonkwinińskim,
Komboyskim, i Laos położone mil 200
długie a 90 szerokie, dzieli się na 12 Sy-
now abo prowincyi, obfituje w ryż, różne
owoce, gałki muszkatowe, różne drzewa
pachnące, w herbatę od Chińskiej iednak
podleyszą, w różne bydła i zwierzęta, w
minery złote i żelazne, w perły i dyamen-
ty ale naywiększym Kochinchiny są boga-
ctwem

Łtmem pieprz i cukier. Iedwab tak jest po-
 spolity, że rybacy z niego sieci, a żeglarze
 liny robią i żagle. Powódź wiesieni z gór
 spadająca cały kray przez dwa zalewa mie-
 śące, muł zostawuje i onym zażyźnia po-
 la. Dla tey powodzi wszystkie domy na
 wyfokich tu są budowane pilastrach.

Kochińczykowie są z przyrodzenia
 łagodni, przyiemni, otwarci, szlachta przy-
 zwoitą słanowi swemu ma edukacyą, cu-
 dzoziemcom stawia się grzeczną, gmino-
 wi poważną, na urzędach pilną, w sądach
 sprawiedliwą. Nauki żadney tu nie ma-
 ią ceny, ale rzemiosła na Azyą dość są wy-
 doskonalone, a mianowicie krosna iedwa-
 bne, młyny cukrowe, pompy do wody cią-
 gnienia &c. niewiaśty z składu postaci szpe-
 tne, z głosu przyiemnego i do cichey mu-
 zyki podobnego miłe uprawiają tu rolę,
 łowią ryby, handlują i wszystkie domową
 prowadzą ekonomią, a mężczyzny iedy-
 dynie w kunszcie ćwiczą się żołnierskim, i
 onym wszystkich swych celują sąsiadów.
 Wiara tego kraiu podobna jest Tonkwiń-
 skiey, rząd Król sprawuje samowładny.

M. S. *Kebua* żadnym murem iak wszy-
 skie inne miasta, nie zamknięta. *Taisoa*,
Ciampa &c.

Wy.

Wyspy *Lieou-Kieou* nayıpierwey opisa-
ne od Xiędza Gaubil Jezuity na północ
wyspy Formozy ku wschodowi położone
i od teyże wyspy aż do Japonii palmem
ciągnione obfitują w zboże, owoce, cedry,
różne zwierzęta i są dobrze nasiadłe, mó-
wią językiem z Japońskiego i Chińskiego
mieszanym, idą za nauką Fo i z Japonii
nayıwięcey sprowadzają Bonzów do odpra-
wowania obrządków bałwochwalskich.
Wysp tych liczą 36 pod Królem dani-
kiem Chińskim na wyspie *Lieou-Kieou*
mieszkającym.

*Jakie jest położenie, obszerność i części
składne Cesarstwa Indostańskiego?*

Państwo wielkie Indostańskie abo Mo-
gulskie w Indyach ma Persyą na zachód,
Tartaryą na północ, półwyspy Indyjską-
wschodnią na wschód, a zachodnią na po-
łudnie; długość onego się rozciąga na mil
560, a szerokość na 430. Dawniey to pań-
stwo zamykało 36 obszernych prowincyi
nakształt królestw, których wielkorządcy z
władzy W. Moguła wylamali się, i ledwie
onego za zwierzchniego pana podług swey
woli

woli uznają; teraz dzieli się na 34 wielko-
rządy, z których Europeyzykom znaiom-
sze są: Bengala, Oryxa, Patna, Bakar, Agra,
Banda, Kandysha, Guzarata, Delhy, Ka-
szmira &c.

*Ktore są miasta znaczniejszye w państwach
Wielkiego Moguta?*

Agra M. S. Monarchii Indostańskiej
wielkie, pięknie budowane, ludne nad rze-
ką Gemeną osiadłe, wałem z kamienia
czerwonego i przekopem 100 stóp szero-
kim obwiedzione. Pałac Cesarzowski dziwnie
jest obfzerny. Od Agry do Delhy przez mil
40 z obu stron drzewem wysadzana dro-
ga się ciągnie. *Delhy* przedtym stolica pań-
stwa nad Gemeną mocna i wielka r. 1739
od Kulikana Króla Perskiego ze wszyst-
kich bogactw odarta, *Chaligam*, *Daka*, *Ra-
gimokol*, *Mongher* &c, miasta handlowne
nad Gangesem w Bengali prawie całe w
dzierżawie towarzystwa kupieckiego An-
gielskiego. *Oryxa* M. S. Oryxy nad odno-
gą Bengalską rozciągnionej. *Jagrenat* naj-
wyższego Braminów kapłana mieszkaniem
załzczycony. *Patna* M. S. Patny handlem
siarki sławna. *Amadabad* M. S. Guzaraty
najbogatszej prowincyi Indostańskiej. In-
ne miasta teyże prowincyi piękne, wielkie,

handlowne: *Kambaya, Brodra, Surata, Bisangatan &c.*

Jakie są własności kraiu, grunta, i płód ziemny Indostanu?

Powietrze państwa Indostańskiego dwie przeciwne łączy z sobą własności; w stronie północney między górami śniegiem okrytymi niezmiernie jest zimne ale zdrowe, w południowey zaś nieznośnym podlega upałom, w tamtey kray górzyste skąpe wydaie urodzaie, w tey doliny równe i okiem niezmierzone, rzekami i szerokiemi oblane przekopami obfitą sprawują żyźność. Zboża zwyczajne temu kraiovi buyne przywołają żniwa: orkiż, pszenica, ięczmień, owies, groch, szocowica, bob i ryż; wydaiają także tamteczne pola i ogrody, anyż, trzciny cukrowe, gorczycę, konopie, wiele bawełay, winogrona, ale w małej liczbie, ponieważ obywatele z kokosu to jest orzechów Indyjskich tłoczą mocny napòy, który przenoszą nad wino. Zaden kray większą Indostanu nie przewyższa obfitością cytryn, iablek granatowych, pomarańczów, daktylów, migdałów, Indyjskich orzechów, różnych śliwek, a między niemi mirabalanów, morellów &c. Owoc *Mango* podobny do moreli, smakiem i wielkością i

prze-

przenosi; ale naydelikatniejszy krai tego jest owocem *Ananas* mający smak poziomek, wody różaney i cukru razem złączonych. Kwiaty Indostańskie oprócz róży i pewnego kwiatu białego do iaśminu Hiszpańskiego podobnego na spojzenie piękne żadnego nie wypuszczają zapachu; między drzewami po większey części Europie nie znaiomemi wielkie pożytki przynoszą: morwowe, bawełniane i kokosowe. Banian osobliwey piękności drzewo z gałęzi wyrzuca latorośle, które o ziemię oparliszy się wypuszczają korzenie i utrzymują gałęzie, z których wypadły; drzewo do niezmierney podnosi się wysokości, a gałęzie i latorośle tak szeroko się rozkładają, że kilkaset osób pod onemi może się mieścić i zastaniać od upałów abo deszczu. Wszystkie ogrodowiny buyne się rodzą i smaczne. Imbier w południowey krainie przedni naywięcey gruntów zabiera.

Lasy pełne są zwierząt drapieżnych: wów, tygrysów, iednorozców, leopardów, wilków, iakalów abo psów dzikich, także osiów, ieleni, sarn zwyczajnych i muszkuł przynoszących; zwierząt do dzwigania ciężarów: iako to wielbłądów, dromedarzów, mułów, osłów, koni, wołów, bawołów &c,

małp niezliczone tu prawie znajdują się rodzaje; gady są rozmaite i szkodliwe; śczerki wielkie i śmiałe w nocy się rzucają na ludzi i onym ogryzają uszy, nos &c; Ptactwa różnaitością domy i lądy się napelniają.

Indostan na całym świecie podobno najbogatsze posiada góry w kamienie drogic iako to rubiny, szafiry, topazy &c. Jedna tylko góra przy Somelpurze miasteczku Bengalskim dyamenty wydaie. Kraiopisarze nie zgadzają się, jeżeli sżyby ołowiane, miedziane, srebrne znajdują się w Indostanie.

Państwo wielkiego Moguła jest przepaścią na pieniądze złote a bardziej ieszcze srebrne narodow Europejskich. Co Ameryka z żyznych swych miner na Europę rozlewa srebro, to w Indostan wsięka. Europejczycowic przywożą tu korzenie, skory, cynę, sukna, konie, &c, a wywożą drogic kamienie, indych, bawełnę i różne z niej płotna, iedwab surowy i materye bławatne, pieprz, imbir &c: aże ledwie szostą część towarow mogą zamienic na swoy ładunek, resztę płacą gotowemi pieniędzmi, ktore Indostanie nie na handel obracają, ale w ziemi zakopują.

Jakie są przyrodzone własności i charakter obywatelów Indostanńskich?

Cztery narody mieszkają w Indostanie: Mogolanie, Indyanie, Parsowie abo dawni Perfowie i Patanowie różniący się jedni od drugich wiarą, charakterem i obyczajami.

Mogolanie w powszechności są wzrostu wyfokiego i przystoynego, bielsi od Indyanow ale ogorzalsi od Europeyzykow południowych. Zdobią ich meśtwo dawnych Mogolanow ieszcze niezewszyskim w roskolnym kraju i pod samowładnym rządem wygasłe, umysł szlachetny, obyczajność, przyjemność w posiadzeniach, dowcip w żartach, rozmowy miłe i od sprzeczek dalekie. Kochają się w szatach drogich, sprzętach domowych kosztownych i biesiadach. Nie mogą się wstrzymać od gry szachow i kart naymnieyszego do nalzych podobieństwa niemających, na których czas i majątek tracą, muzyką chociaż cale niedoskonałą chętnie się rozrywają. Za domem trzeźwi i przystoyni, w domu dopuszczają się pniaństwa i brzydkiich roskoszy. W nauce gwiazdarskiey i gwiazdarzach wielką pokładają ufność i bez ich rady do żadney główniey nie przystępną sprawę. Cwiczą

czą się w sztuce lekarskiej, Fizyce i Astronomii, piszą obyczajem Europejskim.

Indyanie prawdziwi dzielą się na pokolenia godnością urodzenia, religią, zabawami między sobą się różniące. Indyanie pierwszego pokolenia nazywają się Braminowie, drugiego Kuteryanie, trzeciego Banianie, abo Wanianie, czwartego Wizowie abo Weyzowie abo inaczej Sudrasowie piątego Tereasowie abo Pereanie.

Braminowie godnością wszystkie celują pokolenia; są narodowemi kapłanami i nauczycielami. Ostrość życia ich jest ku podziwieniu, nauki wszystkie á mianowicie Filozofia grubemi poszpecone błędami, nie-ludzkość, hardość i okrutne z wdowami po śmierci mężów postępowanie nad wszelkie wyrażenie są większe.

Kutereanie, stan składają szlachecki, ćwiczą się w żołnierstwie i nim. Indostan był podbity od Mogolanow pod nazwiskiem Raiow nad prowincjami Indostanu udzielnie panowali, á niektorzy z nich w górach niedostępnych przy granicy do tych czas poddaństwa nie znają. Inni z mocy udzielnej i majątku wyzuci możniejszym w służbę żołnierską się nymują; takich żołnierzy Raiaputami w kraiu zowią.

Banianie abo Wanianie trzecie Indy-
anow pokolenie nad wszystkich nayli-
cznieysze, handlem i rzemiosłem do han-
dlu wchodzącym się bawią, odziewają się
przyzwojnie, są ku podziwieniu ochędożni,
cierpliwi, miłosierni, zabobonni, wierzą
przechodzeniu duszy z iednych ciał do
drugich, i z tego względu mięsa i ryb
nie iedzą.

Wizowie czwarte pokolenie składają
stan rzemieślniczy, rolniczy &c, według li-
czby rzemiosł i różności służebniczych za-
baw dzielą się na różne mnieysze pokole-
nia, które z sobą przyiaźnią i pokrewień-
stwem się nie łączą. Każde pokolenie wła-
snym nazywa się imieniem; naypodleyfi
miedzy niemi i w pogardzie u wszystkich
są. Korewanie i Pereanie; Korewanie nie-
mają stałych siedlisk, tułają się z dziećmi i
żonami po lasach nakształt naszych cyga-
now. Pereanie od wszystkich wzgardzeni
osobne mają siedliska; nie wolno im do
miała wchodzić, z iednego zdroju z in-
nemi pokoleniami wody czerpać; wszystkie
naypodleyfze posługi do ich należą stanu;
karmią się mięsem krowim, końskim, zwie-
rzyną a nawet ścierwem.

Wszyscy w ogolności Indyanie są wzro-
stu

ſtu przyſtoynego, twarzy przyiemney w pi-
 ciu i iedzeniu ſkromni, dziwnie cierpliwi i
 umiarkowani, miłofierni, i oſtatnim gro-
 ſzem z potrzebnym ſię dzielący, w obco-
 waniu z żeńską płcią wſtydliwi nigdy ſię
 takich nie dopuſzczają rzeczy, któreby
 przyſtoyność i ſkromność obrażały, kupcy
 rzetelni, ſłudzy wierni, przyiaciele ſtate-
 czni, rzemieſlnicy nieſpracowani, w oby-
 czaiach prości i umiarkowani, w obcowa-
 niu poważni i oſtrożni, polityczni z rowne-
 mi, ludzcy z niſzszymi, pokorni z ſtar-
 ſzymi, zysku ſprawiedliwego chciwi, dla
 drobney nadgrody na wielkie odważa-
 ją ſię trudy i w oczywiſte wdają ſię niebe-
 ſpieczeńſtwa. Doſkonałość rękodzieł In-
 dyiſkich daie ſię widzieć w materyach bla-
 watnych i płotnach bawełnianych. Zaden
 naród Indyiſkich tkaczów do tych czas nie
 mógł doſkonale naśladować i przeiąć deli-
 katności. Do rzemioſł, handlu, umiętney
 gruntu uprawy Indyanie przyzwyczajeni
 brzydzą ſię orężem i na odważny nie mo-
 gą ſię zdobyć umyſł wyiąwſzy Rajaputów,
 Maratow i innych gęralow.

Parſowie abo dawni Perſowie z właſney
 oyczyzny w wieku ſiodmym od Arabów
 wypędzeni do Indyi zabiegli i na różnych
 miey-

miejskach á mianowicie w Guzaracie o-
 siadłszy dziwnie się rozmnożyli. Odzieniem
 nie różnią się od Indyanów wyjąwszy bro-
 dę, którą zapuszczają, życie prowadzą pra-
 cownicę na uprawie roli, zasadzaniu winnic
 i różnego drzewa, unikają społeczności z
 ludźmi różney wiary, wszelakie ptaśtwo,
 bydło i zwierzynę iedzą oprócz świń i krów
 dla przypodobania się Mahometanom i
 Indyanom, koguty w wielkim mają usza-
 nowaniu, á ogień czczą jako oznakę bo-
 śtwa, kapłani ich nazwani *darous* przynie-
 siony z Persyi ogień do tych czas chowają,
 zmarłych nie grzebią, ale na miejsce obmu-
 rowane na pożarcie ptaśtwu drapieżnemu
 rzucają; w kilka dni krewni zwłoki zmar-
 lego oglądają, dla zważenia które pierwicy
 oko śępy zaczęły wydierać, jeżeli prawe,
 znak to jest że zmarły dosłąpił wiecznego
 szczęścia, jeżeli lewe, wnoszą, że został wie-
 cznie nieszczęśliwym. Małżeństwa oprócz
 własnego narodu są im zakazane.

Patanie dawni Indostanu panowie, których
 Mogolanie zwyciężywszy bogatą tę kra-
 inę im wydarli, mieszkają w stronie półno-
 cney państwa Indostańskiego. Jedni rozu-
 mieją, że są resztą Arabów, Turków i Per-
 sów Mahometanów, którzy pod sprawą
 Mah.

Mahimuda Gaznawidy około r. 1000 nie-
które prowincye Indyjskie podbili; drudzy
prowadzą ich ród i nazwisko od Patny pro-
wincyi Zagangetańskiej. Cóżkolwiek jest,
Patanie nieubłagane Mogolanów jako nie-
szustnych państwa ich przywłaścycielów
nienawidzą, są wojenni, umysłu dzikiego i
niespokoynego, częstemi buntami zatru-
dniają Cesarza, onemu w górach odrywiają
kraie, nad któremi równie jak Rajawie pa-
nią; dopomogli Szach-Nadyrowi Królo-
wi Perskiemu w r. 1739 do najachania In-
doftanu.

*Które kraie są pod hołdem Cesarza In-
doftańskiego?*

Pod hołdem Cesarza Indostańskiego zo-
stają państwa: Wisapurskie, mały Tibet,
Karnata, Golkonda i państwa nad brze-
giem Koromandelskim osiadłe: Gingańskie,
Tangórskie, Madurskie, Marawskie, Mas-
furskie. Od dawnego czasu te kraie od
zwierzchności słabych Cesarzów Indostań-
skich albo się uwolniły, albo lekce ią wazą

Królestwo Wisapurskie styka się na pół-
noc z Indostanem, na wschód z Karnata;
obszerność onego nie jest dobrze wia-
doma; obfituje w iedwab, bawełnę,
pieprz, i naywyborniejsze w całej Azyi ma-
dy.

dyamenty w Raolkondzie. *Wisapur* M. S. nad Mandową pałacem obszernym królewskim ozdobione. Inne miasta handlowne i składami kupców Europejskich zaszczycone są: *Graen* nad Korfeną śródkiem kraiu płynącą, *Myrsya*, *Aurengabad*, *Rajapur*, *Bedir* &c.

Miedzy *Wisapurem* i *Karnatą* dwie ciągną się góry *Guta* i *Balagata*, które całą półwyspę na dwie równe przecinają części, na i miedzy górami panują różni Rajowie albo Królikowie Indyjscy poganie, i Maratowie narod męstwem i rozboiem sławny. W państwie Indostańskim liczą na 84 Rajow, którzy na pozór będąc hołdownikami Wielkiego Moguła, są onemu straszniemi.

W królestwie *Wisapur*skim i *Kanarze* do Portugalczyków należą: *Goa* M. S. osada Portugalskich w Indyach osiadła na wyspie rzeki *Mandowy*, wielka, obronna i portem wygodnym zaszczycona. Pałace namiestnika królewskiego i Arcybiskupa, dom inkwizycyi, różne szpitale, klasztory są przepyszne. Handel tego miasta upadł po założeniu *Batawii* od *Hollandrów* na wyspie *Jawie*. *Szol-Chaul* zamkiem obromiony, *Bassaim* piękny i wielki ale morowym zaraw-

zom podległy, *Daman* z portem wygodnym; do Anglików *Bombaya*; do Hollendrów w *Kanarze-Onor*, z kąd wychodzi pieprz niezwyčajnie ciężki i ryż czarny.

Karnata obszernego przedtym królestwa *Bisnagar*skiego nosiła tytuł, podbita od *Mogolanów*, a potym od *Wielkorządzców* rozerwana szczupleyszemi teraz ścisła się granicami, leży na zachod wybrzeża *Bengalskiego*, a od *Golkoldy* rzeką się *Kryfną* oddziela, obfituje w złoto, srebro, drogic kamienie, ryż, pieprz &c. Król *Karnaty* naywiększą część kraiu posiada, może wystawić 100 tysięcy piechoty, 30 tysięcy jazdy i 200 słońow, pisze się Królem Królów i mężem tyśiąca żon. Rożni *Raiowie* abo *Krolicy* nad szczuplemi tu panują w górach powiatami. *M. S. Bisnagar* na gorze osiadłe, troiakim grubym murem opasane; pałac królewski obszerny i bogaty zdo bi miasto. Inne miasta: *Gandykota* stolica u dzielnego *Raja*, *Kadapa* &c; miasta nadmorskie należą do Anglików: *Forteca S. Jerzego* abo *Madras*, dzieli się na dwa miasta białe i czarne: w pierwszym mieszkaiają *Europeycy*kwie, a pośrodku stoi zamek *S. Jerzego*; w drugim *Indyanie*, *Mahometanie*, *Ormianie*; *S. Tomasz* abo *Meliapur* &c,
do

do Hollendrów *Palliakata* zamkiem Gedyryą obroniona.

Królestwa Ginggańskiego miasta są: *Ginga* i *Cidambaran*. *Ponticheri* należy do Francuzów, miasto piękne, ludne i handlowne, *S. Dawid* do Anglików. Królestwa Tangorskiego M.S. *Tangor*; *Negapatan* należy do Hollendrów. *Trankwebar* zaślony zamkiem Danesburgiem do kompanii Duńskiej, *Karlikal* port wygodny do Francuzów. Królestwa Madurskiego M.S. *Madura* mocnymi wałami otoczona, *Trichirapalla* rezydencją Królewską ozdobiona, *Manapar* &c To królestwo zawojuowane jest od Masurzanów narodu dzikiego, którzy brańcom na wojnie poimany nosy urzynaia i nasoliwszy one Królowi swemu w upominku posyłaia. Dawni Królowie Madurscy prowadzili swoją genealogią od ośła i dla tego wszystkich ośłów w wielkim mieli poszanowaniu i z niemi iak z swymi krewnymi obchodzili się. *Tutukurin* należy do Hollendrów, którzy z przywłaszczonego sobie pereł połowu, maia rocznego dochodu 100 talarów bitych. Królestwa Marawskiego M. S. *Ramanadalaura*. Wyspa *Ramanankor* jest z Marawą złączona mostem, który nie na arkadach ręką ludzką wysta-

wionych, ale na skałach na łokci z nad-
 szych wody morskiej podniesionych, a od
 siebie na trzy aż do 10 stop odładzonych,
 ofiada, i w okamgnieniu gdy potrzeba te-
 go wyciąga, zrzucony bywa. Z tej wyspy
 aż do drugiej nazwanej Manar ciągną się
 także skały i haki, które Indyanie mostem
 nazywają Adamowym.

Królestwo Golkondzkie styka się na
 wschod z odnogą Bengaliką, na północ z
 Oryxą, na zachod z Talingami i Wisapu-
 rem, na południe z Karnatą; długość jego
 jest mil 200, szerokość 120. Oprócz płodu
 zwyczajnego Indyom, Golkonda obfituje
 w dyamenty na cały świat sławne, których
 dobywają z gór przy mieście *Kulurze-Cou-*
lour położonych; dyamenty Golkondz-
 kie są daleko większe od Raolkondzkich,
 ale przedniey onych wody nie donoszą. M.
 S. królestwa *Golkonda* dzieli się na 3 mia-
 sta, ludna, wielka i piękna. *Massulipatan*
 miasto portowe i handlowne, *Tenara &c.*

Król Golkondzki jest samowładny, wszy-
 kie dobra nie ruchome do niego należą,
 które on swym arduie poddanym więcej
 dającym, wielkorządztwa tymże samym
 dają się sposobem, z kąd zdzierstwa wyni-
 kają okropne. Mahometanie wszystkie
 II więk.

większe posiadają urzędy wojskowe i polityczne; Indyjanie na 44 pokolenia podzieleni miarkują między sobą tym podziałem stan, przodkowanie i wszystkie obywatelskie zabawy.

Mały Tybet abo Baltistan leży na północy ku zachodowi Kafzmiry. prowincyi Indostanśkiey, długi i szeroki na mil 30 do 40, obfituje w różne zboża i owoce, kryształ muszkuł i wełnę. Obywatele Mahometanie zostają pod rządem wielu Hanow hołdujących Cesarzowi Indostanśkiemu. Miasta znaczniejsze są: *Eskerda i Sbeker.*

R O Z D Z I A Ł III

o Państwach Tatarów wolnych.

Które potencye panują nad Tataryą wolną,

- 1) Kontasz abo Wielki Han Kałmucki.
- 2) Potencye Tybetańskie.
- 3) Narody Turkestańskie.
- 4) Dagestan i Czerkasły.

Jak szeroko rozciąga się państwo W. Hana Kałmuckiego?

Państwo Wielkiego Hana Kałmuckiego styka się na południe z Indostanem i Wielkim Tibetem, na wschód z Tatarami Chińskimi.

skiem, na północ z Moskiewskiem, na zachód z Usbeckiem. Długość jego i szerokość nie jest dobrze wiadoma; dzieli się na kraj Elutow albo Kałmucką ziemię, mnieyszą Bukaryą i stepy Koby.

Kałmucka ziemia w równinach gorami otoczonych położona rzeką Irtyczą do Oby wypływającą i jeziorem *Saissan* i *Palkat* i zwanemi oblana, obfituje w owoce, konie, wielbłądy &c. *Harkas* albo *Urga* nad nią jest wielki obóz Hana Kałmuckiego i może być poczytany za stolicę państwa.

Bukaryą mnieyszą r. 1683 od Kałmuków zawoiowana jest mieszkana od rodaków, którzy całe się różnią od Kałmuków nad niemi panujących: Bukarowie mieszkają w domach, mają wsi i miasta nafiadłe, handlują z Persyą, Indyą, Chinami i Moskwą; kraj ich obfituje, w rośliny, korzenie, wół, siarkę, srebro &c. *Tarkan* M. S. nad rzeką tegoż imienia, ludne i handlowne. Wielki Han w tym mieście mieszka: gdy dla spraw krajowych Bukaryą nawiedza. *Kagkar* miasto przedtym wielkie, a *Lotan* stołeczne udzielnego niegdyś państwa.

Stepy Koby są mieszkanne od Tatarów błakających się.

Jakie są przymioty i charakter Kałmuków? Kai-

Kalmucy od włosów długich, których nie strzygą tak nazwani są prawdziwi Tatarowie Mogulicy zwycięstwami Gengiskana sławni, błąkają się po polach, nie bawią się rolnictwem i uprawą ziemi obfitey, są bałwochwalcy, naywyższego mają kapłana, który się nazywa Kutukta. to jest namiestnik wielkiego Lamy. Kalmucy Torgawtowie na początku wieku terażnieyszego umknąwszy sięz pod zwierzchności Konstafza, przyszli do państwa Astrachańskiego i tam osiedli; tych widziała w woysku Moskiewskim nietylko Polska ale i Rzeczka Niemiecka nad Renem w roku 1734

Które potencye Tatarskie panują nad Tybetem wielkim?

Wielki Tybet abo Butańska kraina leży między stepami Koby, państwami Chińskim i Indołańskim. Kray ten rozległy, wyfokiem i górami przerznięty, zimnemu podlega powietrzu, nie rodzi tylko pszenicę, i ięczmień, obfituie w rhabarbarum naywybornieysze, w kozy muszkuł wydające &c. Obywatele onego są Tatarowie i Indyanie pracowici, którzy w miastach i po wsiach ochędoźnie chociaż w domach małych, ciasnych i nie sztucznie skleconych mieszkaia.

Wielki Tybet na dwa teraz dzieli się państwa; to jest królestwo Tybetańskie i państwo wielkiego Lamy albo naywyższego Tatarskiego kapłana.

Królestwo Tybetańskie abo właściwy wielki Tybet przy stepach Kobańskich położony zostaje pod panowaniem własnego króla nazwanego *Chiampa*, którego iedni czynią udziałnym, drudzy hołdownikiem Kałmućkim, a niektórzy Indostańskim. Miasta tu znaczniejszye są: *Latak* abo *Ladak* Stoł: nad ramieniem północnym rzeki Gangesu abo Gangi. *Chaprunga* miasto wielkie, ludne i handlowne, *Timur-Kand.* &c.

Państwo wielkiego Lamy nazywa się *Lassa*, na południe niedostępnyemi górami otoczone, na wschód z Kokonorem, Tufanem i Chinami, na południe z dzikiemi polami, a na zachód z Tybetem się styka; obszerność tego kraiu nie jest wiadoma; ztąd wychodzi naywyborniejsze na całą Azją rhubarbarum.

M. S. *Tonker* abo *Lassa*, przy którym na górze *Putoli* w zamku wspaniałym *Dalii* Lama abo wielki Lama naywyższy Tatarów bałwochwalców kapłan i pan krajowy mieszka; inne miasta są: *Samnanryu*, *Changaprang*, *Aridson*, *Sankra*, *Chusor* &c.

Jakie są przyzwyczajenia i charakter Lassańców?

Lassańców natura obdarzyła przystoynym wzrostem, czerstwym zdrowiem i siłą oślibliwą, niewiaśty jednak są ogromniejsze i silniejsze od męszczyzn; oboia płeć nosi na lewey ręce manele od przegubu do łokcia. Naród ten nie używa chust białych, nigdy się nie umywa, wżelakie, wyjąwszy krowie, surowe je mięso, niewiaśtom tu wolno wiele zaślubiać mężów, którzy dzielą się dziećmi według dawności zamęścia.

Wielkiego Lamę poddani bałwochwalcy czczą go za Boga żyjącego, nieśmiertelnego, i wszystkie prawdziwemu Bogu należyte przypisują mu doskonałości, popi bałwochwalcy umięją prosty lud wtak grubym utrzymywać błędzie, udając że dusza tego chimerycznego Boga z zgrzybiałego do młodego przenosi się ciała. Ze wszystkiej Kałmuckiey krainy ustawiczne do Lassy dla nabożeństwa przychodzą karawany.

Duchowieństwo pod zwierzchnością wielkiego Lamy zostające jest bardzo liczne, i na różne dzieli się stany: na namiestników Lamy, na duchowieństwo świeckie i zakonne płci oboiey w bezżeństwie zostające.

Delaj Lama w roskofzy zatopiony i odbieraniem czci Boskiej od poddanych swych i cudzoziemców zatrudniony politycznego rządu sprawowanie porucza iednemu z panów kraiowych *Kan - Typa* zwanemu. Tataro wie Koszotańscy po stepach Kobańskich błakający się hołdują wielkiemu Lamie.

Jak się rozciąga Turkestan i które w nim mieszkają narody?

Turkestan Turków kraj oyczyfity ograniczony morzem Kaspijskim, wielką Bukaryą, rzeką Iembą, krainą Kałmucką, długi i szeroki na mil 90 iest od 4 hord abo narodów Tatarskich mieszkany, rzeką Sirem abo dawną Jaxartą Źródkiem kraiu płynącą i do jeziora Arallu wpadającą oblaną. Cztery hordy są: PoŹucka Kałmuckiemu Hanowi hołdująca, druga Kozacka, której znaczniejsza część pod zwierzchnością zostaie Kontafza, Ta horda naiazdami i rozboiem się bawi i często zagony swoje aż do Syberyi zapuŹcza; w kraiu Kozackiej miaŹta są: *Tuskunt* nad Sirem Hana Kozackiego rezydencyą i *Otrara* śmiercią Tamerlana zaŹczycone. Trzecia horda Karakałpacka przy granicach Tartaryi Moskiewskiej oŹiadła.

Karakałpacy żyją w ściŹłym przymierzu

z Kozakami, z niemi wraz wypadają na rabunki, czynią się Mahometanami, lecz nie mają ani alkoranu, ani duchownych, ani meczetów; *Turkestan* nad Sirem jest M. S. tej krainy. Czwarta horda Turkomanów białych między Aratem i morzem Kaspijskim osiadłych. Ci Tatarowie za Mahometa idą prawem i po stepach z trzodami się bląkają.

Jakie jest położenie, obszerność i żyzność krain Tatarów Usbeckich?

Kraina Tatarów Usbeckich zamyka dawną Sogdyanę i Baktryanę oblane rzeką Gihonem *Oxus* przedtym nazwanym, leży na północ Persyi, obfituje w tłuste pastwiska, wyborne owoce, różne zboża i urodzayną rolę, którey uprawą bawią się Sartowie i Bukarowie dawni kraini obywatele. Kraina ta dzieli się na dwie wielkie prowincye od wielu Hanów udzielnych rządzone: Bukaryą wielką i Korozan abo dawną Partyą.

Bukaryi wielkiej miasto nayznakomitsze *Samarkanda* przedtym państw Tamerlana stoleczne i jego grobem wstawione. W tym mieście nayślawnieysza Mahometańska założona kwitnie akademja, w której młodź ze wszystkich Muzułmańskich narodów

dów polor bierze, Melony tak tu delikatanne się rodzą, że onych na stół wielkiego Moguła szukaia. *Balk* dawna *Baktra* miasto wielkie, ludne handlem iedwabiu słynie. *Bachara* abo *Bokara* przy Gihonie. Te trzy miasta są trzech prowincyi stolicami i onym dają nazwisko. W miasteczku Bukarskim *Afzanie* narodził się Awicenna, r. 980.

Korozan mieszkany od Tatarów, których Moskale Chiwańskimi zowią, leży w górach; hordy Chiwańskie z łupów, najazdów i trzod żyją. Miasta ich są: *Korkany* abo *Urgen*, *Harat* &c. Turkomani czarni nad morzem Kaspijskim osiadli hołduia Hano wi Chiwańskiemu.

Wszyscy Tatarowie Ubeecy wpadaia do krajów sąsiedzkich, zajmują bydło i ludzie, nie zaprzataia się uprawą roli, są iednak od wszystkich innych Tatarów obyczajnieysii. Białogłowy w raz z mężami na zdobycz wypadaią.

Jakie narody mieszkaią w Dagestanie, Czerkasach, i na około góry Kaukazu?

Wszystkie kraie na zachodzie morza Kaspijskiego położone krajopisarze często-kroć nazywaią Czerkassami. Leżą one między morzem czarnym i górą Kaukazem, którą oddzielaią się od Perfyi, Georgii i
Min-

Mingrelii, między Kaffą i morzem Azowskiem, Donem i Astrachanem; dzielą się na Dagestan, Czerkassy, i Podgórze Kaukazkie.

Dagestan z Szyrwanem prowincją Perską stykający się wielu jest poddany Hanom nad różnemi hordami panującym. Tatarowie tameczni brzydcy, dzicy i wielcy złodzieje, żyją owocami i zabawiają się drzew fzczepieniem. Podbici od Moskallow r. 1722, zupełną odzyskali wolność r. 1739.

Czerkassy otoczone morzem czarnym, Donem, Astrachańskim państwem i Georgią, mieszkane są od Tatarow Nahajskich, Kubanow, Kabardynow, Petyhorcow, Czerkassów, Aspahow od których cały ten kraj rozległy wziął nazwisko. Wszyscy ci Tatarzy są arcyiszpetni, chociaż z najpiękniejszych na świecie niewiaśc zrodzeni, bawią się uprawą roli, bydła paszeniem, wypadaniem na zdobycz i niazdami; Petyhorcy wyznanie wiary Greckiey czynią, inni do alkoranu i meczetow przyznają się. Miasta w tym kraju są: *Terki, Kaborda, Bessini, Taman, Ladda* nad morzem Azowskim, od którego miasta Turcy całe Czerkassy nazywają *Laddą. Azów* pod Moskalam.

mi. Strona zachodnia Czerkassów od Moskalew natchana, traktatem Belgradzkim z ich się uwolniła poddaństwa.

Podgorze Kaukazkie to jest kray na około Kaukazu rozciągniony, różne narody wolne, srogie i z rozboiu naywięcey żyjące posiadają: Lelgianie, Taulakowie, Awarowie, Czerkasowie czarni, Alani, Abazowie i Zikowie abo Zechowie terażnieyszych Czechow przodkowie.

R O Z D Z I A Ł III.

O królestwach udzielnych Indyjskich na półwyspie Zagangetańskiej a-
bo wschodniej i na brzegu
Malabarskim położo-
nych.

Które królestwa leżą na półwyspie wschodniej za Gangesem?

Azemitańskie, Typrańskie Arakańskie, Peguańskie złączone z Awańskim, Laozańskie, Syamskie.

Królestwo Azemitańskie położone między Tiprą, Pegu, Tybetem i Lasłą obfituje

ie we wszystkie kruszce, w iedwab, w gominę lakę, z których Król żyje i godność tronu utrzymuje nie nakładając żadnego na poddanych podatku. M. S. *Chambara*, *Aza* przedtym stolica od Mogolanów zaburzona. Azemitanie przypisują sobie wynalazek prochu i strzelby.

Królestwo Typrańskie ledwie znazwiska znaiome, leży na północy Arakańskiego, według powieści Tawerniera obfituje w iedwab, ma w gorach złoto, zostało pod rządem udzielnego króla, któremu poddani wyjąwszy w rok 6 dni pańszczyzny, żadnych nie płacą podatków. M. S. *Marbagan*.

Królestwo Arakańskie na zachód oblane morzem, na południe i wschód z Peguańskim, a na północ z Typrańskim styka się królestwami, dzieli się na 12 wielkich prowincyi; z których północne górzyste i nieurodzajne drapieżnych zwierząt są kniejami, południowe wielkimi zabudowane miastami, oblane rzekami, i żyznemi obdarzone gruntami, wydają delikatne owoce, różne zboża, ryż, bawełnę &c. Powietrze jest zdrowe i dwom tylko podlega odmianom: deszcze i wiatry zaczynają się w Kwietniu a kończą się w Pazdzierniku, pogoda i upały

ły przez drugą roku połowę panują. M. S. *Arrakan* nad rzeką *Chaberą*; w pałacu królewskim mają się niezmierne znajdować bogactwa a między niemi dwa rubiny wielkości iaja kurzego. Król Arakański udzielny i samowładny pisze się Królem *Stonia białego*, panem pałacu złotego i dwóch zaufznie rubinowych, Królem *Peguańskim* i *Bramańskim*, dwunastu prowincyi *Bengalskich* i 12 Królów onym rozkazujących, którzy głowy swoje schylają pod stopy nóg jego.

Królestwo *Peguańskie* na początku wieku przeszłego podbite i przyłączone do *Awańskiego*, iedne z nim czyni państwo, które *Europejczycy* *Peguańskim* nazywają; graniczy górami i dzikiemi polami z *Chinami* na północ, z *Arakanem* i odnogą *Bengalską* na zachód, z królestwami *Siamskim* na południe, a *Laozańskim* na wschód, długość jego i szerokość nie jest dokładnie wiadoma; zdrowym zaszczyca się powietrzem, urodzajem ryżu, różnych owoców, w górach nayprzednieyszemi w całej *Indyi* rubinami &c. M. S. *Awa* osiadłe nad rzeką *Awą*, ma ulice pod sznur ciągnione, szerokie i drzewami z obu stron wyfadzone. Inne miasta nad tą rzeką le-
żą;

zają *Rakan, Prom, Suriam* nad morzem przy
 uściu *Awy*; *Pegu* stolica przedtym królestwa,
 nad *Pegą, Martaban, Dokaza, Orietan &c.*

Król z narodu *Bramów* nad *Peguana-*
mi, Awanami, Barmami i innemi bałwo-
 chwalcami samowładnie panujący, jest na-
 zywany od poddanych swych *Kiiak* to jest
 Bóg; sam zaś pisze się Królem Królów
 przyjacielem i krewnym wszystkich Bogów,
 nieba i ziemi, bratem słońca, powinowa-
 tym *Xiężyca*, panem udzielnym podniesie-
 nia i opadnienia morskiego, Królem sło-
 nia białego i 24 baldakinów. Miedzy pod-
 danemi jego *Peguanie* są nayrospustniejszy,
Barmowie naybitniejszy, *Awanie* nayłago-
 dniejszy.

Królestwo *Laozańskie* miedzy *Siamskim,*
Tonkwińskim &c królestwami położone,
 wyfokiem zewsząd górami obtoczone, na
 równinie żyzney w ryż i różne zboża, o-
 siadłe, rzeką szrodkiem kraiu płynącą ob-
 lane, od narodu pracowitego, rolnictwem
 i połowem ryb naywięcey bawiącego się,
 przyjemnego, ludzkiego i rzetelnego jest
 mieszkanie. Król samowładny dwa razy w
 rok daie się widzieć swym poddanym,
 naywiększy ma dochód z słońców i kości
 słońcowey, z soli którą tu robią z piany od-
 de

defzczu na polach zaſtawionej, á potym od ſońca ztwardnialey. M. S. *Winkian* abo *Lanchang*, *Zandiam* &c.

Królestwo Siamskie graniczy z Tonkwinem, Kochinchiną, Kamboyą i morzem Chińskim, obfituje w ryż, pszenicę od Francuzów zaprowadzoną, we wszystkie włoſzczyzny, w owoce delikatne, w kwiaty, w pieprz w różne zwierzęta i bydło iedynie do uprawy roli i w różne kraszce; nie jest według ſwey obſzerności ludne, bo dwóch millionów zpełna duſz nie żywi. Francuzi Angielczycy i Hollendrzy obſzerny w tym kraiu prowadzą handel. M. S. *Siam* abo *Jucya* oſiadła na wyſpie, którą rzeka pełna krokodyłow opływa Menan. Pałac krolewski wielkie zamyka bogactwa, w ſtayniach krolewskich chowaią wiele ſłoniow, którym Krol nadaie tytuły hrabiow, Xiążąt, Parow &c i naznacza rożnych do ſłużenia im urzędnikow. Słoń biały, ktorego krolew podług zwyczaju Indyjskiego piſze ſię Monarcha Siamski, z złotego naczynia przyimuje ſtrawę. W mieście pełno jest pagod albo bożnic pogańskich, na przedmieściu są domy i kaplice Miſſyonarskie. Inne miasta są: *Bankok*, *Lutwa* &c.

Siamczykowie ſamowładnością rządu o-
bar.

barczeni nie znają ani powabow chwały, ani cziąg do znakomitych pociągają się czynności. Leniwi, ospali, próżniacy, w niewiadomości wszystkich rzeczy wychowani Krolowi nakształt Boskiej czci wyrządzaia i też samę cześć do bydlat od Krolow używanych, abo ku ich używaniu naznaczonych rozciągają. Głupi i nierozgarnieni w tym jednak zostają rozumieniu, że żaden narod z niemi się nie równa w zdatności do praw stanowienia; Francuzom przyznawają sposobność do woyny, Hollendrom do handlu, Anglikom do żeglugi, sobie zaś samym sprawowanie rządu. To grube rozumu uprzedzenie od edukacyi pochodzi.

Wywrotnym przyrodzenia porządkiena Siamczykowie wszystkie prace silne na białą płeć zwalają. Gdy mężowie gnuśni w obrzydliwym gnią proźnowaniu, żony ich uprawiają rolę, wyrębiają lasy na drwa i budowę, żną zboża, łowią ryby, ospałym pokarm gotują, a zamiast wdzięczności w ostatniey zostają wzgardzie i upodleniu. Nigdy żona z mężem do stołu nie siada, z nim się nie przechadza, łagodnych słow nie slyczy ani względow płci swoiey winnych odbiera. Ta twardosć wypływa z stanu Siamczykow niewolniczego; każdy domowe

panowanie do rządu sfofuie kraiowego i z młodości do dźwigania ciężkiego przyuczony iarzma ſtaie ſię goſpodarzem groźnym a mężem nieznośnym chcąc być bardziewy ſtraſznym niż kochanym. Boiaźń w ktorey ſamowładzca kraiowy ſtara ſię utrzymywać poddanych, wygładza z ſerc ich miłość i przywiązanie; za powſtaniem buntu obojętnie czekają na onego koniec i powodzenie. Každy narod niewolniczy nigdy na niebeſpieczeńſtwa nie wydaie ſię za tego, ktory go gnębi; woſtko obywatelow ieſt niezwycięzone, niewolnicze polki tam ſię walą gdzie żywność i zapłatę hoyną czuią.

Ktòre kròleſtwa hołduią Krolowi Siamſkiemu?

Kroleſtwa Kwedańskie, Patańskie i Johorskie połozone na połwyſpie Malace od miast ſtołecznych nazwiſko biorące ſą abo przynaymniey były pod hołdem Krola Siamſkiego; *Malaka* miasto przedtym handlowne należy z zamkiem do Hollendrow. Kamboyskie r. 1717 Krolowi Kochinchińskiemu daninę poſtąpiło. Jambinſkie na wyſpie Sumatrze do tych czas podług niektórych piſarzow zoſtaie pod zwierzchnoſcią Siamſką.

Kto-

Które królestwa udzielne leżą na brzegu Malabarzkim?

Brzegiem Malabarzkim nazywa się kraj nadmorski połwyspy zachodniej Indyjskiej. Ledwie jest na całym świecie kraina rokoszniejsza i żyźniejsza od Malabaru. Nie zmierzone okiem pola ryżem zasiane, lasy, gaie i ogrody zawsze zielonym liściem okryte, powietrze żadnym gradom, śniegom, mrozom nie podległe nie zle ray wyrażają ziemski. Malabarzki brzeg zaczyna się od części północnej królestwa Kanarzkiego, a kończy się na przylądku Komoryńskim, długość jego wynosi mil 140, szerokość największa mil 36; dzieli się na 10 większych i mniejszych państw, te ostatnie często jedno tylko miasto zamykają. Idąc z północy na południe tym porządkiem królestwa leżą Malabarzkie.

Królestwa Kanarzkie płodne w betel, pieprz, daktyle i różne owoce, ryż czarny zdrowszy i lepszy od białego; według ostatnich wiadomości białagłowa panuje nad tym kraiem, idzie za mąż za kogo chce, z mężem jednak nie dzieli się kraiową zwierchnością, ani po śmierci onego palić samę siebie jest obowiązana podług okrutnego kraiowego zwyczaju.

Kanaryanie twarz mają ogorzałą, wzrost mały ale składny, włosy noszą długie, są dobrzy żołnierze, sposobni do min zakładzenia, z tym wszystkim bardziey mają się do handlu niż do żołnierstwa. Prawa oyczyste tak ściśle zachowują, że między niemi o rozboiu i złodzieystwie prawie nie słychać, cndzoziemcy wszędzie bezpiecznie wędrują, nikt ich nie pyta, dokąd albo po iakiey idą potrzebie. Lud pospolity iezdzi na mułach, wołach, bawołach i sioniach; konie samym urzędnikom krajowym i szlachcie są pozwolone.

Miasta są: *Onor* nad morzem z zamkiem mocnym od Portugalczykow zbudowanym, ktorzy nad tym panowali miastem: iest tu sławna na całą krainę pagoda, bałwanowi *Ramrut*, ktorego posąg bardziey małpią niż ludzką twarz wyraża, poświęcona. Zewsząd na to miejsce ciągnie ludzi mnostwo, mianowicie w dni uroczystych processyi, ktore tym sposobem się odprawują: na woz piramidalny mający koł obwod długimi i ostremi gozdziami nabity, stawiają posąg, ktory s Braminow trzymając pienie spiewają. Woz za powroz bardzo długi ciągną najznakomitsi ludzie, a pod koła rzucają się bogoboyni Poganie za zaszczyt poczy-

tuiący być skaleczonemi abo zabitemi na część *Ramruta*. *Batokola* z ktorey rozwalin wspaniałość ludnego miasta się pokazuje. *Banselar*, *Mangalora* w całym kraiu nayhandlownieysza. Portugalczykowie mają tu wielki skład kupiecki i kościół wspaniały. *Manguzir* port morski &c.

Kananorskie długie mil 25, żyźne w cukier, imbir, cynamon dziki, bursztyn szary, pieprz rubiny, grénaty &c. M.S. *Kananor* z zamkiem Hollenderską załogą ofadzonym. Król tego kraiu nazywa się *Kallistri* i mieszka w pałacu z gałęzi plecionym, a liściem kokosowym pokrytym.

Kalikutańskie między wszystkiemi naymocnieysze, górami, bagnami i rzekami przecięte, obfituje w ryż, imbir, pieprz, aloes, papugi i małpy różnego rodzaju, *Zamorin* jest nazwisko Krola, który może wyprowadzić na wojnę 100,000 ludzi; M.S. *Kalikut* handlowne, zamek od Portugalczyków zbudowany falą morską oberwany zapadł. *Kalikut* jest port Indyjski naypierwszy, do ktorego Gama Portugalczyk r. 1498 zawinął. *Muba* należy do Francuzów.

Tanorskie M.S. *Tanor* od bogatych mieszkane kupców, podobno hołduje Zamorynowi.

Kranganorskie żyźne i wesole, którego M. S. *Kranganor* od Portugalczyków opanowane, r. 1662 od Hollendrów szturmem dobyte i zburzone, którzy kościoły i gmachy publiczne rozwalili z onych zamek dla ubezpieczenia swego handlu wystawili. Nowy *Kranganor* o milę od zburzonego wystawiony jest miastem stołecznym tego królestwa daninę płacącego Zamorynowi.

Kochińskie, którego M. S. *Kochin* 7 bastiami zmocniony, należy do Hollendrów. Król ma pałac mieszkalny o pół mili.

Portaka Xięstwo z M. S. tegoż nazwiska 4 mile długie ubogiemu poddane panu.

Kalikulang inne Xięstwo styka się z *Portaką* i nie jest od niego znacznieysze.

Koylang abo Kalam trzeci mały kray udzielny, w którym Hollendrzy i Anglicy mają zamki, a Duńczykowie w Erwie dom kupiecki.

Królestwo *Trawankorskie* kończy się na przyłądku Komoryńskim. Niektórzy twierdzą że niewiasta często tu tron posiada, który według jednych hołduje Zamorynowi, według drugich Królowi Madury. M. S. *Trawankor* mieszkaany od wielu ubogich Chrześcian, których przodków nawrócił do wiary S. Franciszek Xawery.

Ten.

Tengapatan słynie handlem ryżu i płótna grubego. Hollendrzy tu mają zamek i skład kupiecki.

R O Z D Z I A Ł IV.

O Królestwie Perskim.

Jakie są granice, obszerność i podział Królestwa Perskiego?

Persya graniczy na zachód z Kurdystanem i Yrakiem Arabskim; na północ z Georgią, Czerkassami, morzem Kaspijskim i Hordami Usbeckimi; na wschód z państwem Indostańskim; na południe ma odnogę Perską i morze Indyjskie, długość iey wynosi mil 500, szerokość 280. dzieli się biorąc kraie hołdownicze na 15 wielkich prowincyi, pięć ku północy, trzy ku zachodowi, cztery na południe, trzy ku wschodowi.

Prowincye północne są: 1) Khorosan dawna Baktryana, 2) Mezendran abo Tabristan część dawney Hirkanii, 3) Ghilan druga część Hirkanii, 4) Sirwan część dawney Albanii, 5) Gurgistan abo Georgia Perska.

Prowincye zachodnie, 1) Eriwan abo Arme-

nia Perska, 2) Azer-Bejan abo Aderbijana dawna Media Atropatena, 3) Irak - Agemi abo część dawney wielkiey Medyi. *Prowincye południowe*: 1) Kufistan abo dawna Suttiana., 2) Farsistan abo dawna Perfyda, 3) Laristan, 4) Kirman dawna Karamania. *Prowincye wschodnie* 1) Makran abo dawna Gedrosia, 2) Sigistan abo dawna Drangiana, 2) Zabletan część dawney Aryi.

Które są znaczniejszye miasta. w piętnastu prowincyach Perskich?

Khorofanu M. S. *Herat* ludne i wielkie; tu się narodził Mirkond Perski dzieiopis. *Metched, Damigan &c.* Mezendranu M. S. *Fer-Abad* na błotnistey dolinie osiada, handluie zbożem i iedwabem. Gilanu M. S. *Recht* traktatem między Moskwą i Perfyą r. 1732 sławne, przez który Moskale przywłaszczzone sobie r. 1722 prowincye Sirwan i Gilan Persom wrócili. Lasy Gilańskie pełne są drapieżnego zwierza, od którego obywatele wiele cierpią. Sirwanu M. S. *Schamaki* zburzone od Thamas - Kulikana; *Derbent* nad morzem osiadły Kaspijskim w bardzo ciasnym mieyscu między morzem i Kaukafem, jest kluczem do Perfyi z strony Tartaryi; *Baku* port wygodny. Gurgistanu abo Georgii Perskiej są dwie prowin-

wincye od Xiążąt narodowych dannikòw Perskich rządzone: Kaketańskie i Karduel-
skie. Xięstwa Kaketańskiego, ktòrego o-
bywatele na kształt Tatarów po polach tu-
lają się, uprawą roli się brzydzą i z handlu
famego tylko jedwabiu żyją, M. S. *Kaket*.
Xięstwa Karduelskiego żyźnego, dobrze o-
siadłego M. S. *Teflis* wielkie handlowne,
kościółem katedralnym Georgiańskim o-
zdobione. OO Kapucyni mają tu dom i
pomyślnie kunsztem leczenia się bawią.
Eriwanu abo Armenii Perskiej żyźnością
gruntów obdarzoney ale niemal pustey dla
przeniesionych od Abbasa I kròlá miesz-
kańców do śrózodka Persyi M. S. *Eriwan*,
ktòrego mury dwie opływają rzeki. O mil
dwie od Erywanu w klasztorze *Elchimia-*
dzinie mieszka Patryarcha Ormiański. *Na-*
xirwan abo dawna Artaxata, *Zulfa* i *Astabat*
są miasta południowey Armenii. Ku zacho-
dowi mieszka wolny naród Kurdów. Zima
w tym gòrzystym kraju jest długa i ciężka. A-
der - bijany M. S. *Tauris* po Persku *Dabin* zna-
komite dla wielkości, ludności, domów
piękności i handlu znacznego. Rynek wiel-
ki tak jest obszerny że 30,000 ludzi w zwy-
ku mogą się na nim mieścić. *Tauris* podług
jednych jest dawna *Tigranocerta*, podług
dru-

drugich *Suza Medska*, a podług niektórych *Ecbatana*. Inne miasta: *Ardebil*, *Maraga*, *Taliskevan* &c kray ten w górach przez 9 miesięcy lodem i śniegiem okrytych leży, bagna i błota gęste i wielkie niezmierną moc gadu iadowitego płodzą, dla tey przyczyny i waporów niezdrowych morza Kaspійskiego strona pomorska jest odludną pułstynią; południowa zaś w rozległych równinach żyzną rolę i obfite zamyka pałtwiska. Prowincyi *Frak Agemi* i całej Monarchi Perfskiej M. S. *Isfahan* rozległością największe miasta Europy przenoszący; liczą w nim 162 meczety, 48 collegia; 1800 Karawanzerów abo domów gościnnych, 273 cieplic publicznych i 38,849 domów. Na różkoszney równinie rzeczkami oblaney i żyźnemi pagórkami otoczoney *Isfahan* osiadły opływa rzeka *Zenderu*, wały z ziemi sypane opasują, zdobią piękne przedmieścia a mianowicie *Zulfa* Chrześcianami osadzona, zamek nazwany *Kala Tebberuk*, a w nim zbroiownia i skład kleynotów koronnych, trzy wspaniałe mosty łączące miasto z przedmieściami, z tych jeden nazwany *Babaruk* na 32, drugi łączący *Zulfę* na 34 arkadach z kamienia ciosanego osiadłe, pałac królewski *Haram*, a w nim przepyszne domy,

rozkoszne ogrody i bogata biblioteka; rynek nazwany *Meidan-Schah* 710 stop długi a 210 szeroki, przekopem i pięknie sadzonym drzewem obwiedziony, plac do gonitw 2200 stop długi a 110 szeroki &c Abbas I stolice państwa z Kasbinu przeniósł do Isfahanu i uczynił go najpiękniejszym miastem w całej Azji. Inne miasta są: *Sultania* przedtym wielka i ludna; *Ebber* w rozkosznym położeniu osadzony; *Kasbin* przedtym Persyi stolica, gmachami wspaniałemi ale już opadłemi ozdobiony. *Rey* miasteczko nikczemne, niegdyś miasto w Azji najświetniejsze; *Sawa* miasto dawne ale nie ludne; *Hamadan* w którym Żydzi wielki prowadzą handel, i twierdzą że Estera i Mardocheusz tu są pogrzebieni; *Kachan* różnemi rękodzielami sławiony. Kufistanu M. S. *Suster* abo *Tostar* od rozwalin dawney Suzy na 30 mil ku południowi pomknięty. Kufistan dla upałów słonecznych jest prawie pusty, chociaż grunta rodziłyby zboże, trzciny cukrowe, morwy, bawełnę &c. Farfistanu największego i najżyźniejszego ze wszystkich prowincyi perskich M. S. *Sziraz* abo *Chiraz* wielkością, miłemi przechadzkami, akademią, hutami sklannemi &c za lecone. Nie daleko od tego miasta widzieć

się dają rozwaliny Persepolu od Alexandra W. zburzonego, które pokazują i wspaniałość dziką Królów Perskich i szaleństwo grube bohatera Greckiego; *Tchelmanar* jest teraz nieysze miasta tego nazwisko. Larystanu przedtym królestwa udzielnego M. S. *Lar* między górami na gruncie piaszczystym osiadłe. Inne miasta: *Bender-Congo* nad odnogą Perską mieszkaną od Indyanow, Arabow i Ormianow. *Bender-Abassi* po wypędzeniu Portugalczyków tak nazwany, przedtym *Gomron*. Do Larystanu należą wyspy: 1) *Kisnich* w bliskości *Bender Congo* ma mil 20 długości, 2) *Ormuz* przedtym środek handlu Portugalczyków, którym ją *Schach-Abbas* Król Perski wydarł r 1622. Wyspa ta całe nieurodzayna, nie tylko żadnego zboża, ale trawy nie wydatę, w sol tak obfituje, że z niey domy budują. 3) *Lareka* o milę od *Ormuzy*. 4) na drugiey stronie odnogi Perskiej nad brzegami Arabskiemi wyspa *Babarin* sławna perł połowem, który królowi Perskiemu na rok przynosi 100,000 czerwonych złotych. *Kirmanu* obfitującego w grana ta żyźne, wełnę na całym świecie nayprzednieyszą, w pastwiska, owoce, w kruszce różne i z ktorego wychodzą szable naylepsze

M. S. *Kirman, Bermazir, Armoza &c.* Makranu z Indostanem graniczącego rzeką *Nebenk* u dawnych *Arbis* w wielkości *Nilowi* równą oblanego M. S. *Kia*. *Sigistanu* rozległego ale pustego i nieurodzaynego M. S. *Zarang &c.* 8) *Zablistanu* prowincyi trzy są powiaty *Kabulistan - Arachostia* obfituje w różne zioła lekarskie i wielki prowadzi handel; M. S. *Kabul*; *Usbekowie* tu c., rok na 60 tysięcy koni przedają. 2) *Xstwo Gurskie* M. S. *Gur, Bamian, Gazna &c.* 3) *Kanthagar* z M. S. tegoż imienia mieszkany od *Agwanow*, których *Tamerlanes* z *Sirwanu* dla ich częstego buntu tu przesadził. *Agwanie* na początku wieku terazniejszego zbuntowawszy się *Jspahanu* dobyli i tron Perski sobie przywłaszczywszy przez lat 32 na nim siedzieli.

Jakie są własności powietrza, gruntu handlu królestwa Perskiego?

Perfya w rozległości swey nie iednakowego używa powietrza i przeciwne w granicach swych ma roku pory, tak że gdy w iednym miejscu zbierają z rol zboża, w drugim o mil 20 one osiewają. Powietrze w powszechności wzięte jest zdrowe ku północy, nad morzem *Kaspijskim* wilgotne i umiarkowanie ciepłe, w prowincyach

zaś południowych uprzekrzenie gorące. Grunta twarde, piaszczyste, suche przemysłem i pracą obywatelów a naybardziej trudnym polewaniem wspomóżone wydawiają ryż, pszenicę, żyto, ięczmień i proso. Owoce wszelakie a naybardziej melony, winogrona wielkości i smaku nadzwyczajnego, kwiaty żywości cudney. włoszczyzny różne rosną obficie. Rosliny do potraw, farbowania i lekarstw służące, galas, mastykowe i pachnące żywice, kadzidło, rubarbarum, seneś, oppium, różne manny, szafran, tabaka i mumia z skał płynąca rany i kości złamane skutecznie i prędko lecząca, są Perskich prowincyi obfitym płodem; lasy tu są rzadkie, a gdzie się znaydują iako w Georgii i Hirkanii różnym drapieżnym zwierzem napełniaią się, góry pełne zwierzyny; równiny i doliny pastwiska wydaiają bujne, na których niezliczone owiec pasą się trzody; konie Perskie w dobroci iednym ustępuią Arabskim; muły, osły, wielbłądy, woły do uprawy roli i dzwigania ciężarów używane osobliwym Persów staraniem rozmnazaią się. Nie mnieysza jest obfiość ptastwa leśnego, a naybardziej gółębi, kuropatw tak wielkich iak kury nasse, kaczek dzikich, bekassow,

pe.

pelikanow &c; kruszce pospolite są: żelazo, stal, miedź, i ołów; szyby złote i srebrne tak są chude, że nakład ledwie wracają; srebro żywe, kuperwas i cyna cale się nie znaydują; Siarki i alunu obfitość jest taka, że rowniny rozciągle onemi się okrywają, soli mnogość ieszcze jest więkza: w Iraku, Kirmanie i Farsistanie wielkich dobywają z gór bałwanow tak twardych, że z onych budują domy. Turkusy bardzo przednie z dwóch gór wychodzą.

Naybogatszym krolestwa płodem i bogatą handlu żyłą jest bawełna á ieszcze bardziej iedwab, ktory Persowie surowy, kręcący i w bławaty przekształtowany przedają; kobierce, różne płotna bawełniane, pasy bogate, perły z Persyi na Azyą i Europę wychodzą. Szkło, ktorego Persowie od iednego Włocha robić nauczyli się, nie może się zrównać białością i gładkością z Europeyskim; wynalezli oni iednak sposob porcellenę i szkło słuczone kleić.

Jakie są przymioty, charakter i znaczniejszy Persów zwyczaje?

Persowie są wzrostu wysokiego, twarzy ogorzalej iednakże przyśtojni, obyczajni, cudzoziemcom stawiają się grzecznie, z onemi chętnie się bawią i przyjaźń zabierają.

Spo-

Sposobnemi ich czynią do nauk i naytrudniejszych kunsztow, rozum wyborny, i imaginacya żywa i pamięć osobliwa. Kochają się w przepychu, zbytkach, rokoszys i wielkich wydatkach; bez względu na czas przyszły iedynie zbierają bogactwa, aby one rozpraszali, gotowi cały łożyc majątek gdzie idzie o naymnieysze zmyślow ukontentowanie. Sławne dawniejszych Persow męstwo i nieprzelamana Rzymskim orężem odwaga cale w terazniejszych nie znayduie się: miekkość życia, wygody, próżnowanie przytłumiły duch woienny, i uczyniły zniewieściale ciała nie sposobnemi do trudów żołnierskich.

Miłosierni ludzkość swoje oświadczają bez braku osób i względu na różność wiary; umiarkowani rzadko się gniewem unoszą, nigdy nawet prości ludzie nie bią się, a gdy trafi się im w gniew wpaść nierozmysłny lub niecierpliwość, uszczypliwych używają wyrazów, ale do tego nigdy nie przychodzą szaleństwa, aby Boga na zemstę wzywali, albo imieniowi iego nayświętszemu złorzeczyli; z przyrodzenia żartobliwi, tak dowcipnie wady cudze bramują, że osoby nigdy nie urażają; ludzcy i obyczajni do tych naybardziej lgną cudzoziemców,

ców, od których nauczyć się czego mogą, iednych abowiem wyiawszy Chińczykow, od wśyfskich innych Azyanów bardziey w naukach, zwłaszcza tych, które bez wielkicy przychodzą pracy, smakują. W żadnym narodzie nie może się znaleźć postać przyjemniejsza, pomiarkowanie w postępkach zacnieysze, dowcip wdzięcznieyszy, charakter miłszy i bardziey się przypodobać umiejący; iednak pod tak piękną zewnętrzną postawą więcey iest chluby, niż prawdziwey chwały. Persowie powszechnie są nieszczerzy i szalbierze; na postać zdobywają się skromną i przyjemną, aby tym łacniey oszukać mogli pospółstwo i dopiąć swych zamyśłów. Pod płaszczykiem powierzchowney grzeczności tają się istotne wady, wielka skrytość, obluda, nieszczyrość, w handlach oszukanie i szalbierstwa.

Cwiczenia Persów i zabawy wszystkie stosowane są do rycerskiego kunsztu, do nich siłę mieć trzeba i sprawność; nim do lat 20 młodzież przyidzie, nauką się bawi prawa Mahometañskiego i umiejętności: w lat 6 dzieci oddawane bywają do szkół publicznych dla nauczenia się pisać, czytać i pacierzy na pamięć; z szkół publicznych przychodzi młodź do konwiktów *Medreses* nazywa:

zwanych, w których wyższe wykładają się nauki. Konwikty te abo *collegia* tak są częste, że nawet po główniejszych znajdują się wsiach, a w Ispahanie liczą ich 57, panowie albowiem przednieysi rozumnie sądzą pomnożenie szkodków do edukacyi młodzi za przyługę oyczyźnie nayznakomitszą: takowych akademii założeniem obywatelstwo wstawiają swoje i naznaczają dochody nadaremne pewney liczby młodzi wychowanie.

Porządek nauk jest taki: młódź zaczyna od uczenia się języków Perskiego, Turckiego i Arabskiego, czyta potym księgi zakonne, naostatek uczy się arytmetyki, geometryi, trygonometryi, optyki, astronomii, filozofii, lekarstwa, wierzopistwa, geografii i historyi. Po naukach szkolnych następują ćwiczenia żołnierskie, z których pierwsze jest z łuku strzelać, drugie szablą zręcznie władać, trzecie na koniu iezdzić, do pierścienia biegac, kulę drewnianą przez refę żelazną w biegu końskim przerzucać. Ludzie gminni w innych ćwiczą się kunsztach, iako to w zapaśnictwie, tańcowaniu i skakaniu na linach kuglarskich, i szybkością przechodzą Europeyzyków. Gry wszystkie trafunkowe i inne są Persom od ducho.

chowney i kraiovey zwierzchności zakazane. Ich iednak Teologowie nie sądzą być zakonu zgwałceniem gdy gra iest bez pieniędzy, i terażnieysy Persowie bawią się dla rozrywki szachami, warcabami, kostką na nożce biegającą, kartami od naszych różnemi &c, Persowie sobie przypisuią wynalazek szachów, ale podobnieysza rzecz do prawdy, że tey gry nauczyli się od Indyanów.

Wstrzemięźliwość narodów Azyatyckich iest własnością ciepłej krainy. Persowie dwa razy na dzień iedzą, obiad przed południem, à wieczerzą przed zachodem słońca. Obiad ich składa się z mlecznych potraw, owoców i konfitur, na wieczerzy gruntownieyszych używaią potraw, iako to potaziu z owoców i włośczyzny, pieczeni różnych ale nigdy, albo rzadko wołowej, cielęcey lub zwierzynney, iaiec, iarzyń a nayczęściey owfzem zawsze kaszy ryżowej nazwaney *pilan* z mięsem gotowanej; prowincye południowe ciasta ryżowego mięsem przekładanego używaiąc obchodzą się bez chleba, w północnych zaś pieką chleb pszenney niekwaszony na blachach żelaznych na palec tylko gruby; iedzą na stołach kobiercem lub matem załłanych bez obrusa, serwet, nożów i

widelców na porcellenie lub glinianym naczyniu. Łyżkami długimi biorą potrawy rzadkie, a palcami mięsne i gęste. Co tylko z stołu schodzi, wszystko to ubogim się dostaje. U stołu czystą piłą wodę, po obiedzie kawę, sorbet napój z pękowia wierzbowego pędzony. Kawa w domach przedaje się kawowych, do których wszelakiego stanu ludzie schodzą się, wolnie rządy państwa sprawujących bramują. Dekokt makowy jest także Persów napoiem, na chwilę rozwesela, a potem w sen wprowadza twardy. Persowie często zażywają opium w pigułkach, w tabace i innym obycajem; zdrowie przeto się niszczy, ale zwierzchność kraiowa nie mogła do tychczas zwyczajem tak szkodliwego wykorzenić. Prawo Mahometa wina używać zakazujące bardziey od Persów, niż od Turków gwałt cierpi. Persowie mody nie radzi odmieniają: odzienia ich ten sam kształt do tychczas zatrzymały, który za Tamerlanesa miały.

R O Z D Z I A Ł V.

O Państwach Narodu Arabskiego.

Jakie są granice i podział Arabii?

Agá.

Arabia w Azyi zachodniej na wielkiej półwyspie położona od zachodu graniczy z morzem czerwonym, miedzymorzem Suez, Palestyną i Syryą; od północy z Eufratem i morzem Perlskim; od wschodu z oceanem; od południa z przesmykiem Babel-Mandel, długa jest z południa na północ mil 420, a szeroka mil 360. Po polu- cie ją dzielą na 3 wielkie części: na Arabią opoczystą, pustą i szezęśliwą, nad które- mi Turczyn i różni udzielnicy panują Arab- scy Serifowie.

Ktore są znaczniejszye miasta Arabii Opoczystey?

Arabia Opoczysta tak nazwana od M. S. *Petra* między dwiema okopami zbudowa- nego, przedtym od Ammonitów, Moabi- tów, Madianitów, Idumenów i Amalecy- tów znaiomych z Pisma S. naródów miesz- kana, cudami Boskiemi podczas czterdzie- stoletniej Israelitów wędrowki wstawiona, Turkom poddana M. S. *Krak* u dawnych *Petra*. *Ailach* i *Tor* są dwa miasta nad dwo- ma wybrzezami morskiemi osiadłe. O mil 2 od Toru jest klasztor Mnichów Greckich, a przy nim ogród *Elim*, na którym siedmy był oboz ludu Bożego, gdzie Moyżesz wodę osłodził, która do tychczas ciecze, ale

do przyrodzoney powróciła gorzkości. Za pustynią *Sin* leżą dwie sławne góry, jedna nie daleko drugiej: *Sinai* i *Horeb*.

Jakie są miasta w Arabii pustey?

Arabia pusta od Arabów błąkaiących się rzadka mieszkana, udzielnym kilku Emirom poddana, na mappach dla wiadomości granic nie dobrze jest opisana. W niej miasta stołeczne królestw małych abo Emirostw są: 1) *El-Katif* M. S. Emirostwa tegoż nazwiska nad morzem Perskim nie daleko wyspy Baharin połowem perel sławney, z których dochodem dzieli się Emir z Królem Perskim. Wyspa *Heger* oblana morzem i odnogą Eufratu, żyzna naybardziej w drzewa palmowe długa na mil 50 należy do Emira. 2) *Masfat* M. S. Emirostwa, tegoż imienia abo inaczey Omańskiego nad morzem Indyjskim mocnymi wałami i zamkami opasane, wielce handlowne. Inne miasta są: *Oman*, *Tsur*. *Ganga* &c: 3) Miasta *Masfat*, *Julfar*, *Wodana*, *Mahrab*, *Yamama* &c: są stołeczne Emirostw abo Xięstw udzielnych we śródku Arabii pustey położonych.

Które państwa Arabia szczęśliwa zamyka?

W Arabii od żyzności kraiu szczęśliwą

nazwaney, oceanem i czerwonym morzem oblanej udzielne zamykają się dwa państwa nazwane Serifowstwa: Mekkańskie i Medyńskie i 3 królestwa: Yemeńskie, Hadramutańskie i Fartackie. Xięstwa czy Serifowstwa Mekańskiego M. S. *Mekka* na równinie płoney osadzona i górami opasana, 10 mil od morza odległa, dawnością założenia, meczetem i urodzeniem Mahometa sławna. *Mekka* Muzułmańskiej wiary stolica pyzni się z meczetu wspaniałego i ofiarami narodów Mahometańskich zbożaconego, który zamyka w sobie kościół nazwany *Kiabé* według powieści Arabów od Abrahama zbudowany, i studnię nazwaną *Zemzem* wielce od Arabów czczoną, Mahometani z przepisu Mahometa raz przynajmniey w życiu powinni nawiedzić meczet Mekański, i ze wszystkich krajów tu wędrują; corok pięć przychodzi gromadnych Muzułmańskich kompanii, abo karawanów z millionu naymiej ludzi złożonych: ieden z Kairu, drugi z Syryi, trzeci z Persyi, czwarty z Indostanu, piąty z Barbarii. *Jodda* abo *Zibin* nad morzem czerwonym jest port Mekkański należy do Turków. Cesarz Turecki czyni się obrońcą Mekki.

Xięstwa Medyńskiego M. S. *Medyna* na 70 mil od Mekki oddalona, grobem Mahometa sławna. który wieża mała lampami srebrnymi ozdobiona i złotogłowem obita obeymuie. Wieża ta w meczet jest wpuszczona wspaniały, a grób wpiiera się na cienkich z czarnego marmuru pilastrach gankiem otoczony srebrnym i wiszącymi na nim z tegoż kruszcu lampami. *Jamba* port Medyny żołnierzem Tureckim osadzony. *Madyan* także nad morzem, *Hegr* między skałami.

Królestwa Yemeńskiego dla przedziwney żyźności, wielkich bogactw, łagodności powietrza nayprawdziwiey szczęśliwą Arabią nazwać się mogącego M. S. *Sonaa* na gruncie opoczystym zbudowana, Powietrze tu jest miłe, dni nocom zawsze równe i ustawiczną wiosną umilone, okoliczne grunta żyźność kawy bogaci. *Muab* zamek królewski około roku 1711 wystawiony. *Betelsaguja* naywiększe miasto w kraiu. Naylepszą na świecie kawę w okolicy tego miasta zbierają, którą w Europie zowiemy *Mokańską*, że z portu Moki wychodzi. *Zibid*, *Gabala*, *Moka* nad morzem czerwonym do której portu z całego świata okręty zawiają. *Aden* nad wybrzeżem morza Indyjskiego.

Kro-

Królestwa Hadramutańskiego Turkom hołdującego M. S. *Schibam*; *Sequira* á po-
dług niektórych *Chicheri* miało wielkie
portowe.

Królestwa Fatackiego Turkom także
hołdującego M. S. *Fartach* nad morzem
czerwonym na przeciwko wyspy Sokotry
należącej do Sultana Fatackiego żyźney
w aloes na całym świecie naywyborniey-
szy. *Dofar*, *Kaxem* abo *Kasarem*, *Segez* z
z portem wygodnym &c. *Tamarin*, *Galan-*
za, *Beni* są miasta wyspy Sokotry.

Jakie są własności powietrza, grunta, u-
rodzaie, handel Arabii?

Arabia po części w krainie podstone-
cznev osiadła jest kraiem płonnym i nie-
urodzaynym. Ta część, która się z morzem
słyka czerwonym przez mil 300 długości,
á 10 do 12 szerokości, pola dzikie i piaz-
czyste zawiera; część północna i wschodnia
grunt twardy i opoczystemi przecięty go-
rami na widok sławi, sama tylko południo-
wa w nieiakiey od morza odległości okry-
wa się lasami kokosowemi, palmowemi,
kadzidłowemi, drzewinami kafowemi, aloe-
sem, mirrą i drzewem balsamowym. Wszy-
stkie tey części Arabii doliny i pagórki ży-
źne wydaia urodzaie. Arabia obfituie w ro-

żne

żne rośliny pachnące i lekarskie, w owoce, ryż, pszenicę, ięczmień większy od naszego, w daktyle, w dzielne konie, muły, osły, wielbłądy &c.

Jakie są przymioty i charakter Arabów?

Arabowie są wzrostu miernego, chudzi i ogorzali. Mieszkający na wsi, lub błąkający się po piaszczystych pułstyniach bawią się złodziejstwem i rozboiem; osiadli w miastach mają się do handlu, nauk, mianowicie astronomii i lekarstwa; z przyrodzenia poważni mówią mało, mówiących w posiadzeniu nigdy nie przerywają, mówiąc żadnych gestów nie używają, sprzeczek się nie dopuszczają, w rozmowach skromni i łagodni, najmniejszych obraźliwych słów się wystrzegają, urazy cierpliwie do czasu znoszą, ale gdy te pewney dobiera miary, zemsta ich jest straszna, gniew nieubłagany. Prożno na całym świecie zabobonnieyszego szukać narodu nad Adabski, zwłaszcza w chorobach i przeciwności. Nie zbywa im na dowcipie. pojęciu żywym i bystrości rozumu, te jednak zaene przymioty polorem nie tarte, żadnym nie wstawiły narodu Arabskiego wynalazkiem.

R O Z D Z I A Ł VI.

O Państwach na wyspach oceanu
Indyjskiego zafiadłych.

Które państwa Azjatyckie zafiadły na wyspach?

1) Cesarstwo Japońskie na wielu wyspach oceanu wschodniego, 2) Królestwa wysp Sądzkich, i Moluckich, 3) Cesarstwo Ceylańskie, 4) Królestwo Maldywskie.

Z których krajów składa się Cesarstwo Japońskie?

Cesarstwo Japońskie zamyka wiele wysp odkrytych r. 1542 od Portugalczyków morską nawałnością tu zapędzonych, między którymi 3 są znaczniejsze: Nipon największa, która Europejskim obyczajem wymawia się Japon i daje nazwisko całemu Cesarstwu. Suikok abo Xima; Sikok abo Xikoka, Trzy te wyspy niezliczonemi prawie mniejszemi otoczone i brzegami niedostępnemi przeciwko morskim nawałnościom i nieprzyjacielskim najazdom obwarowane mają na północ ziemię Yesso i część Tartaryi, na zachód Koreę i Chiny, na wschód nowy Mezyk i Kalifornią, na

południe morze Chińskie. Dłgie są mil 250, szerokie 80. Cała Monarchia dzieli się na 66 wielkich prowincyi, a te na 604 powiaty; z tych niektóre należą do korony, drugie do panów kraiovych. Oprócz wysp Japońskich, pod panowaniem Cesarza Japońskiego zostają inne kraie.

Które są znaczniejsze miasta Japońskie?

Na trzech wyspach Japońskich liczą 13 tysięcy miast nadsiadłych, a miasteczek, i wsiow prawie bez liczby, bo te nieprzerwanym ciągiem osiadły przy drogach od iednego miasta do drugiego idących. Miasteczka wszystkie i wsi nie mają tylko iedną ulicę, to jest drogę Cesarzką, domy też wieyskie nie wiele warte, cztery ściany z drzewa proste-go, niskie, wapnem z ziemią zmieszany obrzucone i sromą nakryte są licznych famii Japońskich mieszkaniem. Maty od ulicy zawieszzone zakrywają przed przechodzącymi co się w domu dzieie. Miasta naywiększe nie są ani murem, ani sipanym otoczone wałem, rzadko przekopem abo płotem. Ulice wąskie i niebrukowane ale pod sznur ciągnione na krzyż się przecinają, i kończą na drewnianych wrotach które się zawsze na noc zamykają; wzdłuż domów dla piechoto idących dają się

wzgór-

wzgórki ciosanym wyflane kamieniem. Po
środku każdej ulicy mieysce znayduie się
ogrodzone, w którym chowaią się narzę-
dzia i statki do gaszenia pożarów w Japo-
nii bardzo częstych.

M. S. całej Monarchii *Jedo* nad miał-
kim morskim wybrzeżem i rzeką 5 uściami
do morza wbiegającą i pięknemi mostami
zaśnana. W tym mieście mieszka Kuba
abo Cesarz świecki ze wszystkiemi państwa
radami i przedaiemi panami, którzy pół
roka naymniey przy dworze bawią się a
wyjeżdżając dzieci w zakład wierności zo-
stawiają. *Meaka* dawna Japonii stolica Dai-
ry abo Cesarza duchownego rezydencya w
równinie osiadła roskoszney, Kaempfer li-
czył w tym mieście r. 1691, 6220 bożnic, 137
pałaców, 1858 ulic, 13879 domów, 87 mo-
stów, które łączą różne miasta kwatery
trzema rzekami oblanc, a na końcu mia-
sta z sobą się zbiegające.

Ozaka mocnym obroniona zamkiem, w
którym dochody prowincyi zachodnich i
skarby Cesarza złożone są świeckiego. *Nan-
gagak* nad głębokim wybrzeżem osiadły.
Jedno to jest miasto kupcom Hollender-
skim otwarte, to jest w porcie tego miasta
jest wysypana wyspa, na której zamknięci

Hol.

Hollendrzy ciężkie cierpią więzienie ofszodzone iednak handlem zyskownym. *Firanda* od Hollendrów przedtym tu kupczących gmachami Europeyskiemi ozdobiłna &c.

Które kraie cudzoziemskie należą do Kuby abo Cesarza Japońskiego świeckiego?

1) Wyspy północne od Chińczyków *Lieou-Kieou*, od Europeyzyków *Liquejo*, od Japończyków *Riuku* nazwane, 7 tych wysp, a między niemi naywiększa *Tanaxuma*, płacą czynsz Cesarzowi Japońskiemu. Obfitują w ryż, zboże i owoce. Obywatele z przyrodzenia wesele kochają się w muzyce i tańcach, grają na różnych instrumentach, bawią się naywięcey roli uprawą dwa żniwa na rok przynoszącej i ryb łowieniem.

2) *Tsiosina* prowincya w Korei nad morzem położona płaci daninę Japończykom, którzy ztąd ciągną srokowisz i inne ryby, różne owoce, a naybardziej korzeń *Ging-seng*.

3) *Jeszo* abo *Jeso* abo *Jesogasima* wyspa zawoiowana od Jerytoma Wodza Japońskiego, ciemnymi zarosła lasami, strona iej południowa zostaje w poddaństwie Cesarza Japońskiego, któremu czynsz płaci futrem i łolonemi rybami,

4) Kraj od Moskálów nazwany *Kurylski* za Jeso między stopniem 41 i 60 szerokości północney położony.

5) Wyspy *Ginsyma* to jest srebrna i *Kinsyma* to jest złota od Niponu na wschód mil 150 usunione, obfitują w minery złote i srebrne. Hiszpani i Hollendrzy daremnie kufili się o odkrycie i podbicie tych dwóch wysp bogatych.

6) *Fatsisyce* wyspy ku południowi osiadłe. *Fatsisya* dająca innym mniejszym nazwiskom jest największa, na którą Cesarz złoczyńców przeciwko swemu majestatowi występnych posyła, ci z pracy rąk swych żyją i najpiękniejsze tką Japońskie bławaty. Brzegi wyspy tak są wysokimi i ostreimi skałami otoczone, że żadnego do niej niemasz wejścia. Gdy jednego złoczyńcę przywiążą, do kosza wstawionego, a gdy wiele z batem na skałę windują.

Jakie są własności kraju Japonijskiego?

Powietrze dalekie od łagodności zimie najostrzejszym mrozom, lecie nieznośnym podlega upałom, a przez Czerwiec i Lipiec ustawicznym prawie deszczom; nawałnice, grzmoty, pioruny, i trzęsienia ziemi gwałtowne są w Japonii, straszne i zwyczajne. Góry ogniste nieprześcannie wyrzucają ogień.

gnie i dymem kurzą się śmirodliwym. Na morzu Japońskim zawsze niespokojnym strasznych zatopów abo wirow pełnym częścicy niż na każdym innym widzieć się daią wieże wodniste, abo wały popiętrzone, co się pod same obłoki podnoszą i maszty łamią okrętowe, także chmury czarne okrągławe, które wschodzące i zapadające słońce otaczają żeglującym szkodliwe. Tak niewygodne powietrze jest jednak arcyzdrowe, zaraza morowa rzadko kray trapi, wiek długi zwyczajny, niewiaść płodność jest wielka,

Grunta Japońskie górzyste, twarde i siarczyste wielkicy potrzebują pracy do wydania zboża; na wielu mieyscach braknie na wodzie słodkicy do picia i obywatele muszą używać wody gorącej z cieplic w tym kraju zagęszczonych. Z gór naywięcey skalistych i niedostępnych spadają rzeki tak bystre, że na nich mosty stawione być nie mogą, z tych rzek wezbranych powodzie rozlane pola osiewne zatapiają i żniwa niszczą. W górach znaydują się sżyby złote, srebrne, miedziane, żelazne, a naywięcey siarczystych, z których dwie części zysku idą do skarbu Cesarzkiego, a trzecia dla kopiącego. W rzekach piasek złoty jest pospolity, a przy brzegach morskich perły czerwone.

ne od białych nie podleysze się poławiają. Zwierzęta leśne w kraiu tak nasiadłym i uprawnym są rzadkie; znaydują się jednak w lasach niedzwiedzie, dziki, lisy, wilki, sarny, psy dzikie, małpy i zaiące. Pomieważ Japończycy nie iedzą ani mięsa, ani mleka, nie dziw, że to tylko chowają bydło, którego do uprawy roli i dźwigania ciężarów potrzebują. Ptasłwo domowe, że go cale albo rzadko iedzą jest rzadkie iako nie potrzebne. Około dREW i roślin, z których owocu żyją, naywiększe Japończycy mają staranie. Drzewem morwowym kray zasadzony, bogaty przynosi w iedwabiach towar; drzewo *Koadso* do morwy podobne jest arcypożyteczne, z niego Japończycy kręcą powrozy, knoty, grube odzienie i cienki papier. Drzewo *Urefia* wypuszcza sok tłusty, który staie się pokostem różnym od Chińskiego, Herbata w Japonii rośnie i jest w wielkim używaniu. Japończycy nie nalewają na iey liście wody wrzącey, ale na proch sfluczoną rzucają do wody. W Japonii nie znają jabłoni i jabłek, a ieden tylko znayduie się gatunek gruszek zimowych. Winne grona są rzadkie i nie dochodzą, limonie skąpo się rodzą ale cytryny, pomarańcze, morelle, pigwy i brzoskwinie

obficie. Poziomki, maliny, wiśnie i inne owoce czerwone żadnego nie mają smaku.

Z płodu krainy Japońskiej wychodzą towary do Azji i Europy przez Chińczyków i Hollendrów, którzy chociaż pod ciężkimi warunkami, mają pozwolenie zawiać do Nangazaku. Chińczykom nie wolno nad 70 batów sprowadzać, a Hollendrom nad 300,000 taelow to jest 420,000 talerów bitych. Chińczykowie zyskują na cukrze, który wprowadzają 100 na 100, a Hollendrzy 95 na 100 na miedzi, którą wywożą.

Jakie są przymioty i charakter Japończyków?

Japończykowie są wzrostu miernego, głowę mają wielką, nogi i golenie krótkie, cerę oliwkowatą, oczy małe i wklęsłe, nos zadarty, wargi szerokie i obwisłe. Białey płci wdzięki i małżeńską poczciwość są od wielu wędrowników wychwalane.

Co się tycze przymiotów umysłu i serca, przyznają Europejczycy temu narodowi piękne przyrodzenie, umysł szlachetny, serce litościwe i dobroczynne, rozum bystry, obyczaje łagodne i towarzyskie. Japończyk w prywatnym życiu oszczędny, stara się być na publicznym widoku wspaniałym aż do rozrzutności; najmniey

szą podłość za naywiększą poczyta hanbę;
 zuchwały bez miary, odważny aż do zu-
 chwałości nieszczęście z nieporównaną zno-
 li cierpliwością, życiem lekce waży i dla
 lekkiey przyczyny dobrowolną sobie śmierć
 zadaie; dla tey przyczyny i innych można
 go nazwać Angielczykiem Azyatyckim.
 Mściwy nad miarę i wszelkie wyrażenie zda-
 ie się odmieniać często przyrodzenie swoje
 stając się ponurym, chytrym i okrutnym. W
 otworzyłości, rzetelności i nieubieganiu się
 o zysk żadnemu Japończykowie nieustępują
 narodowi; dowcipni i ciekawi, kochają się
 i ćwiczą w naukach, chociaż onych z
 gruntu nie znają ani poymują. Kochają oy-
 czyznę, szanują zwierzchność kraiową i u-
 rzędy odniey ustanowione i statecznie trwa-
 ją w oyczytym bałwochwalstwie. Niepow-
 ściągliwość w tym kraju wielka żadnym nie
 podlega prawom ani karom, dla tego po
 wfzyskich rozlewa się stanach. Niemasz na-
 rodu na świecie niepowściągliwszego. Po-
 karmem zwyczajnym Japończyków jest ryż;
 wielorybie mięso, ostrygi, rośliny i korzon-
 ki ogrodowe, polne i morskie, ciastka mą-
 ki pszenney, bobowey i z korzeni ususz-
 onych, cukry i owoce; wyjąwszy farny i nie-
 ktòre ptastwo domowe niektòrym sektom

pozwolone, używanie wszelakiego mięsa powszechnie jest zakazane.

Napojem zwyczajnym jest herbata i piwo z ryżu pędzone mocne i głowę zawracające *siacki* nazwane. Inny jeszcze mają Japończykowie napoy, który z śliwek tłoczą. Na publicznych ucztach każdy gość ma własny stół, który z nowemi potrawami się odmienia. U stołu i na wizytach siedzą na nogach na krzyż złożonych, po stole piją herbatę, śpiewają pieśni, zadają sobie gątki i innemi ucziwemi zabawiają się rozrywkami miasto gry przypadkom i ślepe-
mu podległych szczęściu, a narodowi temu nieznaiomym. Wizyty przyjmują w bogactych, a oddają w podłych zwyczajnie z atłasu czarnego szatach, których długość jest podług zaenoci urodzenia, im osoba jest godnieysza, tym szata jest dłuższa. Ubiór białogłowski podobny jest męskiemu. Damy noszą szatę długą z ogonem po ziemi się ciągnącym, a pod nie kładą kamizele z cienkiego bardzo bławatu: im osoba jest zacnieysza, tym więcej takowych nosi kamizelek, pierwszey godności damy nad 100 o-nych na się wdziewają, szatę spinają pasem szerokim w kwiaty i różne figury sztucznie tkanym, który mężatki wiążą z przodu, a

pan-

panny z tyłu. Wszystkie białogłowy głowę zdobią samemi trefionemi włosami, różnie jednak według stanu i godności; gminne ściągają włosy na szrodek głowy i zbierają je na igłę; godnie urodzone trefią je z tyłu i wypuszczają szypeł wiszący, z lewej strony głowy trochę nad uchem zatykają iglicę znacznie na twarz wyfunioną, na której końcu wisi perła abo dyament, a u uszu kolczyki perłowe. Żyją Japońskie damy zamknięte, bardzo rzadko widzieć się dają mężczyznom i wtenczas zakrywają twarz i ręce długim kwefem, ledwie kiedy z domu bywają wypuszczane, gdy to się zdarza, niesione są i wszystkie ich służebne w zakrytych norymonach to jest lektykach. Jeżeli idą piechoto, co się rzadziej jeszcze zdarza, liczny je otacza orszak służebnic, iedne niosą pań swoich pantofle, drugie rękawiczki, inne chustki, wachlarze, baldakinki, kleynoty, konfitury &c,

Mężczyzny golą przednią część głowy, a zapuszczają długimi włosami tylną; lud pospolity przeciwnym obyczajem tył głowy goli, a przód zapuszcza; wszyscy z brody włosy wyrywają, kapeluszów, ani żadnego głowy nakrycia oprócz podróży nie używają. Obuwie szlachty są buty krótkie abo pantofle lakierowane.

Jakie wyspy leżą na południe wysp Japońskich?

Wyspy Maryańskie od Magellana r. 1520 znalezione, a od imienia Królowey Hiszpański Marvi-Anny nazwane rozciągają się na mil 150, leżą w kraju podśonecznym, zbytnim iednak nie podlegają upałom. Powietrze czyste, zdrowe, i zawsze pogodne do długiego obywatelom dopomaga życia. Obfitują w owoce, zioła, ryż, pastwiszka i różną żywnę. Obywatele przed przyściem Hiszpanów ognia nie mieli ani znali: są przemyślni, hardzi, lekkomyślni i otyli chociaż samemi tylko żyją korzonkami. Hiszpani na wyspie Guan lichą nakształt miaściczka mają osadę dwoma zamkami warowną.

Wyspy Filipińskie od Magellana odkryte, a od imienia Filippa II Króla Hiszpańskiego nazwane leżą w krainie podśoneczney; powietrze panuje tam gorące i razem wilgotne, dla tego nie zdrowe; grunta urodzajne obfitują w różne zboża; góry w złoto, srebro i inne kruszce, a brzegi morskie w perły; lasy zawsze zielone w różną żywnę, w małpy wielkie i frogie, bawoły &c, góry ogniste wyrzucają materiją siarczystą, i częste sprawiają ziemi trzęsienie; obywatele są

Hi.

Hiszpanii i inni przychodniowie; rodacy czarni mieszkaia między gòrami i w iaskiniach, dzicy i okrutni z przyrodzenia, Hiszpanom nieubłaganemi stawiają się nieprzyiaciolmi. Filipiny tak są liczne, że onych na 1200 rachuią; znaczniejszye są: Mindanao, ma własnego króla dannika Hiszpanów; Paraga, S. Jan udzielnego ma króla; Cebu, Mindora, a między wszystkiemi naywiększa Manilla od M. S. nazwana, które Hiszpani zbudowali, i rząd duchowny pod Arcybiskupem, a polityczny pod namiestnikiem królewskim osadzili. Port *Cavita* obszerny zawsze pełny jest okrętów naywięcej Chińskich.

Gdzie leżą wyspy Sądzkie i które w nich są państwa?

Wyspy Sądzkie od przesmyku morskiego Sondy między Sumatrą i Jawą płynącego nazwane, na zachód wysp Moluckich około ekwatora położone znaczniejszye są: Sumatra, Bornea, Jawa; mniejsze Bala, Madura, Banka i inne które żeglugę trudnią i niebezpieczną czynią.

Sumatra na południe wybrzeża Bengalskiego położona dla częstych gór, jezior, bagnów i deszczów od Czerwca do Pazdziernika ustawicznych nie zdrowa, obfituje w

ryż, pieprz, bawełnę, gumy drogie, orzechy Indyjskie, wosk, miód, indych, w szyby złote, cynowe, w siarkę i drogie kamienie &c, dzieli się na 6 królestw, kórym daią nazwiska miasta stołeczne: *Achem, Andigra, Jamba, Palimban, Manikaba, Indapura.*

Królestwo Achemskie udzielne zasiada koniec północny wyspy i rozciąga się wzdłuż na mil 80. obfituje w ryż, owoce, bydło i siarkę. Zwierzchność kraiowa kazała wszystkie pieprzowe powyrywać drzewka, aby miejsca ryżowi do wyżywienia kraiu potrzebnemu nie zabierały. W górach które szrodek kraiu zalegają, hordy ludzi dzikich wolności swoiey dochowują. M. S. *Achem* o pół milę od morza na miejscu błotnistym zasiadłe i bagnami, któremi się otacza oraz rzeką warowne. Wszystkie domy, aby wezbraniem morza nadzwyczajnym się nie zalewały, budowane są na słupach 10 stóp wysokich; podczas wylewów od jednych do drugich domów na łodziach tylko przebrać się można. Pałac królewski o pół mili leży od miasta, głębokim i szerokim otoczony przekopem, wysokim szańcem i gęstym drzewem zastoniony, z kamienia wybudowany, pięknymi ścianami, rokosznymi ogrodami, a w nich piramidami, kanałami, przepły-

pyłznemi grobami &c ozdobiony. Port i brzegi morskie różnemi twierdzami są ubezpieczone. Inne miasta na pomorzu wschodnim: *Pedir* ma okolicę wryż i iedwab obfitą, *Pacem i Deli* przedtym stołeczne królestw podbitych; na zachodnim zapomorzu: *Daya, Labo, Barro* &c.

Andigra M. S. królestwa Hollendrom daninę płaci. *Jamba* M. S. królestwa, o którym mówią iż jest bogatsze od Achemskiego. Hollendrzy zamek twierdzą swą osadziwszy naród swóy uczynili całemu państwu poważnym.

Palimban M. S. królestwa od Hollendrów r. 1659 zrabowane i zburzone. Kray obfituie w pieprz, wosk, miód, cukier, sandarakę, złoto, które zakupować mają przywilej mocą otrzymany sami iedni Hollendrzy.

W królestwach *Manikaby* i *Indapury* miasta nadmorskie: *Podang, Priaman, Tika, Passaman* są pod mocą Hollenderską. Na tymże zachodnim pomorzu osady Angielskie są: *Machomoka, Bantal, Cattun, Jpoa, Sillebar* i zamek *Marlborug* dla bezpieczeństwa handlu i osad. Taż strona zachodnia Sumatry jest zatoczona wyspami; *Workens, Nias, Montabay, Nassau, Inganno* &c, tę ostatnią zasiadają okrutni i dzicy ludzie, któ-

którzy wszystkich cudzoziemców bez braku zabijają.

Jawa druga wielka wyspa Sądżka długa ze wschodu na zachód mil 200, szeroka mil 20 do 40; dla gruntów niskich, rzek wylewów, bagnów trzciną zarosłych i krokodyłów pełnych niezdrowa zwłaszcza dla Europejczyków, jednakże tak nasiadła, że przeszło 30 millionów czworakiego narodu ludzi: Indyanów, Arabów, Chińczyków i Europejczyków żywi. Indyanie frzodek wyspy i południowego pomorza niektóre miejsca zasiadają; Arabowie panują i najpiękniejsze tey wyspy kraie dzierżą; Chińczycowic w Bantamie i Batawii osady swe rozciągnęli; Hollendrzy Batawią i pomorskiemi zamkami całą wyspę osiedlali, która na 5 dzieli się państw: na królestwo Bantamskie na pomorzu zachodnim, Mataramskie weśrzedku kraiu, Cierybońskie w stronie zachodniej, Balambańskie między wschodem i południem, i Batawią abo stolicę kompanii Hollenderskiej na wschod Bantama położoną.

Królestwo Bantamskie przed przyściem Hollendrów przemożne, moc, handel, wspaniałość teraz utraciło, ledwie mu się zostały 3 miasta: *Anir*, *Tiryassa* i *Bantam*, z liche-
mi

mi dzierzawami. *Bantam* stołeczne przed założeniem Batawii trzema słyneło iarmarkami, na które kupcy z całej Azji, Abisynii, Egiptu zbiegali się. *Batavia* zbudowana i kupców i bogactwa do siebie przeciągnęła.

Królestwa Mataramskiego w środku wyspy położonego od Hollendrów obarzonego M. S. *Mataram* przedtym od 60 tysięcy familii mieszkał. *Ningrat* rezydencya królewska; miasta nadmorskie od załóg Hollenderskich są strzeżone.

Królestwa Cierybońskiego M. S. *Cieribona* nad morzem. Kray jest rządzony od trzech Sułtanów razem panujących.

Królestwo Balambanńskie na wschodzie położone mężnym i ostrożnym postępkim obroniło wolności swej nie tylko przeciwko Arabom, ale też Hollendrom, którzy nie raz o ten szczyt, ale w złoto, ryż, pieprz bawełnę, owoce różne, konie dzielne, bawoły, kozy i woły od naszych daleko większe obfity kray się kusili, aby bez przeszkody nad Jawą panowali. *Balamban* stołeczne z portem wygodnym okrętom Hollenderskim zabronionym. O mil 5 od morza w zamku mocnym król z narodu Indyjskiego mieszka.

Ofada główna kompanii kupieckiej Hollen-

lenderskiey nad dawnym panuie królestwem Jakatrańskim nie nadto obszernym, ale które wszystkie wyspiarzów siły i handel w mocy swey trzyma i onemi włada.

Ledwie nie wszystkie nadmorskie miasta á trzech królestw stolice Hollenderskiego żołnierza osiodłały osady. M. S. osady i wszystkich krajów Indyjskich Hollendrom poddanych, oraz skład towarów generalny *Bazawia* na obalinach Jakatry nad wybrzeżem morskim na równinie zbudowana, od południa wysoką i długą górą zassonioną, rzeką na przekopy podzieloną przez miasto płynącą oblana, wałem kamiennym z 23 basztami i przekopem głębokim opasana. To miasto iedno z najpiękniejszych na świecie od 100 tysięcy Europeyzyków i Indyanow mieszkanie ma ulice długie i 30 stóp szerokie pod sznur ciągnione i zasadzonemi często we dwa rzędy drzewami zawsze umiaine; brzegi rzeki i kanałów kamieniem obłożone do miłych służą przechadzek; na rzecce i kanałach 56 stoi mostów kamiennych; domy Hollenderskie z kamienia białego zbudowane mają obszerne dziedzińce i rozkoszne ogrody. Gmachy publiczne są: kościół S. Krzyża, Ratusz z pokojami pięknymi, od urzędników mieyskich mieszkanemi,

szpi-

szpitale: wielki żołnierski, feroicy i Chiński. *Spinhuis* abo dom poprawy, magazyny publiczne, iadki mięsne, chlebne, iarzynne. Zamek przy uściu rzeki osadzony czterma basztami i liczną artylleryą warowny zamyka obszerny pałac wielkorządzczy generalnego osad Indyjskich, w którego ścianach zasiadają wielka rada, rada skarbowa i inne; apteka szafująca wszystkim Hollenderskim i obcym osadom lekarstwa, zbrojownie &c. Przedmieścia Batawskie na półmili długie, a za niemi cudnie piękne Hollendrów ogrody, wiejskie pałace, pola z bagnów na płodne winnice i osiewną rolę obrocone &c.

Bornea na północ Jawy pod ekwatorem położona z samego tylko pomorza Europejskim znaioma żeglarzom, obfituje w nasybornieyszą na świecie kamforę to jest żywicę z wysokiego drzewa płynącą, w pieprz, w drzewa i zioła farbierskie, w piasek złoty, dyamenty, w gniazda ptasze, które słońców Indyjskich, a ieszcze bardziej Chińskich naysmaczmeyszymi są potrawami, w ryż, legominy, drzewa do budowy okrętów zdatne, zwierzęta różne drapieżne, &c.

Które królestwa znaydują się na wyspach Moluckich?

Wszyst-

Wszystkie wyspy na południu Filipińskich położone nazywają się Moluckimi od słowa Arabskiego *moluco* królestwo znaczącego; dzielą się na większe, a te są: Celeba, Gilola, Ceram, Timor, &c, mniejsze są: Ternata, Fidor, Motir, Machian, Bahian, Amboina, Banda, Sologa, Key &c wszystkie obfitują w goździki, muszkatowe gałki, aloes, sagu, to jest dzikie palmowe drzewo.

Celeba abo Makassar na 150 mil wzdłuż z południa na północ się rozciąga, gruntemi obdarzona żyznemi, we wszystkie zboża, leguminy, kwiaty cudnie piękne obfituje, dzieli się na kilkanaście państw udzielnych, z których najznacześniejsze są znaiomsze: Celebańskie, którego M. S. *Bona*; Makassarskie od M. S. *Makassar* nazwane; Hollendrzy zbudowali tu mocny zamek dla bezpieczeństwa swej powagi i handlu, do nich także należy miasto portowe *Fompandum*.

Gilola ekwatorem przecięta od hord Indyjskich mieszkana, które w miastach nadmorskich handlem i roli uprawą się bawią.

Ceram na północy Amboiny bezmala nie wszystka zostaje w poddaństwie kompanii Hollenderskiej.

Timor 60 mil długa wielu udzielnym
pod-

podlega panom. Hollendrzy w kraiu Kupańskim trzymają zamek *Konkordyą* od 50 żołnierzy strzeżony. Portugalczykowie mają oładę *Lafao* szańcami warowną. Przy Timorze leżą wyspy: *Lombata*, *Serbita*, *Floris*, *Kumbawa* &c.

Miedzy mnieyszemi Molukami Ternata jest nayflawnieysza chociaż 8 mil ma obwođu, obfituje w sagu, migdały, pomarańcze, cytryny, tabakę, zostaie pod królem Kompanii Hollenderskiej raczey niewolnikiem niż sprzymierzeńcem.

Tidor abo Tudura większa od Ternaty własnemu podlega królowi; a ten pod pozorem przymierza Hollendrom. *Motir* i *Machian* dawne króla Ternaty własności ledwie nie zupełnie w mocy zostają Hollendrów. *Bachian* jest udzielnym królestwem zamkiem Hollenderskim *Barnevelt* osiodlanym. &c *Amboina* szańcami Hollenderskimi warowna w goździki obfituje równie iak *Banda* we środku pięciu mnieyszych wyspek osiadła w kwiat i gałki muszkatowe żyżna pod iarzmem Kompanii Hollenderskiej zostaie &c.

Jakie jest położenie i obszerność Cesarstwa Ceylańskiego?

Cesarstwo Ceylańskie iedną zabiera wyspę

Spę Ceylan nazwaną długą z półnoocy na południe mil 90, szeroką mil około 50 a od brzegów Koromandelskich oddaloną na mil 15. Ceylan do trzech należy narodów: Cingalów, Bedasów i Hollendrów. Bedasowie na wiele podzieleni pokoleń wlasnymi rządzą się zwyczajami pod starzemi w każdym pokoleńiu ustanowionemi, posiadają kraj równy dwoma górami otoczony między wschodem i północą.

Cyngalowie naród ludny Cesarzowi poddany Ceylańskiemu, który nad całym państwie kraiem wyjąwszy kraj Bedasów i miasta nadmorskie, ktore Hollendrzy podbili.

Państwo Cesarza Ceylańskiego składa się z części wewnętrznych wyspy, dzieli się na 42 powiatów, zamyka wiele gór, między którymi góra Adamowa *Pic d' Adam* jest najwyższa; we środku kraju M. S. *Kandy* od Portugalczyków zburzone nie zewszyskim jeszcze z gruzów się podniosło. *Digligi-nur* miejsce pałacem Cesarzkim ozdobione. Miasta i miasteczka w całym państwie są gęste i nasiadłe, ale lichymi i nieporządnie rozłożonemi zabudowane chałupami.

Wszystkie miasta portowe z pomorzem na mil 15 ku środkowi kraju pomkniętym

posiada Hollenderska Kupiecka kompania, mocnym trzymają one żołnierzem osadzone i twierdzami uzbroione. Te miasta są: *Jafanapatan* na półwyspie w północy osiadły z 24 powiatami, i wielkimi cynamonowemi lasami. Miasto to wielkie i pięknymi ozdobione gmachami mocny zaślania zamek. *Manar* wysępka na zachodzie z miastem i zamkiem ubezpieczającym połów perel. *Kalpentyna* wyspa także, trzema zamkami obroniona; *Cbilawa*, port naywygodniejszy w całej wyspie; *Negumba* zamek dla obronienia, lasu cynamonowego, *Kolomba* stolica rządu Hollenderskiego piękna i obronna z portem nad wybrzeżem morskim, w stronie północnej miasta naywiększe cynamonowe rosną lasy; *Pontogala* obronna z portem, *Batekaku*, port na wschodzie, *Trinkemala* nad obszernym wybrzeżem, obronna i mocna.

Jakie są własności Ceylanu?

Wyspa Ceylan górzysta, lasami cynamonowemi okryta, słusznie nazywa się od Indyjanów ziemią roskoszy dla obfitości i wielości bogactw, które ztąd wychodzą. Płodem Ceylanu i towarem są: orzechy Indyjskie, miód, wosk, kardamon, drzewo hebanowe, kawa, pieprz podługowaty, baweł-

na i bawełniane delikatne pod różnemi nazwiskami płotna, jedwab, tabaka, muszkuł, eukier, ryż, kość słoniowa, słonie wielkie w Indjach naydroższe, małpy ludźmi leśnemi nazwane, które na nogach tylnych chodzić nauczone różne samym ludziom właściwe czynią usługi, a nadewszystko cynamon, który jest korą wewnętrzną drzewa na tey tylko wyspie rosnącego i handel Holendrów niezmiernemi zyskami bogacącego, którzy chcąc utrzymać w wysokiey cenie ten drogi towar, nad million funtów, na rok nie wywożą, nad miarę zebrany palą.

W górach Ceylańskich znajdują się różne kruszce i drogie kamienie: rubiny większe od Peguańskich, szafiry niebieskie i białe bardzo twarde, topazy między wszytkimi wschodniemi naypiękniejsze. Dyaamentów prawdziwych tu niemasz, ale Cingalowie tak doskonale bielą szafiry i topazy, że często ludzie dobrze na tym towarze się znający kupują je za prawdziwe dyaamenty.

Jaki jest charakter Ceylanczyków?

Bedałowie Cesarzowi nie podlegli, są biali, ku cudzoziemcom ludzcy, śmiali, odważni, ale tak zawiśni co się tycze żon i córek, iż za samo na nie weyrzenie gotowi są

zabijać, mowią bardzo mało, chodzą prawie nago, są wzrostu małego, ale krepí, zwięzli; bronią ich są strzały i łuk na pięć łokci długi w końcach okuty, z którego w ziemię utkwionego wypuszczają strzały, i miasto dzidy go używają, Żyją mięsem ielenim,, miodem i owocami, miezkają nad rzekami, śpiją na drzewach.

Cingalowie, według Knoxa Angielczyka przez lat 20 na Ceylanie niewolnika, są wzrostu przystoynego, łagodni, ludzcy, z cudzoziemcami radzi obcują, dowcipni, przemyślni, ochędożni, obyczajni i nie dzikiego niemający w obyczajach i skłonnościach Te przymioty i ich sposobność do wojny, odwagę, trzeźwość, wstrzemięźliwość szpeci skłonność do kłamstwa, szalbierstwo, w handlach oszukanie, chluba i próżna duma.

Jakie jest położenie, obszerność, żyzność &c: Królestwa Maldywskiego?

Maldywy wyspy pasmem z północy na południe przez mil 20 ciągnące się na morzu Indyjskim na zachód Ceylanu z tey strony Ekwatora położone, na 13 części na kształt gronów wińnych Atollony nazwanych od natury podzielone i przesmykami morskimi od siebie odłączone, różney są wielkości: iedne całe są bryłami ogromnych

kamieni, drugie gorami piasku ruchawego nad strych morza wyniesionego do mielizkania zgoła nie zdatne, naywięcey iest takich, które skąpo rodzą ryż, a obficie orzechy Indyjskie, ktoremi wyspiarze żyją i handlują. Brzegi morskie obfitym połowem nadgradzają zboża niedostatek; tu się poławiają konchy *koris* nazwane od Indyjanów i niektórych Afrykańskich Murzynów miasto monety używane. M. S. całego kraiu *Mala* na wyspie Mali domami z kamienia ciosanego i drzewa kokosowego zabudowana, pałacem obszernym królewskim ozdobiona.

Arabowie i rodacy Indyanie naređ składają Maldywski, są oliwkowaci, wzrostu wyfokiego, kosmaci, zdatni do broni i nauk i dość pomyślnie ćwiczą się w Astronomii. Niewiaſty znaydują się tak białe iak w Europie, włosy długie przez pierzścień przecięnione noszą rozpuszczone i kwieciami przytkane, długość warkocza przysposobionymi nadstawiają włosami. Oboja płeć rozwięzła w ostatniey żyie rozpuście. Rząd samowładny iest przy krolu nazwanym *Raskwan* ktory pisze się Monarchą trzynastu prowincyi i 12000 wysp.

K S I Ę G A IV.

O A F R Y C E

Jakie jest położenie, granice, obszerność i nasiadłość Afryki?

Afryka według Jozefa od Afra wnuka Abrahama, abo według innych z słowa Hebrajskiego kurzawę dla piasków wielkich znaczącego nazwana, wielką jest półwyspą międzymorzem Suez mil 20 szerokim do Azyi przytkniętą, graniczy od północy z Europą morzem śródziemnym, od wschodu z Azyą morzem czerwonym i międzymorzem Suez, od południa z krajami nieznanymi oceanem Murzyńskim, a od zachodu z Ameryką oceanem Atlantyicznym. Długość iey od przylądku dobrej nadziei do przesmyku Gibraltarskiego wynosi mil około 1500, a szerokość największa z zachodu na wschód nad mil 1300, na około ma mil prawie 3800. Leży między 1 i 70 stopniem długości, a między 37, minut 30 szerokości północney i 24, minut 40 szerokości południowey. Nasiadłość Afryki nie jest według iey rozległości, podcho-

dzi przecież pod 140 millionów dusz.

Jakie są własności powietrza i żyźność Afryki?

Powietrze Afryki w powszechności wzięte dla upałów kraiom podśłonecznym właściwych jest niezdrowe. Grunta piaszczyste skąpo rodzą wyjąwszy Egipt i niektóre pomorza a mianowicie Barbaryą, gdzie iedne ziarno 100 przynosi. Afryka delikatne wydaie owoce, drogie lekarskie rośliny, iako to senes, kasyą &c i na wielu mieyscach zamyka złote i srebrne żupy. Drapieżne zwierzęta: lwy, lamparty, ryśie, słonie, wielbłądy, tygrysy, małpy, dzikie osły &c obficiey w Afryce się płodzą, niż w innych świata częściach. W Barbaryi bydło i owce są osobliwey wielkości i sinaku. W rzekach znayduią się kónie morskie i krokodyle, popolach strusie, kameleony i węże niezwyčajney długości i grubości.

Jakiego przyrodzenia są Afrykanie?

Afrykanie są mocni, wzrostu przyśłoynego, zli, dzicy, okrutni, niewierni, żadnem naukami nieoświeceni, nie woieni wyjąwszy Egipcyanów i Barbarzyńskie narody. Arabowie którzy w tym kraiu osiedli na brzegach morza śrzodoziemnego używają broni ognistej, bawią się morskim rozboiem

iem i różnią się cerą i postacią od rodaków. Wszyscy mają twarz ogorzałą, ci zaś którzy całe mają czarną, nazywają się Murzynami.

Które państwa znaczniejsze zamykają się w Afryce?

Oprocz Egiptu, o którym rzecz była pod Turcyą, państwa w Barbaryi, Etyopii, Nigrycyi, Kafireryi, Gwinei, i na wyspach zaśladłe w Fryce zamykają.

R O Z D Z I A Ł I.

O państwach i narodach w Barbaryi osiadłych.

Barbaryja tak nazwana od słowa Arabskiego *Barbar* znaczącego mowę między zębami, które nazwisko iey nadali Arabowie w wieku VII nie mogący dobrze rozumieć języka rodaków, obszerna Afryki północney kraina, oceanem zachodnim, morzem śródziemnym, Egiptem, Nigrycyą otoczona, długa na mil 900, szeroka na 150, powietrzem umiarkowanym i w całej Afryce najzdrowszym, gruntami na pomorzu w zboże, owoce, migdały, daktyle żyźnemi ob-

darzona, nasiadła jest od Mawrów, Arabów i Turków, którzy dla handlu Chrześcian cierpią i Żydów. Barbarya dobre ma porty, z których wychodzą towary: sruście pióra, zboże różne, indych, pieasek złoty, skóry, wosk, cyna, korale, i dzielne konie. Obywatele są żwawi, odważni i dowcipni, ale bez nauki i poloru. Niewiaśły zrządne kochają się w skromności.

Które kraie i państwa zamykają się w Barbaryi?

Barbarya górą Atlas na dwie wielkie dzieli się części: na Barbaryą właściwą, w której leżą: Cesarstwa Marokańskie, Rzeczypospolite Algierska, Tunetańska, Trypolitańska i Barka od Turków przyłączona do Egiptu, Biladulgerida; i Barbaryą południową za górą Atlasem osiadłą, która zamyka puścynią Zareę.

Cesarstwo Marokańskie dawna *Mauritania Tingitana* w zachodniej stronie Barbaryi położone składa się z królestw Marokańskiego, Fezańskiego, Tafiletańskiego, Suzkańskiego i znaczney części Dary, graniczy na północ z morzem śródziemnym, na wschód z królestwem Algierskim i dzikim polem Targą, na południe z puścynią Tanagą, na zachód z oceanem Atlantycznym,

dłu-

długości może mieć mil 220, szerokości 140. Każde królestwo Monarchią Marokańską składające dzieli się na prowincye, w których znaczneyfze miasta są:

Marok miasto wielkie, stołeczne Monarchii na równinie osiadłe wiele z ludności i bogactw utraciło po przeniesieniu się Cesarzów na mieszkanie do *Mikienezu* nie dawno zbudowanego; *Feza* M. S. królestwa Fezańskiego z 3 miast złożona, ludna i bogata; *Tander* dawna Tingis od Anglików r. 1684 opuszczona; *Tetuan* w którym Angli cy naywięcey żywności kupują dla Gibraltaru; *Laracha* Hiszpanom r. 1682; a *Magazan* Portugalczykom r. 1769 odebrane; *Sala*, *Saffia*, wszystkie portowe nad oceanem. *Suza* abo *Tarudan*, *Tafilet* miasta stołeczne dwóch królestw, a *Kitewa* prowincyi Dary. Królestwo Sugulmessańskie należało do Cesarza Marokańskiego, ale jest podbite od Arabow, obfituje w zboże, owoce, żelazo, ołów i antimonium. *Melilla*, *Ccuta*, *Pignon de Velez* są miasta obronne Hiszpańskie.

Królestwa Suzańskie, Tafiletańskie i Sugulmessańskie leżą w Biladulgerydzie.

Powietrze w całym kraju jest miłe, łagodne i umiarkowane, kray stykający się z Barba-

ba-

barwą i nasiadłością i żyźnością inne przenosi prowincye: obfitnie w zboże, owoce, migdały, figi, rozynki, winogrona, daktyle, cukier, wosk i miód; góry w złoto, srebro i miedź; lasy we lwy w całej Afryce najfrozsze i inne drapieżne zwierzęta; pola zwłaszcza nie urodzajne okryte są strusiami, dromedaryuszami &c.

Obywatele Cesarstwa Marokańskiego są Berberowie abo dawni Mawrowie z Hiszpanii wygnani, Arabowie, Beduani, Szawianie od Hiszpanów za panowania Saracenów z Hiszpanii tu przesadzonych pochodzący i Żydzi z Hiszpanii rugowani; Berberowie mieszkają pod namiotami, błąkają się po polach, górach i lasach z swemi trzodami i brzydzą się mieyskim życiem. Mawrowie Hiszpańscy dowcipni prowadzą życie pracowite, bawią się roli uprawą, rzemiosłami, handlem i morskim rozboiem. Arabowie podzieleni na pokolenia mieszkają pod namiotami, które z iednego mieysca na drugie przenoszą, oddają Cesarzowi dziesięcinę ze wszystkich dóbr swych i dochodow. Żydzi sami iedni prowadzą znaczny handel i są litkupnikami wszystkich kupców z tym państwem handlujących. Niewolnicy Chrześcijańscy należą do Cesarza; stan ich jest nie-
szczę

szczęśliwy dla prac ciężkości, pokarmu nie zdrowego i mieszkania w lochach podziemnych, w których ich zamykają. Miedzy towarami ztąd wychodzi kordyban, tó jest skóra przednią sztuką wyprawiona, którą my szafianem od miasta Safii nazywamy.

Cesarz Marokański pisze się Cesarzem Afrykańskim i wielkim Szeryfem to jest potomkiem Mahometa idącym od Alego zięcia i Fatymy córki fałszywego proroka, panuje samowładnie, następcą swym stanowi tego z swych synów który mu się naybarzziej podoba, mianuje Musfego ale go nie ma mocy składać; rozbóynicy zdobywszy morskiej dają mu połowę i wszystkich niewolków, biorąc od niego za każdego 50 talarów. Woyska iego morskie są szczupłe, lądowe zaś liczne nicwarte, nie są ani dobrze uzbroione ani wyćwiczone.

Rzeczpospolita Algeraska u dawnych Numidyą i Mawrytanią Cesarzką nazwana oprocz królestwa Algeraskiego z tey strony góry Atlasu, ma za tąż samą górą w Biladulgerydzie prowincye Zabę i Tegerarin, długość kraiu jest na mil 175, szerokość 150, leży nad morzem śrzodoziemnym i styka się z królestwem Tunetańskim, Marokańskim &c. Powietrze jest umiarkowane,
grun-

grunta w stronie północney żyźne, w innych częściach piaszczyste i niepłodne.

Alger (Rescurum abo Julia Cæsarea) M. S. wielkie, piękne i naybogatsze w Afryce. *Konstantyna*, *Bonna* przedtym *Hippona*, *Bugia*, *Trzemeczyn*; *Marsalk*, *wiwir* i *Oran* miasta i porty należą do Hiszpanii, a *Bastyon* Fracuski do Francyi.

Rząd polityczny Rzeczypospolitey Algerfkiey jest na kształt arystokratycznego. Turcy od 260 lat panujący nad Algerem sami iedni składają stan szlachecki i sami iedni wchodzą do rządów. *Dey* zgodnie od żołnierstwa obrany jest Rzeczypospolitey głową, ma sobie przydanych do rządu 4 Sekretarzów nazwanych *Hojas*, i *Kasnadara* abo Podskarbiego, z któremi sędzi sprawy, cło stanowi, skarbem szafuje publicznym, nakazuje podatki. On sam ma moc stanowić pokóy, rozdawać urzędy, karać winnych, abo onym winę odpuszcząć, i wszystkie sprawy publiczne rozrządzać, oprócz spraw należących do wiary, które w moey są duchowieństwa. Liczą tu na 12 tysięcy Turków, krórzy wszyscy żołnierską odprawują służbę i mają prawo do naywyższych urzędów. Pobisurmanieni Chrześcianie temież samemi szczycą się przywilejami

co i Turcy, gdy służbę przyjmują żołnierską i stanowią się z Turczynkami albo niewolnicami Chrześcijańskimi; á zaś tak Turcy jako poturczeni Chrześcianie tracą prawo do urzędów poymując w małżeństwie niewiaſty Mawrskie albo Arabskie, z takiego postanowienia ſpłodzone dzieci nazywają się *Kulolis*, mogą służyć wojskowo ale do urzędów mają przyſtęp zabroniony. Dzieci *Deja* ſą takżę niepoſobni do ſprawowania urzędów Rzeczypoſpolitey. Obywatele tego kraiu dzielą się na Turków, Arabów i Mawrów. Turcy czynią ſtaa ſzlachecki panując, Arabowie i Mawrowie ſą niewolnikami Turków. Sułtan Turecki żadney nie ma w Algerze władzy polityczney i nie trzyma Bałży; poſyła jednak do rządów duchownych Muſtego.

Rzeczpoſpolita Tunetańska u dawnych Afryka właſciwa oblana od północy morzem ſrzodoziemnym, ſtyka się z krajami Algerskim, Trypolitańskim i różnych narodów Arabskich.

Tunis albo *Tunet* M. S. wielkie i bogate z zamkiem Guletą broniącym weyſcia do portu. *Kairoan* ſławne w hiſtoryi miasto od Saracenów zbudowane, teraz upadłe. *Porto-Farino* albo dawna *Utyka*. O 3 mile od

Tu...

Tunetu są rozwaliny sławney Kartageny, która tak długo z Rzymem, o pierwszeństwo walczyła. *Tokorta* M. S. królestwa w Biladulgerydzie płacącego daninę Tunezanom.

Po długich woynach i kłótniach przez lat 160 Mawrowie Turkom odebrali najwyższe Rzeczypospolitey rządy, które sprawujący nazywa się Bey i jest udziałnym panem. *Dywan* ze wszelkicy wyzuty władzy może Beyowi przekładać potrzeby kraiu abo poddanych uciemżenie. Bałza Turecki przy mierney zachowany pensyi, bynajmniey nie wtrąca się do rządów,

Kray Trypolitański leży nad morzem śrzodoziemnym i styka się z Derną, Zarą, Gadumą, Tunetem &c.

Tripol jest M. S. handlowne i mocne. *Leeda* przedtym *Leptis*, *Zoara* &c. Rząd tej Rzeczypospolitey jest arystokratyczny. Dey jest głową dywanu i woyska Hetmanem. Wszystkie te trzy Rzeczypospolite bawią się morskim rozboiem i onym się bogacą. Narody, które chcą się uwolnić od ich napaści, muszą bogatemi opłacać się im upominkami.

Biladulgeryda na południe Barki, Tripolu, Algeru i góry Atlas obrocona, od
Egi-

Egiptu ciągnie się do morza Atlantyckiego, grunta ma piaszczyste i nieurodzayne, iedynym kraiu bogactwem są daktyle, strusie i wielbłądy. Arabowie Biladulgerydy obywatele na kształt Szwaycarów na służbę żołnierską różnym najmują się potencyom, iedynie się bawią strzelaniem i łowieniem strusioiw, których mięso iedzą, a pióra przedaią. Z zachodu na wschód 8 leży krain, które Biladulgerydę składaią: 2) Królestwa Suzańskie 2) Tafietańskie z prowincyą Darhą należą do Cesarza Marokańskiego, 3) Sugulmetfanskie wybiwszy się z mocy Cesarza Marokańskiego pod Arabów zostaie panowaniem, 4) Tegerarin ludnemi wsiami i mocnemi zabudowany zamkami czynsz płaci Algerczykom, równie iako, 5) kray Zab żyźny, ale wody niedostatek cierpiący, którego M. S. *Peskara* pod Atlasem zasiadła. Kray *Mezab* należy do Zabu zamkami i gęstemi wsiami zabudowany, 6) Biladulgeryda właściwa legowisko szarańczy z M. S. *Trusera* w żyźnym kraiu w daktyle, położoną. Królestwo Tokortańskie pod holdem zostaiące Tunetanów w tym leży kraiu równie iak Gadumańskie z M. S. *Gaduma*, które wybiło się z mocy Tripolitanow, 7) Królestwo Fezzeńskie holduie Tri-

poli.

politanom. Na wschodzie tego królestwa leży kraj *Rassem* abo skamieniały do mieszkania niezdatny, 8) Krainy *Uguela* i *Siowa* wchodzą do *Barki*. *Siowa* rządzą się wolnie płaci czynsz *Tripolitanom*. W bliskości była sławna *Jowisza Hammońskiego* bożnica.

Dzikie pola abo pustynia *Zara* według innych *Sabara* mniej jeszcze niż *Biladulgerida* nasiadła dla step dzikich i piaszczystych równin okiem niedoścignionych, od *Arabów* morzem nazwanych piaszczystym, które wiatrem poruszone ćmią słońce i gromadne zasypują karawany. Dawni *Garamanci* mieszkali w stronie tej krainy wschodniej, a *Getulowie* w zachodniej. Położenie jej jest między górą *Atlasem*, *Egiptem*, *Nubią*, *Nigrycyą* i oceanem; długość ze wschodu na zachód mil 800, szerokość największa 300. Powietrze jest zdrowe ale nieznośnie gorące, grunta płonne, oprócz daktylów, nic prawie nie wydają. Posiadają ją dawni *Afryki* rodacy *Mawrowie* i *Arabowie* na pokolenia podzieleni i królikom mnogim poddani. Kraiopisarze pospolicie na 5 ją dzielą części, które ze wschodu na zachód takim ciągną się szczykiem 1) *Berdoa* 2) *Lemta*; 3) *Terga*, 4) *Zuenziga*, 5) *Zan-
haga*. Berz

Berdoa słyka się z Egiptem ma 3 miasteczka i wsi kilkanaście.

Lemta pułta i zgoła nieurodzayna, z której w historyi sławni Almorawidowie w wieku XI wyszedłszy, założyli mocną monarchią w Maroku i Hiszpanii.

Terga obfituie w wodę, pastwiska, mianę i daktyle.

Zuenziga sucha i piaszczysta obfituie w sól kopaną, którą karawanami prowadzą do Maroku i Tombutu.

Zanhaga zachodzi do morza, które przyładki Mirik, Boiador i Nun biały okrąża; kray to jest zgoła płonny, w którym widzieć się dają rozwaliny dwóch zamków Francuskich zburzonych *Portandik* i *Argwin*. Dwa także Murzyńskie miasta *Hoden* i *Tegazza* znayduią się. Gumma Senegalska z drzewa małego rodzaju akacyi sącząca się i sól kopana z Zanhagi wychodzą. Mawrowie te towary z Europeyzykami zamieniają na sukna, grzebienie bukiszpanowe, naczynia miedziane i inne, noże, żelazo, pieprz, korzenie &c.

R O Z D Z I A Ł II.

O państwach Etyopskich.

Etyopia graniczy na północ z Egiptem,

na

na wschód z morzem czerwonym, na południe z Kafreryą, na zachód z dzikimi polami które się stykają z Nigrycyą i Gwineą; dzieli się na Etyopią dolną ku północy obroconą, którą dawni kraiopisarze nazywali Nubią, a terażniejszy Sennaryą abo Sennar i Etyopią górną abo Abissynią.

Które państwa zamykają się w Etyopii dolnej abo Nubii?

Nubia abo dolna Etyopia otoczona pasmem gór, które ją dzielą od Egiptu na północ, od morza czerwonego i pomorza A. bex na wschód, od Abissynii na południe, od Nigrycyi na zachód, oblana Nilem wzdłuż kraiu płynącym ledwie jest z położenia znaioma, przy Nilu na milę w szerz żyzna, w innych mieyscach piaszczysta i pusta, obfituje w złoto, różne drogie wonności, drzewo Sandałowe i hebanowe, w trzciny cukrowe, z którymi iednak Nubianie obchodzić się nie umieją, w konie i wszystkie drapieżne zwierzęta. Nubianie mają twarz czarną, wargi wielkie, nozdrze feroke i skład ciała mocny, są zli, chytry, zdradliwi, rozboiem się bawią, żadney obyczayności nie znają, niektórzy iednak, z nich handlowią z Egiptem, a niektórzy pilnują rolnictwa.

W Nubii zamykają się 4 królestwa: Senarskie podbite od Króla Fungu i do jego państwa przyłączone; Dungalskie hołdujące Królowi Senarskiemu; Sudańskie i Dekińskie.

Królestwo Senarskie obszerne i mocne w stronie zachodniej Nilu ma M. S. *Senar*, nad Albawą zasiadłe, ludne i bogate. Pałac królewski murowany oprócz ogromności, nic nie ma osobliwego.

Królestwo Dungalskie na północ Senarskiego położone, onemu hołduje, M. S. *Dungala* Nilem oblana pięknym królewskim pałacem jest ozdobiona.

Królestwo Sudańskie leży ku zachodowi, a Dekińskie ku północy nad granicą rozciąga się Egipską.

Które się państwa w Abissynii abo Etyopii górney znaydują?

Etyopii górney nazwisko dawne *Abasena* w późniejszym czasie zamieniło się w *Abassią*, z kąd urosła *Abissynia*, graniczy na północ z Nubią, na wschód z *Abachem*, na południe z *Gallami* i *Agawami*, na zachód z polami dzikimi do *Nigrycyi* rozciągnięniemi; długość iey prawie szerokości równa mil około 200 wynosi; przedtym daleko obszerniejszemi zamykała się granicami, i
dzie-

dzieliła się na 36 królestw, które od niej odpadły. Można ją dziś dzielić na Cesarstwo Abissyńskie i kraje od niego oderwane.

Abissynia żadnych miast nie ma, zaledwie się znawdują wsie z namiotów złożone, które się z jednego często miejsca na drugie przenoszą. Sam Cesarz Abissyński pod takimi mieszka namiotami, temi czasy miejsce Gondar nad jeziorem Dambeą jest obrane. Axum M. S. dawney Abissynii tak sławne, że dawni pisarze cały naród od tego miasta Axumitami nazywali; do tych czas widzieć się dają wysokie piramidy, ruiny wielkich gmachow, i na kamieniach napisy Greckie i Łacińskie.

Jakie jest powietrze, żyzność i płód ziemny Abissynii?

Upały słoneczne na równinach panują nieznośne, na górach zaś łagodności obywatelé doznawają powietrza. Deszcz w tym kraju nie kroplami ale niby konwiami się leje, śnieg nie jest znaiomy, i obywatele nie dają wiary cudzoziemcom o nim mówiącym. Kraj ten górzysty wszędzie jest żyzny gdzie tylko może bydź uprawiony i zasiewany, w niektórych miejscach trzy na jeden rok przynosi żniwa; pszenica, ięczmień, proso, teff mający smak żyta, ogrodowiny, owo-

ce,

ce, dobrze się udają; w górach znaydują się różne drogie kruszce, ale ich Abissyńczykowie nie dobywają, solne żupy są nieprzebrane; piasek złoty rzeki niemal wszystkie toczą, łąki i lasy ustawiczna okrywa zieloność; bawełny, trzciny cukrowych, fenesu wielka jest obfitość; ziele nazwane *Affazoa* usypia ziemię i każdy gad iadowity; iablek i gruszek do naszych podobnych nie zna i nie ma Abissynia. Oprócz różnego bydła Europeyzykom nieznanego, Abissynia płodzi woły niezwyčajney wielkości, owce też są tak wielkie, że onych ogon 50 waży funtow, a rogi wołów, których miało węborkow do noszenia wody używają, trzymają 5 garcy dobrej miary. Miedzy drapieżnymi zwierzętami, których wszelkie rodzaje Abissynią napełniają, lwów większych od Abissyńskich żaden inny kraj nie wydaie.

Handel wszystek jest w ręku Arabow i Turkow w sąsiedztwie mieszkających. Ormianom narodowi przemyślnemu i do kresów świata za zyskiem biegającemu wszystkie prowincye są otwarte, że obrządki i wiary mają Abissyńczykom podobne: wprowadzają oni do Abissynii materye bławatne, bawełniane, lniane i wełniane, korzenie, a

naybardziej pieprz, którym niepomiarkowalnie Abissyńczykowie swe potrawy zaprawują, różne naczynia, które zamieniają na piasek złoty, skóry, wołk, kość słoniową &c; między ziomkami kupno i sprzedaż dzieją się rzeczy zamiana; piasek złoty i sol w cegłę cięta służą temu krajowi za monetę.

Jakie są przymioty, skłonności i charakter Abissyńczyków?

Abissyńczykowie są naypiękniejszym w całej Afryce narodem, zdoł ich wzrost piękny i skład ciała według proporcji ułożony; cerę swoją czarnopoliwkową przenoszą nad białą, nos ich nie jest zadarty ani wargi obwisłe zwyczajne Nubianom i Kafferczykom; są żywi, letcy, rzeźwi, mocni, wstrzemięźliwi i do wytrzymania prac naycięższych sposobni; zaleca ich bystry dowcip, uwaga, rozlądek osobliwy, miłość bliźniego i inne cnoty w towarzystwie potrzebne. Jednakże te chwalebne przymioty nie dostały się równym podziałem wszystkim Abissyńczykom. Enareanie wszystkich przechodzą męstwem i dochowaniem panu wierności; Tygranie są nieobyczajni, zdraycy i tak zawzięci i mściwi, że gniew i nienawiść w familiach wiekuie.

Abissyńczykowie ćwiczą się w nauce języ-

zyka krajowego dawnego, ktorego tylko do nabożeństwa i listow dyplomatycznych używają, w kunszcie lekarskie, zioła poznać uczącym, w Filozofii między tyfiącznymi błędami i ten przypuszczającej, że człowieka dwie ożywiają dusze: jedna zgoła cielesna, druga duchowna. Astronomia Abissyńska nie jest doskonalsza od Filozofii: rozumieją że wszystkie planety na czymś wiążą, że słońce wschodząc i zachodząc przeciska się przez jakąś dziurę. Mahomet równie jak Abissyńczykowie w astronomii prostack twierdził, że planeta dzień czyniąca do studni zapada; o samych rzeczach świętych nie zgrabnie składają wiersze, listy rzadko do siebie pisują, a gdy to czynią, publicznych na to najmują pisarzy, malarstwo i snicerstwo są kunszty całe Abissyńczykom nieznałome. Rzemiosłem zaledwie jakim się bawią, sami Żydzi tką płotna i naczynia robią żelazne. Kowalstwo według mniemania tego narodu jest rzemiosłem diabłom nie ludziom właściwym. Egipcyanow dawnych zwyczajem rzemiosła od oycow podają się synom i wiecdney utrzymują się familii.

Abissyńczykow życie proste zakrawa na sposób życia narodow dzikich. Niektorzy

pod namiotami, inni w chałupach z rokiciny plecionych na kształt leyku wystawionych, a inni w długich a wąskich mierzkaią lepiankach wewnątrz matami obitych. Wielcy panowie i sam Cesarz iedzą z skorupy i pospolicie sami sobie chleb pieką codzień. Chleb Abissyński jest cienki, tak zaś wielki, że miało obrusa cały stoł okrywa, który biesiadnicy sztukami łamią i iedzą. Godnie urodzeni nigdy się potraw nie dotykają, pokoiowi do stołu służący chleb i mięso krają i do gęby sadzą. Wielkie kawały połykać jest tu moda, a iedząc wielki szelest czynić, jest właściwa szlachcie polityka. Pieczenia wołowa surowa ze krwi nie osączona, solą, pieprzem i żołą wołową zaprawiona na uroczystych daie się ucztach; żość ze krwią wyciśnioną chętnie biesiadnicy pią, iedni drugim podług godności stopnia ją podając. Zaprawują też mięsne potrawy sosem *manta* nazwanym z tłustości z kizzek zwierzęcych wyciśnionym, który smażą z masłem, solą, pieprzem i cybulą.

Zwyczajnym Abissyńczykow napoiem jest miód i piwo; na wizytach i biesiadach obficie zawsze pią i zawsze się upiiają.

Odziewają się prawie po Turecku, prości

ści ludzie noszą kamizole w męskie ubranie szerokie z płotna prostego wpuszczoną, bogaci zaś żupany bławatne długie do goleni i ubranie męskie z przodu bogate, a z tyłu ponieważ żupanem jest zakryte, z prostego płotna. Starzy przykrywają głowę czapkami lub noszą zawoie, młodzi prawie zawsze są odkryci.

Płci żeńskiej ustawiczna jest zabawa pięć krzyć się, stroić, włosy wymyślnie trefić i starać się każdemu podobać.

Nie maż kraiu gdzieby mniej kosztowała podróż iak w Abissynii. Podróżny wszędzie przy zwyczajney ludzkości znajdzie wszystkie wygody, czy jest gospodarzowi znaiomy, czy nie.

Nie maż także narodu, któryby mniej od Abissyńczyków podróżą się trudnił: w swym kraiu iędzą rzadko, a za granice nie wychodzą prawie nigdy.

R O Z D Z I A Ł III.

o Państwach i Narodach w Nigrycyi osiadłych.

Nigrycyja" abo ziemia prawdziwie Mu-
rzyń

518 GEOGRAFIA POWSZECHNA
rzyńska to jest czarnych narodów oyczy-
zna zamyka się Zará od północy, Abissy-
nią i Nubią od wschodu, Gwineą od poł-
dnia, oceanem od zachodu. Długość iey
od wschodu do zachodu zamyka mł nad
800, szerokość z południa na północ mil
200. Rzeka czarna od Ptolomeusza na-
zwana *Niger*, od Francuzów *Senegala* śród-
kiem Nigrycyi płynąca czyni przyległą zo-
bu stron krainę żyzną wproso, len, baweł-
nę, i ryż. Wszędzie owoce rodzą się w ob-
fitości, palmowe drzewo daie obywatelom
wino, góry złoto i miedź, lasy drogą gu-
mę &c. Murzyni Nigryccy całe czarni zę-
by mają białe, z ludzkością cudzoziemców
przyimują, są jednak grubianie, lubieżni i
proźniacy. Mieszkańcy w miastach idą za
Alkoranem, błakający się po stepach nie
mają żadney wiary i obyczajności.

Które kraie leżą w Nigrycyi?

W Nigrycyi kładą kraiopisarze nad 40
królestw, ledwie z nazwiska znaiomych,
dzikich i do wyrażenia trudnych; znaczney-
sze są: Tombuckie, Mandyngańskie i Bur-
neńskie, inne prawie wszystkie we śródku
kraiu zasiadłe daninę płacą Królowi Tom-
buckiemu, a nad Gamrą i Senegalą poło-
żone są szczupłe i z nazwiska nieznaione.

Krò-

Królestwo Tombuckie naypotężnieysze i naybogatsze w Nigryeyi leży w pośrzodku kraiu ku północy, *M. S. Tombut* zaśiadłe blisko odnogi rzeki czarney, bogate z handlu, który prowadzi z Barbaryą. Domy wszystkie są kryte słońcą, a lepione z kredy, pałac Królewski wspaniały z ciosanego kamienia zbudowany wyfokie i grube otaczają wały, w nim są złożone niezmierne bogactwa. Królestwa Zanfarańskie, Zegzekańskie, Agady &c. płacą daninę Królowi Tombuckiemu.

Królestwo Burneńskie na zachód Nubii położone, obfituje w zboże. Obywatele tameczni nie mają ani wiary, ani praw, ani małżeńskich znaję związków. Zony i dzieci do wszystkich należą. *M. S. Burnum* w którym Król mieszka. W stronie zachodniej tego państwa przepaściste góry niezmierną moc zamykają złota.

Królestwo Mandynkańskie rozciąga się z południa ku zachodowi i zamyka wiele mniejszych królestw, które mu czynsz płacą. *M. S. Songa* osiadła w kraiu żyznym w daktyle, słońce i wałpy; naród Mandynków przyść tu musiał z pomorza Atlańckiego.

Pomorze Nigrycyi od przylądku Te.
rem.

remskiego ciągnie się do przylądku Werga, i zamyka dwie wielkie rzeki Senegalę i Gamrę. W tym żyznym i bogatym kraju mieszkaią 3 wielkie narody na mniejsze osady i 38 królestw podzielone. Trzy wielkie narody, od których mniejsze poszły i różne nazwiska pobrały, są: Mandynganie, Ualofanie (na mappach Jalofanie) i Fulianie abo Pulanie.

Mandynganie posiadają 19 królestw na porzeczu północnym i południowym Gamry aż do oceanu zasiadłych; są to między wszystkimi narodami Murzyńskimi nayskorliwsi Mahometanie i nayowyczajniejsi ludzie, czuyni, przemyślni, sprawni cały niemal handel tej krainy do siebie przeciągnęli, dla tego Europeyzykom naley piey poznać się dali, żyją ryżem i korzonkami, które jedzą bez widelców i łyżek jednego zawsze czatu położywszy się na ziemi, piją zwyczajnie wodę, używają jednak pod czas wina palmowego i napoia nakształt piwa ze zboża krajowego warzonego. Mocne Europeyfskie trunki tak im się podobają, że podczas ostatnie przedają fanty dla zakupienia onych, bawią się roli uprawą, bydła paszeniem, handlem, polowaniem, ryb łowieniem, muzyką, tańcami, i wojen-

iennemi wyprawami. Panowie kraiovi wiele zakupią niewolników, z ktòremi łaskawie się obchodzą; wielkie tu jest zgorzienie człowieka z wiałnego ich narodu zaprzedawać Europeyckom w niewolą, chyba za występki popelniony. Mieszkaią w lepiankach ciałnych do gołębnikòw naszych podobnych; wioski ich okrągłe otaczają się palisadami z trzciny sadzoney na 6 stóp wysokiemi; miasta zwłazcza w których królowie mieszkaią, daleko są wspanialsze i mocnieyszemi twierdzami otoczone.

Nayglównieyszzy handel na porzeczcu Gamry zawisł na złocie, niewolnikach, kości słoniowej, wosku i gumie. Piasek złoty Mandynganie i niewolnikòw ze środka sprowadzają Nigrycyi, z narodu swego tych tylko zaprzedają, którzy albo występki iaki popelnili, abo na wojnie są poimani. Anglicy nad Gamrą mają 15 składów kupieckich, a Francuzi ieden.

Ualofanie, Fulianie i Mandynganie z obu stron rzeki Senagali 13 królestw i 4 rzeczypospolite założyli. Ualofanie posiadają pomorze, Fulianie leżą ku wschodowi, a Mandynganie ku południowi. Sarakolanie pomieszani z Mandynganami o 240 mil od uścia Senegali królestwo dzierżą Galamskie
sty-

stykające się od południa z wolnym królestwem Bambuckim długim mil 24, szerokością 16. Ta mała kraina najbogatsze na świecie zamyka złote minery, nie w górach ale po rolach rozproszone, warstwą ziemi zwierzchnią na stopę zebrawszy, piasek pokazuje się ze złotem zmieszany, który w wodzie rozpuszczony, najwyborniej szej daje złoto. Sarakolanie zakupują ten drogi towar od Bambukauów i przedają go albo Murzynom, albo samym Europejczykom.

R O Z D Z I A Ł IV.

O państwach Afrykańskich w Kafirryi zamkniętych.

Kafirrya jest cała część Afryki między Gwineą, Nigrycyą, Nubią, Abissynią i morzem położona. Nazwisko tak rozległemu kraiovi Arabowie Mahometanie dali od słowa *Kiafar* to jest niewierny, że Afrykanie tam osiadli prawdziwego Boga nie znali. Ponieważ Arabowie pomorze wschodnie Kafirryi opanowawszy, różne w nim założyli państwa i obywatelów niewolą obarczy-

czyli, cała Kafirerya może się dzielić na dwie chociaż nie równe części, na Kafireryą Arabską i Kafireryą właściwą. Kafirerya Arabska składa się z Zangwebaru i Ayanu; Kafirerya właściwa dzieli się na północną, wschodnią i południową.

Które państwa zasiadają w Zangwebarze i na brzegu Ayańskim?

Zangwebarem i brzegiem Ayańskim nazywa się to pomorze, które z południa od granic Monomotapy aż do przylądku Guardafu się ciągnie. Powietrzu podlega gorącemu i niezdrowemu, z gruntów mniej żyznych zbiera proso, zboże, pomarańcze, cytryny &c. Największe obywatelów, którzy są poganie lub Mahometanie, bogactwa zawisły na srebach słońich w takiej obfitości że oniemi ogrody i pola się zagrodzają.

W Ayanie zasiadają królestwa: Adelskie, Magadoxańskie, Brawańskie, Jubańskie; w Zangwebarze: Melindańskie, Mombazańskie, Kwiloańskie, Mongolańskie i Mawrukańskie.

Królestwo Adelskie gorzysze ale żyzne, handluje złotem, słońiową kością, kadzidłem i bydłem. Owce tu wielką mają szyję i głowę czarną, iedne krowy mają rogi podobne ielenim, drugie ieden tylko róg we łbie

łbie zakrzywiony na grzbiet. Król z narodu Arabskiego mieszka w M. S. *Aukagureli*; *Zeila* i *Barbara* porty morskie handlowne.

Królestwo Magadoxańskie mieszkańskie od Arabów żwawych i okrutnych obfituje w ięzczeń, owoce, pastwiska i bydło. M. S. *Magadoxa* nad uściem rzeki tegoż imienia załaduje słynie handlem Indyjskim i Arabskim.

Rzeczpospolita Brawańska, królestwo Jubańska i Mozambickie płacą daninę koronie Portugalskiej.

Królestwo Melindanskie zprzymierzone z Portugalczykami obfituje w ryż, proso, różne zboża, pszenica, bydło i owoce niezwyčajney wielkości, zostaje pod panowaniem Króla Arabskiego, który wspaniałością dworu wszystkich Afryki wschodniej celuje królów; gdy wychodzi z pałacu najprzedniejszy panowie niosą go na ramionach, a na ulicach, które przebywa, najpiękniejszy panienki jedne drogocenne wonności palą, inne kwiaty rzucają, inne pień na jego pochwałę śpiewają. Arabowie miejscy są wspaniali, obyczajni i ku cudzoziemcom grzeczni. Niewiasty całej Afryki płęć żeńską wdziękami i pięknoscią przenoszą.

M. S. *Melinda* wielka, bogata, porządnie

rozłożona i kościołami kilką Katolickimi ozdobiona. Indyanie z Kambayi i Guzaraty z lwemi towarami tu zaieżdżają, które zamieniają na złoto, burztyń, kość słoniową &c.

Królestwo Mombazańskie położone na wyspie, które rzeka na dwa rozdzielona warty opływa, została pod panowaniem Arabskim, obfituje w figi, różne owoce i arcydobrą wodę. M. S. *Mombaza* wielkie i handlowne.

Królestwa Kwiloańskie, Pempańskie, Zanzibarńskie, Monfiońskie hołdują Portugalczykom.

Królestwo Mongalańskie obfituje w minery złote i zwierzchność swoją rozciąga nad wiele hołdowników. M. *Mongala*.

Królestwo Mawrukańskie rozległe i ludne pod panowaniem Arabskim, do którego wyspy uściem rzeki Maniki obiegle należą. Nad brzegami tego Królestwa wyspy Kwerymbańskie należą do Portugalczyków. Cztery Komorskie, z których każda udzielnemu podlega panu.

Które kraje w Kafireryi leżą północney?

Kafirerya północna z północy na południe od Abisynii i Nigrycyi podsuwa się aż pod 15 stopień długości południowej po

rze:

rzekę Zambezę, w niey się wielkie zamykają państwa i ludne mieszkają narody dzikością i rozboiem sławne.

Państwa są: Cesarstwo Monomugańskie, królestwa Gingarańskie, Lubańskie, Muiakańskie, Anzikańskie, Matambańskie &c.

Narody Marakatański, Mossegayański, Dongański, Zimbański, Mumbański &c.

Cesarstwo Monomugańskie nie jest dokładnie do tych czas opisane, to tylko wiadomo że leży za ekwatorem i pod 53 meridianem, że obszernością równa się z rzeką Niemiecką, że powietrze ma gorące i niezdrowe, grunta urodzajne, obfituje w miód, minery złote, srebrne, miedziane, w słońcu, i że obywatele czarni i wysokiego wzrostu czczą bałwany.

Królestwo Gingirańskie na północy Ekwatora, a na południe Abissynii i Nigrycyi położone według świadectwa abo raczej domysłu niektórych pisarzy, wolnym obraniem na tronie osadza króla, który panuje nad 15 królestwami daninę mu płacącemi. Jeden Xiądz Fernandez r. 1613 do tego się wciśnął królestwa, ale dokładnego nam nie zostawił opisanja.

Królestwo Lubańskie abo Luwańskie na południe Abissynii ku wschodowi położo-

ne

ne, Gallami narodem dzikim osadzone, bierze nazwisko od króla każdego osmego roku obieranego, którego Luwą nazywają, i który jest udziałnym w sprawach żołnierskich, w politycznych zaś rząd należy do zjazdu narodowego, który Luwa składa, i ma moc nie dopuszczać ustaw prawom narodu gruntowym przeciwnych. Gallowie żyją najwięcej łupem i zdobyczą, po które zapadają do Abissynii i państw pogranicznych; wojna jest jedynym ich rzemiosłem, wszystkie inne kunizty nawet rolnictwo w ostatniej zostały wzgardzie, i dla tego żyźne tego krajów role leżą odłogiem, chowają jednak wielkie bydła trzody, które dają im pokarm, napój i odzienie; mięso jedzą surowe, piją mleko albo wodę, odziewają się skórami, żyją w pogaństwie uznając istność powszechną, żadnej jednak czci jej nie oddawają; przysięga z ręką na owcy maślem namazaney położoną wykonana wkłada na nich taki obowiązek, od którego się dla życia utraty nie uwalniają.

Królestwo Mujakańskie położone na wschodzie Benińskiego od żadnego krajo-pisarza nie opisane, i dla tegocale nie znane od narodów dzikich jest zajęte i dzierżane.

Kró-

Królestwo Anzykańskie abo podług mapp Roberta Makokańskie między królestwami Mujakańskim od północy, a Kongańskim i Matambańskim od południa położone składa się z rozległych krain i królestw. M. S. *Mozal* pałacem królewskim dość przystoynym ozdobiony. Kray Anzykanów obfituje w zboże, miedź, drzewo sandałowce czerwone i szare. Warsztaty płotna z nici palmowych i iedwabiu częste służą ku odzieniu i handel utrzymują. Obywatele rzeźwi, śmiali, woieni takiey są szybkości że rączością farny ubiegają. Lopez chwali ich męstwo i rzetelność, rzadkie zaiste enoty w ludziach dzikich i tak okrutnych, że gdy im na brącach nieprzyjacielskich zchodzi, sami siebie iedni drugich iedzą.

Królestwo Matambańskie od królestwa Angolańskiego oderwane, daie nazwisko rozległemu kraiowi Jaggami osadzonemu, a na południu Anzykanów położonemu i aż do Monomugii zachodzącemu. Z miast tey rozległey krainy iedna *Kassanda* iest ledwie z nazwiska znaiona, w którey król albo wielki Jagga zwyczajnie mieszka. Jagowie naród wielki i ludny na liczne dzielą się pokolenia, są wzrostu wyfokiego, czar-ni, z ciała tkładu szpetni, zawsze chodzą nady,

dzy, a we wszystkich swych zwyczajach i życia sposobie najfrozszą wyrażają dzikość; liczne pokolenia Jagów rządney nie podlegają zwierzchności, błakają się po ściepach i lasach żyjąc z zdobyczy i łotrostwa. Wszyscy pifarze świadczą, że cały naród ludzkim się karmi mięsem, za nie waży złoto, pola nie osiewa, ale w czasie żniwa w sąsiedzkie wpada krainy, bydło, zboże, ludzi zabiera i drzewa palmowe wycina z których cały sok osobliwym wyciska sposobem. Niewiasty nie mogą dostać zameścia ani podobać się mężczyznom, chyba dwa zęby dolne, a dwa górne z przodu sobie wyrываяc, dzieci które się rodzą w obozie zabijają dla uniknienia pracy w wychowaniu onych, a na to miejce Jagowie u sąsiedzkich narodów kradną, abo gwałtem biorą dzieci obojey płci dorosleyse, onym wygodę jako własnym swym czynią, chłopcom kładą na szyję obroż na znak niewoli, którą poty ci noszą, poki zabitego od siebie nieprzyjaciela głowy do wielkiego Jagi nie przyniosą; w ten czas przestają być niewolnikami, są przyięci do narodu i zostają *Gonso* to jest żołnierzmi.

Marakatowie blisko Ekwatora w stronie północney kray posiadają obszerny; Bo.

rorowie naród liczny, bitny i okrutny szrodek dzierżą kraiu, z drugiey strony Ekwatora mieszkaią Moslegayanie z nazwiska i okrucieństwa znaiomi. *Morawa* nad wielkim ieziozem zasiadła jest ich stolicą. Dongowie między Bororami i Iagami błąkaią się po dzikich pułtyniach. Zimbanie ludoiedzcy oddzieleni są od Bengueli rzeką Kuneną: Mumbanie naród froźszy od Zimbaków z granicami stykają się Monomotapy.

Które państwa znaydują się w Kafireryi wschodniey?

Kafireryą wschodnią opływają rzeki Manika, Zambeza i morze, zamykają się w nim Cesarstwo Monomotapańskie, królestwa Manikańskie, Sofalańskie, Sabiańskie Inhambańskie, Mongawskie &c.

Cesarstwo Monomotapańskie rzeka Zambeza opływa z północy i zachodu, morze od wschodu, a kray Chikanga zamyka od południa. Państwo to z 25 składało się królestw, z których wiele wzbilo się z poddaństwa. M. S. Monarchyi *Zimbao* pałacem bardzo wielkim Cesarzkim ozdobiona między zamkami *Tetą* i *Seną* do Portugalczyków należącemi, którzy sami iedni z tym państwem handlują. Inne miasta cale Europeyckom nie są znaiome.

Powietrza łagodność, gruntów żyzność, zboża, pastwisk, owoców, cukru, ryżu, bydła obfitość czynią państwa Monomota-pańskie zwłaszcza we środku kraini zaśiadłe dziwne ładne. Znajdują się minery złote i srebrne w górach, piasek złoty w rzekach, a po lasach nie zwyczajney wielkości strusie. Portugalczycy wywożą ztąd złoto, kość słoniową, bursztyn i niewolników, a kray zarzucają bławatem, płótnem i Indyjskim różnym towarem.

Obywatele czarni mają wzrost przystoyny, są zdrowi, mocni, żyją długo, bawią się uprawą roli i pasterką, żyzność krainy czyni ich gnuśnemi, i do pracy wielkiej niesposobnemi. Męstwo iednak ich, sposobność do wojny i lzybkość w biegu są od pifarzow zalecone.

Cesarz panuje samowładnie, chowa wielkie woyska dla zatrzymania w posłuszeństwie królów danników, których synowie w pałacu Cesarzkim z młodości biorą wychowanie, a potym Cesarzowi do lat 20 wieku swego służą, naostatek pierwsze państwa urzędy sprawują. Piszą niektórzy o nim, że gdy kicha i piie całe miasto o tym ostrzeżone życzy mu zdrowia, że gwardya jego z 12000 składa się niewiaśc i 200 psów wielkich, że

poddani żadnego mu podatku nie płacą, służą iednak 7 dni pańszczyzny w miesiącu, że nikt do niego nie przystępuje bez upominku.

Królestwo Manikańskie któremu rzeka z północy płynąca (Robert nazywa ją Laurent Marquez) imię daie, leży na północy Monomotapy ku wschodowi. Król nazywa się *Cbikanga*, M. S. *Manika* którą z południa otaczają góry żyzne w złoto. Więcej wiadomości o tym państwie nie mamy.

Królestwo Inhambańskie na mil 70 wzdłuż morza wyciągnięone od bałwochwalców mieszkanie. Oprócz M. S. *Tongi* i zamku Portugalskiego *Inhaqua* nic więcej o tym kraju nie wiemy.

Królestwo Sabiańskie na północy Inhambańskiego położone, ledwie z nazwiska znaiome zostaie pod panowaniem Króla zowiącego się *Sedanda*.

Królestwo Sofalańskie hołduje Portugalczykom. Króla nazwisko iest *Kwitewa*.

Niektórzy pisarze biorą ten kraj za *Ophir* Salomona.

Królestwo Kwiterrańskie od Roberta na północy Sofalańskiego położone; cale nie iest znaiome.

Kró.

Królestwo Mongawskie (Mongas) górą Lupatą i rzeką Zambezą od wschodu i zachodu ograniczone obfituje w żyzne grunta, ryż, psiatwo, bydło, i bogate minery.

Jakie jest położenie, obszerność i dział Kafreryi południowej?

Kafrerya południowa czyni ten klin, który ścieśnia i kończy Afrykę na przylądku dobrej nadziei, graniczy od Gwinei przylądkiem *Negro* i rzeką *Kunena*, od Kafreryi północnej piętnastym stopniem szerokości południowej, od Kafreryi wschodniej Zambezą i Maniką rzekami. Kray jest nie ludny dla płonnej roli, piasków i bagnów; na gruntach dobrych rodzi się zboże i i owoce. Na pastwiskach żyznych wielkie różnego bydła paszą się stada, owce nie okrywają się wełną ale włosami, lasy napełniają różnego rodzaju drapieżne zwierzęta, powietrze bardziej jest zimne niż ciepłe zwłaszcza ku południowi, wszędzie jednak zdrowe. Kafrowie na różne podzieleni narody są szpetni, czarni, niechędoźni i dzicy, między narodami najsilniejszymi są Cimbebazanie, Butuanie i Hotentotowie.

Naród Cimbebazański żyje pod Królem zwanym *Mataman*, zasiada kray obszerny.

szerny, na zachód słyka się z morzem, a na wschód przypiera do Butuanu. Powietrze jest tam arcyzdrowe; kray we wszystkie obfituje żywności, w górach znaydują się kryształ i różne kruszce. Cały naród czci bałwany.

Królestwo Butuańskie od wschodu Zambezą oblane, od zachodu do Cimbebazanów przyparte w żyźne złote obfituje góry.

Hotentotami wszystkich nazywamy Kafirów na końcu Afryki południowej mieszkających. Nazwisko to im jest dane od słowa *Hottentots*, które ustawicznie w ich brzmi ustach. Właściwi Hotentotowie z dzierzawami słykają się Hollenderskiemi; ku północy, na wschód i zachód dzikie, a niektóre blakające się zasiały kray narody, iako to Sonkwanie, Gassikwanie, Grikwanie, Namakwanie &c. Wszyscy ci ludzie są czarni, szpetni, nieochędoźni, nigdy paznokci u rąk i nóg nieobcinają, rzeczami nayszpetnicyszemi się karmią, zwycayny iednak pokarm ich jest, korzonki różne, mleko i owoce. Szpetność ich przyrodzoną piękne nadgradzają duszy przymioty: przyjemność, bliźniego miłość, w przyiaźni stałość, sprawiedliwość, rzetelność właściwą Hotentotów są cechą, i ma-

to jest narodów, któreby ich tak pięknemi celowały cnotami. Gnuśność i próżnowanie są im tak zwyczajne, że żadne Hollendrów zachęcania i pożytków powaby nie mogły do tych czas wciągnąć ich do pracy.

R O Z D Z I A Ł V.

O Państwach i narodach w Gwinei zafiadłych.

Gwineą nazywamy całe to pomorze, które od góry nadmorskiej *Yerga* aż do takiejże góry *Negro* rozciąga się, a w środku Afryki na mil 120 zachodzi; graniczy z Nigrycją i Kafirryją, na zachód i południe morze Atlantyckie ją oblewa. Dzieli się na dolną albo królestwo Kongańskie i gorną. Wielkie upały powietrze czynią nie zdrowym. Grunta żyzne obficie rodzą ryż, proso, ięczmień, trzcinę cukrową i wyborne owoce. Handel zawisł na piasku złotym, wołku, bursztynie, skorach, bawełnie, kości słoniowej i niewolnikach, których z tego kraju najwięcej Europejczycy wyprawdzają do osad swych Amerykańskich. W górach znajdują się minery złote, w lasach różne zwierzęta, ptactwa, iako papugi, pawie &c.

Owce Gwineyjskie miasto wełny mają włośy, a ludzie miasto włośow wełnę. Wszystkie narody Europeyjskie do portow Gwineyjskich zawiaiają z towarami, a niektore miają kupieckie składy i dla bezpieczeństwa handlu osadzone żołnierzem zamki.

Murzyni Gwineyjscy są dowcipni, rozeznanani, sprawni i mocni, ale dumni, chytry, mściwi, gnuśni, proźniacy i wielcy złodzieie. Prawie wszyscy czczą bałwany, chodzą nago, iedzą surowe mięso, żyją pod rządem krolewskim, a niektorzy używają wolności.

Na które części dzieli się Gwinea dolna abo południowa?

Gwinea dolna zaczyna się od przylądku *Negro*, a kończy się na przylądku *Lopez Gonzalez* pod pierwszym prawie stopniem szerokości południowey położonym. Z południa na północ idąc te w niey znajduią się kraie: 1) *Benguela*, 2) *Angola*, 3) *Kongo*, 4) *Loanga*.

Benguela krolestwo od zachodu oblana morzem, od północy styka się z *Angolą*, do ktorey iako prowincya należy, od wschodu z *Kafreryą*, od południa z państwem *Matamana*; nad brzegiem morskim leży *M. S. liche Benguela*; Portugalczykowie w tey stronie zabudowali miasto z zamkiem *S.*

Fi-

Filipa, ktore nową *Benguelą* nazwali. Innie ich w tym królestwie dzierżawy wzdłuż i wżerz na 70 mil rozciągają się; ktorych grunta od wielkiej liczby Murzynow są wyrabiane; miasta i wsi z ziemi samey zbudowane nie wiele zalecają przemysł Europejski.

Powietrze Benguelskie zdrowiu Europejskich tak jest przeciwne, że wszyscy tu mieszkający cerę tracą, oddech ciężki cierpią, słabym i drżącym głosem mówią. Kraj z bogactwami minery miedziane i srebrne.

Murzyni krajowi nazywają się *Endal-Ambondos*, nie znają ani prawa, ani rządu, chociaż w pomorzu znajdują się wsi noszące tytuł Xięstw. Z przyrodzenia są bojaźliwi, próżniacy i lubieżni, chodzą nie mała nago, niewiasty noszą na szyi obróż miedzianą ważącą 15 funtow, a na rękę i gole niach pierścienie z tegoż kruszcu.

Królestwo Angolańskie leży na północy Bengueli, a na południe Kongu, dzieli się na 6 wielkich prowincyi, w ktorych Portugalczycy najwyżniejsze posiadają miejsca pod rządem w mieście *S. Paweł de Loanda* osadzonym. Król Angolański mieszka w stronie południowej na gorze wysokiej przepaścistej 7 mil na około mającej, na którą
nie

nie można wnieść tylko jednym ciałnym wozem w skałę wykutym, i zawsze troskliwie strzeżonym; pola, które tę górę otaczają, obfitują w pastwiska, niektóre zboża i owoce. W całym tym kraju zdrowey nie maż do picia wody.

Angolanſcy Murzyni psie jedzą mięso obyczajem innych Afrykanow, ci którzy pod iarzmem zostają Portugalſkim są Chrześciane, ale za przykładem ſwych panow idąc w oſtatniey żyją rozwiążłości i rozpucie. Portugalczycy wyprowadzają co rok na 15000 Murzynow z Angoli, ktorych poſyłają do Ameryki.

Kongo krolestwo Chrześcianańskie między Angolą od południa, a Loangą od północy położone, dzieli się na 6 wielkich prowincyi, nad ktoremi przełożeni wielkorządzczy abo *Mani* tytułują się po Europeyſku Xiążętami, Hrabiami &c.

Stolica krolestwa i prowincyi Bemby *S. Salwator* przedtym Banza na roſkoſzney gorze o mil 50 od morza zbudowana, pałacem krolewſkim, wspaniałemi kościołami i pańskimi ſzczyci się domami. Inne miasta daiące nazwiłko prowincyom są: *Batta, Pango, Sundi, Pemba, Sonho &c.*

Na północy prowincyi Sundi ku wschodo-

dowi leży małe krolestwo *Kondi* nad którym zawsze panuje białogłowa.

Kongo używa powietrza bardzo łagodnego, zima tamteczna która się zaczyna w Marcu, a kończy się w Wrześniu, równa się z nayroskosznieyszą wiosną Włoską, i zawiąła na deszczu prawie ustawicznym, ale ciepłym, który rzek wylewami kray zatapia; same niewiaśły nie pługiem ale naczyniem nakształt kielni ziemię uprawnią, i dwa zbierają żniwa w Kwietniu i Grudniu. Wszystkie zboża krajowi właściwe, a niektóre z cudzych krajow sprowadzone dobrze się tu udają; żupy miedziane, porfir, iaspis znajdują się w górach; buyne pastwiska żywią wielkie stada wołów, krow, koz, świń i różnego bydła. Wszystkie zwierzęta drapieżne wyjąwszy samych lwow, ofobliwszym się płodzą sposobem: słonie, tygrysy, wilcy i inne różne Europeyzykom nieznaiome.

Kongolanie w znaczniejszey i szlachetniejszey narodu części Chrześcianie od Portugalczykow do wiary nawroceni są oliwkowaci, wzrostu frzedniego, oczu czarnych, a niektorzy jasnozielonych, warg wielkich i obwisłych, obyczajni i grzeczni względem cudzoziemcow, w posiadzeniu mili i zabawni, w sprawach do sfluszności się łatwo
 skła.

skłaniaią, gładko myśli swe tłumaczą, podczas iednak dumę i żywość pokazują. Wada tego narodu powszechna, że są proźniacy, gnuśni i wstrętu do pracy, rzemioł i nauk przekonać nie mogą, nauczyli się iednak od Portugalczyków czytać, pisać, potrzebniejszych stanowi obywatelskich nauk, i tkąć materye z kory pewnych drzew. Trudno im się powściągnąć od trunkow mocnych i złodzieystwa; Nayznaczniejszy Panowie w niełaskę gdy wpadną krolewską czynią z sobą związek i bawią się rozboiem. Surowe kary powściągnęły nieco Kongolanow od zrad okrutnych i trucia swych nieprzyjaciół.

Zwyczajnemi tego kraiu potrawami są: iarczyny, chleb, korzonki i owoce. Mięso tu jest drogie i rzadko używane. Biesiadują zwyczajnie w nocy, pijąc trunki gorące, zabawiając się grą kart, śpiewaniem, tańcami, mieszkaią w iamach liśćiami przykrytych, abo w chałupach z chrostu plecionych.

Loanga krolestwo od Kongańskiego zachodzi na północ pod Ekwatora, dzieli się na 10 prowincyi: Gobbi, Setta, Loanga &c.

M. S. *Loanga* o milę od morza na równinie położona i obszernym krolewskim pałacem ozdobiona; ulicę chociaż nie równe

wne z obu stron drzewem palmowym i innym osadzone i miasta czynią ozdobę, i przechodzącym ochłodę. *Longera* miasto mogiła królów zębami słoniowymi zagrodzoną sławna o dwie mile leży od stolicy, *Kaia* na mieszkanie dziedzica korony naznaczona, *Kapinga* &c.

Grunta Loangańskie bez pługa i sprzężaiow uprawione wydają na rok 3 żniwa. Zboża temu krajowi właściwe: *Massanga* z ziarna do naszych podobna konopi nakształt trzciny rosnąca; *Massabala* także nakształt trzciny rosnąca, i z jednego ziarna z nasze kwarty najmniej zboża podobnego do kąkolu rodząca; *Maniok* z ktorego korzenia chleb pieką, tabaka, pieprz, trzciny cukrowe, kasya i wszędzie i obficie się rodzą. Pomarancze, cytryny, limonie, kokosy są tu bardzo rzadkie, ktorych niedostatek setnie nadgradzają pataty, ignamy, dynie, banany i inne piękne i smakowite owoce. Rośnie tam ogromne drzewo *Metamba*, z ktorego sok płynący w najmocniejszy zamienia się wino, liście zaś nie tylko do przykrzycia służą domow, ale do przędzy i tkania płótna, ktorym wszyscy się odziewają. Niemasz w Afryce kraju, w ktorymby i więcej i większych zraydowało się słoniow iak w Loandze,

Murzyni Loangańscy bałwochwalcy są składu ciała przyłtoynego, wzrostu wyłokiego, komplexyi mocney, dość między sobą grzeczni, bardziey zabobonni niż na-bożni, nie wypowiedzianie checiwi i łakomi, zdradliwi, szalbierze, żarłocy i na spro-sne nierządy wylani, przyłtoyniey się odziewaią od innych Murzynow, różne płotna i materye robią z drzewa palmowe-go; codziennym ich pokarmem iest ryba wędzona i świeża z różnemi korzonkami zgotowana, oleiem palmowym, solą i pie-przem zaprawiona; na same uczyty uoczy-ste mięsne różnego rodzaju potrawy są za-chowane.

Prace nacyjęższe i rolnicze na same płec żeńską w tym kraju padaią. Same niewia-łty uprawiaią i osiewaią grunta krolewskie, pańskie i swych mężow, ktorzy z swemi żo-nami iako z niewolnicami się obchodzą. Nigdy one z małżonkami wraz nie iadaią, i na tym tylko przestawać muszą, co ze sto-łow mężow schodzi. Gdy mąż się pokaże, żony przed nim na twarz upadaią á inaczey mowieć im do męża nie godzi się, tylko kłę-czącym na kolanach; Dapper pisze, że z rodzicow Murzynow rodzą się pod czas w tym kraju dzieci białe i takimi zostaią
przez

przez całe swoje życie. Tacy biali Murzyni ołobliwszą od swych ziomków cześć odbierają: oni robią bałwany, wiele zakonnych sprawują obrządków, w przytomności króla siadają, i na targach bez zapłaty różne żywności dla siebie biorą.

Które kraje zamykają się w Gwinei górnej albo północnej?

Gwinea gorna od przylądka *Lopez Golsawez* pod pierwszym prawie stopniem szerokości południowej położonego ciągnie się do przylądka *Verga*, z południa na północ te w niej zamykają się kraje: 1) Biafara, 2) Królestwo Benińskie, 3) Pomorze niewolnicze, 4) Pomorze złote, 5) Pomorze sioniowe, 6) Pomorze pieprzowe albo Malagweta, 7) Podgorze lwie albo Sierra Leona.

Biafarę zamkniętą od południa przylądkiem *Lopez Golsawez* a od północy przylądkiem pięknym albo *Formosa* oblewają szerokie rzeki ze środka Afryki płynące: Olibata, Gabon, Angra, Kamaron, rzeka królewska, Jamur, Banda, Koneda &c; brzegi tych rzek rozkoszne, i ludne gęste zasiedlają wsi Murzyńskie, a warty napętnia wielka moc krokodyli i koni morskich.

W Biafarze liczne mieszkają narody Murzyń-

rzyńskie, iedne pod ubogiem i rządca i, ktorych kupcy Europeyscy krolami zowią, drugie nie znają rządu, obyczayności i prawa.

Kray obfituie w bawoły, słońie i w wszystkie zwierzęta drapieżne, w małpy, papugi szare, w ptastwo wszelakie domowe i leśne, w kość słońiową, wosk, miód i drzewo farbierskie. Obywatele na różne narody podzieleni różne mają przyrodzone skłonności i obyczayne przyimoty, chodzą niemal nago, farbują sobie twarz, ciało nacieraiają tłustością bawołą lub słońiową z proszkiem czerwonym zmieszana, która tak śmierdzi, że iey znieść i do Murzynów przystępować Europeyccy nie mogą.

Krolestwo Benińskie zaczyna się od przyładku pięknego, a ciągnie się do rzeki *Rio-Lagos*, M. S. *Benin* ma 6 mil na około, pałac krolewski obzernością wielkie miasta przenosi Europeyskie. Inne miasta są: *Bododa*, *Arebo*, *Agaton*, *Meiberg*, nad rzeką piękną, do ktorych naywięcey z towarami swemi Hollendrzy zabiegają. Nad rzeką *Forkadą* ciągnie się krolestwo *Overri* pięknemi domami zabudowane. Sami iedni Portugalczycy i Hollendrzy z tym kraiem arcyniezdrowym handel prowadzą.

Benińskie krolestwo obfituie we wszystko

ko to, co Gwinea rodzi, obywatele grze-
cznie się obchodzą z Europejczykami i za
gardłowy występki mają ich obrażać, per-
fwazyją rozumną dają się do wszystkiego na-
kłaniać, ostrość ich obrusza i nieublagane-
mi czyni. Z strony obyczajów są niepowścią-
gliwi, gnuśni i próżniacy.

Pomorze niewolnicze od rzeki Lagi *Rio La-
gos* zachodzi do Wolty. W tym szczytym 40
mil ciągu zamykają się 4 królestwa: Ardrań-
skie, Juidańskie, Popońskie, Kotońskie, a Da-
homayskie o 200 mil od brzegu morskiego

Królestwo Ardrańskie z Benińskim się-
styka, w rozkosznych i żyźnych w palmy,
zboże, smakowite owoce i sól leży równi-
nach, M. S. *Azem* abo wielka *Ardra* rzeką i
grubym murem oprowadzona. Inne miasta
są: *Fulan, Praya, Offra, Jakin &c.*

Królest: Juidańskie od wschodu Ardrań-
skiego, od zachodu rzeką Wolcią otoczone
podług iednostajnego wszystkich Europej-
skich wędrowników świadectwa jest kraiem
na całym świecie naywefelszym, nayrosko-
sznieyszym i nayżyźnieyszym. Długie mil
tylko 16, a szerokie 12 nayobszernieysze Gwi-
neyskie ludnością przenosi królestwa i ie-
dnym zdaie się być miastem dla ciągu pra-
wie nieprzerwanego miast, wsiów i miaste-

czek naywięcey na strzelenie z muszkietu od siebie odsadzonych. Kray przy morzu niski nieznacznie się nakształt amphitheatrum podnosi, z ktòrego osady nasiadłe, rzeki prostym korytem płynące, góry i pola buynym zawŹsze zbożem okryte i oceanu widok wdzięczną czynią perspektywę. Rzeki Jakin i Eufrates żyżności gruntom trzy żniwa do roku wydaiącym i w naydelikatnieysze owoce, ryż, proso, turecką pszenicę &c. obfitym przyczyniaią. M. S. *Sabi* o 3 mile od morza położone, zamyka pałac królewski, wspaniałe domy kupieckie Anglików, Francuzów, Hollendrów i Portugalczyków: obszernie gmachy panów kraio wych z ogrodami i polami osiewnemi do nich przyłączonemi i płotem żywym otoczonemi.

Tak piękney krainie schodzi na zdrowym powietrzu zwłascza dla Europey czyków. Deszcz strumieniami płynie i wrzącą prawie leie wodę, którą powietrze rozegrzane oddech czyni trudny i śmiertelne sprawiaie febry. Nasiadłość Juidy jest przyczyną, że drapieżne zwierzęta ledwie w górach przepaścistych ukryć się mogą. Konie są rzadkie i małe, których mięso równie się Juidanom podoba iak psie. Bydła domowego wszelakiego niezliczone chowaią tu stada;

da; żaden inny kray nie obfituie bardziey w kuropatwy, bażanty, synogarlice, kaczkę, bekały, grzywacze, drozdy, pintady &c; niedoperzów wielkości naszej kury taka jest moc, że we dnie gałęzie drzew od nich się łamią, a w wieczór od latających słońce się ęmi zachodzące.

Juidanie celują wſzystkich innych Murzynów i złemi i dobrymi przymiotami, skłonnościami i obyczajami. Nauczeni zbytku od Europeyzyków przepychem ſwych celują nauczycielów, w iedzeniu, odzieniu, ſtołowym naczyniu i napoiu. Wina wſzelakie, porcelleny, ſrebra &c: ſą tu znaiome i w modę wprowadzone.

Kròlestwo Ardrańskie r. 1724, a Juidańskie. 1727 ſą zawoiowane od kròla Dahomayſkiego.

Kròlestwo Dahomayſkie połozone w górach, a na mil 200 odſadzone od morza leży pod ſtopniem 8 ſzerokości północney, mieſzkane ieſt od Murzynaów tak dzikich, że brańców ſwych zabiiają na pokarm, i mięſo ludzkie w publicznych przedaią iatkach.

Rząd Dahomayſki ieſt cale żołnierski. Woysko porządnie na chorągwie i pòłki podzielone i w kunſzcie żołnierskim wyćwiczo-

ne, opatrzone jest bronią ogniłą ręczną, szablą, tarczą i artylleryą. Truro Audati Król Dahomayski, nad którego podobno Afryka więkłzego bohatera nie miała, podbiwzy sąsiedzkie narody, pogromem swego imienia i oręża Ardrańskie i Juidańskie obalił trony. Daremne były zwyciężonych królów usiłowania posiłkami kupców Angielskich wsparte, Truro zwyciężczynę swoją umiał obronić.

Królestwo Popońskie od Juidy do przyładku Monte, a Kotońskie od Monte do Wolty zachodzące pod rządem udzielnych zostają królów, którzy z pod władzy dawnych królów Ardrańskich wybili się.

Pomorze złote od rzeki Wolty do przyładku Apollonii rozciąga przez mil 130 sweie granice, i 18 tak królestw iako Rzeczypospolitych w pomorzu, a 39 we śrzodku kraiu zamyka załadłych. Miasta dające nazwisko królestwom są: Ninga, Lubbada, Akra &c. Anglicy, Hollendrzy, Duńczycy &c., zbudowali w tym kraiu zamki dla bezpieczeństwa handlu i składu towarów.

Powietrze pomorza złotego od Pazdziernika do Marca zbyt gorące szkodzi Europeycom dla zarazy, którey naciąga z nieochędołstwa Murzynów, z gnoiowey ryby, któ-

którą ciż Murzyni nie inaczey iedzą, mgły grubey, siarczystey i smrodliwey z dolin i równin nadmorskich powstaiącey. Przez całą zimę ustawiczne padaią deszcze, á w Kwietniu, Maiu i Czerwcu tak czerwone i szkodliwe, że suknia onemi zmoczona na drobne się sztuki rozsypuie, á ciało dotknięte w ciężką wpada chorobę.

Pomorze to nazwane złotym dla obfitości niezwyčajney złota, które Murzyni ze wszystkich stron przynoszą i na Europeyskie towary zamieniaią. U wielu tamecznych królów naczynia pospolite, odrzwi &c, są ze złota lańe abo kute. Sól z morskiej wody robiona po złocie kray bogaci. Drzewa drogie, rośliny do lekarstw wchodzące, zboża różne á naybardziej pszenica Turecka od Portugalczyków przywieziona, proso, ryż, trzciny cukrowe &c nie zle się nadaią. Bydło domowe, owce, ptaśtwo chude i żyłowate arcy nie zdrowym dla ludzi są pokarmem. Zwierzętami drapieżnymi napelnią się lasy, á gadem różnego rodzaju pola, doliny, góry i same domy.

Pomorzanie kraiu tego są wzrostu średniego, twarzy okrągley, oczu żywych i małych, brwi gęstych, nosa nie nadto płaskiego, pamięć maią szczęśliwą, dowcip bystry, pozna
nie.

nie czyste i prędkie. Duma i pycha tego narodu we wszystkich pokazuje się postępkach; Europejczycy iednak znajdują dla siebie względy. Litość tak przyrodzeniu ludzkiemu właściwa w tym kraiu zgoła nie jest znana: człowiek śmiertelnie raniony abo tonący od przytomnych owszem naybliższych krewnych naymnieyszey nie może się spodziewać pomocy, nad chorym nikt się nie uzala, zmarłego nikt nie płacze. Oboia pleć z młodości przykłada się do pracy i w nałòg ią obraca.

Pomorze sioniowe od przylądku Apollonii zaczyna się, a o przylądek palmowy się (das Palmas) opiera, ciągnie się przez mil 80. Cały krąg dzieli się na dwa narody dobry i zły. Naród dobry zwany inaczej Kwakowie że zawiiające do lądu okręty kupieckie witają krzykiem Kwakwa, to jest: zawiiają szczęśliwie, mieszka przy przylądku Apollonii, ludny na wiele dzieli się królestw z nazwiska nawet nieznaomych, wyjąwszy królestwo Islyńskie bogate, ludne i handlowne. Naród zły rozciąga swoje siedliska do przylądku palmowego, dla dzikości obywatelów zaledwie ktòre Europeyskie okręty do brzegu odważają się zawiiać, a podobno portów nie znajdują wygodnych.

Pomorze pieprzowe abo Malagweta od palmowego do przylądku Verga zabiega. Od przylądku palmowego do rzeki Sesty widzieć się dają miasteczka wielki i mały *Paryż*, wielka i mała *Goiena*, *Sestra* &c należą do krolików kraioowych dannikòw króla Sestańskiego i mieszkanie od narodów przyrodzenia łagodnego.

Królestwo Sestańskie (*Sestos*) przez 85 mil ciągnie się pomorzem, a znacznie dalej ciągnie się lądem ku Nigrycyi. M. S. *Sestos* z 30 chałup od samego Króla i jego tylko familii mieszkanych złożone, leży nad rzeką Sestą uściem na mile szerokiem do morza wpadającą.

Kray Sestański obfituje w ryż, pieprz, proso, owce sierścią nie wełną odziane, bydło rogate; psów mało się tu znaduje, bo ie Sestanie iak wszyscy Gwineyeczycowic tuczą i iedzą.

Obywatelów zdoła wzrost przystoyny i wysoki, mocne przyrodzenie, odwaga, grzechne z Europeyzykami obchodzenie się, wstrzemięsliwość i pracowitość. Od Francuzów, którzy pierwsi do tego kraju z towarami zapadli, nauczyli się brać imiona Świętych Piotra, Pawła &c, zostają pod panowaniem udziałnym, Królowi płacą dani-

nę z rybitwy i towarów Europejskich na kraiove zamienionych. Występki gardłowe karzą się zaprzędaniami w niewolę Europejszym.

Królestwo Mézurandy od rzeki Junki zaczyna się, a od przylądka Mezurandy się zowie M. S. *Andrea*. Plód ziemny i skłonności obywatelów prawie się nie różnią od płodu i obywatelów Sestańskich.

Kraina *Wakongo* między Mezurandą i rzeką Makwibą albo Nugną położona nasiedla jest Murzynami dowcipnemi, pracowitemi, rolnictwem i soli robieniem iedynie się bawiącemi, którzy płacą czynsz Królowi Karowskiemu.

Podgorze lwie *Sierra Leona* rozciąga swoje granice pomorskie od rzeki Mafsy albo Mary do przylądka *Verga* czy *Vega* a od wschodu górą Lwów pełną zatoczono, oblane jest rzekami *Sierra Leona* inaczey *Mitombą*, *Galinhą*, *Szerbrą* inaczey *Selbobą*, *Torrą* &c. Ludne wsie nad rzekami zbudowane do wielu należą narodów i królów, którzy prawie wszyscy od króla Karowskiego zwoiowani daninę mu płacą. Królestwo właściwe Karowskie leży z obu stron rzeki Junki, M. S. *Tomba*; w stronie północney znaczniejsze królestwa osiadły: *Bulum*, *Burra* &c, królestwo

stwo Burrańskie od Jezuitów do wiary S. nawrócone r. 1687 trwa w niey do tych czas.

Zboża, rośliny, bydło, zwierzęta &c właściwe kraiom Gwineyским w Podgórzu Lwim znaydują się. W rzekach Makwibie i Marze płodzą się słońce wodne wielkości konia ale daleko grubsze.

Obywatele Podgórza Lwiego grzecznością i przyiemnością wżyskich celują Pomorzanów Gwineyских; brzydzą się mordstwem, zaledwie przymuszeni toczą wojnę, żyją w zgodzie i wzajemnemi sobie ratują usługami, o niedostatku bliźniego iak tylko się dowiedzą, zaraz go wspomagają. Kradzież nieznaną, zabójstwa rzadkie i surowie karane, wierność w małżeństwie dotrzymana, edukacya młodzi w publicznych szkołach dawana, uprawa roli za naypożytecznieyszą zabawę poczytana są skutkiem prostych obyczajów, praw rozumnych i obcowania z Europeyczykami, którzy naymniey ztąd wyprowadzają niewolników.

R O Z D Z I A Ł VI.

O wyspach Afrykańskich.

Które wyspy należą do Afryki?

Jedne wyspy Afrykańskie leżą naprzeciwko strony wschodniej, drugie zachodniej Afryki.

Wyspy naprzeciwko strony wschodniej Afryki są, 1) Borbońska, długa mil 20, szeroka 14, znaleziona od Portugalczyków, Maskareną nazwana, i opuszczona. Francuzi na Madagaskarze osiadli dowiedziawszy się o jej żyzności roku 1664 opanowali ją na Króla Francuskiego i Borbońską wyspę nazwali; na ostatek z Madagaskary wypędzeni tam się przenieśli, trzy miasteczka założyli, i to miejsce stanowiskiem okrętów śwycych do Indyi wschodnich żeglujących, i do Europy powracających uczynili. Powietrze arcyzdrowe, i tak częstemi rzekami, iako wiatrami z gór i morza łagodnie wiejącemi ochłodzone, grunta żyzne, obfite w wyborną tabakę, nie złą kawę, pieprz biały, drzewa pachnącą żywicę łączące, także do budowy wodnych statków zdadne, owoce i ogrodowiny delikatne, woda czysta i zdrowa, wyspę tę czynią mieszkaniem powabnym, wygodnym, i szacownym. Bydło rogate, i leśne dziwnie się płodzi, świń dzikich i domowych samemi się żółwiami karmiących mięso jest i zdrowe i smaczne. Kraj nie zna żadnego gadu, krokodyłów, mrowek,
ko.

komorów, myłek i fczurów; mógłby być poczytanym za zupełnie szczęśliwy, gdyby jedna z trzech gór w pośrodku wyspy zaśiadłych niewyrzucała ogniów i przyległych pól lawą nie zalewała. Francuzi wysłalią swóy przemyśl, aby osady tamteczne do zupełney przyprowadzili doskonałości, roku zaprzeszłego (1770) mimo Hollendrów czułość sprowadzili z wysp Moluckich kilka tysięcy drzewek muszkatowych i godzików z Indyanami sadić ie i z niemi się obchodzić umięjącemi. 2) Wyspa Francuska abo S. Maurycego od Hollendrów r. 1703 opuszczona, a od Francuzów roku 1726 opanowana, na około mil 35 mająca, obfituje w heban, ptaśtwo domowe i lesne, rybę, bydło &c. Niedoperze niezwyčajney wielkości z głów wielkie mają do małych podobieństwo. Oprócz kotów, żadne tu inne zwierze się nie znayduje. 3) Wyspa Mozambik należy do Portugalczyków, którzy wypędziwszy Mawrów miasto stołeczne, i twierdzami, i żołnierską umocnili osadą; do portu tamiecznego wszystkie okręty Portugalskie do Indyi żegluiące i ztamąd powracające dla spoczynku i żywności zawiiiają. Powietrze Mozambickie jest arcyniezdrowe, zwłaszcza dla Portugalczyków. Grunta wszę-

dzie

dzie równe obfitują w drzewa palmowe, cytryny, pomarańcze, limonie, figi, ryż, proso, i wszelaką żywnę &c.

4 Madagaskara według Ptolomeusza *Memuthias* jedna z naywiększych wysp na świecie między 12 i 25 stopniem szerokości południowej a 62 i 70, długości położona, długa mil 270, szeroka 70 od różnych szczególnych narodów udzielnym Królom podległych nasiadła. Portugalczycy ją posiedzeli r. 1605. Francuzi roku 1665 założyli osadę i zamek Delfinowy zbudowali, który r. 1673 opuścili dla nienawiści obywatelów, do której ich pociągali okrucieństwem i hańbiącą naród polityczną frogością w obchodzeniu się z niemi użytą.

Madagaskara chociaż w krainie podśrocznej położona szczyci się powietrzem czystym i zdrowym, pomorze iey jest równe, szrodek kraiu górami naroszczony, z których wiele rzek bieży dla zażyźnienia pól i powietrza ochłody. Ryż, proso, ogrodowiny i grochy różne, ananasy, melony pospolite i wodne, trzciny cukrowe, granaty, cytryny, pomarańcze, pieprz biały, obficie się rodzą. Wychodzą ztąd różne kruszce i kamienie, żelazo, stal, złoto ale podłe, kryształ, topazy, ametysty, i tarzysy; znayduie się

się także krowa biała do prania chust mia-
 sto mydła używana. Miód tey wyspy jest
 wieloraki, nayprzedniejszy do cukru podob-
 ny lecz choroby wszystkie pierśi i dycha-
 wicę; bydła wszystkie rodzaie w Europie
 znaioime dziwnie się płodzą. Woły iedne
 mają rogi, drugie głowy mają okrągłe bez
 rogów, trzeciego rodzaju są woły, u kto-
 rych wiszą rogi ze skóry. Miedzy zwierzę-
 tami krajowi właściwemi nayosobliwsze jest
 od rodaków zwane *Tratratratra*, wielko-
 ścią cielęciu dwuletniemu równe, ma głowę
 okrągłą, czoło, nos i uszy podobne do czło-
 wieka, a nogi do małpy, sierść fryzowaną, o-
 gon krotki, kocha się w osobności, od ludzi-
 ucieka i od niego ludzie. Drugie zwierzę An-
 taba z wielkości i postawy podobne do lam-
 parta, pożera ludzie i cielęta.

Wyspiarze Madagaskarscy są biali i czar-
 ni: biali pochodzą od Arabów, czarni od
 Kafrów Afrykańskich. Wiara obu narodow
 jest złożona z niektórych obrządków po-
 gańskich, Mahometanńskich, Żydowskich i
 Chrześciańskich. Dość mają rozumu i poię-
 tności, ale są okrutni, chytry, zdradliwi,
 zazdrośni i próżniacy, żyją w wielożeństwie,
 iedzą ryż, korzonki i mięso prawie surowe,
 piją wodę ciepłą, miód i wino z trzciny cu-
 kto.

krowych wytłoczone, chodzą ledwie nie nago á zawsze bofo. Rząd we wſzystkich królestwach ieſt deſpotyczny.

Na około Madagaskary leżą małe wyſepki, ſkały i haki,

5) Wyſpa nazwana *Jan Liſbońſki* mieſzkana od Arabów i Murzynów ma właſnego Króla, ktòry 800 liczy poddanych oſiadłych.

6) Wylpy Komorſkie między Zangwebarem i ſtroną północną Madagaskary położone ſą cztery. 1) Komora naywiękſza, ale nieurodzayna, dla tego nie ludna. 2) Johanna kſztalt troygrańca maiąca od Arabów, i Kafrów mieſzkana, i dla gruntów żyźności, położenia weſołego, buynych paſtwisk naſiadła, obſituie w różne delikatne owoce. Obywatele wſzyſcy Mahometanie wielcy próżniacy, żon ſwych tyranni, wolą zgłodu umierać, niż pracować, iednakże handlują figami i konchami *Coris* miaſto monety od Indyanów używanemi. 3) Mohilla naybliźsza Johanny żyźna, ale od ludzi nieobyczaynych, dzikich i okrutnych mieſzkana. 4) Mayotta od wſzystkich wyſp Komorſkich nayżyźnieyſza i nayludnieyſza rapami wodą ukrytemi i hakami otoczona, dla tego Europeyſkim okrętom nieprzyſtępna.

Każda wyſpa ma właſnego Króla; ci kròlo.

lowie ustawiczną z sobą toczą wojnę i państwa wzajemnie swoje pustoszą.

7) Mombaza od lądu ramieniem tylko wielkiej rzeki dwoma wartami do morza wpadającej oddzielona, od panowania Portugalczyków r. 1698, uwolniona w rządy dostała się Arabom, których wiarę i obrządki przyjęli rodacy, obfituje w różne owoce, pałwiska i żywinę.

Inne wyspy na tym morzu ledwie z nazwiska są znaiome.

Które wyspy leżą na przeciwko pomorza zachodniego Afryki?

1) S. Helena zdrowa i żyźna Anglikom, 2) Ascensya, S. Mateusz, Annobona, S. Tomasz, wyspa Xiążęca, Ferdynan-Po, wyspy przyładku zielonego, Madera, Porto-Santo Portugalczkom, 3) wyspy Kanaryjskie Hiszpanom podlegają. 4) Wyspy Bissagoskie między 10 i 12 stopniem szerokości północnej przy brzegach Nigrycyi położone biorą nazwisko od największej *Bissagos*; liczą ich 23, znaczniejsze są: Gallina, Bulama, Bissagofa, Kazeguta, Bussy i Iatta. *Gallina* obfituje w kury i od nich bierze nazwisko. *Bulama* od Bissagosanów zwoiowana i z mieszkańców pobitych lub wypędzonych ogołocona, od zwierząt, koni i krów dzikich, ieleni,
No.

floniów, bawołów &c, mieszkana. *Bissago-*
sa ma naokoło mil 40, swego własnego krò-
 la, grunta żyzne we wszystko, i położenie
 roskofzne. Obywatele tameczni dzicy i o-
 krutni dla najmnieyszey przeciwności to-
 pią się, w przepaść się rzucaią, abo się obie-
 zaią. Tak w mocnych trunkach á miano-
 wicie gorzałce smakuią, że dla nabycia o-
 ney w niewolą zaprzedaia Europeyzykom
 mąż żonę, ociec syna, syn oyca. *Kazeguta*
 wielka, wesola i żyzna własnemu podlega
 kròlowi, prawie iest niedostępna dla haków
 na około wysypanych. Obywatele są wyso-
 kiego wzrostu, łagodnego przyrodzenia i
 na Murzynów dość obyczayni. Wyspy *Bu-*
ssya i *Jutta* od ludzi dzikich Europeyzykom
 nieznaionych mieszkanie. 5) *Gorea* na prze-
 ciwko przyładku Emmanuelowego między
 Gambra i Senegalą położona, więcey nie
 ma obwodu na pół mili, należy do Fran-
 cuzów, którzy ią z skalistey i twardey uczy-
 nili pożyteczną i do mieszkania wygodną.
 Skały, które tę wyspę otaczaią, zdaią się
 palić ogniem pod czas nawalnicy morskiej.
 Konchy i ryby w nocy wyrzucaią pło-
 mień i całą wyspę oświecaią.

KSIĘGA V.

O AMERYCE.

Jakie są położenie, granice, obszerność i nasładość Ameryki?

Ameryka od Krzysztofa Kolumba Genuńczyka r. 1492, który najpierw do wyspy *Guanahany* teraz *S. Salwator* zawinął, a potem Kubę i inne wyspy odkrył, znaleziona, a od Ameryka Wespucyusza Florenczyka r. 1497 nazwana, rozciąga się z północy na południe od 65 stopnia szerokości północnej, do 56 szerokości południowej, to jest mil 2420; szerokość jej nie jest równa, największa wynosi od przyłądu białego stopniów długości 90: od północy styka się z kraiem nieznanym, od wschodu oblewa ją morze północne, od południa ocean, od zachodu morze Spokoyne. Nazywają ją nowym światem, że nie małz trzech wieków jak jest znaleziona; także zdożnie Indya. mi zachodnimi dla różnicy od Indyi wschodnich, które względem Europy leżą na wschodzie. Ameryka przed przyściem Eu-

ropeyczyków daleko była ludnieyszą, którzy, a naybardziej Hiszpani miliony ludzi wytracili, teraz nad 120 millionow duż wzięta ze wżysłkiemi wyspami, nie żywi.

Jakie są własności powietrza i gruntów, płód ziemny i obfitość oboiey Ameryki?

Ameryka pod trzema światami trefami iedną gorącą a dwiema umiarkowanemi położona, odmiennego powietrza używając: mroźnego za przelinykiem Magellańskim i w stronie północney Kanady; umiarkowanego w Luizyanie, Parakwaryi &c, gorącego w Kastylii złotey, w Nowey Hiszpanii, &c; pierwszym swym wynalazcom dziki wydawała widok, i tym którzy ją uważnie przeglądali, zdawała się być w obywatelach tłych, zwierzętach i żywiolach brakiem, albo dziełem przyrodzenia pierwiastkowym i niedokończonym. Gorami niedostępnymi przecięta, lasami nieprzeyrzanemi zarosła, wodami mianowicie na wyspach i w stronie południowey smrodliwemi zalana same tylko rodziła rośliny i drzewa iadowite, z których sokiem wycisnionym strzały napoione nieuleczone zadawały rany. W legowiskach wilgotnych i zaśmiardłych gad w rodzaju swoim płodził się obrzymi, i nadzwyczajnym obyczaiem rozmnożony okrywał

wał ziemię. Motyle Amerykańskie wielkością równają się z wroblami, ropuchy ważą funtów około 50, i krzeczają głośniej od rocznych cieląt beczenia. Żadna świata kraina podobnych tym nie rodzi potworów. Do tych czas osady Europejskie wyciąwszy lasy, osuszwszy bagna, sprowadzili do morza i rzek przekopami z gruntów wodę, nie uwolniły się jeszcze od gadu iadowitego i owadów plugawych, których płodność wilgotną pomnaża się atmosferą. Panamę trapią i niemal pustoszą węże, Kartagenę grube niedoperzow chmury, Portobellę straszne ropuchy, Surinę żaby tak mnogie, iakoby z całego świata tam się zebrały, Gwadalupę i inne wyspy chrobązyczne smrodliwe, szaty, księgi i inne używalne rzeczy nakształt mysz gryzące, Kwitańską krainę i Peruwiją komory i pluskwy, Brezylją mrówki tak wielkie, że je królami nazywają Brezylskimi. Przeciwnym przyrodzenia dziwem, lwy, tygrysy, niedzwiedzie Amerykańskie i inne zwierzęta z przyrodzenia drapieżne, ani wielkości, ani żwawości ani frogości, tegoż samego rodzaju zwierząt w innych świata częściach spłodzonych nie mają. Tygrys Kanadyjski tak jest łęklwy, że go Francuzi *tygrysem tcha-*

rzem nazwali. Ziemia ten tylko plód w drzewach i roślinach buyny wydawała, który wiele wilgoci, a mało ciepła potrzebuie. W krainie nawet pod słończney pod warstwą sześć cali głęboką znaleziono ziemię skrzeptą i do rodzenia zboża nieposobną, dla tego drzewa w dłuż tylko na kilka cali głębokości korzenie rozciągały głębiey ciepła do rozrzedzenia miazgi nie znajdując. Wszystkie zboża, leguminy i drzewa z Europy i innych części świata przewiezione te tylko się udały, które wilgoci wiele naciągają i potrzebują. Kapusta, melony, dynie, trzciny cukrowe, ryż, bób &c, żniwa wydały nad nadzieję obfitsze, świnie bezmała dorosły miernych wołów, inne zwierzęta abo się nie płodziły, abo od rodzaju swego wyrodziły się; psy szczekać przestały, żyto i pszenica na niektórych tylko Ameryki północney gruntach miernym żniwem natężone rolników opłacaia trudy. Owoce pestkowe: wiśnie, śliwy, migdały &c, le dwie gdzie, i to bez smaku i mięsistości zwyczajney rodzą się i doźrzewają.

W tak błotnistym, wilgotnym i zaśmiardłym kraiu powietrze zarazliwe wzrostowi, ludności i zdrowiu ludzkiemu koniecznie się przeciwilo i ieszcze się przeciwi.

Pier-

Pierwszym Europejczykom na wyspach o-
fiadłym wszystkie dzieci w osadach spłodzo-
ne w kolebce grubym uduszone ginęły po-
wietrzem, temi czasy ledwie się onych
czwarta część dochowuje. Niewiaśty Euro-
peykie daleko wcześnief tam przestają być
płodnemi niż w kraiu oyczytym; Amery-
kanki wstret iakiś czuią zostawać matkami
i płód różnemi psuią sposobami; na Jamai-
ce, Barbadzie i wszystkich niemal miey-
scach przesadzeni z Europy ludzie tak chu-
dnief, że z skóry tylko i kości ludzka wy-
daie się w nich postać. Z pewnego doświad-
czenia Ameryka wpoioną ma iakąś wadę
rodzaiowi ludzkiemu, ba samym zwierzę-
tom czystego powietrza do oddechu po-
trzebuiącym i onych rozmnożeniu przeci-
wną. Murzyni Afrykańcy okropnym tey
prawdy są dowodem. Odr. 1517 do r. 1772
przez lat 255 najmnief z Afryki do Ame-
ryki przesadzono oboief płci 15 millionów
Murzynów, á temi czasy na rok po 100 ty-
sięcy ich tam posylają, gdyby iednak ten
brzydki i wiarę Chrześciańską hańbiący han-
del ustał, w lat 50 cały Murzynów rodzaj
do szczętu by niszczał. Ale że góry Ame-
rykańskie złotem, srebrem i drogiemi ka-
mieńmi natura zbogaciła, chciwi Europej-
czy-

czykowie lekce wżyskie wazą dla zysku niebezpieczeństwa, woląc żyć krotko i nędznie, aby umierali bogato. Sam Ameryki handel dowodzi, że ta część świata mniej jest zdalna do żywienia ludzi, powiewał płodem swym pierwszym człowieka nie może wystarczyć potrzebom. Wżyskie towary wyjąwszy stokwisz z Ameryki wychodzące nie do żywienia ludzi, ale do zbytku tylko i okazałości służą, iako to: złoto, srebro, perły, dyamenty, szmaragdy, kakao, tabaka, futra, drzewa i robaczki farbierskie; te zaś które do Ameryki wchodzą, życie utrzymują ludzkie i fizyczne onego opędzają potrzeby. Bez świata dawnego płodu i pomocy obywatele Ameryki jeżeli nie wymarliby z głodu, zapewnie w ostatniey żyliby nędzy, abo dzikich Amerykanów, a w niedostatku tych, siebie samych pożeraliby, iako Hiszpani i Francuzi czynić musieli. Tak to jest kraj nieczemny, że dla wyżywienia się w nim trzeba z pohanbieniem rodzaju ludzkiego ludźmi iak bydłem się karmić, abo handlować.

Jakie są przymioty i charakter Amerykańskich narodów?

Obywatele Amerykańscy pięciorakiego są rodzaju: Europejczycy tam osiadli, któ-

których dzieci tam spółdzone *Kreolami* się zowią; *Metis* to jest z rodziców jednego Europeyczyka, a drugiego Amerykanina spółdzeni; Rodacy abo prawdziwi Amerykanie; Murzyni od Europeyczyków zakupieni i z Afryki sprowadzeni; Mulatrowie z Murzyna i Amerykanki lub przeciwnym obyczajem urodzeni. Europeyczykowie właściwe swym narodom wady i dobre przymioty do Ameryki przynieśli, *Metis* rodziców swych skłonności z mlekiem wyssali, Murzyni Afrykańskim właściwe narodom zatrzymali przyrodzenie. Amerykanie rodowici brakiem zdają się być rodzaju ludzkiego abo ludźmi od natury jeszcze niedokończonemi i w przymiotach tak ciała iako duszy upośledzonemi, dla tego pierwsi nasi do nieznanego świata zawodczy wzięli ich niezdrotnie za małe ludźmi leśnemi nazwane. Wilgoć zbyteczna kraiu, która roślinom, drzewom, zwierzętom, ziemi samey do należney im doskonałości przychodzić nie dopuszczała, ludziom wzrost i kształt doskonałej postaci odjęła. Postanowienie ciała Amerykanów na pozór nie nadto wielkim podlega wadom, ale w rzeczy samey istotną zamyka słabość, która ich do spraw przyrodzonych i obywatelskich

czy.

czynni niezdatnemi. Chibcy i do rączego sposobni biegu Amerykanie nie mają tey moey i sił, które pochodzą z napiętych i odpór wzajemnie sobie dających żył i mizkułów. Nayślabszy Europeyczyk z naymoenieyszym poszedłszy za pały Amerykaninem iak piłkę go o ziemię rzuca; dzieściu trzeba było Amerykanów do przeniesienia takiego ciężaru, który od iednego Hiszpana był bez trudu dźwigany; postać ich nie dochodziła wzrostu Hiszpanów, ale się znacznie od niey nie różniła, znalezione iednak w Peruwii i na innych mieyscach wiele ludzkich kości, które karli wzrost pokazywały. Naymocnieyszym słabey Amerykanów komplexyi jest dowodem, że wielu im brwi, a wszystkim oprócz głowy, ani twarz brodą i wąsami, ani żadna część ciała włosem i puchem nie zarastała. Krew w nich nie była dobrze ciepłem przewarzona przyrodzonym i zdrowa, ponieważ na wielu mieyscach męszczyznom wieku dojrzałego mleko z pierśi płynęło, co u nas tylko dzieciom zwyczajna jest nowonarodzonym; taż sama krew w ludziach i panienkach na oko nayzdrowszych zarażona była iadem, który od Europeyzyków zachwycony, pomścił się na nich okrucieństwa po nowym świecie.

świecie nie litościwie rozciągniętego. Fizyczne Amerykanów niedoskonałości na dufkę, oney naczynia i siły spłynęły.

Grunt charakteru Amerykanów składa się z tey nieczułości, którą ferca ogarnione o nic niedbają, żadnym pociąganiem ku chwale nie dążą, żadną passyą się nie poruszają. Niepojęta iakaś gnuśność odciąga Amerykanów od słuchania bacznie nauk, które im się dają, od zrzucenia iarzma, pod którym ięząc go nie czują, od wydobycia się z dzikości, któreżycie niewczesne i przykre sprawuie. Już trzy wieki sięgają końca, iak Amerykę Europeyeczycy odkryli, prawie każdego roku do Europy Amerykanów sprowadzali, aby w naukach, kunstach wyzwolonych lub rękodzielnych wyćwiczyli; ale wszystkie ich starania były nadaremne, żaden do tych czas Amerykanin ani na uczonego człowieka, ani na dobrego niewyszedł rzemieślnika. Amerykanie nawet Chrześcianie pisać, czytać, myśleć, rachować na pamięć więcey nad 3, a na palcach nad 10, przeszłe rzeczy przypominać, do przyszłych myśl rozciągać ieszcze się nie nauczyli, i z doświadczenia trzech wieków wnosić można, że nigdy się nie nauczą. Rzecz dziwna, że dzieci rodaków tamecznych w młodości

pokazują po sobie jakąś dowcipu i rozumu nadzieję do lat szesnastu, w tym czasie uczą się trochę pisać, czytać i na pamięć, do szedłszy lat siedemnastu, tępość w nich się pokazuje, a w roku dwudziestym istne głupstwo się odkrywa, zapominają wszystkiego, abo niemal wszystkiego czego się nauczyli. Jest to własność powietrza i atmosfery Amerykańskiej, która na samych spływa Europejczyków, ci w Ameryce spłodzeni im w dalsze zachodzą pokolenia, tym mniej mają rozumu, dowcipu i pojętności. Ze wszystkich Akademii nowego świata żaden do tych czas nie wyszedł sławny lekarz, Filozof, Matematyk i miernego nawet nie wydał na świat dzieła.

Które kraie znajdują się w Ameryce?

Ameryka po zburzeniu od Hiszpanów dwóch Monarchii Peruańskiej i Meksykańskiej udzielnych nie zna potencji. Osady Europejskie należą do Hiszpanów, Portugalczyków, Anglików, Francuzów, Holendrów i Duńczyków, rodacy jedni z dzikości nie otarci bez rządu i prawa błąkają się po lasach, drudzy z Europejczykami obeznani na pokolenia abo drobne dzielą się narody i pod zwierzchność starców abo możniejszych się poddają. Więc Amerykę podzie-

dzielimy nie na części polityczne, ale na fizyczne, a najpierwey na południową i północną.

R O Z D Z I A Ł I.

o Ameryce południowej.

Na które części znacznieysze dzieli się Ameryka południowa?

Na 9 znakomitszych, ktore są 1) Terra firma na północy 2) Peru, 3) Chili na zachodzie, 4) Amazonia abo kraj Amazoński we śrzodku. 5) Brezilia, 6) Guyana na wschodzie, 7) Parakwarya, 8) Ziemia Magellańska na południe, 9) Wyspy.

I. Terra firma abo Kastylija złota między morzem Ganamą od Ameryki oddzielona północney leży w kraju podśłonecznym, obfituie w owoce, pastwiska, balsam z drzew sączący się, w złoto, srebro, szmaragdy &c, dzieli się na 8 prowincyi Hiszpańskich. Hiszpani i Indyanie Chrześcianie posiadają miasta i pomorza, rodacy mieszkają we wsiach, polasach i polach, iedynie bawią się łowieniem ryb i polowaniem; żony ich wychowują dzieci, i mają staranie o bydło. *Panama* miasto nad wybrzeżem *Adrien* jest składem towarów Peruanskich i Hiszpańskich.

skich. Nad tym wybrzeżem mieszka naród okrutny, i dziki, którego do tychczas nie mogli podbić Hiszpani. *Porto-bello* na przeciwko *Panamy* nad wybrzeżem Mexykańskim, do którego złoto i srebro Peruańskie Hiszpani sprowadzają lądem z *Panamy*, i tu je na okręty kładą, *Kartagena* bogata i mocna z portem wygodnym, *Wenezuela*, *Karaka* na równinie, w najlepsze kakao obfitey, *Komana*, *Santa-Fé di Bogota* M. S. całey Kastylii złotey, &c.

II. Peru abo *Peruvia* zupełnie poddana Hiszpanom oprócz niektórych miejsc dzierzanych od rodaków, którzy wolności swey bronią. Amerykanie poddani Hiszpańscy, iedni mieszkają pod górami Kordelierami, drudzy na górach; Podgórzanie na pokolenia podzieleni mają rozum mierny nie wymyślić nie zdolny, do naśladowania iednak dość zdatny, żyją w wielkiej zgodzie i takiej ufności, że domów swych i składów kupieckich nigdy nie zamykają, niektóre rzemiosła umieją i onemi się bawią równie iak rybitwą i polowaniem; twarzą są czerwoney, pod samą zaś górą osiadli białey. Nadgórzanie są całe głupi i próżniacy, używają ich w miastach do usług podłych, do oracstwa i twardych prac. Z Peru-

ruwii wychodzi balsam Peruwiański, quinquina na febry doznana, złoto, a naywięcej srebra. Peruwia dzieli się na trzy prowincye Kwitańską, Limańską i Los Charcas; *Quito* M. S. prowincyi, *Lima* M. S. Peruwii, bogata, wielka ludna trzęsieniem ziemi r. 1746 skołatana, które port *Callao* zepsuło. *Kuska* dawnych królów stolica; *Plaza* M. S. prow. Los Charcas, *Potosi* przy górze tegoż nazwiska w złoto i srebro obfitey.

III. Chili abo kraj Chileński od Hiszpanów r. 1539 znaleziony, ale do tych czas zupełnie nie podbity. Rodacy wszystek kraj wyjąwszy pomorze, posiadają i ustawicznie Hiszpanów napastują. Naymocniejszy między nimi są Araukanie i mieszkający na dolinach *Tukapel* i *Puren*, żyją pod wolnie obranemi Kaczykami to jest wodzami, są przyrodzenia od innych Amerykanów mocniejszego, wolność nad życie przenoszą, cześć boską oddają złemu duchowi. Powietrze jest zbyt ciepłe, a doliny w zboże i i owoce żyzne. Na pomorzu bujne rozkrzewiły się winnice, pola okrywa i lasy napelnia ptastwo: gołębie, synogarlice, kuropatwy, papugi &c. Bydła obfitość jest znaczna, a osobliwie barany tak wielkie, że ich do

do dzwigania ciężarów miaſto wielbłądów uſywaia. Znayduia ſię teſz tu ſupy złote, ſzyby iaſpiſowe i różne drzewa farbierſkie. Oſady Hiſzpaniſkie ſą: *San-Jago, Koncepcya; Imperiala, Baldiwa, Mendoza &c.*

IV, Amazonia ſrzodek zaſiada Ameryki południowej, nazwiſko bierze od rzeki Amazony inaczey Maragnonu która z jeziora Peruwiańſkiego wypłynąwſzy i około 1000 mil przebiegłſzy wpada do morza północnego.

Powietrze tey krainy dla natężonego gorąca ſzkodzi zdrowiu Europejczyków; laſy wielkie i nieprzeyrzane cały ten rozległy kray okrywaią, oprócz porzecza Amazony, które od ſrzodka do uſcia rzeki Hiſzpani i Portugalczykowie laſy wywaliwſzy, oſadami i miſſyami zaſadzili: Hiſzpani od ſzrodka aż do *Perwas*, a Portugalczycy od miſſyi *S. Pawła* w ſtronie południowej, a od rzeki czarney w ſtronie północney Amazony aż do ſamego uſcia.

Amazonia obſzerna w ſwych granicach obſituie w grunta żyżne ale odłogiem od wieków leżące, w paſtwiska buyne, w złoto, dzewo farbierſkie, w zwierzęta różne, tygryſy, łoſie, papugi, małpy, gad wielki i iadowity &c, oprócz ryb różnego rodzaju,

ży-

żywi wiele krokodylów &c. Ludne Amerykanów narody po lasach i ślepiach błakają się Amazonii, i jedne przeciwko drugim dzikość i okrucieństwo wywierają. Niewiaſty tamteczne że od Europeyzyków uzbroione były postrzeżone nazwiſko odnioſły Amazonek; naytrudnieyſze prace im ſą zwy-
czayne, gdy dziecie zlegną, mężowie miaſto ich w łózkach leżą, a one od zwy-
czaynych prac ſię nie odrywają.

V. Brezylia prawie ekwatorem i kresem ſłońca południowym zamknięta od morza na mil 250 wybiega w głąb lądu, ale Portugalczycy nad 80 mil od brzegu do tych czas nie zaięli. Kray wewnętrzny mieſzkany ieſt od ludzi dzikich, ſrogich, i mściwych, których Portugalczycy z wielką trudnoſcią z pomorza rugowali, a z uſta-
wiczną oſtrożnoſcią muſzą ſtrzedz ſwych oſad przeciwko ich naziędom. Brezylia Pomorska abo Portugalska na 15 dzieli ſię prowincyi w których miaſta głównejsze ſą: *San Salvador* M. S. Brezylii, *Para*, *Mara-guan* zamkiem i portem warowny, *Olinda* dla roſkoſznego położenia raiem Amerykańskim nazwana, *S. Paweł*, *Oſada S. Sakramentu* przy uſciu Platy. &c.

VII. Guyana Amazoną i Orenoką rzeka-

mi

mi oraz morzem oblana, na mil 300 aż do rzeki czarney granice swe pomyka. Guyana dzieli się na 5 części: Hiszpańską, Portugalską, Francuską, Hollenderską i Indyjańską.

Guyana Hiszpańska leży w dłuż Orenoki i między tą rzeką i Pomaroną. M. S. S. *Thomasz* nad Orenoką.

Guyana Port: zamyka porzecze zachodnie i północne Amazony, á od przylądku czarnego, aż do czarney rzeki się pomyka, nad którą ostatnie Portugalskie leżą osady.

Guyana Francuska abo Francya ekwinokyalna zamyka kray między rzeką Maroną i przylądkiem północnym. Wyspa *Kayenna* jest naygłównieyszą osadą.

Guyana Hollenderska rzekami Maroną i Pomaroną zamknięta. *Surinam* i *Berbiće* osady naybogatsze Hollenderskie.

Guyana Indyjańska śrzodek kraiu żyźnego ale nieuprawnego zabiera, nasiadła jest licznemi Amerykanów hordami Europeyzykom ieszcze nieznaiomemi.

VII. Parakwarya kray wielki i obszerny styka się od wschodu z Brezylją, od północy z Amazonją, od zachodu z Peruwią i Chilem, od południa z Magellanią. Rzeka *Plata* śrzodkiem kraiu płynąca wciąga w się

Paragwę, Paranę, i Urwęgę. Kray łagodny i zdrowy obfitnie w zboże owoce, bawełnę, trzcinę cukrową, pastwiska i bydło. Hiszpani wielką część podbili kraiu, większa iednak należy do rodaków ludzi dzikich, tak wiele iednak rozumnych, że wolności swey bronić nie przestają.

Dziela Parakwaryę Hiszpani na 7 prowincyi, które są: 1) Parakwarya właściwa: M. S. *Villa-Ricca*. 2) Chaka. 3) Guaira abo Ontivera 4) Plata z M. S. *Assumpcyą, Santa-Fé, Buenos-Aires* nad uściem Platy wielkorządztwa Parakwarskiego stolica. 5) Urugwaya. 6) Tukuman w bawełnę i pastwiska żyźny, ale gwałtownym wiatrom, które często wała domy i z korzenia wyrywają drzewa, podległy. 7) Parana abo ziemia Mislyonarska wzdłuż Parany rozciągniona, jest mieszkana od 24000 familii Indyanów do wiary Chrześcijańskiej wielką pracą nawróconych i do życia społecznego namówionych.

VIII. Magellania r. 1520 od Ferdynanda Magellana znaleziona i nazwana, na południu Parakwaryi a wschodzie Chili położona, mniej żyźna, nasiedła jest narodami dzikimi; wszystkie Hiszpańskie osady zaprowadzone wyginęły z głodu i nędzy. Zy-

wi ten kray dostatek bydła, á po lasach kòz Wigońskich, ktòrych delikatną sierć rękodziela obracają na ròżne odzienia. W Magellanii od rzeki *Los-Camarones* do brzegu wschodniego przesmyku Magellanskiego rozciąga się kraina Patagonow, abo pretendowanych olbrzymow Amerykańskich; od r. 1520 do dnia dzisiejszego wiele bardzo ksiąg wyszło dowodzących i zbuiających iestności Patagonow: kto wierzy iż są upiory, może utrzymywać Patagonow: o ba te ludzi rodzaje przebywają w imaginyacyi prawdziwą Filozofią nie oświeconey.

IX. Wyspy Ameryki południowey na morzu północnym są: 1) Wyspy Maluwińskie naprzeciwko przesmyku Magellanskiego ledwie są znaiome oprócz Falklandy od Anglikow osadzoney, á od Hiszpanow im zabraney i wroczoney. 2) Wyspy ognište na południu Magellanii gorami ogništemi napelnione i wysokiemi lasami zarosłe. Wyspiarze są biali, dzicy, niewypowiedzianie szpetni i ludoiedzcy; przyłádek *Horn* kończy te wyspy. 3) Chiloa przy brzegach Chileńskich leżąca; obfituie w burztyń szary. &c.

R O Z D Z I A Ł II.

o Ameryce północney.

Które kraie znayduią się w Ameryce północney?

Ameryka północna może się dzielić na 9 wielkich części: 1) na Kanadę, 2) na dawne dzierżawy Angielskie, 3) na Florydę, 4) na Meksyk dawniejszy abo nową Hiszpanią, 6) na nowy Meksyk, 7) na Kalifornią, 8) na kraie nowo-odkryte, 9) na wyspy.

1) Kanada abo Nowa Francya Anglii r. 1763 ustąpiona, graniczy z osadami dawnemi Angielskiemi z krajami nieznanemi, oceanem i Mississipą. Powietrze tam jest zimne, grunta urodzayne, lasy wielkie, i zwierząt, wilków, niedzwiedzi, łosiów, kun, jeleni, a naybardziej po rzekach bobrów pełne.

Miasta Angielskie są: *Quebec, Montréal* &c. Rodacy tey krainy na trzy główne dzielą się narody: Irokwanów, Algonkwanów, i Huronów ludzi okrutnych, mściwych, w biegu rączych, z połowu ryb i polowania żyjących i o całość wolności żarliwych. W narodzie Huronickim starści gromadni godność dziedzictwem po białychgiowach o-

trzymują, inni zaś sobie starszych obierają.

II. Dawne dzierżawy Angielskie, 1) Akadya abo nowa Szkocya z M. S. *Port Królewski* abo *Annopol*; 2) Nowa Anglia wielkimi zarosła lasami obfituje w drzewa do budowy okrętów zdadne. M. S. *Boston* z wygodnym portem wysyła co rok liczne floty do Anglii i Angielskich osad. 3) Nowy Jork abo Nowa Hollandya od Hollendrów za Surinam Anglikom r. 1666 oddana. 4) Nowy Yersey dawniey Nowa Szwecya, Szwedom od Hollendrów odebrana, a potym Anglikom r. 1666 ustąpiona. M. S. *Elżbieta*. 5) Pensylwania od Karola II r. 1681 dziedzicznym prawem kawalerowi Penn darowana, od niego Kwakierami osadzona ma M. S. naypiękniejze w Ameryce północney *Filadelfią* nakładt dawney Babilonii od tychże Kwakierów zbudowaną. 6) Maryland od imienia Maryi żony Karola I nazwany z M. S. *Święta Marya*. 7) Wirginia między wszytkimi Ameryki Angielskiej krajami naylepsza na pamiątkę bezmęścia Elżbiety Królowey tak nazwana, obfituje w mais i wyborną tabakę. M. S. *James-Town*. 8) Karolina z M. S. *Charles-Town* zaszczyca się zdrowym powietrzem i żyznemi gruntami. We wszytkich osadach pomorze za-

lic.

siedli Anglicy i miastami lub porządnemi zabudowali wsiami, odległe od morza miejsca trzymają rodacy, którzy przez obcowanie z Anglikami nabywają trochę łagodności, ale nie porzucają obyczajów życia leśnego.

III. Floryda półwyspa cała Anglikom poddana. *S. Augustyn i Pensakota* są dwie fortece warowne od Hiszpanów Anglikom r. 1763. ustąpione. Kray od morza ufuniony posiadają rodacy wzrostu przystojnego, koloru oliwkowego, który iednak nie jest przyrodzony, ale nacieraniem pewnych ziół sprawiony, najazdami, boiem, rybitwą i polowaniem iedynie się bawią, zostają pod rządem Kaczyków to jest starszych nad pokoleniami panujących.

IV. Luizyana od imienia Ludwika XIV. za którego panowania r. 1680 była znaleziona, między nowym Meksykiem, Kanadą i Florydą położona, szerokiemi rzekami a mianowicie *Mississipą* z północy na południe biegnącą oblana, od źródła *Mississipy* aż do rzeki *Iberwilli*, a od tey aż do morza należy do Anglików; część zachodnia z miastem *Nowym Aurelianem* do Hiszpanów, a kray północny do licznych narodów Amerykańskich *Ilinanów* *Assimbolanów*, *Panianów*, *Padukanów* &c. Po-

Powietrze Luizyany umiarkowane gorętsze w południowej, zimniejszy w północnej stronie jest arcyzdrowe; Europejscy zykowie rzadko tam chorują, rodacy prawie nigdy, i do późnej przychodzą starości. Grunta dobyte są żyźne, obfitują w pszenicę Turecką, zboża Europejskie, w drzewa palmowe, morwowe i różne rośliny lekarzkie. Rzeki rybne, pola ptaśtwem okryte, lasy wszelakiego zwierza pełne obficie wszystko to szafują co do żywności, wygody i handlu obywatelów służy. Francuzi przez lat 80 tę krainę dzierżąc nie umieli z niej korzystać.

V. Meksyk dawny Nową Hiszpanią tak od Hiszpanów dla podobieństwa tego kraju do dawnej Hiszpanii nazwany, od sławnego Ferdynanda Korteza w 600 ludzi r. 1519 podbity, ma na północ nowy Meksyk, na południe Amerykę południową, z innymi stron morzem oblany, na trzy dzieli się audyencye albo wielkorządztwa pięcioletniemu królewskiemu namiestnikowi podległe, obfituje w minery złote, srebrne, alunowe, rudę żelazną, w indyach &c. *Meksyk M. S.* kraju i rządu między dwoma jeziorami jednym słonym, drugim słodkim położony, ludny, bogaty, i piękny. *Akapulko* nad morzem

rzem spokojnym, z którego portu gallion wychodzi do wysp Filipińskich, i do niego powraca. *Merida* M. S. półwyspy Yukatanu wybrzeżem Meksykańskim okrążoney, w złoto i srebro bogatey, w zboże żyźney i dwa żniwa wydaiącey. W lasach znaydują się osobliwe zwierzęta, iako to krowy dzikie, koty na kształt tygrysów, *Ai* leniwiec (*Ignavus Americanus*) zwierz dla nadzwyczaj opieszalego ruchu tak nazwany, samym żyjący liściem, na drzewo lezie dni dwa, tyleż mu czasu trzeba do zlezenia, gdy wszystkie liścia przez dni kilka ogłoda, od jednego drzewa do drugiego nie idzie na nogach ale się czołga po ziemi, za 15 dni ledwie przebyć może niccy lce na strzelenie z pistoletu, wielkością równa się z lisem, a z sierści daleko iednak miękkszey, podobny jest do żbika, krzykiem ostrym wyraża i, i, i, i, i, z kąd mu nazwisko dane *Ai*. *Kampesza* nad wybrzeżem tegoż nazwiska, za którą lasy farbierskie leżą; *Vera Cruz* nowa z portem do którego flota zawiaa Hiszpańska z Europy z towarami na Meksyk i Filipiny. &c.

VI. Meksyk nowy na północ styka się z krajami nieznanymi, na wschód z Luizyana, na południe z Nową Hiszpanią, na zachód z morzem rumianym. Nowe mapy
kła-

kładą jedną w tym kraju osadę Hiszpańską: Nową Nawarrę i miasto *Santa Fé*.

Powietrze łagodne i zdrowe pomaga dożyźnych urodzaiów, pszenicy Treckiej, melonów, różnych jarzyn i owoców. Między górami znajdują się szerokie równiny i bujne pastwiska, a na górach i w lasach niedzwiedzie, jelenie, sarny, dziki, lwy, tygrysy, konie, woły, i owce wielkie jak nasze konie, mające krótki ogon a długie rogi.

Mexykanie przyrodzenia dość łagodnego i towarzyskiego żyją z rybitwy, polowania i oractwa, najmężniejszym z pośrodku siebie rząd i spraw publicznych sły powierzaią. Jedni kłaniają się bałwanom, drudzy słońcu, niektórzy wyznawają jednego Boga w niebie mieszkającego, a niektórzy bez żadnych żyją obrządków i rządu.

VII Kalifornia półwyspa morzem ruinianym od Nowego Meksyku oddzielona niemal cała należy do rodaków z przyrodzonych skłonności podobnych do Nowo-Mexykanów. Powietrze arcyzdrowe, grunta żyźne, brzegi morskie połowem perel bogate kraj ten załuczycią. Misyonarze Hiszpańscy wiele Kalifornianów do wiary Chrześcijańskiej nawróciwszy i do życia społecznego zachęciwszy, osadzili ich w
sro-

stronie południowej, nauczyli domy budo-
wać; wśie zakładać, rolę uprawiać i potrze-
bnemi rzemiosłami się bawić. Hiszpani część
Kalifornii nową Andaluzją nazwali, która
się składa z dwóch prowincyi Senory i Cy-
nalwy. W Senorze roku 1771 na polach *Cie-
negwilla* znaleziono minere złotą na 14 mil-
rozległą bardzo bogatą, która warzotę na 2
stopy w głąb prawie z czystego ma złota;
nie daleko od niej dwie są minery srebrne,
w iedney z nich w *Promontorio* znajduią
się kamienie prawie z czystego srebra.

VIII. Kraie nowoodkryte, 1) na zachod
Kanady znajduie się wielkie wybrze-
że morza spokojnego na nowych kartach
morzem zachodnim zazwane znalezione od
Marcina d'Aguilar Hiszpana, który wąskim
przesmykiem pod 45 stopniem długości
połnocney na to wbiegł morze. Kanadyj-
czykowie wschodni powiedaią, że nad tym
morzem mieszka naród długich sukien (ia-
ko Azyanie) używaiący, miała i zamki po-
siadaiący i towary różne od Europeyskich
na futra Kanadyjskie zamieniaiący. 2) Kraie
postrzeżone od Moskalow; r. 1741; Alexy
Czerykow Kapitan okrętowy ku północy
na zachod przesmyku Marcina d'Aguilar i
Kalifornii pod 55 stop: 38 min: szerokości

połnocney postrzegł ziemię, posłał do niej łódź z 11 ludźmi, którzy do okrętu o milę od lądu stojącego nie powrócili. Powracając do Kamżatki Czerykow widział pod 51 stop szerokości ku północy krainę gorzystą, przyłądował do brzegu i znalazł obywatelów podobnych do Kanadyczyków. Powtórze ciż Moskale żeglując śladem Kapitana Beringa dawniej to jest r. 1731 inną krainę głębiej na północ ku zachodowi Ameryki na przeciwko Syberyi postrzegli. 3) Kraje postrzeżone r. 1640 od Admirala Hiszpańskiego de Fonte według wszelkiego do prawdy podobieństwa też same są, które Moskwin Czerykow w 100 lat potym widział.

IX. Wyspy Ameryki połnocney wszystkie należą do potencji Europejskich. Do Anglii patrz na karcie 171; do Francyi, patrz na karcie 143; Do Hiszpanii Wyspy Lukajskie, które Hiszpani wytraciwszy rodaków opuścili, s. prawie puste; Anglicy Prowidencją osadzili. Z Wysp Antylskich do Hiszpanow należą. 1. Kuba gorzysta i nieurodzayna, ma minery złote i jednę miedzianę, obfituje w kuropatwy, synogarlice, papugi, tabakę i cukier. M. S. *Hawana* wielka i bogata, trzema mocnemi zamkami warowna, port 1000 okrętów obeymuie, weyście tak

ma

ma ciasne że jeden tylko okręt może przechodzić. 2. S. Dominik abo Hiszpaniola, ta wschodnia w drodze krulzeze bogata, ktorych Hiszpani dla niedostatku ludzi nie tykają. M. S. S. *Dominik*. 3) Porto-Ricco od złotych miner tak nazwana. Przy Tierra firma, Margarita, od połowu pereł tak nazwana; Trynidada w uysciu rzeki Orenoki z M. S. handlowym S. *Jozef*. Do Danii p. na kar: 196. Do Hollandyi nad brzegami Ameryki połud: Bonair, Oruba, Kurakao z portem wygodnym, S. Eustachi, Saba, i połowa S. Marcina, druga połowa należy do Francyi.

R O Z D Z I A Ł III.

O krajach polarnych nie dobrze
znaiomych.

Co są kraie polarne?

Kraie Polarne nie dobrze znaiome są wyspy abo lądowe krainy naprzeciwko dawnego lub nowego świata ku biegunom o-nego położone, od żeglarzów różnemi czasfy postrzeżone, ale nie dobrze poznane. Kraie leżące na półsferzu południowym nazywają się krainami południowemi abo

Antarktycznemi, na półkuli zaś północnym osiadłe krainami północnymi albo Arktycznymi.

Które są znaczniejsze krainy południowe polarne?

I. Nowa Gwinea, 2) Nowa Brytania, 3) Nowa Hollandya, 4) Karpentarya, 5) Ziemia Diemen, 6) Nowa Zelandya, 7) Ziemia obrzezania, 8) Gonnewilla, 9) Ziemia ognista, 10) Wyspy na morzu spokojnym między Ameryką i Azyą położone.

I. Nowa Gwinea od Alwara Sawedry żeglarza Hiszpańskiego r. 1527 postrzeżona i Gwineą od niego dlatego nazwana, że na niej postrzegł obywatelów z twarzy i włosów wełnianych do Gwineyczyków podobnych; leży pod Ekwatorem między 150 i 160 stopniem długości. Dampier żeglarz Angielski na początku wieku tego wyflany na odkrycie krajów południowych, zwiedził pomorze Nowey Gwinei. Na około tey krainy wiele jest wysp wesołych, żyznych i ludnych.

II. Nowa Brytania między 2 i 5 stopniem szerokości południowej od Dampiera postrzeżona i przesłynkiem morskim od nowey Gwinei odłączona. Obywatele nowey Gwinei, Brytanii i wysp na około osadzonych

nych pracowici, znają się dobrze na orac-
ctwie, ale są dzicy i okrutni. W chałupach
chowią kamień ieden z zylą zieloną, dru-
gi czerwoniawą i kawałek kruźczu, i te
trzy rzeczy ofobliwym czczą ulżanowaniem.
Trupów nie grzebią, ale na brzeg wyrzuca-
ją morski.

III: Nowa Hollandya na południe wysp
Moluckich położona, pierwży raz od Hol-
lendrów postrzeżona, szeroko i długo musi
rozciągać granice; część iey północna na-
zywa się ziemią *Diemen*, zachodnia ziemią
Witb abo *Endracht*, południowa *Liewen*.
Szrodek kraiu cale nie jest znaiomy; pomo-
rza od Dampiera dwa razy przegładane
zdawały mu się niskie, pialczyfte, ledwie
zrzadka krzewinami zarosłe, oprócz małych
ptafzków na drzewkach, a wielkiey mocy
zołwiów, i krow morskich przy brzegach,
żadney inney żywiny nie postrzegł. Na lą-
dzie i bliskich wyspach postrzeżeni Murzy-
ni pokazali się bydź ludźmi dzikiemi, i tak
głupiemi, że oprócz postawy ledwie w nich
ślad wydawał się ludzkiego przyrodzenia.

IV. Karpentarya na północ ku wschodo-
wi nowey Hollandyi od Karpentera Hol-
lendra odkryta leży na przeciwko ziemi Du-
cha S. od Fernanda de Quiros Hiszpana zna-
lezioney.

V. Ziemia Diemen różna od strony północney nowej Hollandyi od Abła Tasmanna żeglarza Hollenderskiego r. 1642 znaleziona leży pod 42 stopniem szerokości południowej. Tasmański usłyszawszy muzykę Murzyńską nakształt trąby, wystąpił z ludźmi zbroynemi na ląd, postuzogł ślady zwierząt, drzewa średniej wielkości łączące żywicę i dym z chałup kurzący się, nie odważył się w głąb kraju zapuszczać, utkwil Hollenderską banderę, wsiadł na okręt i odbił się.

VI. Nowa Zelandya od tegoż Tasmanna po odbiciu się od ziemi Diemeńskiej postrzeżona, który 60 mil nad pobrzeżem oney żeglował, wydawała mu się być krajem wysokim, żyznym i miłym. Obywatele od niego na brzegach widziani, mieli głos chrapliwy, wzrost wysoki, włos czarny na środek głowy zebrany z piórem utkwionym, farbę ciała średnią między żółtą i brunatną.

VII. Ziemia obrzezania dnia 1 Stycznia r. 1739 od Kapitana Francuskiego de Lozier Bouvet była postrzeżona, który dla mgły gęstej, wiatrów przeciwnych i lodów w kupę złączonych zawinąć do lądu nie mógł.

VIII. Ziemia Gonnevilla od kapitana Fran-

OMYŁKI DRUKARSKIE.

Nakarcie	Wierz.		Popraw.
78	5	Maklenburscy	Meklenburscy
92	22	Imperiali	Imperialis
98	4	i ambry	i Sambry
	5	z naymnieyszych	z naymocnieyszych
	23	Aufryacką	Austryacką
107	7	z Azyatycką	Azyatycką
111	16	na na papierze	na papierze
	22	z famili	z familii
112	8	niektóry	niektórzy
115	19	wyrobion	wyrobione
	20	setuki	szutki
	30	rozboników	rozboyników
116	19	i owce	i owoce.
118	20	szoroki	szeroki
120	26	do rzeki	od rzeki
126	13	Biskupią	Biskupa
	19	traktem	traktatem
135	7	od Hispanii	od Hiszpanii
136	3	Mularstwa	Malarstwa
136	21	złączoczone	złączone
137	20	3)	2)
138	18	Prownncyi	Prowancyi
	15	infuły	infuły
141	21	połndniową	południową
142	10	ludnorci	ludności
	27	wstrzemiezliwe	wstrzemięzliwe
143	8	Korfykrnski	Korfykański
	26	Hilzanioli	Hiszpanioli

144	15	rzemieślnikami	rzemieślnikami
	18	Arcybiskupstw	Arcybiskupstw
149	3	fontany	fontany
	8	Klasztorow	Klasztorów
	9	Kzwalerkich	Kawalerskich
	19	prowinbye	provincye
150	17	Balerary	Baleary
157	4	od	od
160	5	Medydyolańskie	Medyolańskie
	24	Sardyni	Sardynii
167	1	Państwo	Państwo
	2	Setlańskie	Szetlańskie
173	16	narodami	narodami
175	12	na wschód graniczą z Styryą, Austryą, i Morawią	na wschód graniczą z Siedmiogrodem i Wołochami,
	14	na zachód z Sie- dmiogrodem i Wo- łochami	na zachód z Styryą, Austryą i Mora- wią
182	10	w Sklawonii	w Sklawonii
180	7	powietra	powietrza
183	25	szerebne	szerebne
185	2	Margorżaty	Małgorżaty
190	13	plynającym	plynącym
	22	Iurlandyi	Iutlandyi
	24	Gottrop	Gottorp
	24	Flesbourg	Fiensbourg
192	28	długość	szerość
196	14	Dnńskiego	Dnińskiego
197	6	wrośtu	wzrostu
198	17	Brandebuskie	Brandeburskie
199	21	Könisberg	Königsberg
207	29	prwadzi	prowadzi
218	7	zafiliją	zafiliją
220	3	rozrykami	rozrywkami
222	15	Holiendroy	Hollendrzy
225	22	uczestniłwa	uczestnictwa
226	4	Ianseninsa	Ianseniusza
229	29	zarażweliwe	zaraźliwe
232	18	Rzeczpospolita	Rzeczpospolita

234	27	gdzie	gdzie
241	24	Kantanom	Kantonom
249	2	yspy	wyspy
	12	żyność	żyżność
254	7	Polskey	Polskiew
	14	od od	od
268	12	w Pawęskach	w Powaskach
273	13	Malboskie	Malborskie
274	10	Bnusberg	Brunsbere
	16	Biskupice	Biskupiec
370	26	<i>Opuszczone w Geografii, Woiewodztwo</i> Bracławskie ma za herb Xieźyc nie pełny i Krzyż dzieli się na 3 powiaty Bracławski, Winnicki, i Zwinogradz- ki. M.S. <i>Bractaw</i> nad Bohem od Ale- xandra Króla przeciwko Tatarskim niazdom zbudowany. Inne mia- sta: <i>Winnica</i> grodowe, nad Bohem, <i>Human</i> , <i>Konieczpole</i> , <i>Niemierów</i> &c.	
371	10	Woiewodzw	Woiewództw
376	3	Batorego	Batorego
378	20	Xizaat	Xiążat
	23	Sapiechow	Sapiehów
381	2	króko	krótko
387	23	wstrzemieźliwym	wstrzemięźliwym
396	27	amparty	lamparty
397	6	miekkich	miekkich
399	22	prawincyi	prowineyi
401	29	ozob	ezdób
403	16	powietra	powietrza
406	6	miekkiego	miekkiego
407	4	udzielaia	udzielaia
410	9	Podzieni	Podzieleni
	22	Krrólestwa	Królestwa
450	26	wedng	według
454	12	Monarchi	Monarchii

460	13	miękkosc	miękkosc
461	28	z sz	z szkól
466	8	wiadomości	niewiadomości
467	22	naymiej	naymniej
469	6	Fatackiego	Fartackiego
470	19	dobiera	dobiorą
	22	Adabski	Arabski
471	26	Mezyk	Mexyk
484	6	stołczne	stołeczne
490	21	bespieczeńwa	bespieczeństwa
499	11	w Fryce zamyka- ią	w Afryce się zamykaia.
504	9	Fracuski	Francuski
515	4	lekarskie, ziola	lekarskie zioła
524	16	owoc	owce
530	23	wzbiło się	wybiło się
549	26	wzrostu	wzrostu
566	6	powieważ	ponieważ
568	15	króre	które
580	3	Angielskie	Angielskie
	19	Filadalfią	Filadelfią
584	5	Treckiey	Tureckiey
587	22	biegnom	biegunom
589	14	połndniową	południową
597	3	spręccki	(spręccki <i>2 do</i>
602	17	Zodzaku	Zodyaku
604	14	rým	tým
	41	Geografii	w Geografii
606	7	wfchoodu	ze wfchodu
	37	Czwartey-----294	Czwartey-----494
	40	Gwiad	Gwiazd
610	39	pleneta	planeta
611	22	godzia:	godzin:
	26	Dymeter	Dyiameter
612	4	miunt	minut
613	2	prowad zona	prowadzona
614	28	szerości	szerokości
	31	pólocney	północney
615	18	południwy	południowy
619	15	tera neyfe	teraźnieyfe

624	29	przyſtać	poſtać
625	2	zackodu	zachodu
630	41	aiowey	kraiowey
632	21	Z troi kieg	Z troiakiego
638	9	zak nu	zakonu
	28	genoralnemi	generalnemi
650	38	Kantony iey Szway carskie	Kantony Szway- carskie
653	15	Szwaycarskie	Szwaycarskie
	20	Kantanow	Kantonów
	27	Hantonow	Kantonów
656	38	przywrocił	przywrócił
659	26	przeſądzenta	przeſądzenia
660	14	rada	rada
665	20	Szwedki	Szweźki
672	40	mocnieyze	mocnieyſze
675	7	dobie	dobrze
	12	inna	inna
678	33	Wizyſcy	Wſzyſcy
679	24	odmwione	odmówione
684	4	powadzenie	powodzenie
690	33	Truktaty	Traktaty
	37	Prowincyi. Belgi- ckich	Prowincyi Belgi- ckich
691	2	ieſzcze	ieſzcze
692	26	numaſzczenie	namaſzczenie
693	2	zdromadzenie	zgromadzenie
696	38	w Krazowie	w Krakowie
703	32	w Urychu	w Zurychu
707	6	Indynſka	Indyſka
708	40	ſypaniem	ſypaniem
710	3	w Chinach	w Chinach
	41	podobieńwo	podobieństwo
715	5	Manufaktrami	Maufakturami

